

*socialno
delo*

AVTOPOEZA:

PROCESI SAMOORGANIZIRANJA IN SAMOPOMOČI

Dvanajsta mednarodna poletna šola
Sekcije za skupinsko dinamiko in
osebno rast Društva psihologov
Slovenije

1883

Socialno delo - časopis za teorijo in prakso

Leto 31

Ljubljana 1992

2-1-12

izdajatelj

2. izdaja: 1992
Sofia: 1992
Nove družne socialne delavce Republike Slovenije
Vija šola za socialne delavce v Ljubljani

izdajateljica: Miroslava Hvalby (urednica), Meta Mencej Danica Ošaj, Pavla Rapola
Tajnik: Vlasta Rozman

AVTOPOEZA:

Urednik: Dr. Franc Brinc, Marija Cigala, Franc Hočevar, Blaž Mesec, Jože Valentič

Glavni in odgovorni urednik: Blaž Mesec

SAMOPOMOČI

To številko je uredil: Milan Motina

Izdajateljica: Miroslava Hvalby
Dvanajsta mednarodna poletna šola Schefflerja
skupinsko dinamiko in osebnostno rast
Društva psihologov in psihologinja v Ljubljani, Samovoljna zveza študentov in študentk

Časopis izhaja štirikrat letno, praviloma ob koncu vsakega četletja v nakladni količini 600 izvodov

VSEBINA

Nahajata za leto 1992:

- Za ustanove: 820,00 SLT
- Za posameznike: 720,00 SLT
- Za študente: 600,00 SLT

PESMI

Natpisniki poročajo iz zvezek po priloženi poštnici ob prejemu te številke
na/radno 20100-603-40199, Vija šola za socialne delavce, Znanstveni inštitut
61000 Ljubljana (za Socialno delo)

ČLANKI

Črna posamezna številka v prodaji je 900,00 SLT. Št. 1992
Avtopoeza: Procesni organizacijski in inštituti
Tehnični izvedba: ADVANCE d.o.o.
Anica Milica Kos

999301203

Socialno delo - časopis za teorijo in prakso

Izdajajo:

Sekretariat za zdravstvo in socialno varstvo Republike Slovenije
Zveza društev socialnih delavcev Republike Slovenije
Višja šola za socialne delavce v Ljubljani

Izdajateljski svet:

Marinka Hasenbichel (predsednica), Meta Mencej, Danica Ošljaj, Pavla Rapoša-Tajnšek, Vlasta Rozman

Uredništvo:

Dr. Franci Brinc, Marija Cigale, Franc Hočevar, Blaž Mesec, Jože Valenčič

Glavni in odgovorni urednik:

Blaž Mesec

To številko je uredil:

Miran Možina

Lektorica:

Mojca Dobnikar

Naslov uredništva in uprave:

Ljubljana, Šaranovičeva 5, Tel. 316-370, 311-250

Časopis izhaja štirikrat letno, praviloma ob koncu vsakega četrtletja v nakladi 600 izvodov

Naročnina za leto 1992:

Za ustanove: 850,00 SLT

Za posameznike: 720,00 SLT

Za študente: 600,00 SLT

Naročniki poravnajo ta znesek po priloženi položnici ob prejemu te številke na račun 50100-603-40199, Višja šola za socialne delavce, Šaranovičeva 5, 61000 Ljubljana (za Socialno delo)

Cena posamezne številke v prodaji je 900,00 SLT.

Tehnična izvedba:

ADVANCE d.o.o.

AVTOPOEZA:

PROCESI SAMOORGANIZIRANJA IN SAMOPOMOČI

Dvanajsta mednarodna poletna šola Sekcije za
skupinsko dinamiko in osebno rast
Društva psihologov Slovenije

VSEBINA

PESMI

UVOD

ČLANKI

- Bernard Stritih, Miran Možina
Avtopoeza: Procesi samoorganiziranja in samopomoči 18
- Anica Mikuš Kos
Izlet na področje ameriškega življenja, imenovano filantropija 74

- Frane Adam	
Akcijsko raiskovanje v luči systemske teorije	82
- Jack Norell	
Vidiki samopomoči in samoorganizacije v gibanju	
Balintovih skupin	90
- Bernard Stritih, Miran Možina	
Zapis udeleženca drugega srečanja Balintove skupine na poletni šoli	
s systemsko teoretičnim komentarjem	98
- Tine Hribar	
Postmodernizem na Slovenskem	118
- Jože Ramovš	
Socialni imunski sistem	130
- Marijke Rutten Saris	
Ti morda ne, jaz pa: Moja osebna rast prek samoorganizacije	
in samopomoči	144
- Ciril Klajnšček	
Samoproizvajanje kot koncept, projekt in reflektirano izkustvo	195
- Miran Možina, Jože Ramovš	
Ob stikih s "Centro Italiano di Solidarieta"	171

DELAVNICE

- Bernard Stritih in ostali	
Tabor kot kompleksni avtopoetski sistem	185
- Ema Krejač	
Moje izkušnje v skupinah za samopomoč	190
- Žare Trušnovec, Zdenka Zalokar	
Slovenski planinski tabor za ustvarjalno življenje mladih	195

- Jože Ramovš in ostali
Skupine za samopomoč starih 199
- Niko Američ
Šotorovci 201
- Doris Erzar, Majda Golja
Skupina za samopomoč po izgubi partnerja 205
- Doris Erzar, Blanka Gašperlin
Mladostnik - zakon - družina v programih
Centra za socialno delo Kranj 207
- Marta Vodeb Bonač
Prostovoljno delo mladih 211
- Julijana Kristan
Skupine za samopomoč starih 224

DOŽIVETJA

- Barbara Berden
Z otroki na poletni šoli 235
- Vesna Cotič
Moja poletna šola 237
- Julijana Kristan
Udeležila sem se poletne šole 238
- Andrej Palir
Poletna šola izza kuhinjskega lonca 242
- Darka Podmenik
Reminiscence 243
- Dušan Žagar
O poletni šoli 246
- SEZNAM UDELEŽENCEV 248**

PESMI

Edin Saračević*

Poslušam glasbo.
Kaj je to
proti tišini
v meni?!

Vedno znova
se odločam -
za življenje.
Kakšna svoboda!

Ommm, Omm, Omm...
iz globine gozda -
motorna žaga.

Enako vdan,
soncu in čebeli -
dišoči cvet.

V gozdu
sem srečal človeka
s cigareto!

Duha sem spoznal,
naprej k -
telesu.

Zbudi se
in Buda boš,
ker Buda si
tudi ko spiš,
le da si Buda-lo,
ker se ne
zbudiš.

Nikogar ni,
ki bi mi
pomagal kihniti -
sonce je zašlo...

Jok in smeh.
Kdo išče -
razliko?

Jesen.
Kako vdano
pada listje...

Jaz
sem
vedno -
tukaj.

Sonce
je
zgoraj.

* Pesmi Edina Saračevića so njegov odziv na doživetje poletne šole.

V tej številki Socialnega dela objavljamo gradivo 12. poletne šole Sekcije za skupinsko dinamiko in osebnostno rast Društva psihologov Slovenije, na temo Avtopoeza: procesi samoorganiziranja in samopomoči. Soorganizator je bilo podjetje OIKOS iz Domžal.

Poletna šola je bila od 15. do 18. avgusta 1991 v Nomenju pri Bohinjski Bistrici. Udeležilo se je okoli 100 odraslih in 30 otrok. Poleg domačih udeležencev so prišli tudi gosti iz tujine.

Delo na poletni šoli je potekalo v obliki plenarnih predavanj, delavnic ter po osnovnih skupinah.

Organizatorji (Bernard Stritih, Jože Ramovš, Miran Možina in Jernej Stritih) smo zainteresiranim sredi junija 1991 poslali vabilo, v katerem smo prikazali osnovni konceptualni okvir poletne šole. Na tem mestu vabilo podajamo v skrajšani obliki.

"Pred spreminjanjem je odkrivanje sveta. Svet pa se človeku razkriva le, kolikor je človek odkrit pred samim seboj in kolikor se je sam pripravljen razkriti, razodeti drugemu. Postaviti, kakor pravi Pirjevec, samega sebe pred drugega. In pred družbo. To pa je bistvo postmodernih gibanj, ki odkrivajo pomen akcije v akciji sami, ne pa toliko v ciljih, ki si jih zastavljajo: gibanj ne kvalificira to, kar počno, temveč to, kar so. Žene jih vprašanje biti: kaj pomeni biti mlad, biti ženska itn. Vprašanja so partikularna, toda odgovori so naslovljeni na vso družbo. Z govorico drugačnosti, ki že sama po sebi izklicuje pravico do samobitnosti, se pravi do resničnosti. ... ta avtonomna gibanja ... nimajo velikih vodij, so zato navidezno pogosto prav neučinkovita in največkrat brez zanimanja za institucionalne učinke... gibanje ni ... neposredni cilj pobude." (T. Hribar, Nova revija, 65/66, str. 1489)

V času, ko je načrtovanje bodočnosti še posebno negotov posel, smo se organizatorji letošnje poletne šole (PŠ) odločili za temo, ki je odraz vere v to, da prihajajo časi, ko bodo procesi samoorganizacije vse večjega pomena. Upamo, da se bo naš družbeni prostor vse bolj odpiral za ljudi, ki bodo razvijali podjetnost in *samoinicativnost*. Hkrati se v velikih prazninah socialne mreže kažejo vse večje potrebe *po samopomoči*. Desetletja deklarirani in protežirani "samoupravni sistem" se je razkril (in se še razkriva) v svojem totalitarnem bistvu, pokazal se je nesposobnega, da bi preživel. Je bil ta sistem nekaj izven nas? Po našem mnenju ne, bil je del nas in z nami in je v veliki meri še vedno del nas in z nami. Hkrati danes vidimo, da marsikaj ne propada, marsikaj ostaja živo, kaže svojo sposobnost

bovu

PESMI

D
D

preživetja, obeta raztezanje v prihodnost.

SPOSOBNOST PREŽIVETJA naj bi bila torej letos v središču naše pozornosti na poletni šoli. Prav o tem govori koncept *avtopoeze* (iz grščine auto=samo, poiesis=produkcija), ki sta ga konec šestdesetih let uvedla čilska znanstvenika Humberto Maturana in Francisco Varela in pomeni tisto značilnost organizacije živih sistemov (bodisi celice, organizma, socialnih grupacij ali ekosistemov), ki omogoča vzdrževanje življenja, samo produkcijo. V zadnjih desetih letih je bil ta koncept predvsem v okviru teorije kompleksnih sistemov deležen velike pozornosti in je spodbudil kup novih iskanj na raznih področjih.

Poletna šola Sekcije za skupinsko dinamiko in osebnostno rast je socialni fenomen, ki po 12 letih svoje evolucije kaže mnoge značilnosti avtopoetske organizacije. Lahko bi rekli, da je poletna šola *preživetja sposoben sistem*, kar ponovno dokazuje tudi tole vabilo. Želja organizatorjev je, da bi se letos spraševali prav o tej njeni sposobnosti preživetja, o njeni "trdoživosti", raziskovali naj bi razne dimenzije te njene sposobnosti. Ena od značilnosti številnih dosedanjih udeležencev poletnih šol je ta, da so na mnogih področjih spočenjali razne aktivnosti oz. dejavnosti zunaj institucij in zunaj ustaljenih in uradno priznanih programov. Pogosto so bile to prostovoljne dejavnosti, v prostem času (ali v institucijam "ukradenem času"), kjer niso bili prvi cilji zaslužek, socialna promocija (v smislu večje slave, boljšega položaja v kaki hierarhiji, pridobivanje privilegijev ipd.), temveč bolj nova kvaliteta doživetij, udejanjanje drugačne eksistence, drugačnega načina biti in so-biti pri strokovnem delu in v življenju. Mreža procesov samoorganiziranja se je vsako leto splejala tudi v t.i. "poletnih šolah". Poletne šole so po našem mnenju bile in so še del širšega družbenega gibanja oz. gibanj, ki jih je gnalo (in jih še žene) vprašanje biti. Poletne šole so v okviru razlikovanj, ki jih v zgoraj navedenem motu letošnje Poletne šole izrisuje Tine Hribar, del slovenskih postmodernih gibanj. Upamo, da prihaja čas, ko se bodo ta gibanja z družbenih obrobij premaknila bolj v središče, in da bo njihova nova etika skupnega bitja in sožitja doživela afirmacijo. Menimo, da npr. skupinsko delo oz. gibanje, ki je potekalo v okviru akcijsko-raziskovalnih projektov Tabor, ni bilo pomembno le kot socialno-terapevtski projekt, ampak tudi kot *socialno-kulturni* projekt iskanja *nove paradigme za sožitje* in "*so-biti*" ljudi naše in naslednjih generacij v razmerah postindustrijske družbe. Za naš čas in za prihodnost bo verjetno posebno pomembno negovanje komplementarnih odnosnih vzorcev v velikih življenjskih skupinah in skupnostih, ki bodo po svoji sestavi generacijsko mešane in v katerih bodo ljudje (moralni) skušali živeti tako, da bodo negovali kreativne potenciale spontanosti in osebnih želja posameznikov. Gre torej za komplementarnost odnosov, ki ne izhaja iz

avtoritete posameznikov in ustanov, ampak se razvija na osnovi doživetij eksistencialne izpostavljenosti ljudi.

Ob uvodni citat bi radi postavili še citat, ki ga je napisal Alberto Melucci in ki ga je Tine Hribar dodal v opombi k svojemu članku Samomor in sveto (Nova revija, 65/66). Ta citat predstavlja velik korak v miselnih iskanjih novih simbolov, ki bi bolj ustrezali novim družbenim gibanjem, ki sama po sebi največkrat nimajo povsem jasnih programov, ker se rojevajo iz spontanosti in v izhodišču zelo raznolikih teženj ljudi:

"Sodobne družbe so izločile iz polja človeških izkušenj vse, kar ni bilo merljivo in česar ni bilo mogoče nadzirati, kar je v tradicionalnem svetu pripadalo dimenziji svetega. Končni smisel bivanja, vprašanja po tem, kar uhaja individualni izkušnji, napajajo nova "religiozna" iskanja ali preprosto zadovoljujejo potrebo po povezovanju zunanjih sprememb z notranjo rastjo. Nastaja heterogeno področje, ki išče novo zavest! Videti je zelo oddaljeno od tradicionalnih oblik konfliktnih gibanj. Vseeno pa, če ne nasprotujemo multinacionalnim korporacijam, ki prodajajo varnost, lahko opazimo pot upiranja operacionalnim kodom, poziv v zavetje, iskanje notranje enotnosti nasproti imperativom učinkovitosti. Vse te forme kolektivne akcije na simbolni osnovi nasprotujejo dominantni logiki. Problematizirajo definicijo kodov, poimenovanje realnosti. Ne zahtevajo, ampak ponujajo. S samim svojim obstojem ponujajo drugačne načine definiranja pomena individualne in kolektivne akcije. Individualne spremembe ne ločujejo od kolektivne akcije, splošni poziv prevajajo v tu in zdaj individualne izkušnje. Delujejo kot novi mediji: razsvetljujejo tisto, česar noben sistem ne pove o sebi, vso tisto količino molka, nasilja in iracionalnosti, ki so vedno skriti v dominantnih kodih." (A. Melucci, Problemi 1/87, str. 56-57)

Letos torej predlagamo, da ne bi bile v središču pozornosti razne psihoterapevtske tehnike, temveč npr. bolj to, kaj se je dogajalo (in se dogaja) "okoli" teh tehnik. Npr. na terapevtskih taborih za otroke in mladostnike govorimo o tehnikah skupinskega dela in miljejske terapije, vendar se je od leta 1975, ko smo začeli s tem delom, okoli tega našega dela, ki smo ga označevali tudi z "uporaba metod skupinske dinamike", spočenjalo vrtinčasto gibanje, ki je daleč preseгло naša pričakovanja. Ti vrtinci niso bili omejeni na posamezne osebnosti, temveč so pomenili realnost mnogih skupinskih doživetij in so pomenili novo paradigmo v družbeni komunikacijski matriki. Na tej novi paradigmi je mogoče še danes graditi vizijo prihodnosti. S tega vidika se je morda umestno vprašati, ali se je podobno dogajalo oz. se dogaja okoli tistega, kar se je poimenovalo "geštalt", "transakcijska analiza", "realitetna terapija", "bioenergetika", "mladinske delavnice", "skupina za

samopomoč", "prostovoljno delo", "akcijsko raziskovanje", "akcijska skupina", "Balintove skupine", "sosvetovanje", "(porajajoča se) telesna govorica".

Tudi letošnja poletna šola prinaša pomembno novost. Preko svoje teme se odpira iz ožjega psihoterapevtskega območja oz. iz psihoterapevtskih okvirov v ožjem smislu. Psihoterapevtska dejavnost v širšem smislu lahko pomeni ustvarjanje pogojev za *avtonomni razvoj stroke in njenih nosilcev (1)* in lahko pomeni tudi *pomoč za samopomoč (2)*.

K 1. Menimo, da je naša Sekcija lep primer avtonomne dejavnosti. Nekaj ljudi se je zbralo in delovalo ne politično, ne z močjo, ne klansko, ne z veliko denarja, temveč po principu samoiniciativnosti. Med člani se je razvilo nekaj topline, bližine in človeškega stika. Metod dela nismo ukazovali, tudi nismo ustvarili veliko literature in organizirali edukacijskih treningov (v striktnem smislu). Je pa prišlo zraven veliko število ljudi, vključili so se v razne delovne projekte Sekcije in so vsi dobili tudi nekaj zase.

K 2. Psihoterapevtske institucije tudi v najbolj razvitih deželah še zdaleč ne morejo pokrivati vseh potreb po pomoči te vrste. Skupine za samopomoč, kjer se srečujejo psihoterapevti in laiki, s svojim eksplozivnim razvojem kažejo, kje so nesluteni viri imunskega socialnega sistema. V okviru cerkvenih institucij se je pri nas tudi v času "samoupravljanja" dogajalo marsikaj, kar je imelo značilnosti avtonomije, samoiniciativnosti, samoorganizacije in samopomoči. Osrednji organizacijski odbor letošnje poletne šole kaže na to, da imamo danes res enkratno priložnost tkanja novih vezi in povezav. Skupni imenovalac bi lahko bile predvsem tiste izkušnje, ki jih poskušamo zajeti s pojmom samoorganizacija in samopomoč. Morda smo si mnogi, ki smo doslej zaradi "neke politike" ostajali na različnih bregovih, bližje, kot smo si mislili, in to prav zaradi tistega duha samoiniciativnosti, ki teži k boljši kvaliteti življenja. V mučnih krizah, ki so danes povezane z različnimi funkcijami, ki jih nosimo, se mnogi vračamo k doživetju sebe kot zgolj človeka in k stiku z drugimi ljudmi kot zgolj ljudmi. To je nov pogled in novo upanje, ki premoščata tudi prepad med "vernimi" in "nevernimi".

Letošnja poletna šola naj bi med drugim pripomogla tudi k oblikovanju *matičnega središča* za razne oblike skupin za samopomoč in samoorganiziranja. Jože Ramovš si je to postavil za cilj svojega akcijskega raziskovalnega projekta, ki naj bi trajal tri leta. To središče naj bi bilo informacijsko vozlišče, koordinacijski center, hkrati pa naj bi prispevalo k usposabljanju ljudi za razne oblike samopomoči in samoorganiziranja.

Ena od dejavnosti, ki so se vedno znova prepletale z dejavnostjo poletne šole, so bili poletni socioterapevtski tabori za otroke in mladostnike. Tudi letos se bo poletna šola navezala na Tabor.

Glede strukture bo poletna šola obdržala svojo podobo, ki naj bi omogočala vzpostavitev neformalnega miljeja, intenzivno izmenjavo informacij in izkustveno učenje. Težišče dela bo v malih osnovnih skupinah, diskusijskih skupinah in v delavnicah ob plenarnih predavanjih in okroglih mizah. Do sedaj smo dobili (oz. pri nekaterih še čakamo na dokončno potrditev) naslednje prijave:

Plenarna predavanja:

1. Bernard Stritih, Miran Možina: Avtopoeza - procesi samoorganiziranja in samopomoči
2. Dr. Anica Kos: Izlet na področje ameriškega življenja, imenovano filantropija
3. Franko Adam: Pogled na akcijsko raziskovanje z vidika sistemske teorije
4. Dr. Jack Norell (gost iz Londona, predsednik Mednarodnega združenja Balintovih skupin): The self-help and self-organizational aspects of Balint groups movement
5. Jernej Stritih: Samoorganizacija, ekologija in razvojni management
6. Tine Hribar: Postmodernizem na Slovenskem
7. Jože Ramovš: Samopomoč in dobrodelnost - socialna imunska mehanizma

Delavnice:

1. Marijke Rutten-Saris: Action groups - my personal growth through self-organization and self-help
2. Bernard Stritih, Miran Možina idr.: Tabor kot kompleksni avtopoetski sistem
3. Jack Norell: Balint group alive
4. Ema Krejač, Mirjana Majhenič: Najine izkušnje s skupinami za samopomoč
5. Jože Ramovš: Na poti k slovenskemu matičnemu središču za samopomoč
6. Zdenka Zalokar, Žare Trušnovec: Izkušnje s planinsko-vzgojnimi tabori za otroke in mladino
7. Tone Kokalj, Alenka Petek, Andreja Štavadohar, Marina Štremfelj: Pojavi samopomoči in izkušnje pri vodenju Slovenske skupnosti krščanskega življenja
8. Tone Kladnik, Branka Knific, Julijana Kristan, Jože Ramovš in ostali: Skupine ostarelih za samopomoč
9. Zvone Štrubelj, Niko Američ, Suzana Belak, Brigita Kurnik, Franci Nahtigal: Ceste do človeka - skupina Sončna pesem
10. Niko Arnerič, Suzana Belak, Brigita Kurnik: Šotorovci - skupina za samopomoč za otroke in mladino

11. Anastazija Babič: Mladinske delavnice
12. Marjan in Vera Čonč: Otroški telefon
13. Doris Erzar: Preventivni programi na Centru za socialno delo Kranjskega s področja zakonskega in družinskega svetovanja

Zaradi vojnih razmer smo morali spremeniti kraj dogajanja in prilagoditi program. Vojni dogodki pa žal niso pomenili le organizacijske motnje, temveč so zahtevali tudi človeška življenja. 26.6.1991 je v Gornji Radgoni pod streli napadalcev padel *JANEZ SVETINA*. Zavedli smo se, da nam je Janez zadnjič govoril na poletni šoli na Pohorju, avgusta 1990. Njegovemu spominu smo se oddolžili s kratkim odlomkom zadnjega predavanja in z nekaj besedami, ki jih je prijatelju v slovo napisal Bernard Stritih.

"Vse naše človeško življenje je iskanje samega sebe. Dejansko je vse, kar človek počenja, tudi na vseh mogočih življenjskih stranpoteh, neke vrste preskušanje možnosti človeškega bivanja: Na kakšen način lahko človek živi in biva, na kakšen način lahko obstaja. To velja tako za najnižje človeške možnosti, ki so najbližje živalskim, za divjaški ali barbarski način življenja, kakor tudi za najvišje možnosti človeškega življenja, kakršne se pokažejo v življenju genijev ali svetnikov ali duhovnih ljudi. Toda vse takšno iskanje samega sebe, takšno preskušanje naših človeških možnosti pri večini ljudi še ni tisto zavestno iskanje odgovora na človekovo osnovno vprašanje: kaj smo ter od kod in kam gre naša pot." (Iz Janez Svetina, Človekovo iskanje samega sebe, Zbornik 11. poletne šole skupinske dinamike, Maribor 1991.)

Ko smo izvedeli kruto novico, se je najprej zazdelo, da to ne more biti res. A tako kot že tolikokrat v slovenski zgodovini nam je tudi to pot usoda zopet iztrgala človeka, ki je s svojim življenjem in delom presegal našo vsakdanjost in ki je znal zastaviti vprašanja orientacije v najširših razsežnostih časa in prostora.

Življenjska pot Janeza Svetine nikakor ni bila lahka, njegovo iskanje samega sebe je bilo predvsem preizkušanje vseh človeških možnosti z jasno usmeritvijo k najvišjim vrednotam. Z neumornim študijskim delom in svojim iskateljskim načinom življenja, ki ga je vodilo do izvorov indijske kulture, je razvil sposobnosti jasnega mišljenja tudi za spoprijemanje z najbolj zapletenimi vidiki življenja in za iskanje odgovorov o najglobljih skrivnostih sveta. Na svoji poti si je pridobil tudi osebno zlahtnost in ugled, ki sta se pokazala v razpravljanju s slehernim človekom. Z vsem svojim življenjem se je zoperstavljal vsemu nizkotnemu in vsem oblikam nasilja nad človekom. Res je, da je Janez Svetina obležal kot žrtev nasilja, a res je tudi to, da nam je s svojim življenjem odkril neslutena bogastva, s svojim zadnjim dejanjem pa nas zavezuje, da življenja ne smemo zemarjati in se prilagajati raznim oblikam nasilja. S svojim delom nam je zapustil miselno bogastvo pa tudi zahtevne naloge, ki jih moramo na poti v prihodnost neizogibno rešiti. Skupaj z njim in s člani njegove družine ugotavljamo, da tudi smrt ni le izguba, ampak je lahko kažipot v neskončnih prostranstvih biti. Tu ostaja Janez Svetina z nami.

Program Poletne šole je torej nastajal v zelo nenavadnih okoliščinah, v katerih so se tudi temeljne ideje, ki smo jih razvijali zadnjih petnajst let, pokazale na nov način. Nenavadnost okoliščin lahko opišemo takole:

- Najnenavadnejša in vseobsegajoča okoliščina je bilo *politično vrenje* v nekdanji Jugoslaviji. Ko smo se odločali o temi poletne šole, še nismo mogli z gotovostjo predvideti, da bo prišlo do vojne, vendar je bilo to možno slutiti, in ko se je približal čas naše prireditve, se je vojna v Sloveniji že končala.
- Velike spremembe v politični sferi so nas postavile pred nova vprašanja in nove naloge tudi v našem strokovnem delu. Nujno je postalo razvijanje novih oblik in metod za pomoč ljudem v stiski, možno in potrebno je postalo širše *povezovanje* med strokami, gibanji in skupinami za dialoško razreševanje temeljnih vprašanj, ki ogrožajo duševno zdravje in socialno blaginjo naših ljudi.

- Medtem ko so se leta 1990 in 1991 dogajale velike politične spremembe in se odpirale nove možnosti in potrebe po sodelovanju vseh strok, ustanov in gibanj, ki v Sloveniji delujejo na področju duševnega zdravja in socialnega varstva, se je Sekcija za skupinsko dinamiko in osebnostno rast notranje drobila. V zvezi s pripravami na poletno šolo, ki so potekale konec leta 1990 in v prvi polovici leta 1991, je potrebno omeniti, da so postale meje Sekcije popolnoma zabrisane. Nekdanji člani se niso zbrali niti enkrat, hkrati pa so kot posamezniki izražali željo, naj se tradicija naših prireditev ne prekine. Nekateri nekdanji člani so tudi ustanovili nove sekcije in društva ter nakazovali, da bi morda lahko organizirali celo več poletnih šol hkrati. Ob tem se je odprlo vprašanje konkurence, npr. ali ne bi s tem mreže ljudi, ki je bila več kakor deset let vajena ene poletne šole, preveč obremenili. Hkrati je bila tema (samopomoč in samoorganizacija), ki jo je ponudil naš organizacijski odbor, dovolj široka, da bi zlahka zajela razne nove dejavnosti nekdanjih osrednjih in aktivnih članov Sekcije. Njihov odziv je bil različen. Poletna šola pa je bila na koncu vendarle samo ena. S pritegnitvijo in plodnim sodelovanjem dr. Jožeta Ramovša pa je tradicionalna prireditev Sekcije dobila nove razsežnosti. Prišlo je do povezovanja z nekaterimi mrežami, ki so doslej delovale bolj v okvirih cerkvenih in verskih organizacij in skupin.
- Pomembni notranji premiki so se v zadnjem letu dogajali tudi v *akcijski skupini*, ki je pripravljala *terapevtski tabor Nomenj 1991*. V takih okoliščinah so se kar sama ponujala nekatera vprašanja, ki se nanašajo na preteklost različnih oblik dela z otroki in mladino, povezanih z akcijsko-raziskovalnimi projekti terapevtske kolonije in terapevtski tabori. Čeprav so se razen Bernarda Stritih zamenjali vsi posamezniki, ki so leta 1975 pričeli razvijati alternativni koncept vzgojnega in socialnoterapevtskega dela z otroki, in je ostala le razmeroma majhna skupina udeležencev zadnjih taborov, se gibanje ni zaustavilo. Še vedno živi v obliki številnih pričakovanih posameznikov, ki preprosto računajo s tem, da se nekaj dogaja in da se tradicija ne more kar tako prekiniti. Živi pa tudi kot predstava o skupni preteklosti, ki je Bernard Stritih in Miran Možina ne doživljava kot zgodovinsko preglednico različnih dejavnosti ali kot urejeno bibliografijo objavljenih del niti si je ne moreva predstavljati kot zavzemanje za podobno ideologijo. Skupno preteklost še vedno tvorijo medsebojna poznanstva, skupno delo pri raznih dejavnostih pa tudi veliko medsebojnih napetosti, osebnih očitkov, zamer ter krčevitih prizadevanj posameznikov, da bi našli tla pod nogami. Zato potrebujemo poletno šolo kot srečanje in povezovanje, potrebujemo pa tudi, tako je videti, medsebojno izogibanje in

številne oblike posrednega komuniciranja.

V času, ko se je poletna šola naglo bližala, so se v naši družbi dogajale velike spremembe. Ob poslabšanju napetih vesti, ki so se pogosto kar prehitvale, se nam je večkrat zazdelo, da so priprave na poletno šolo precej postranska zadeva, potem pa se je vse skupaj spet pokazalo v drugi luči. Postalo je jasno, da smo ravno pred novo zgodovino, ki prihaja vsa velika in pomembna, dolžni govoriti o majhnem življenju, ki se nezadržno nadaljuje iz preteklosti v prihodnost in ki edino lahko osmisli nove oblike politične organiziranosti. Za madžarskim avtorjem Györgyjem Konrádom ponavljamo:

"Uspeha dozorevanja avtonomije ne moremo meriti po tem, da mesto dosedanje vlade zasede kaka druga, temveč po tem, da se družba pod vlado krepi, da je vse več neodvisnih ljudi in da se gosti mreža pogovorov, ki jih od zgoraj ni mogoče nadzorovati. Vlada naj brez skrbi ostane zgoraj, mi pa moramo imeti možnost, da spodaj živimo svoje lastno življenje." (G. Konrád, 1988, str. 133)

V zadnjih dveh letih so se odprle nove možnosti za komuniciranje med zelo različnimi skupinami, ki prej zaradi steklenega zvona marksistične ideologije, pod katerim smo živeli, niso mogle najti medsebojnega stika. Te nove možnosti pa niso nekaj preprostega, saj naj bi jih izkoristili za to, da bo življenje ljudi "spodaj", se pravi izven dosega državne in proizvodne mreže, postajalo bogatejše, pestrejše in še bolj njihovo. Na videz se zdi, da je vsakdanje življenje številnih državljanov (Slovencev in pripadnikov drugih narodov, ljudi najrazličnejših poklicev, zaposlenih in nezaposlenih, obeh spolov, vseh generacij in verovanj pa tudi nevernih) nekaj preprostega. Vendar ni tako. To je nekakšna podrast, ki je pomemben del življenja v tem času in prostoru. Vsako poenostavljanje problemov v medsebojnih komunikacijah lahko pripelje do siromašenja raznolikosti namesto do bogatenja vseh. V obnebiju različnih idej, ideologij, religij in filozofij vendarle vsi iščemo raznolike možnosti biti.

Zbornik ima vsebinsko štiri dele. V *uvodnem* sta zajeti tudi vabili na poletno šolo, ki so ju pred začetkom dobili udeleženci; v njih smo organizatorji dali tudi vsebinske smernice. Sledijo *predavanja* s poletne šole, ki so razen prispevka Tineta Hribarja (ki je avtorizirana transkripcija predavanja) zdaj podana v obliki strokovnih člankov. V tretjem delu so povzetki oz. informacije o nekaterih *delavnicah* na poletni šoli. V zadnjem delu pa so opisi *osebnih doživetij* oz. vtisov nekaterih udeležencev. Na koncu je dodan seznam z naslovi vseh ali vsaj večine udeležencev.

Predavanja oz. strokovni članki so v zborniku navedeni v takšnem vrstnem redu, kot so potekali na poletni šoli. Uvodni okvir sta podala Bernard Stritih in Miran Možina - že dokaj znani temi "samopomoč" in "samoorganiziranje" sta na podlagi svojih izkušenj povezala s konceptom

"avtopoeze", ki je v psihologiji, socialnem delu in medicini pri nas še relativno slabo poznan. Anica Kos je prispevala sveže informacije (in svoje refleksije) o prostovoljnem delu v ZDA, od koder se je s študijskega obiska vrnila malo pred poletno šolo. Frane Adam, ki je sodeloval v akcijsko-raziskovalnem projektu terapevtska kolonija na Rakitni leta 1975, je v svojem predavanju povezal temo akcijskega raziskovanja s sistemsko teorijo, ki ji v zadnjih letih posveča največ pozornosti. Jack Norell, upokojeni splošni zdravnik iz Londona, trenutno predsednik Mednarodnega združenja Balintovih skupin, je napisal nekaj o vidiku samopomoči v tem gibanju. Njegovemu članku sta Bernard Stritih in Miran Možina dodala zapis s komentarjem Balintove skupine, ki jo je na poletni šoli vodil dr. Norell. Tine Hribar je pokazal na vzporednice našim prizadevanjem na področju psihosocialnih znanosti v filozofiji in umetnosti - termin "postmodernizem" zaobsega novi vzorec, ki prežema nova družbena gibanja na vseh omenjenih področjih. Jože Ramovš, ki utira pot procesom samopomoči in samoorganiziranja v socialnem delu, išče tudi možnosti novih opisov in razlikovanj za te pojave. Marijke Rutten-Saris je svoj referat podala v okviru enodnevne delavnice. Na njeno strokovno in osebno pot so v veliki meri vplivale razne samoorganizirane akcijske skupine. Ciril Klajnšček se žal poletne šole ni udeležil, je pa prispeval članek, ki po eni strani podaja enega od možnih (kritičnih) pogledov na dogajanje na poletnih šolah, po drugi strani pa omogoča zanimiv vpogled v uporabo koncepta avtopoeze na področju nove politike zdravstvenega varstva, ki se uveljavlja v svetu in odmeva tudi pri nas. Zaradi vojne se poletne šole niso udeležili gostje iz Italije, predstavniki Centro Italiano di Solidarieta, in so svoj obisk predstavili na jesenski čas. Tako je prišlo do enodnevnega seminarja Sabine Ruberto, ki je 10. decembra napolnil veliko dvorano Teološke fakultete. V zborniku smo za predstavitev njihove uspešne dejavnosti na področju zdravljenja zasvojenosti podali prevod krajšega članka začetnika gibanja don Maria Picchia in nekaj vtisov iz dosedanjih stikov.

Za konec še nekaj drobcev, o katerih so vodje odnosnih skupin na poletni šoli poročali zadnji dan. Med drugim je bilo rečeno:

- da je bilo ozračje tako, da si lahko pristopil, vprašal;
- v celoti vzeto je bila ta poletna šola drugačna kot prejšnja leta;
- na poletni šoli je bilo tudi kar nekaj ljudi, ki po stroki niso bili iz "pomagajočih" poklicev (za ljudi v stiskah), vendar so bile teme tako široke, da jih je marsikaj pritegnilo. Teme z drugih področij (npr. filozofije, religije, ekologije, umetnosti, duhovnosti) so osvetljevale kontekst naše dobe in stroke (psihosocialna pomoč). S tem je bila v dobršni meri dosežena korekcija ene glavnih pomanjkljivosti *moderne znanosti - njene ujetosti v tunele* (sub)specializiranih strok;

- udeleženec, ki je bil pred poletno šolo na jugoslovanskem kongresu iz suicidologije na Bledu, je takole primerjal: "Na Bledu je bilo porabljenega veliko denarja za relativno majhen učinek, na poletni šoli pa smo priča zelo velikemu učinku za malo denarja." Večji del organizacijskega in tehničnega dela na samem taboru, npr. delo v ekonomatu ali kuhinji, je bil namreč opravljen prostovoljno. "Na poletni šoli so stvari bolj doživete, na Bledu pa so potekale gala stvari okoli tragične teme.";
- zelo je uspel t.i. ekološki izlet pod vodstvom inž. Jerneja Stritiha;
- poletna šola je posrečena kombinacija dela in "počitnic", tabor daje počitniški čar.

Naslednjo, 13. poletno šolo bo na Boču ali na Pohorju od 20. do 23. avgusta 1992 spet organizirala mariborska veja Sekcije za skupinsko dinamiko in osebnostno rast. Osrednji organizacijski odbor sestavljajo (in so vsem zainteresiranim že na voljo z informacijami):

Vladimira CVETKO Kardeljeva 79, Maribor, tel. 062/304-470,

Lili KMETIČ, Vrbanska 26a, Maribor, tel. 062/28-022,

Štefan KOLAR, C. B. Kanclerjev 38, 62310 Slovenska Bistrica

Ema KREJAČ, Mesarski p. 5, Maribor, tel. 062/221-317,

Tilka KREN, I. Internacionale 12, Maribor, tel. 062/39083,

Janko PREDAN, Zg. Bistrica 80, 62310 Slovenska Bistrica, tel. 062/811-903, sl. 062/811-171, 812-353,

Majda SEDONJA, Pod klancem 10, Limbuš, tel. 062/37-221 int. 26-45,

Nada WOLF, ZD Maribor, Sodno 13, Maribor, 062/27572.

Se vidimo!

Bernard Strith

Miran Možina

Jože Ramovš

AVTOPOEZA: PROCESI SAMOORGANIZIRANJA IN SAMOPOMOČI

Bernard Stritih, Miran Možina

Uvod

Ko se ozirava nazaj, ko iščeva po spominu in po zapiskih, ki so ostali kot sled dogajanja vse od leta 1975, ko se je naša dejavnost začela kot terapevtska kolonija za otroke s psihosocialnimi problemi na Rakitni, se nama vrača podoba živlega vrtinca dogodkov, katerega gibanje se je včasih pospešilo, potem pa zopet umirilo, a se nikoli ni zaustavilo. Ostali so mnogi živi spomini in človeške vezi. Ostale so izkušnje človeške bližine, pa tudi številne (nekoč boleče) izkušnje nastajanja razmejitev in s tem povezanih sposobnosti razlikovanja različnih kvalitiet odnosov in ravni komuniciranja. Prav zato ni možno vsega kar prepustiti preteklosti. Delo in življenje hočeta biti izgovorjena, tega pa ni mogoče postoriti s povzetki in ponavljanjem že povedanega. Preteklih dogodkov ni več mogoče spremeniti, pač pa se s časom nujno spreminja način rekonstrukcije preteklosti. Vsako spominjanje pomeni novo ustvarjanje mentalnih podob. Preteklost se na novo odkriva ob srečevanju s sedanostjo, ki tipajoč išče korak v prihodnost. Porajajo se številna vprašanja, ki omogočajo postavljanje novih domnev za bodočnost, ki morda ne bo pretirano svetla, verjetno pa nič manj zapletena, zanimiva in vznemirljiva kot sedanost in preteklost. S tem ko poskuša posredovati naše izkušnje in koncepte, želiva dati tudi svoj prispevek k razvijanju *nove govorice*, ki nam bo morda omogočila videti in opisati probleme jutrišnjega dne tako, da ne bomo odpovedali pred naraščajočo kompleksnostjo, ampak bomo našli nove, kreativnejše odgovore.

Poglejmo si kot primer delček tega novega, ki je v nenavadnih okoliščinah nastal na nepričakovan način, nekako mimogrede, in dolgo ni bil

prepoznan kot kaj posebno pomembnega in vrednega. Gre za karikaturu, ki jo je prvi avtor začel risati, ko je na Inštitutu za sociologijo in filozofijo leta 1976 pri skupnem pogovoru o tem, kaj je bistvo rakitniške izkušnje, prišlo do takega zapleta, da se udeleženci pogovora (prostovoljni sodelavci in raziskovalna skupina na Inštitutu) niso več premaknili niti za ped naprej in se je dialog ustavil. Z nekoliko zlobe je prvi avtor najprej narisal vzgojitelja, ki v svoji demokratični vnemi nekega nemirnega otroka podre in mu hkrati dopoveduje, da ga ne sovraži. Domislica se mu je zazdela zabavna in na papir je napisal še nekaj fragmentov - misli, ki so bile izrečene na tem skupnem pogovoru. Ko je tako z vedno večjim veseljem krcal po papirju, so odnosi med udeleženci sestanka postajali še bolj zavozlani in naenkrat je v svoji risbi prepoznal klasično sceno z bogovi na Olimpu. Nad njim se riše vizija najvišjega boga, ki je že davno izginil in se ne bo več pokazal, dokler si ljudje tega ne bodo zaslužili; to najvišje božanstvo je pustilo na nebu svoj znak, letnico 1968. Pod Olimpom se dogaja vsakdanje življenje, polno protislovij, ki jih lahko vidimo tudi kot nekaj zabavnega, če upoštevamo, da bogovi vendarle bdijo nad vsem. Sebe je prvi avtor narisal na prostor, ki mu je še ostajal, kot kurirja, ki teka z Rakitne na Inštitut in nazaj. Tudi za svojo vlogo je našel mitsko prisposobo - tudi Prometej je bil nekakšen kurir. Vprašal se je, kaj bi lahko kot Prometej ukradel bogovom in odnesel vzgojiteljem na Rakitno. Prav v tistem trenutku zatopljenosti je zaslišal glasove, naj tudi on pové svoje stališče o konceptu prihodnje kolonije. Takrat mu je postalo jasno, da so udeleženci Rakitne 1975 grozečo zmedo srečno rešili tudi zato, ker je prvi avtor vedno znova ponavljal vprašanja: "Kako si se odločil, kako nameravaš to uresničiti...?" in ker se je potem vedno znova vračal k ugotovitvi: "Res je, da si nismo mogli misliti, kaj se bo dogajalo na Rakitni, toda še bolj res je to, da smo se za vse to sami odločili, da smo s svojo odločitvijo vse to sami naredili in da je meja našega dela točno tam, kjer bomo ugotovili, da ne vzdržimo več, da nam dogajanje uhaja in da narašča verjetnost katastrofalnih dogodkov." Približno to je prvi avtor takrat tudi povedal in presenečeno ugotovil, da je med udeleženci pogovora za nekaj sekund zavladal občutek medsebojnega strinjanja. Potem se je ozrl na svoj papir. Hotel je vse skupaj zmečkati, a se mu je posvetilo, da ve, kaj bi lahko bil ogenj, ki ga nosi Prometej. Napisal je stavek: "*Vsak se je sam odločil.*" Možnost odločanja torej ne pripada več le bogovom, ampak vsakomur; ko se je ponovno ozrl na tako nastalo karikaturu, se mu je zazdelo, da lahko v njej vidi vrtinec, v katerega so bili vsi enako ujeti. Vsakdo, vključno z "bogovi", se je ujel na svoj, edino zanj oz. zanj možen način. "Bogovi" so s tem izgubili imaginarni pomen in dobili simbolnega. Potem je narisal še dekliško postavo v desnem spodnjem kotu; okrog nje so se nabrale najprotislovnejše izjave, ki se jih je dalo vedno znova slišati med

prostovoljnimi sodelavci. Po eni strani so vztrajno ponavljali, da hočejo ven iz institucij, po drugi strani pa so razmere, v katerih je potekalo njihovo svobodno delovanje v akcijsko-raziskovalnem projektu Rakitna, pogosto primerjali z življenjem sužnjev ali agrarnih delavcev v Srednji Ameriki. V tistem trenutku se je prvemu avtorju zazdelo, da zmeda protislovij na papirju ustreza zapletenosti dejanskega dogajanja, hkrati pa je doživel izrazit občutek, da v tistem hipu ni bil kurir, ampak nekdo, ki sedi na robu dogajanja in riše, tako da je tudi njegova roka postala predmet njegovega opazovanja. Pravzaprav je bila roka, ki je risala, edino, kar je res videl pred seboj. Vse drugo so bile njegove predstave.

☐ Sedaj, po sedemnajstih letih, lahko v tej karikaturi vidiva delček *avtopoetskega procesa*, ki je omogočal, da so se v naših medsebojnih odnosih porajale vedno nove zamisli za uresničevanje naših želja, hkrati pa so se vse dejavnosti iztekale nazaj v skupino. Udeleženci so prišli z zelo različnimi željami in predstavami o cilju, vendar so zanesljivo lahko uresničevali le eno: vsakdo je sam zase odločal, ali bo sodeloval in iskal sebi ustrezen način preživetja v splošni kaotičnosti odnosov. Stavek, da "nihče nima časa za nič", lahko poskušava razumeti tako, kot bi ga morda razumel Dušan Pirjevec. Ni bilo časa za Nič. Ljudje so pridno delali in izpolnjevali vsak svojo vlogo. S tem je bil čas dobro izpolnjen, smiselnost tega dela pa ni bila kje zunaj skupine oz. v prihodnosti, ampak prav v skupnem bivanju, ki je bilo vsestransko naporno, ker smo si to napornost dovoljevali videti in doživeti. Zato ni čudno, da smo bili sami presenečeni nad tem, kar se nam je dogajalo, saj ni bilo prav nič podobno "vizijam dobre družbe", o katerih so govorili politiki, ki jim sicer nismo verjeli, a vseeno tudi nismo mogli verjeti tega, da smo se kljub velikim naporom dobro počutili. To je še posebno presenetljivo, ker na karikaturi ni mogoče najti kakšnega splošnega vodje niti zaslutiti kakšnih varnih meja skupine. Hkrati pa si ob tej risbi lahko obnoviva vtise o tem, kako so okoličani pa tudi razni strokovnjaki in novinarji, ki so nas obiskali, strmeli in kako nas niso razumeli. To pa pomeni, da je bila razlika med zunaj in znotraj skupine oz. sistema zelo očitna. Šele iz velike časovne oddaljenosti se pokaže, da razne medsebojne napetosti niso bile odveč, ampak so bile del kompleksnosti oz. konstitutivne sestavine procesa, v katerem so se porajala posebna *pravila pogovarjanja*, svojski vzorci medsebojnih odnosov, in zorele skupne odločitve, ki so nas ovijale v skupno *odnosno mrežo*, ki se je nenehno obnavljala in razvijala. Meniva, da nam šele pojem avtopoeza omogoča razmišljanje o tem nastajanju oz. postajanju, ki je bilo hkrati tudi minevanje, pustilo pa je neizbrisno sled v življenju številnih prostovoljnih sodelavcev in otrok, ki smo v odkrivanju novih odgovorov na kompleksnost svojega časa in prostora črpali tudi življenjski smisel.

Kako odgovoriti na kompleksnost, kako jo reflektirati, opisati, je temeljni izziv najinega raziskovalnega dela, katerega del je tudi pričujoči članek. Najprej podajava nekaj osnovnih informacij o konceptu avtopoeze kot posebnem tipu samoorganizacije in o teoriji kompleksnih sistemov oz. o znanosti o kompleksnosti, katere del je koncept avtopoeze, tako da bi v nove prostore, ki ga ta koncept oz. teorije odpirajo, lahko vstopili tudi tisti, ki se z njim(i) še niso srečali. Po tem splošnem in bolj informativnem poglavju sledijo poglavja, ki opisujejo najino oz. naše delo od leta 1975 v okviru skupinskega dela v procesu psihosocialne pomoči otrokom in mladostnikom. Najprej prikaževa povezave in razlike med novimi družbenimi gibanji po prelomnem letu 1968 pri nas in drugod po Evropi, nato pa povezavo med uporom proti institucijam (oz. begom iz institucij) in začetkom naših akcijsko-raziskovalnih projektov. Sledi opis skupine za samopomoč in tabora kot avtopoeetskega sistema. Spoznanje, da naše delo presega t.i. (socio)terapevtski okvir in da ustreza značilnostim postmoderne (vrtinčastega) družbenega gibanja, pa je glavna tema zadnjega poglavja. Hkrati je stil najinega pisanja tak, da je v vsakem delu prisoten tudi vtis celote. To sva želela, čeprav to pomeni, da se ravni opisov večkrat prepletajo, so manj urejene in se večkrat ponavljajo.

Na koncu tega uvoda želiva zapisati Eliotove verze (T. S. Eliot, Pesmi, 1982, str. 122-123), ki s pesniško tankočutnostjo zajemajo resnico o celostnosti in (samo)rekurzivnosti našega trenutka tu in zdaj. Želiva in upava, da je navdih teh verzov prisoten tudi v najinem znanstvenem delu. Meniva, da sta podobna želja in upanje danes prisotna v srcu in razumu mnogih znanstvenikov, ki hočejo odpreti moderni znanosti pot v novo dobo, v novo paradigmo. V tem novem vzorcu imata znanost in poezija nekaj skupnega - obe se skromno klanjata nedosegljivi *celostnosti* in s tem povezani *skrivnostnosti* resnice trenutka *življenja* tu in zdaj.

- (...) ne bomo odnehali raziskovati
in konec našega raziskovanja
bo da prišli bomo tja kjer smo začeli
in spoznali kraj prvokrat.
- (...) in otrok na jablani
ne znan, ker ni bil iskan
a slišen, na pol slišen,
v tišini, med valoma morja.

Avtopoeza - zgodovina nastanka tega koncepta kot dela znanosti o kompleksnosti oz. teorije kompleksnih sistemov in njegov pomen za naše delo

Humberto Maturana piše v svojem uvodu k eseju *Biologija kognicije* (v Maturana, H., Varela, F., *Autopoiesis and Cognition - The Realization of the Living*, 1980, str. XI-XXX) med drugim tudi o tem, kako je prišlo do oblikovanja koncepta avtopoeze. Pravi, da so ga že od otroštva zanimale rastline in živali in da se je pogosto spraševal, kaj jih dela žive. V času študija medicine (1948-1953) se je spraševal, "kakšne vrste sistemi so živi sistemi, tako da lahko umrejo, in kako to, da imajo sposobnost kognicije." Leta 1954 je začel v Angliji študirati biologijo in nato študij nadaljeval v ZDA. Leta 1960 se je po šestih letih študija in raziskovanja v tujini vrnil domov v Čile in nato na medicinski fakulteti v Santiagu opravljal raziskave na področju nevrofiziologije in nevroanatomije. Hkrati je sodeloval pri pouku študentov medicine, kjer je prevzel odgovornost, da jim bo posredoval nekaj razumevanja o organizaciji živih sistemov kot avtonomnih enot in o njihovem možnem izvoru na zemlji. Osrednje vprašanje, ki so ga študentje vedno znova postavljali, je bilo: "Kaj je tista značilnost živih sistemov, ki izvira iz samih začetkov življenja na zemlji in je od takrat v naslednjih generacijah ostala nespremenjena? Kaj je nespremenljiva značilnost živih sistemov, okoli katere poteka naravna selekcija?" Težave pri odgovarjanju na to vprašanje, pravi Maturana, so bile epistemološke in lingvistične. Z danim jezikom lahko povemo samo tisto, kar ta jezik dopušča. Moral je nehati razmišljati o živih sistemih kot o odprtih sistemih, ki so definirani prek okolja, potreboval je jezik, ki bi opisal in ohranil avtonomijo kot osrednjo značilnost enot živih sistemov. Moral se je torej izogniti pojmom, kot o namen, cilj, uporaba ali funkcija.

Maja 1968 je prišlo na državni čilski univerzi do revolucije. študentje so prevzeli upravljanje univerze v svoje roke in poskušali reformulirati filozofijo, ki je bila podlaga njeni organizaciji. Maturana se jim je pridružil. Vse običajne študijske aktivnosti so se prekinile in študentje in nekaj članov pedagoškega osebja so poskušali povedati nekaj novega. Ni bilo lahko. Jezik se je pokazal kot past, vendar je bila celotna izkušnja čudovita šola, kjer je vsak posameznik lahko odkril, kako gluhonem in slep je. Lahko se je bilo ujeti v lastni ego, toda če se je komu uspelo od tega vsaj malo osvoboditi, je lahko začel poslušati in njegov jezik se je pričel spreminjati; in nato in samo nato je lahko izrekel nove stvari. To je trajalo nekaj mesecev. Leta 1969 je Maturana začel prvič govoriti o živih sistemih kot enotah, za katere je značilna temeljna *cirkularnost* v proizvodnji lastnih sestavin.

Leta 1972 se je Maturana skupaj z Varelo lotil pisanja novega eseja, ki naj bi dopolnil esej *Biologija kognicije* iz leta 1969. Bila sta nezadovoljna z izrazom "cirkularna organizacija", želela sta najti besedo, ki bi posredovala temeljno značilnost organizacije vsega živega, tj. avtonomijo. V teh okoliščinah je prišlo do pogovora s prijateljem o njegovem eseju o Don Kihotu, v katerem je analiziral Don Kihotovo dilemo - ali naj sledi poti orožja (praxis, akcije) ali poti besede (poiesis, kreacije, proizvajanja). Odločil se je za pot praxis in se odrekel poti poiesis. Maturana pravi, da se je takrat prvič zavedel moči besede "poiesis" in skoval besedo, ki sta jo potrebovala: *autopoiesis*. To je bila beseda brez zgodovine, beseda, ki je lahko direktno posredovala, kaj se dogaja v dinamiki avtonomije, ki je lastna živim sistemom. Odkritje te besede se je kasneje pokazalo za zelo dragoceno. Dosti lažje se jima je bilo izogniti vedno prisotni pasti, da ni možno reči ničesar novega, ker jezik tega ne dovoli. Nista se mogla izogniti tradiciji, vendar sta se lahko z ustreznim jezikom drugače orientirala ter ustvarila novo perspektivo in novo tradicijo.

Ko je leta 1980 na Nizozemskem izšel angleški prevod njunega eseja *Avtopoeza*, o tem ni bilo več dvoma, kar je v briljantnem uvodu k eseju z analizo potrdil tudi Stafford Beer, eno velikih imen moderne kibernetike (kibernetike drugega reda). Z neprikritim navdušenjem priznava kolegoma, da sta s svojim esejem odprla nova obzorja v biologiji, kibernetiki, epistemologiji, psihologiji in še marsikje. In tega po Beerovem mnenju nista naredila na interdisciplinaren, temveč na *transdisciplinaren* način. Na *metasistemski* način sta presešla mrtvotoke modernih (sub)specializiranih znanosti in navidezni izhod v interdisciplinarnosti. Ustvarila sta sintezo na višji ravni, kar tudi pomeni, da njunega prispevka ni mogoče klasificirati v predale starih kategorij in disciplin. Kdor vzame esej *Avtopoeza* resno, mora na novo premisliti celotno znanje. *Avtopoeza* sodi v novo knjižnico. Poglejmo si zdaj njuno definicijo avtopoeze:

Avtopoeza (samoproizvajanje) je vrsta *samoorganizacije*. (...) Avtopoetski sistem je homeostatski sistem, ki ima lastno organizacijo za temeljno spremenljivko, ki jo ohranja konstantno. Predmet produktivnih interakcij sestavnih delov sistema so prav ti sestavni deli. To je organizacija življenja in hkrati organizacija avtonomije." (Maturana, H., Varela, F., 1980, str. 78-79; poudarki B. S. in M. M.)

Če pogledamo to definicijo avtopoeze, lahko ugotovimo, da so posledice avtopoetske organizacije zelo velike:

1. Avtopoetski sistemi so *avtonomni*; to pomeni, da podrejajo vse spremembe vzdrževanju lastne organizacije, ne glede na to, kako globoke so lahko njihove transformacije v procesu.
2. Avtopoetski sistemi so *individualni*; to pomeni, da prek vzdrževanja

nespremenljivosti svoje organizacije, ki jo neprenehoma proizvajajo, aktivno vzdržujejo identiteto, ki je neodvisna od interakcij z opazovalcem.

3. Avtopoetski sistemi so *enote* samo zaradi svoje specifične avtopoetske organizacije - njihove operacije določajo njihove meje v procesu samoprodukcije.
4. Avtopoetski sistemi nimajo inputov in outputov. Lahko jih *perturbirajo* nepovezani dogodki in lahko pride do notranjih strukturnih sprememb, ki kompenzirajo te perturbacije. Če se perturbacije ponavljajo, lahko pride v sistemu do ponavljajočih se nizov notranjih sprememb, ki so lahko enake ali pa ne. Katerikoli niz notranjih sprememb pa je vedno podrejen vzdrževanju organizacije sistema, to je pogoj, ki definira avtopoetski sistem. Katerikoli odnos med temi spremembami in potekom perturbacij, na katerega lahko pokažemo, spada v področje, v katerem sistem opazujemo, nima pa to zveze z njegovo organizacijo." (Maturana, H., Varela, F., 1980, str. 80-81; vsi poudarki B. S. in M. M.)

V eseju *Avtopoeza* pa je ostalo odprto oz. sporno vprašanje, ali so tudi človeške družbe biološki sistemi, torej ali so tudi socialni sistemi oz. institucije avtopoetski in s tem živi sistemi. Avtorja nista našla soglasja o tem, S. Beer pa je na to vprašanje odgovoril odločno pritrdilno. Maturana še danes vztraja pri razlikovanju med živimi in socialnimi sistemi ter predlaga, da skupek avtopoetskih sistemov, ki so prek realizacije svoje avtopoeze v interakciji drug z drugim, ustvarja in integrira sistem, ki deluje kot medij, v katerem uresničujejo svojo avtopoezo. Tako tudi v knjigi *Drevo spoznanja* (angleški prevod *The Tree of Knowledge*, 1987) skupaj z Varelo govorita o avtopoetskih sistemih prvega (npr. enocelični organizmi) in drugega reda (npr. metacelični organizmi) ter o strukturnih spojih tretjega reda (third-order couplings; podobno kot v primeru celičnih interakcij pri metaceličarjih je tu en organizem strukturno spojen z drugimi organizmi, tako da so drugi izvor perturbacij). Za naše delo se je zaenkrat pokazalo celo kot dobro, da obstajajo razlike med pogledi, saj to omogoča več svobodnega prostora za lastni temeljitejši premislek in diferenciacijo na osnovi lastnega raziskovanja. Zaenkrat se nama je za naše delo (tudi pri pisanju tega članka) zdelo bolj navdihujoče Beerovo stališče. Šele prav v zadnjem času pa se nama je pokazalo, da je to stališče lahko tudi spolzko in da lahko z njim zdrsnesh v pasti stare epistemologije, značilne za industrijsko družbo.

Kot znanstvenika poskuša razmišljati o svojem delu predvsem kot o raziskovanju kompleksnosti. S tem se pridružujeva pomembni težnji v moderni znanosti. Za to težnjo je značilno, da poskuša najti korekcijo za razne oblike redukcionizmov. Lahko rečeva, da je ta težnja vedno bolj prisotna v vseh vejah znanosti in da je, kot pravi Heinz von Förster,

"transdisciplinarna". Transdisciplinarnost znanosti o kompleksnosti pa po njegovem pomeni razumevanje detajlov, potem interdisciplinarnost (torej povezovanje razumevanja detajlov med različnimi disciplinami) in hkrati razumevanje samega razumevanja (H. von Förster, v Snow, B. A., 1990, str. III).

Danes v svetu gotovo ni avtorja, ki bi si upal trditi, da lahko poda natančen pregled celotnega področja t.i. *sistemske znanosti* (Snow, B. A., 1990, str. 8), ali kot se v zadnjem času vse pogosteje uporabljata sinonima - *teorije kompleksnih sistemov* (Kratky in Wallner, 1990, str. 8) oz. *znanosti o kompleksnosti* (Snow, B. A., 1990, str. 8), saj je še vedno zelo živo, polno rasti. Se pa danes že dosti jasneje kažejo nekateri mejniki te nove znanosti, ki pomeni temeljito reorganizacijo celotnega človeškega védenja. Meniva, da je dobro, da v grobem zariševa znanstveno področje, po katerem se gibljeva, predeñ se bova v okviru te znanosti spustila v opisovanje nekaterih projektov zadnjih let, v katerih sva sodelovala. Pregled v veliki meri povzemava po avtorju Blainu A. Snowu, ki je pozimi 1990 izdal svetovni pregled edukacije na področju sistemske znanosti. Knjiga je rezultat nekajletnega raziskovalnega projekta, ki sta ga spodbudila Heinz von Förster, veteran kibernetike, in Fritjof Capra, fizik, avtor zelo popularnih knjig o novi paradigmi v znanosti.

V štiridesetih letih tega stoletja so se pojavile znanosti, ki so se začele ukvarjati s proučevanjem vedenja kompleksnih sistemov:

1. *Kibernetika in z njo povezane discipline*: znanost o učinkoviti organizaciji, ne glede na njeno materialno realizacijo; proučuje raznolikost, informacijo in kontrolo, cirkularnost in rekurzivnost, proces, adaptacijo in evolucijo, procese opazovanja in odločanja prvič, v opazovanih sistemih (kibernetika prvega reda), in drugič, v opazujočih sistemih (kibernetika drugega reda). Vplivala je na mnoga področja znanosti, vključno s kognitivnimi in behaviorističnimi znanostmi, družinsko psihoterapijo in psihiatrijo, komunikacijsko znanostjo in elektroniko, znanostjo o upravljanju, računalništvo, vzgojo, ekologijo, ekonomijo in političnimi vedami.
2. *Splošna teorija sistemov* in z njo povezane discipline; spodbuja razvoj teoretičnih sistemov, ki so uporabni na več kot enem samem tradicionalnem področju znanja, raziskuje izomorfnost konceptov, zakonov in modelov na različnih področjih ter pomaga pri koristnih prenosih z enega področja na drugo, spodbuja razvoj ustreznih teoretičnih modelov na področjih, kjer jih primanjkuje, zmanjšuje podvajanje teoretičnih prizadevanj na raznih področjih, spodbuja celostnost znanosti, s tem da izboljšuje komunikacijo med znanstveniki. S to teorijo sta povezani Bogdanova "tektologija" in Smutsov "holizem". Teorija obćih sistemov

je vplivala na mnoga področja, vključno z znanostjo o upravljanju, družinsko terapijo in psihiatrijo, edukacijo in edukacijsko tehnologijo, teoretično biologijo, ekologijo, ekonomijo, urbanizmom in urejanjem krajine ter političnimi vedami.

Raziskovanja *samoorganizacije* in *neravnotežnih sistemov* so naslednje pomembno področje znanosti o kompleksnih sistemih in izhajajo s področij, kot so fizikalna kemija, dinamika tekočin, biofizika, ter v zadnjem času iz razvitih znanosti o kompleksnih dinamičnih sistemih in kaosu.

Te prve štiri raziskovalne tradicije so zgradile velik del teoretičnega okvira, v katerem so nekatera tradicionalna področja naredila nove korake in tako v mnogočem postala sistemske znanosti. Mnoga od teh povojnih področij so veliko prispevala k raziskovanju kompleksnosti. Med pomembnejšimi proizvodi kompleksnosti informacijske dobe so računalniški, informacijski in komunikacijski ter poslovni in upravni sistemi. Inženiring in znanost o upravljanju sta igrala pomembno vlogo v razvoju raziskav kompleksnosti in tako lahko govorimo o *sistemskem inženiringu* in *sistemskem upravljanju* kot o posebnih znanostih o kompleksnosti. Čeprav *računalniška znanost* v strogem pomenu ni sistemska znanost, je računalnik integralni del v raziskovanjih kompleksnosti na vseh področjih.

Naslednje področje, *kognitivna znanost*, se je v zadnjih nekaj desetletjih v marsičem razvijalo vzporedno s sistemsko znanostjo in je bilo še posebno blizu kibernetiki in računalniški znanosti. Postopno izgrajevanje boljšega razumevanja kognicije je bilo osrednja skrb mnogih sistemskih raziskovalcev. Mnogi, ki so največ prispevali k razvoju znanosti o kompleksnosti, so ravno tisti, ki so iskali možnosti boljšega razumevanja kognitivnih sistemov.

Napajajoč se iz teorij kognitivnih sistemov je vzkliko še eno pomembno področje raziskovanja, ki je prispevalo k našemu razumevanju sistemske dinamike in organizacije - *sistemska terapija*. Še posebno družinski terapevti so prek obsežnega kliničnega raziskovanja pomembno prispevali k našemu razumevanju, kako delujejo človeški sistemi in kako v kontekstu medčloveških odnosov nastajajo razne motnje, npr. shizofrensko ali odvisnostno vedenje.

Končno, ekološka znanost je v samem bistvu sistemska znanost, čeprav je običajno ne razumemo tako. *Sistemska ekologija* v širšem smislu je postala splošno proučevanje funkcionalnih odnosov med naravnimi sistemi ter naravnim okoljem in človeškimi sistemi.

K seznamu B. A. Snowa bi rada dodala še prispevke, ki so k teoriji kompleksnih sistemov prišli s področja t.i. *skupinske dinamike* oz. *skupinskega dela*. Skupinska dinamika je gotovo ena od pomembnih prekretnic v znanosti in družbenih praksah prve polovice našega stoletja.

Novi pogledi na fenomen človeške skupine in novi pristopi so se razvijali hkrati z medsebojnim oplajanjem in v intenzivnem iskanju možnosti sinteze. V okviru *sociološko-antropološkega* pristopa se je razvijala podoba skupine kot strukture statusov in vlog, ki zagotavljajo notranjo in zunanjo diferenciacijo, hkrati pa pomenijo tudi možnost premoščanja razlik med človekovo individualno (biološko in psihološko) in družbeno naravo. Sociološki pristop je odpovedal pri srečevanju z vprašanjem avtonomnosti in posebne identitete skupine. Tako je *psihologija* poskušala odgovoriti na vprašanje avtonomnosti skupine in na vprašanja o komunikaciji v skupini z uvajanjem pojmov, ki so bili privzeti iz individualne psihologije in psihoanalize: vprašanje projekcij nezavednega, transferni pojavi v skupini, skupinske predpostavke, notranji konflikti v skupini in komunikacijski vzorci komunikacije dvojne vezi (double bind). Psihološki pristop se je v razlagi skupinskih fenomenov in njihovem izkoriščanju za doseganje terapevtskih in socialno-pedagoških učinkov izkazal za nezadovoljiv pri obravnavanju vprašanj o vplivanju socialnega konteksta na notranje dogajanje v skupinah in na pojave sinergije ob srečevanju skupine z družbenim okoljem. Tretja vzporednica razvoja skupinske dinamike je *intuitivno-kulturološki* pristop, ki ga je razvil Jakob Moreno. Pod streho nekaterih pojmov, privzetih iz filozofije in kulture, je ustvaril prostor za eksperimentiranje s fenomenom spontanosti pri posameznikih in v medosebnih interakcijah. Teorija skupinske dinamike je nastala kot poskus organiziranja povsem raznorodnih odkritij v model, ki bi ustrezal zahtevam tradicionalne znanstvene paradigme v smislu ustvarjanja kavzalnih shem. Številnost šol skupinske dinamike, ki so se razvile okrog notranje razcepljenega teoretskega konstrukta in okrog fenomenov, ki jih ni bilo možno ujeti in v celoti integrirati, ne govori o razcvetu skupinske dinamike, ampak o njenem koncu. Medtem ko so se nekatere šole skupinske dinamike izpraznile v komercialnost, pa so druge postopno preraščale v družbena gibanja in so torej same predstavljale kompleksnejše družbene fenomene, kakor pa jih je bilo možno misliti z njihovimi pojmi. Na tej točki pomeni skupinska dinamika izziv za razvoj teorije kompleksnih sistemov, hkrati pa tej teoriji prinaša svoja znanja pa tudi številna nerešena vprašanja skupaj s številnimi neuspehi in zablodami v smislu reifikacije skupinsko-dinamičnih pojmov in poskusov fundamentalizma. Maturana je pokazal, da nereflektirano sprejemanje spontanosti na družbeni ravni pomeni neposredno nevarnost totalitarizma. Teorija kompleksnih sistemov odpira možnosti za upoštevanje pomena opazovalca, ki v skupinski samoopis vnaša etične dileme in odpira možnost umevanja ljubezni kot nepogrešljive dimenzije za doseganje novih razvojnih možnosti družbe oz. socialnih sistemov (H. Maturana, 1980, str. XXIV-XXX).

Tako lahko vidimo, da je področje raziskovanja, ki ga zaobjema raziskovanje o kompleksnih sistemih, zelo široko; vključuje globalno politiko, ekonomijo, dinamiko gozdnih in morskih ekosistemov, vreme, imunski sistem, možgansko strukturo in funkcijo, živčna mrežja, urbanistični razvoj, družino, upravljanje korporacij, prebiotično evolucijo, kemijo beljakovin, umetno inteligenco in proces učenja, če omenimo samo manjši del področij. Večina ljudi, ki so vključeni v raziskovanje kompleksnih sistemov, deluje v okviru enega ali več tradicionalnih področij; gre za matematike, fizike, kemike, biologe, ekologe, kognitivne znanstvenike, sociologe, antropologe, terapevte, psihologe, menedžerje, ekonomiste, računalniške strokovnjake, arhitekto, inženirje, filozofe, zdravnike itd., za vse, ki s svojim strokovnim delom prispevajo k boljšemu razumevanju kompleksnih dinamičnih sistemov in njihovega vedenja.

Kot celota predstavljajo te multidisciplinarne znanosti *ново sintezo* v moderni znanosti. Njene nove razsežnosti in mejnike šele začenjamo razumeti. Mnogi govorijo, da gre za pravo znanstveno revolucijo, za spremembo znanstvene paradigme. Te spremembe ne vplivajo samo na znanstveno področje, temveč na celotno družbeno sfero. Tako se poleg konceptualne baze v znanosti spreminja tudi področje industrije in bančništva, spreminjajo se naše univerze in raziskovalni centri. Znanosti o kompleksnosti so veliko gibanje k novemu pogledu na svet in novi ureditvi celotnega človeškega vedenja.

Gotovo bi natančen pregled konceptualnih okvirov znanosti o kompleksnosti, ki so danes na voljo, presegel namen najinega članka, vendar je dobro, da vsaj v grobih črtah zariševa nekaj značilnosti te znanosti "nove dobe" (ta oris prav tako povzemava po že omenjeni publikaciji Blaina A. Snowa). Znanosti o kompleksnosti imajo med drugim naslednje značilnosti:

- *multi- oz. interdisciplinarno sodelovanje*; kljub tradicionalnim delitvam in mejam prihaja do sodelovanja med mnogimi področji; vključeno je sodelovanje med matematičnimi, fizikalnimi in biološkimi znanostmi, družbenimi in humanističnimi znanostmi ter behaviorističnimi in kognitivnimi znanostmi pri reševanju problemov, ki so skupni kompleksnim sistemom. V mnogočem je to sodelovanje, kot pravi von Förster, *transdisciplinarno*, torej ne gre le za razumevanje področja raziskovanja, temveč tudi za raziskovanje samega razumevanja;
- *kompleksnost in sistemskost*; multiplost, raznolikost; raziskovanje sistemov; raziskovanje *kompleksnosti* sistemov ali v sistemih; običajno se preučuje *veliko število spremenljivk*, ki so pogosto povezane z velikim številom objektov, delov, elementov v interakciji drug z drugim in z njihovim zunanjim okoljem;
- *nelinearnost in kaos*; nedoločnost, nepredviljvost; večina kompleksnih

sistemov kaže veliko stopnjo nelinearnosti, tj. večina pojavov v naravnem svetu zahteva za svoj opis uporabo *nelinearnih enačb*. Nelinearni elementi sistema pomenijo, da so stanja sistema v prihodnosti zelo nepredvidljiva in odkritje kaosa v nelinearnih sistemih je bolj ali manj zasenčilo idealni klasični determinizem;

- *časovnost in evolucija*; proces in funkcija, nepovratnost, dinamika; vplivi časa, sprememba, proces in evolucija so osrednje teme; večina kompleksnih sistemov je videti kot *dinamično zaporedje koherentnih, razvijajočih se, interaktivnih procesov*, ki se občasno kažejo v stabilnih strukturah; nimajo jasno definiranih stabilnih stanj, temveč veliko možnih ravnotežnih stanj. Za razumevanje sveta na vseh področjih sta temeljnega pomena čas in nepovratnost. Zaradi tega je *procesna filozofija* postala osrednji predmet diskusij. Dejansko je na osnovi razvoja empiričnih znanosti in znanosti o kompleksnosti v zadnjem obdobju omogočen nadaljnji razvoj *obče teorije evolucije* za sisteme vseh vrst;
- *daleč od ravnotežnih pogojev*; odprti sistemi; večina pojavov, ki se jih raziskuje, so *odprti sistemi*, to pomeni, da kažejo delno odprtost prek stalne izmenjave snovi in energije z okoljem, stanje, ki v ustreznih razmerah lahko ohranja red v sistemu, in stanje, ki ga je mogoče vzdrževati, samo če je sistem daleč od ravnotežja;
- *mreža ali vzporedna interakcija in struktura*; medsebojne povezave; za kompleksne sisteme je pogosto značilna *vzporedna mrežna struktura*; s številnimi povezavami med enotami; možgani so morda najbolj dovršen primer zelo gostih medsebojnih povezav vzporednih mrežij;
- *cirkularnost*; povratna zveza, rekurzivnost, samoreferenčnost; ponavljajoča se tema v znanostih o kompleksnosti so razne oblike krožnih, cirkularnih ali samoreferenčnih procesov; ti vključujejo povratne zveze in *cirkularne vzročne procese vseh vrst*, samoobnavljajoči se in samoreferenčni proces živih bitij, za katerega se uporablja naziv *avtopoeza*, in cirkularnost, ki se pojavlja v teorijah samoreferečnosti v kognitivni organizaciji;
- *celostnost, celota in samoorganizacija*; nastanek, povezave, sinteza. Celostnost, značilnost sistemov, da kažejo vedenja ali lastnosti, ki se jih ne da izpeljati iz lastnosti ali struktur njihovih sestavnih delov, je še ena značilnost sistemov z mnogimi spremenljivkami. Zaradi nelinearnosti sistemov sistema ni mogoče razumeti samo prek analize njegovih delov; upoštevanje celote je zato nujni sestavni del pri raziskovanju nelinearnih sistemov. Trenutno prihaja do premika od popolnoma redukcionističnega pristopa k bolj *uravnoteženemu opisu delov in celote* v interakciji kompleksnega sistema;

- *nematerializem*; pozornost na informaciji, komunikaciji in organizaciji; na splošno se principi kompleksnih sistemov lahko uporabljajo ne glede na to, kako so realizirani v materiji; sistem je seznam spremenljivk, ne pa objekt ali stvar. Pozornost na "sistemih" pomeni ustrezno osredotočenost na *nematerialno področje informacije in entropije*, nadzora in komunikacije, reda, organizacije, vzorca in odnosov, pretoka in izmenjave informacij, kodiranja, epistemologije itn., in na zakone, ki iz njih izhajajo in za katere se včasih uporablja skupni naziv *fizika informacije*;
- *opazovanje in epistemologija*; misel in procesi odločanja; opazovalec, ki ve, razmišlja in se odloča, pogosto igra pomembno vlogo pri raziskovanju kompleksnosti. S procesom zavestnega opazovanja in odločanja se še posebno ukvarja kibernetika. Z aplikacijo teorij samoreference na procese opazovanja, vključno s kognicijo in drugimi pojavnimi oblikami inteligence, je bila kibernetika uporabljena sama na sebi in je razvila *epistemologijo sistemov*, ki vključuje svoje opazovalce (kibernetika drugega reda). Ta kibernetika se razlikuje od kibernetike prvega reda, ki se je bolj zanimala za ontologijo sistemov, opazovanih od zunaj;
- *računalniška perspektiva*; s svojo veliko sposobnostjo simuliranja in modeliranja kompleksnih sistemov je računalnik *primarno raziskovalno orodje* znanosti o kompleksnosti. Tako je na osnovi množične uporabe računalnika v sodobni znanosti prišlo do ustrezne računalniške perspektive; na računalniško simulacijo se opira velik del raziskovanja tako v matematičnih kot tudi v fizikalnih in bioloških znanostih.

Večina teh tem je tesno povezanih in se med seboj podpirajo. Skupaj predstavljajo novo usmeritev v znanstvenem raziskovanju. Te in druge teme so do neke mere prisotne v večini teh znanosti. V nekaterih sistemskih znanostih so bolj prisotne ene teme, v drugih pa druge; vse niso nujno prisotne povsod. Temi avtopoeza in samoreferenčni sistemi se vsekakor pojavljata skoraj povsod.

Nova družbena gibanja po prelomnem letu 1968 pri nas in drugod po Evropi - povezave in razlike

Meniva, da se je v našem stoletju zgodil zgodovinsko pomemben premik že leta 1968. Najbrž je še prezgodaj za dajanje dokončnih ocen o posledicah tega premika, ker zgodovinsko obdobje, ki se je takrat pričelo, nikakor še ni zaključeno. Ker misliva, da je tudi začetek naših akcijsko-raziskovalnih projektov povezan s tistim, kar se je takrat premaknilo v svetu in pri nas, naj navedeva misel Felixa Guattarija, ki je leta 1972 zapisal:

"Maj 1968 je morda sprostil militantne načine vedenja, ni pa osvobodil možganov, ki so ostali zapacani in potrebujejo mnogo več časa, da bi se lahko odprli za nov način postavljanja vprašanj o blaznosti, homoseksualnosti, drogah, delinkvenci, prostituciji in osvobajanju žensk." (F. Guattari, 1983, str. 29)

Iz razlogov, o katerih bova še govorila, morda danes več vemo o tem, kaj se je leta 1968 dogajalo na ulicah Pariza in še marsikje drugje, kot pa o tem, kaj se je dogajalo pri nas doma. Pa vendar lahko domnevamo, da se je nekaj pričelo premikati tudi pri nas. Militantne načine vedenja je oblast pri nas spretno preprečevala, nadzorovala in razkrajala. In če uporabiva Guattarijevo metaforo, bi se lahko vprašala: Kako so bili takrat zapacani naši možgani? Temu pa nujno sledi vprašanje: Kako je sploh mogoče očistiti tisto, kar onemogoča funkcioniranje miselnih zmogljivosti oziroma kar lahko zmanjša blokade psihičnih in duhovnih potencialov?

Ideje, ki jim je bil prvi avtor takrat "predan", so bile zelo preproste:

- Militantni načini vedenja in kakršnegakoli javnega izražanja drugačnosti bodo še nekaj časa onemogočeni. *Uničevalnih možnosti državnih in političnih aparatov* ne smemo podcenjevati, prav tako ne smemo omalovaževati mehanizmov t.i. proletarskega internacionalizma, ki delujejo prikrito in morda brez kakršnegakoli nadzora - dokaz za to so bili dogodki na Češkoslovaškem.
- Nevarne smeti v miselnih in duhovnih mehanizmih naših ljudi so zlasti razne *zastarele ideje*, ki posameznikom sicer omogočajo preživetje v sistemu, ki ni dovolj kompleksen, da bi lahko uspešno uporabljal dosežke sodobne znanosti in tehnike ter plodove razvoja kulture in duhovnosti v svetu. To so ideje, ki pomenijo *umik v neko obliko privatnosti* (počitniške hišice, nekatere oblike potrošništva...) in *umik v ideologijo individualne genialnosti* (delo za zaprtimi vrati, v samoti ali v zaprtem krogu enako mislečih ljudi ipd.). Te "tehnike preživetja" so lahko toliko nevarnejše, ker se na ravni doživljanja posameznikov morda kažejo kot edine možne in kot relativno uspešne oblike delovanja.
- Ideja *skupinskega dela* se je ponujala kot na dlani. To ni bilo niti militantno izražanje drugačnosti niti umik iz javnega življenja. Skupinsko delo je prvi avtor razumel predvsem kot možnost *dialoga* o vseh pomembnih vprašanih življenja - od družinskih problemov do problemov odnosov v institucijah, od vzgojnih problemov do problemov duševnega zdravja in eksistencialnih stisk naših ljudi. Logično sklepanje je bilo takole: če bodo ljudje dobili priložnost razpravljati o problemih, bo nastal razmik med trenutkom, ko nekdo kot posameznik na delovnem mestu zazna problem, in trenutkom, ko pritisne na gumb, ki je predviden kot programirani način "reakcije

aparata". časovni razmik (razporek) v mehničnem izpolnjevanju organizacijskih scenarijev bo večji, če bodo ljudje imeli priložnost v skupinskem dialogu odkriti nekakšno draž razmišljanja o problemih; potem bodo programirani mehanizmi za iztrebljanje problemov pričeli "zamujati". To lahko ogrozi samoreproduktivne zmožnosti družbenih tvorb in sproži potrebe po resničnih razvojnih spremembah.

Te ideje so bile najbrž preveč naivne, da bi bilo možno pričakovati kakršnekoli resnične spremembe. Hkrati pa so bile prav te ideje za prvega avtorja vabljive in če se danes vpraša, kako je mogoče, da je vložil toliko napomega dela najprej v izvedbo terapevtske kolonije na Rakitni in potem še v mnoge druge oblike prostovoljnega dela, potem si lahko precejšen del motivacije razloži na ta način. Dogajanje na Rakitni zato vidiva skozi ta očala kot drobec tistega *nemira*, ki se je leta 1968 pritihtapil tudi k nam, z drugimi očali pa isti proces vidiva tudi kot posebni splet dogodkov oziroma kot določeni *interakcijski, samorekurzivni proces*.

V zvezi s poročili o delu v terapevtski koloniji na Rakitni je bilo večkrat postavljeno vprašanje, kako nam je uspelo *motivirati* naše prostovoljne sodelavce. Vsem članom skupine so taka vprašanja zvenela predvsem smešno. Šele danes razumeva zapleteno ozadje takih vprašanj. Dejavniki političnega nadzora, ki so desetletja dolgo onemogočali kakršnokoli spontano skupinsko dejavnost in so po drugi strani vzdrževali razne navidezne prostovoljne dejavnosti, so hkrati ohranjali mnenje, da so naši ljudje nezainteresirani za karkoli, kar ni plačano ali povezano s potrošništvom. Na tej točki se zopet srečamo z gibanji, ki so nastala leta 1968. To je bil čas, ko se je zlomil ustaljeni politično-kulturni vzorec. Politične sile levičarske opozicije so tudi pri nas hotele z neskončnim razpravljanjem in kritiko vsega obstoječega (ki sta pogosto tekla v dejanske aktivnosti. Zgodilo se je tisto, česar ni skoraj nihče pričakoval. Pojav, ki ga nekateri avtorji označujejo kot *novogovor*, ki je leta dolgo reševal sistem pred odkrivanjem lastnih slabosti, je nekatere skupine prisilil, da so opustile vse poskuse komunikativnega delovanja v sistemu in zahtevale predvsem "dejanja - akcijo". Namesto idejnih dvobojev so se vse bolj posvečali povsem pragmatičnim problemom. Domnevava, da si lahko v največji meri podobno razlagamo motivacijo naših sodelavcev. Vsi sodelujoči strokovnjaki v našem projektu so poznali miselne dileme, ki so jih odpirala študentska gibanja. Tudi prvi avtor se je leta 1968 na univerzi v švicarskem Freiburgu na poletnem taboru prvič srečal s poskusom *neavtoritarne vzgoje otrok*. Iniciativa za naš projekt socialno-terapevtske kolonije na Rakitni je prišla neposredno iz skupine študentov, ki so v skladu z ideali leta 1968 iskali možnosti za preseganje položaja in vloge študentov,

ki se v predavalnicah in laboratorijih pripravljajo za življenje. Hoteli so se spoprijeti z resničnimi življenjskimi nalogami.

Iz časovne oddaljenosti triindvajsetih let lahko vidimo nemirno leto 1968 precej drugače, kot pa smo dogodke videli takrat. Vse bolj zanimivo pa postaja tudi vprašanje, kaj je nastalo iz nemira in kritičnih iskanj novih, drugačnih poti. Za trezno presojo moramo vsekakor v večji meri upoštevati razlike, ki so bile v času dogodkov videti precej nepomembne. Takrat se je zdelo, kot da vsepovsod zmagojevo socialistične ideje, kot da študentje na razvitem Zahodu zahtevajo nekaj, kar se imenuje socializem in kot da študentje na vzhodu prav tako zahtevajo nekaj, čemur se lahko reče "več socializma" ali "pravi socializem". Jan Makarovič je leta 1983, se pravi iz časovne odmaknjenosti, takole označil *razlike med uporom mladih na Zahodu in tistim, kar se je dogajalo v vzhodnih, t.i. socialističnih državah*:

"Pomemben dejavnik nemira mladih na Zahodu je *praznina življenja* v porabniški družbi. Velik del mladih, ki se šolajo, živi bolj ali manj brezdelno in v dokajšnjem materialnem udobju; toda vse te ugodnosti ne zadovoljujejo njihovih globljih potreb.(...)

Revolte mladih na Vzhodu niso bile nikakršen 'show'; zahtevale so več poguma kot tiste na Zahodu, kajti represivni ukrepi oblasti so bili mnogo ostrejši; tu študentje tudi niso mogli pričakovati, da bodo lahko npr. javno nastopali na televiziji ter pojasnjevali svoja stališča, tako kot v Franciji.(...)" (J. Makarovič, 1983, str. 186-187; poudarek B. S. in M. M.)

Tudi "show" mladih fantov in deklet na ulicah zahodnih velemest je bil pravzaprav v marsičem tragičen, tudi tam so padale žrtve. Čeprav ni bilo veliko neposrednih žrtev pouličnih nemirov, lahko rečemo, da so žrtve padale na številnih drugih frontah. Prepričana sva, da so številne žrtve, ki jih danes pripisujemo narkomaniji, duševnim boleznim, stresom življenja v velemestih, na nek način tudi žrtve temeljne *zmede vrednot in krize institucij*, ki se je najbolj dramatično in neposredno pokazala leta 1968. Nosilcem tega revolucionarnega gibanja pa smo tudi sicer dolžni spoštovanje, saj so dosegli nekaj nadvse pomembnega. Če že niso odkrili novega, idealnejšega družbenega reda, jim moramo priznati, da so odkrili nove oblike upora. Prodrli so v množične komunikacijske medije in ustvarili množico novih slik, dramskih predstav, gesel, miselnih modelov, odprli so nova vprašanja in tako sprožili procese, ki še vedno odpirajo nove in nove možnosti.

V nasprotju s študentskimi gibanji na Zahodu pri nas ni bilo možno govoriti o *javnosti* niti ni bilo mogoče računati na *pravno varnost* v zvezi z javnim komuniciranjem. Jan Makarovič je leta 1971 ugotovil, da je kar 87% anketiranih pritrđilo naslednjemu stališču:

"Tisti, ki imajo v rokah oblast, te bodo pustili govoriti le toliko časa, dokler jim ne boš postal nevaren." (J. Makarovič, 1983, str. 197)

Bili smo v nekakšnem precepu. Problemi so nas silili k temu, da o njih govorimo in jih dramtiziramo. Da je to možno, so dokazovale vesti, ki so prihajale iz raznih delov sveta. V razvitih zahodnih deželah se je ob *razpravah* o zaporih, duševnih bolnišnicah, homoseksualnosti idr. razgibala celotna javnost - od vrhov v strokovnih institucijah do številnih krožkov, v katerih so sodelovale gospodinje. Nasprotni tabori so se vse pogosteje oblikovali ob povsem določenih vprašanjih. Guattari opisuje lastne izkušnje v zvezi s svojim zavzemanjem za zapornike. Ker se je v isti sapi zavzemal za pravice političnih zapornikov, se pravi ljudi, ki so bili kaznovani zaradi političnih deliktov, in za tiste, ki so bili preganjani zaradi drog in drugih oblik kriminala, so ga pripadniki nekaterih levičarskih organizacij ostro zavrnili in ga proglasili za nevarno osebo (F. Guattari, 1983, str. 29). Tako so v različnih gibanjih nastale številne, tako rekoč nepregledne grupacije, ki pa so se v določenih vprašanjih med seboj podpirale s podobnimi grupacijami povsem drugih gibanj. Večinoma so se *konfrontacije* dogajale pred *javnostjo* in vsi udeleženci so postopoma opuščali ideološki besednjak iz preteklosti. To je v sedemdesetih letih pripeljalo do mnogih novosti. Pri nas pa smo se (še medlo) zavedali, da naš obstoječi sistem tudi proteste spretno izkorišča za krepitev nadzora in lastne moči. Zato se je zdelo, da se je potrebno lotiti česa, kar bo pomenilo neposredni praktični poseg v dejavnost socialne in psihološke pomoči.

Tudi nekateri naši sodelavci so zelo od blizu, dobesedno na svoji koži spoznali grožnje in ukrepe represije. Tudi njihov upor je pravzaprav potekal kot nekakšen "show", seveda ne na televiziji, ampak za zaprtimi vrati Inštituta za sociologijo in filozofijo, Pedopsihiatrične ambulante ter Okrevališča in župnišča na Rakitni. Lahko rečeva, da smo ravno preko našega dela z otroki dobili precej možnosti za vstop v javnost; kako smo jih izkoristili, je drugo vprašanje. Pravzaprav smo se srečevali z *dvema sklopoma bistveno različnih vprašanj* in kadar smo izgubili orientacijo ter sposobnost razlikovanja med enim in drugimi vprašanji, se je pričel nori ples prividov in popačenih idej:

- Na eni strani so bili problemi, povezani z *družbeno ureditvijo in političnimi opredelitvami* kot npr. socialne razlike, družbeni konflikti, pravičnost kot vidik delovanja ljudi v institucionalnih mehanizmih, problem svobodnega izražanja mnenj, problemi v zvezi z uveljavljanjem vseh človekovih pravic in še prav posebno problemi v zvezi z uresničevanjem pravic otrok.
- Na drugi strani so bili problemi, povezani z ljudmi kot *posamezniki*, npr. osebna poštenost in odkritost, odgovornost za lastno ravnanje - odgovornost za pasivnost, ustvarjalni potenciali posameznikov in vprašanja razlik med nadarjenostjo posameznikov, razlike v doživljanju

negativnih čustev strahu in agresivnosti, razlike v doživljanju raznih negativnih nagnjenj ter raznih oblik odvisnosti.

Nekateri naši sogovorniki so bili pravi umetniki v tem, da so znali vsak trenutek sprožiti dilemo: kdo je bolan, ali je bolan posameznik ali družba? Ali pa dilemo o tem, kaj je pri terapevtskem delu pomembnejše - prilaganje otrok ali njihovo osvobajanje? Vprašanje individualnih pogledov in vprašanje lastne odgovornosti za svoje odločitve in za svoje ravnanje pa se nam je vedno znova izmikalo.

Čeprav so bili naši sodelavci izredno dobro informirani o novih tokovih v sociologiji, psihiatriji, pedagogiki in filozofiji, ni bilo tistega *zaupanja v lastne sile*, kot ga je prvi avtor lahko opazal v Švici ali v Nemčiji. Pri nas se je na ravni posameznikov zmerom znova obnavljal stalinistični model mišljenja, ki je poudarjal pomen *materialne baze*. Bili smo kritični do razmetavanja denarja v institucijah, hkrati pa neverjetno občutljivi za vsak argument, s katerim so nas razni modrijani skušali prepričati, da ni pametno (in pravično) delati, če ne dobimo "enakega proporca" sredstev kot družbene organizacije. Še danes ne poznamo in ne cenimo številnih dobrih idej in mnogih dejavnosti, ki so se v Evropi razmahnile po letu 1968, in to prav zaradi argumentov, s katerimi je politična nomenklatura takrat poskušala dogajanje izničiti in razvrednotiti.

Tu naj omeniva tri *važne novosti*, ki so jih prinesla takratna gibanja:

1. drugačno razmerje med teoretičnim delom in praktičnimi prizadevanji; na mnogih področjih je prišlo do procesov, ki bi jih lahko opredelili kot *rekurzivni odnos med svetom idej in praktičnimi aktivnostmi*;
2. izkušnja relativne *avtonomnosti* posameznih *podsystemov*, ki so začutili svojo neodvisnost od osrednjih oziroma hierarhično nadrejenih struktur; sprožile so se daljnosežne reorganizacije, ki se še vedno dogajajo in povzročajo doslej neznano širjenje in valovanje novih organizacijskih idej; to pa lahko jasno vidiva šele danes skozi optiko systemske teorije. Frane Adam govori o tej temi takole:

"*Razsrediščenost (acentričnost) družbe*. Za moderno družbo je značilna odsotnost dela družbe ali podsistema, ki bi predstavljal družbo kot celoto. Ne obstaja (kibernetska) hierarhija podsistemov, vsi funkcionalno diferencirani (pod)sistemi so v nekem smislu enakovredni.(...) Tudi politični podsistemi, ki proizvajajo obvezujoče odločitve, nimajo nadrejenega položaja, in čeprav je v obtoku teza o njegovi 'preobremenitvi', v najboljšem primeru lahko rečemo, da je 'primus inter paris'.(...) O socialističnih družbah ne moremo govoriti kot o modernih (ali celo postmodernih) družbah ravno zaradi tega, ker temeljijo na centralnosti političnega (pod)sistema oz. na prevladi politike nad ekonomijo in drugimi družbenimi področji (podsistemi).(...) Najnovejši

premiki v teh družbah kažejo, da je modernizacija možna le z razčiščevanjem politike in z vzpostavitvijo funkcionalne diferenciacije kot principa organizacije družbe." (Frane Adam, Nova revija, 1990, str. 748; poudarki B. S. in M. M.)

3. Usmeritev k *samopomoči*, obrat v raznih skupinah k razpravljanju o lastnih problemih in uporaba vseh njim dosegljivih virov za reševanje problemov v mejah možnega. Odkrili so lastno odgovornost za človeško korektno vedenje v problemskih situacijah. Ta proces vodi v zahteve po tem, da ljudje ohranjajo oziroma si ponovno pridobivajo kompetence za odločanje o lastni usodi. S tem v zvezi se močno spreminjajo vloge vseh strokovnih ustanov.

Na zunaj je opazna velika podobnost med tistim, kar se je po letu 1968 dogajalo pri nas, in tistim, kar se je dogajalo v razvitih evropskih državah in ZDA. Z vidika svoje udeležbe v nekaterih akcijah, ki so včasih dobile tudi naziv "*alternativa*", pa lahko naštejeva še nekaj *razlik* med tistim, kar je prvi avtor videl, slišal in delal tu v *domovini*, in tistim, kar je lahko odkrival ob srečevanju s predstavniki "*novih gibanj*" v *tujini*. Namesto iskanja *nečesa* novega so nam sedemdeseta leta prinesla sive čase, ko se je okrepila represija. Vendar nam je Pirjevec pokazal še drugi vidik uničujočih procesov, ki niso bili neposredno povezani z izvajanjem institucionalne represije, ampak so se dogajali tudi v povsem neformalnih odnosih med ljudmi. Podobne spremembe vedenja pri ljudeh v totalitarnih režimih je analiziral že Bruno Bettelheim. V svojem *Dnevniku* je Pirjevec pokazal nekatere komunikacijske vzorce, ki so vplivali na to, da so se tudi mnoge sveže in dobre ideje sprevrčale v lastno nasprotje in nas zadrževale v začaranem krogu. Tako so se pogosto sicer dobri nameni v takratni jugoslovanski stvarnosti končevali v *izpopolnjevanju nadzorovalnih mehanizmov, siromašenju samih dejavnosti in večanju statusnih privilegijev* ljudi na vrhu institucij, *manjšem upoštevanju strokovnosti* ter *naraščanju konservativizma* v javnosti.

Če smo takrat podobno kot študentje v Parizu ali Berlinu govorili o potrebi po *spreminjanju institucij* ali celo nujnosti njihovega ukinjanja ter o potrebi po razvijanju novih oblik dela, ki naj postanejo alternativa obstoječim institucijam, potem to vendarle ni pomenilo istega. Na Zahodu so se študentje upirali brezosebni racionalnosti in birokratski organizaciji, ki za ceno zanemarjanja človeškega dejavnika dosega veliko funkcionalnost in produktivnost. Tudi pri nas so ustanove delovale kot brezosebni mehanizmi, toda o kakšni racionalnosti bi težko govorili. Z besedo birokracija nismo označevali "brezhibnih uradnikov", ampak sloj ljudi, ki so si predvsem prilaščali razne privilegije. Sociologi so lomili kopja v bitkah z mlino na veter, napadali so funkcionalizem in tehnokratizem; nam pa je institucija v

sedemdesetih letih pomenila nekaj drugega, nekaj, kar predvsem poseduje moč in obstaja povsem zakrito in neprozorno, vendar na nek skrivni način usmerja vse denarne tokove. Zato se je zdelo povsem logično, da smo se zavzemali za "resnično samoupravljanje", hkrati pa nismo bili sposobni razlikovati med hiperorganiziranimi, tehnično razvitimi institucijami na Zahodu in nerazvitimi, a morda še bolj totalitarnimi institucijami pri nas. V svoji knjigi *Mladina in ideologija* je Mirjana Ule leta 1988 (torej trinajst let pozneje) to razliko opredelila takole:

"Socialistično samoupravljanje vsaj v izvedbi, kot nam je znana pri nas, ni dalo rešitve iz protislovij modernizacije, prej nasprotno. Zdi se, da smo 'za hrbtom' humanistične ideologije samoupravljanja združili 'slabe' strani obeh sistemov modernih družb, namreč tako postvarjenje vseh odnosov, vdor instrumentalne logike v življenjski svet kot tudi psevdopolitizacijo vsakdanjega življenja, videz humanizacije, za katerim se odvija birokratska samovolja." (M. Ule, 1988, str. 136)

Nekatere razlike med t.i. našo "alternativo" in novimi gibanji v Evropi, ki jih je prvi avtor opazal, so bile pogosto tudi *psihološke*. Nanašale so se v večji meri na *družinske odnose* in *odnose v neformalnih skupinah*. Lahko bi napisala nekaj podobnega kot Dušan Pirjevec: "Vsi so med seboj zvezani, a na nek čuden način..." Ta samoumevna povezanost se je kazala v zelo različnih okvirih, včasih je dajala zunanji videz nekakšne zvestobe, a potem se je velikokrat izkazala bolj za nekakšno *suženjsko uklenjenost*. To pogosto ni bila ljubezen, ki bi ljudi držala v notranji zvestobi, ampak je bilo neko *brezpogojno zavezništvo*, ki je večinoma ostajalo prikrito in ki je po eni strani vplivalo na ljudi tako, da so se vedli še bolj predržno, brezkompromisno in nerazumno, hkrati pa so delali zelo pragmatične poteze, ki bi jih težko opredelili kot razumne, temveč predvsem kot preračunljive in zvite. Med somišljeniki novih gibanj v Nemčiji je prvi avtor srečeval manj dvojnosti in človeške prekanjenosti hkrati pa veliko večjo drznost v gradnji novih vizij, ki so jih ljudje mimo opuščali, ko so se izkazale za utopične, dokler pa so jim sledili, so se jih držali dosledno in bojevito. Če so se npr. študentje v Nemčiji borili proti praksi psihiatričnih diagnoz, je to pomenilo nekaj, kar jih je večinoma veljalo naporov in neke vrste samodiscipline, hkrati pa jih je obvezovalo k novim iskanjem. Pri nas so enake ideje porodile celo lestvico vedenjskih in miselnih vzorcev, več je bilo poskusov zasmehovanja drugih, manj doslednosti in ostajalo je več poslušnosti od avtoritet.

V Nürnbergu, Berlinu in Freiburgu se je prvi avtor pogovarjal s člani različnih levičarskih in alternativnih gibanj, ki so pogosto poudarjali želje po *osebni neodvisnosti*. To je bila kar ena od osnovnih postavk njihove življenjske filozofije in v skladu z njo so živeli daleč od družine s skromnimi

lastnimi dohodki v najetih sobah, ki so jih opremili po svoje. Tudi med našimi sodelavci je bila *samostojnost* zelo upoštevana vrednota, vendar sem, večinoma slučajno, odkrival, da za mnoge od njih to nikakor ne pomeni samostojnega življenja. Težko je reči, koliko je bilo to pogojeno s slabšimi možnostmi štipendiranja oz. drugačnimi načini financiranja. Dejstvo je, da ni bilo nič nenavadnega, če so naši mladi sodelavci živeli doma ali redno dobivali od doma sredstva za življenje, ali pa celo to, da so jim starši odstopili ali kupili drago stanovanje. Nekajkrat so se starši neposredno obrnili na prvega avtorja kot na mentorja z zelo "ponižnimi prošnjami", naj vendarle pazi na njihovega otroka. Nekajkrat je bil priča raznim dogodkom, ko so ti naši sodelavci obračunavali z "avtoritarnimi" starši, ki so dobesedno klečali pred nekom, ki se je boril proti oblastništvu, a se je dejansko vedel kot oblastnik brez usmiljenja do žrtve.

Medtem ko je prvi avtor v vrstah nove levice na Zahodu pogosto opazal prav naivno zavzemanje za *medsebojno enakost* in za *skromno življenje*, smo se v naših akcijah nemalokrat srečevali z različnimi zvezami (koalicijami), ki so nastajale v zvezi z zavzemanjem za razne pogosto *malenkostne privilegije* (hrana, vstajanje, delitev dela...). V našem družbenem kontekstu dejansko ni bilo možno najti besed, s katerimi bi lahko v pogovoru ločili zavzemanje za demokratičnost od različnih oblik "iznajdljivosti", ki so vodile v *izkoriščanje*.

Javno soočanje mišljenj večinoma ni bilo možno. Po eni strani se je dogajalo, da so novinarji, režiserji in drugi ljudje, ki so bili nekakšni posredniki z javnostjo, praviloma zelo tankočutno zgladili vsako nekoliko bolj bistveno protislovje, ki je kazalo na kakšno hibo t.i. samoupravne solidarnosti. Po drugi strani sami nismo našli načinov za javno soočanje, medtem ko so se konflikti v skupini pogosto banalizirali.

Ni prihajalo do oblikovanja različnih skupin ljudi, ki o kakem vprašanju zgolj drugače mislijo in se za uveljavitev tega mišljenja borijo z vsemi silami. Vedno znova je prevladal vidik *interesnega povezovanja* (glej tudi opombo na koncu teksta). Ni nama jasno, ali je bilo to povezano bolj z leninskimi načeli organiziranega boja za pravice ali pa je bila morda v ozadju neka posebnost naše socialne in politične kulture, ki je zaščiti interesov vedno dajala prednost pred vprašanji zadovoljevanja potreb ljudi.

Dogajalo se je, da so nekatere *besede in pojmi*, ki so imeli na začetku ustvarjalni naboj, lahko tako dolgo ostali v obtoku javnih razprav, da so popolnoma okosteneli in se *vsebinsko izpraznili*. Ni pa prišlo do tega, da bi se zaradi gibanja javne polemike pričele spreminjati grupacije zagovornikov določenih tez in da bi se oblikovali novi okvirji. Za primer lahko navedeva pojem "storilnost šolskega pouka". Ko se je ta pojem prvič pojavil v javnih razpravah, je njegova uporaba omogočila konfrontacijo v zvezi z nečim,

čemur do takrat večinoma še nismo posvečali pozornosti. Torej lahko rečeva, da je pojem omogočil odpiranje nadvse pomembnih vprašanj. Toda ko je prišlo do raznih posplošitev, npr. "naša šola je preveč storilnostna", so se začeli dogajati nesmisli, katerih žrtve so bili praviloma dobri in vestni učitelji.

Naj omeniva še eno razliko - namreč kako lahko so pri nas ljudje, ki so bili po svojem položaju v vrhovih institucij, govorili o nujnosti "deinstitucionalizacije" in hkrati delali zelo uspešne poteze za *utrjevanje lastne pozicije* (brez velikega tveganja) in *lastne institucije*. V primerjavi z "naprednostjo in egalitarizmom" naših direktorjev šol in raznih funkcionarjev so se alternativci na Zahodu srečevali z nasprotniki, ki so si mnogo bolj prizadevali dokazati legitimnost svojih vodstvenih funkcij in so bili za obrambo teh funkcij pripravljani poseči po vseh pravno dopustnih sredstvih, tudi po sredstvih odkrite represije.

Povezava med uporom proti institucijam (oz. begom iz institucij) in začetkom akcijsko-raziskovalnih projektov - preplet treh generacij

Ko smo leta 1975 začeli prvi akcijsko-raziskovalni projekt, je v svetu upor proti vsem oblikam *institucionalizacije* življenja že izzveneval. Veliki val, množično gibanje se je v zahodnih deželah porazdelilo v številna gibanja, katerih člani so v neposrednem soočanju z institucijami hitro spoznali, da dilema ni tako preprosta, kot je bilo videti ob branju avtorjev "frankfurtske šole". Na Vzhodu pa se je zdelo, kot da se je po oboroženi intervenciji na češkoslovaškem upor mladih sesedel in je nastopila oseka.

Skupina, ki se je leta 1975 lotila akcijsko-raziskovalnega projekta terapevtska kolonija na Rakitni, se je bistveno *razlikovala* od vseh skupin, s katerimi je prvi avtor delal do takrat. Ljudje, s katerimi se je seznanil v tej skupini, so bili med seboj zelo različni - kot ljudje in po svojem socialnem poreklu. Povezovali so jih simboli upora proti institucijam iz leta 1968. Ti simboli so bili razpoznavni kot znaki v oblačenju, načinu telesne nege, vedenju, nekaterih navadah, zlasti pa je bila očitna posebna simbolika v govorjenju. Leta 1975 so bila nemirna šestdeseta leta že del zgodovine, vendar se še ni bilo mogoče odmakniti od nekaterih izročil. Zdi se, kot da smo preko teh simbolov po eni strani uresničevali neko obliko dejanskega upora proti ustaljenim navadam in da nam je na ta način tudi uspelo zavzeti položaj, ki je bil, če že ne nasproten, vsaj nekoliko bolj neodvisen od institucij, po drugi strani pa so bili ti simboli tudi dejavnik povezovanja.

Sredobežna točka naših prizadevanj na začetku akcijsko-raziskovalnih

projektov je bilo *doživetje človeške nemoči v institucionalnih aparatih*. Ko smo maja 1975 pričeli načrtovati terapevtsko kolonijo na Rakitni, se je vodstveni tim oblikoval iz ljudi, ki so pripadali *trem* različnim generacijam. Najstarejša generacija so bili strokovnjaki, ki so kot mladi ljudje še doživeli vojno, srednjo generacijo so predstavljali ljudje, ki so v šestdesetih letih zaključevali študij, najmlajša generacija pa so bili ljudje, ki so zaključevali študij v sedemdesetih letih ali pa so še bili študentje. Prvi avtor ni do takrat osebno poznal nikogar razen Anice Kos, ki ga je tudi povabila k sodelovanju. Študentje so bili člani skupine, ki je obstajala že dolgo. Tudi strokovni sodelavci so bili večinoma že dolgo povezani med seboj. Ko je prvi avtor v začetku skušal doumeti, kaj nas povezuje, je večkrat dobil vtis, kot da smo različni ljudje, ki smo se "srečali na begu". Kam smo bežali, ni bilo možno jasno izreči, pač pa se je zdelo, kot da vsi bežimo od iste točke v veselju, ki smo jo imenovali "Institucija". Institucionalni aparat, od katerega smo bežali, ni bil nekaj abstraktnega, ni bil le geslo, ampak je ta beseda označevala neko doživljajsko resničnost, kjer sta vladali apatija in mrtva poslušnost, kjer so ljudje prežali na napake drugih, kjer je vladal najvišji zakon, da se nobenega zakona ne jemlje zares, in kjer si bil po drugi strani lahko obsojen za vsako malenkost, kjer ni bilo možno tvegati individualnosti, kjer je bila vsaka izjemnost nevarna, kjer je bilo vse prežeto z misticizmom, misteriji pa so bili le še ostanek in potvorba nečesa, v kar ni nihče več verjel. To je bil svet, v katerem ni bila mogoča vzgoja, možno je bilo le kondicioniranje. Zdelo se je, kot da Institucija vsem udeležencem pomeni nekaj "popolnoma istega" - to je bila točka, v kateri se je zgoščala vsa negativnost družbe, v tej točki so se simboli in materialna stvarnost med seboj prežemali na tak način, da ni bilo možno nobeno razlikovanje. Vendar se je že ob prvih pogovorih pokazalo, da so tudi glede odnosa do Institucije med člani tima precejšnje razlike, ki so odvisne od njihovih dejanskih izkušenj in travm.

Čprav le zase prvi avtor z gotovostjo ve, kakšna so bila doživetja, ki so ga pognala v panično iskanje drugačnosti, se je vendarle spraševal, kaj se je dogajalo z drugimi. Poskus konstrukcije *tipičnih življenjskih scenarijev treh generacij* nedvomno pomeni hudo poenostavitev, vendar meniva, da se tako lahko vsaj nekoliko približamo zapleteni stvarnosti. Glede na *travme in razočaranja v institucijah* bi torej lahko razvrstila člane tima v tri povsem različne kategorije, ki se do neke mere ujemajo tudi z zgornjo delitvijo na tri generacije. To so naslednje kategorije:

1. Najstarejša generacija je doživela še tiste nevarne čase, ko je posameznik zaradi napačne besede dejansko lahko plačal z življenjem. Omenjali so doživetja, pri katerih je bilo povsem jasno, kdo je preganjalec, in to, da je šlo za življenje. Tu ne misliva samo na dobro znane postopke z

ljudmi, ki so se vrnili iz Dachaua, in na postopke s tako imenovanimi "informbirojevci". Bili so še številni drugi manj znani obračuni v podjetjih, ustanovah in raznih organizacijah, kjer so ljudi nenadoma kaznovali in jim za vedno vtisnili znak, da so politično nezanesljivi. Doživetja so bila toliko bolj travmatična, ker so bili postopki dobro zrežirani in ker so prireditelji teh predstav posegali po vseh sredstvih. V teh dogajanjih niso doživljali travm le tisti, ki so bili na koncu kaznovani, ampak tudi številni drugi, ki so bili morda prisiljeni pričati ali pa zamolčati dokaze o nekrivdi.

2. Druga generacija je večinoma doživljala travme, ki niso bile primerljive s prej opisanimi. To so bili ljudje, ki so vojno preživeli kot otroci, nekateri pa so bili rojeni kmalu po vojni. Iz otroštva so poznali na eni strani navdušenje množic, na drugi strani pa so bili skozi prizmo družine priče nerazumnosti družbe in časa. Ko so prerastli okolje družin, se je zdelo, da so odprta vsa vrata v uspešno in smiselno delo v najnaprednejši družbi ipd. Potem pa so prihajali v kolesa sistema, ki je deloval tako, da je vsem ljudem odmerjal vloge po isti meri, vsako odstopanje je nemudoma sprožilo korektivne mehanizme. Ljudje v aparatih so bili razceplje ni na birokratski in privatno-človeški del. Čeprav se je zdelo, da ljudje kot birokrati delajo povsem brezosebno in povsem neiniciativno, to ni bilo čisto tako. Ljudje so za drobne privatne koristi izigrali vsakršna pravila sistema. To je bil vir številnih travm naše srednje generacije. Mnogi posamezniki niso zmogli najti zadovoljive razcepljenosti na tisti del, ki je oblastem poslušen in s tem dobiva privilegiran položaj, in na del, ki zna tako pridobljeni položaj izrabiti za to, da si ustvarja mali privatni svet. To so bile travme, ki so se včasih dogajale razmeroma potih, včasih pa kot slabi posnetki političnih procesov. Srednja generacija ni mogla razlikovati med preganjalcem in celoto, zdelo se je, da se pravila igre vsak trenutek lahko tako spremenijo, da vse skupaj izgubi vsak smisel ter ostane le prizadetost. Najhujša pri vsem tem so bila doživetja brezdušnosti, topoumnosti in inertnosti ljudi v ključnih funkcijah aparata in na drugi strani duhovna revščina privatnega življenja.

"Duh" te generacije je dobro ujet v eseju Draga Jančarja z naslovom Zmagoslavje množic (Gl. *Terra incognita*, 1989, str. 23-35), od koder naj navedem par odlomkov:

"Vse moje otroštvo in zgodnja mladost sta izpolnjeni z občutkom, skorajda telesnim, množice in, duhovnim, kolektiva.(...) Mene je ta množica, to vsesplošno vrvenje, klicanje, mahanje z zastavami, živobarvane povorke, skandiranja, napolnjevalo z občutkom varnosti, malodane sreče.(...) Ne vem, kje je bila množica prej, ker me še ni bilo na svetu,

toda v petdesetih letih si se povsod znašel med človeškimi telesi in ob vsem občutku pripadnosti si velikokrat moral paziti, da te ne pohodijo: ne samo na zborovanjih in organiziranih ne vem zoper koga vse protestnih vpitjih, pač pa tudi na raznih prireditvah, v vseh javnih prostorih in lokalih, v trgovinah, na nogometnih tekmah; priti pomečkan, opraskan in nekoliko raztrgan iz gneče pred kinematografom z vstopnicami v rokah, je bil dosežek, vreden visokega priznanja.(...) Za mnoge je prišla iztreznitev še prehitro, mnogi so ostali hipnotizirani do danes. Kar je sledilo, ni več samo njihova stvar, valovilo in treskalo je skozi življenje naslednjih generacij, tudi skozi moje, predvsem skozi življenje prihajajočih manjšin, ki so kljub diamtarji vzgoji in množičnim zanosom odkrile neizprosne zakonitosti ustvarjalnega dela, ki samodejno prinese s seboj individualizem in skepsa."

3. Tretja, najmlajša generacija je strahote vojne doživljala le še kot zgodbe o časovno odmaknjem dogajanju. Živela je v družinah, ki so imele zagotovljene življenjske pogoje, vendar tudi vse bolezni svoje dobe (pomanjkanje časa, zakonske probleme, alkoholizem). To so bili otroci, ki niso našli priložnosti za to, da bi čemurkoli rekli "ne" - družina in šola, vse je delovalo kot avtomat. V šolo so hodili v času, ko so številni učitelji še vneto razlagali boljševisko miselnost in pri učencih ustvarjali zmedena pričakovanja o poteh, ki se jim drugače reče objektivna nujnost - to je nekakšen avtomatizem politične oblasti - ki vodi v lepšo bodočnost; hkrati so jim dosledno vbijali v glavo razne mite o armadi, neuvrščenosti ipd. Starši in učitelji so čutili sveto dolžnost ali pa še pogosteje banalno nujo, da jih motivirajo. Vsi so se torej zedinili v slikanju nekakšne idealnosti, ki ji ni možno reči "ne". Razočaranje in travme so se zgodile že pred vstopom v svet dela: razne intrige v zvezi s funkcionarstvom v mladinski organizaciji, človeške stiske, ko so jih učitelji manipulirali kot del socialističnega okrasja na sceni Dneva mladosti ipd. Hkrati je ta generacija že dobro poznala avtoštop, srečevala se je z življenjem tujih velemest in z različnimi obrazi evropske kulture. Najmlajši člani tima so videli svet precej drugače kot drugi. Na prvi pogled je bilo videti, da imajo najmanj razlogov za beg; vendar se je v razgovorih pogosto pokazalo, da imajo še manj razlogov za vztrajanje - beg je bil del življenjskega stila. Za najmlajše sodelavce je bila institucija povsod: bila je družina, šola, policija, znanost...

Naj zaključiva razmišljanje o družbenem kontekstu tako, da sestaviva nekaj različnih miselnih drobcev, ki osvetljujejo avtopoetski proces v našem gibanju v preteklih letih:

- Pirjevec je govoril o tem, kako smo se v prizadevanjih za politični,

gospodarski in socialni razvoj poskušali nečemu *izogniti*, prišli pa smo do tega, da smo zgradili razsipen in neučinkovit sistem, ki je proizvajal totalitarne odnose. V tej luči postane razumljivejše, kako je mogoče, da smo se v skupni dejavnosti povezali tako različni ljudje. Skupni imenovalec vseh hotenj bi lahko opisala takole: "Hočemo proč, tam bo drugače! Hočemo se izogniti vplivom institucij, ki so utelešenje tistega zla!" Ko smo se po prvi koloniji na Rakitni leta 1976 o naših ciljih pogovarjali z Dušanom Pirjevcem, nikakor ni bil tako optimističen kot mi. Kasneje sva pri branju knjig Paula Watzlawicka večkrat naletela na podobna opozorila - če se hočemo čemu izogniti ali če hočemo kaj popolnoma spremeniti, bomo po vsej verjetnosti na koncu dobili še "več istega".

- Naš sodelavec Janez Dokler nas je na začetku našega dela pogosto opozarjal na to, da v primerjavi z drugimi deželami naše gospodarstvo proizvaja premalo, a zahteva nesorazmerno velike človeške žrtve. Izhoda iz tega položaja ni smotno iskati v smeri roussoujevske spontanosti, ampak le v smeri, ki bo vodila k drugačni *organiziranosti*.
- *Radikalna kritika institucij* je bila v nekem smislu tudi moda. Vendar bi morali tudi to kritiko jemati resno, tako kot vse sestavine življenja. Kritičnost do institucij je prebudila velike akcijske potenciale, pa tudi varljivo upanje, da je možno nekaj popolnoma spremeniti le z odločnim govorjenjem o nujnosti zapuščanja in ukinjanja institucij.
- Kmalu se je pokazalo, da v današnjem svetu ni prostora, kjer bi bilo možno življenje brez subtilne organiziranosti ljudi. Veljalo nas je precej truda in vztrajnosti, da smo razvili nekatere drugačne oblike skupnega življenja in dela. Ko smo se poskušali izogniti institucijam, smo šele pričeli *odkrivati institucijo kot civilizacijsko pridobitev* evropske kulture. Zdi se nama, kot da smo tam, kjer smo dotlej videli le brezdušne organizacijske stroje, pričeli odkrivati nove celote - sisteme, ki tako kot vse, kar je človeškega, ne morejo obstajati brez kulturne in duhovne dimenzije.
- Sedaj veva bolje kot v prvih letih naših akcijsko-raziskovalnih projektov, da nam je takrat dejansko uspelo uresničiti nekaj *drugačnega*. Prav to drugačno je bilo odločilnega pomena za *veliko delovno pripravljenost* in *visoko frustracijsko toleranco* pri vseh sodelujočih. A danes jasneje kot takrat vidiva dvoje:
  1. da nič, kar je še *nov*, ne more biti že toliko dodelano, da bi omogočalo lažje delo kot *ustaljene* organizacijske oblike. Nobena novost ne more biti finančno ekonomična, pa tudi učinkovitost novih organizacijskih oblik, merjena z ustaljenimi merili, praviloma ne more bistveno preseči tega, kar je že utečeno;

2. da lahko nove organizacijske oblike zelo hitro propadejo; *razvijanje in ohranjanje* novih organizacijskih in delovnih načinov, ki niso le mehanična kopija že obstoječih vzorcev ali njihov del, je *zahtevna naloga*.
- Meniva, da vrednosti našega dela ni možno meriti z ugotavljanjem, v kolikšni meri smo dosegli to, kar smo v začetku proglašali, ampak s tem, *kaj smo odkrili novega*. Ko smo pričeli delati z otroki izven okvirov ustaljenih institucij, smo uvideli, da moramo najprej ustvariti razmere, v katerih bo ljubezen sploh mogoča. Kajti za razvijanje ljubezni in nežnosti sta potrebna čas in notranje zaupanje. Časa pa nikakor ni možno pridobiti, če ne pristanemo na cel sistem medsebojnih dogovorov, na pravila igre in na določeno ureditev delovnih odnosov. Pri tem je nadvse pomembno, kako se posamezna dejavnost vključuje v družbeni kontekst in kako se razmejuje, da nastaja prostor avtonomije, ki je nujen za prevzemanje odgovornosti in konstruktivno doživetje osebnega tveganja ob odkrivanju novih oblik življenja in dela.
  - *Uspešna uresničitev projekta*, ki smo se ga lotili, nikakor ni bila tako jasno predvidljiva, kakor se morda dozdeva. Ko smo začeli delati, ni bilo nobene matematične metode, s katero bi lahko izračunali, da se bo vse skupaj srečno končalo in da bodo doživetja koristila tako otrokom kot sodelavcem. Obratno, cela vrsta argumentov je govorila o možnih nevarnostih; najmočnejši in najbolj logični so bili tisti argumenti, da "tako ali tako" ni možno delati ničesar, kar ne bi bilo pod nadzorom "vsemogočnih sil", in da bomo na koncu vsi izigrani, ne glede na to, kaj bomo naredili. To je bil sicer povsem magičen argument, ki pa je bil nadvse nevaren prav do zadnjih let, morda pa je nevaren še danes, ker nas pri razmišljanju o preteklosti še vedno lahko paralizira in navaja k pretiranim poenostavitvam.
  - Meniva, da smo pri nas dalj časa vztrajali v *donkihotskem boju s prividi institucije* prav zato, ker je nastajala *zmeda besed in pojmov*. Politični koncepti samoupravljanja in koncepti starih - preživelih - oblik medčloveškega povezovanja so se mešali s pojmovnim inventarjem novih gibanj in z novimi strokovnimi koncepti. Mišljenje so posebno nevarno zastrupljale tiste besede, ki jih je politika dolgo časa uporabljala kot gesla za prikrivanje doslednega onemogočanja vseh ljudi, sleherne drugačnosti mišljenja in vseh oblik povezovanja, ki bi lahko pobegnile represivnemu nadzoru.
  - Nedvomno bi se odprli tudi veliki, doslej neznan potenciali za odkrivanje novih oblik življenja in dela, če bi nam uspelo odstraniti debelo plast nesporazumov v zvezi s t.i. "*osvobajanjem dela*", ki nas je pripeljalo do položaja, o katerem je Pirjevec zapisal, da "dela kot

smotrne in na nek način kreativne dejavnosti ni več". Ko smo pričeli z našimi akcijsko-raziskovalnimi projekti, se nismo mogli zavedati, kako subtilni so mehanizmi, ki delujejo na tem področju.

Najbrž je poseben problem naše kulture in karakterja to, na kar je po najinem mnenju opozoril Bojan Štih v svoji zadnji knjižici *Kratke in izmišljene zgodbe*, to pa so težave v razlikovanju sanjskega sveta in sveta "medsebojne budne realnosti". Morda je tudi ta značilnost eden od temeljnih kamnov, na katerega je bilo moč opreti to lepo zgradbo želja, ki ji pravimo socializem. Pri nas se žal še ni našel pesnik, ki bi napisal kaj podobnega, kot je *Sen kresne noči*, zato še vedno živimo v strahu pred lastnimi sanjami, pa tudi pred prebujenjem, in ravno zaradi tega strahu nismo sposobni razmejiti med sanjami in budnostjo. Morda bi lahko bistvo svoje izkušnje socialno-terapevtskih kolonij in taborov najboljšje opisala z dvema metaforama: ena je gotovo "sen kresne noči", druga pa je metafora Ronda Lainga - "pot do avtonomnosti vodi skozi arktična prostranstva samote".

Skupina za samopomoč in tabor kot avtopoetski sistem

Opisi dogodkov in procesov, ki so se dogajali v naši akcijski skupini v obdobju krize od leta 1985 do 1987, kažejo, da smo nihali med vzorcem simetričnega stopnjevanja komunikacij in dejavnosti na eni strani ter situacijami stopnjevanja komplementarnega odnosnega vzorca na drugi strani. Stopnjevanje simetričnega odnosnega vzorca se je dogajalo kot tekmovanje vsakogar z vsakim in se je spremenilo v "nori ples" takrat, kadar je v skupini prišlo do takega soglasja o poimenovanju aktualnega dogajanja, da so bila s soglasjem vseh dejansko izločena pravila medsebojnih odnosov, ki so dostej urejala to merjenje moči. To so bile skupinske situacije, ki bi jih lahko poimenovali z vsakdanjimi izrazi, kot so "vretje", "lonec na pritisk" itd., lahko pa tudi z Bionovim pojmom "skupina osnovne predpostavke boja in bega" (Bion, W. R., 1983). Ob analizi dogajanj v preteklosti vidiva jasneje kot pred leti, da opisanih situacij stopnjevanja simetričnega vzorca ni možno v celoti razložiti z rivalstvom med člani skupine. Nezadostna pa je tudi skupinskodinamična razlaga, ki pojasnjuje večanje notranje konfliktnosti z odsotnostjo zunanega sovražnika. Že takrat sva domnevala, da je to, kar se dogaja, vsaj delno povezano tudi z vprašanjem *avtonomije* skupine. Takrat smo zlahka oporekali nekaterim poskusom, da bi nas kakšna zunanja ustanova poimenovala v skladu s svojimi merili. Kot smešne smo zavračali očitke, da smo "neorganizirana

množica" ali "posnetek subkulturne združbe po vzorcu punkovcev" itd. Hkrati pa smo v skupini videli različne podskupine, ki smo jih poimenovali tako, da se imenovani pogosto niso strinjali z vzdevkom oziroma da zbir teh vzdevkov in imen ne bi mogel veljati za oznako naše skupine v njeni celovitosti.

Meniva, da je sistemska teorija bistveno razširila možnosti opisovanja in razumevanja razvoja odnosov in avtonomije v skupinah kot odnosnih sistemih. Niklas Luhmann razlaga problem avtonomije z različnimi stopnjami dosežene *samoreferenčnosti* socialnega sistema (N. Luhmann, 1986, str. 600-604)

1. *Bazalna samoreferenčnost* pomeni razlikovanje med elementarnostjo dogajanj in relacijo, v kateri se konstituira. Za našo akcijsko skupino lahko rečeva, da se je njena bazalna samoreferenčnost kazala kot način govora o naši samostojnosti. Fritz Simon je izbral za epigraf svoje zadnje knjige tole misel G. Ch. Lichtenberga: "Namesto da pravimo 'jaz mislim', bi morali reči 'misli se' (es denk - ono misli), pri čemer naj bi 'ono' uporabljali natanko tako, kakor v 'bliska se' (es blitzt - ono bliska)." (F. B. Simon, 990, str. 2)

Meniva, da je za razmišljanje o samoreferenčnosti kakega sistema pomembno prav to, da "se misli" in da to, kar se misli in kar se govori, ni zgolj uresničevanje svobode mišljenja in govora v smislu prostosti, ampak da to "se misli" pomeni uresničevanje svobode mišljenja in govora kot nujne *samo-stojnosti*, se pravi kot nujnega pogoja *samo-mišljenja*, v katerem je edino mogoča človeška odgovornost za to, kar se dogaja v socialnem sistemu. Vedno znova se je pokazalo, da samostojnost doživljamo in opredeljujemo kot samo-stojnost (samo = sestavina, stojnost = relacija). To se je pokazalo v odnosu do raznih institucij, kjer smo z lahkoto dosegali soglasje vseh, da se "moramo postaviti..." Torej samostojnost ni bila del besednjaka zaželjenih (ali sanjskih) predstav, ampak je bila dejanskost vsakdanje medsebojne komunikacije.

2. *Refleksivnost kot procesualna samoreferenčnost* pomeni, da samoreferenčnost sistema temelji na razlikovanju predhodnih in zaporednih oziroma sledečih si elementarnih dogodkov. V tem primeru se sistem samo-referira kot konstitutivni proces. To Luhmannovo misel bom ilustriral z uporabo vzdevka "socialci". Ta vzdevek so člani prejšnjega odredovega vodstva "pritaknili" vsem strokovnjakom in prostovoljnim sodelavcem, vendar so nekateri člani prav te podskupine, ki so bili torej sami označeni za socialce, uporabljali enak vzdevek za označevanje le tistih strokovnih in prostovoljnih sodelavcev, ki so se enačili z vodstvom in z idejami terapevtskega dela. Če sva poskušala razčistiti,

kako je podskupina "socialcev" postala konstitutivni del zgodovinskega procesa razvoja našega dela, je večkrat zavladala taka nestrpnost, da je bil očiten strah pred pogledom na našo samoreferenčnost kot na realen proces s svojo zgodovino.

3. Najvišja stopnja samoreferenčnosti je *refleksija*, ki temelji na razlikovanju med *skupino* in *okoljem*. "Le v primeru refleksije samoreferenčnost ustreza merilom systemske referenčnosti." (Luhmann, 1988, str. 601) To pomeni, da samostojnost dobi obliko systemskega samoohranjanja. Systemska samoreferenčnost se pokaže zlasti takrat, kadar okolje ni pripravljeno sprejeti samoopisa oziroma samoimenovanja odnosnega sistema. V samoreferenčnem sistemu, ki je dosegel to stopnjo avtonomije, se prav v takih situacijah razvije dejavnost za to, da člani drugih socialnih sistemov v okolju njim samim priznajo pravico do uveljavljanja lastnega samoimenovanja tudi v širšem okolju. Iskanje lastne usmeritve skupine je proces, ki je vzporeden razvijanju identitete pri posameznikih. V jeziku systemske teorije je možno opisati skupinsko dogajanje kot med seboj prepletene samoreferenčne procese, ki postopoma pripeljejo do oblikovanja identitete skupine kot *socialnega podsistema* in s tem ustvarjajo prostor, ki je avtonomen okvir *spontanih človeških interakcij*. Med obema nivojema (nivojem socialnega sistema in nivojem spontanih interakcij) se razvija podsistem, ki omogoča razvoj zavesti o sebi in ustvarjanje lastnih konstrukcij smisla svojega obstoja. V tem razvojnem procesu se socialni sistemi lahko zaprejo v tem smislu, da ne potrebujejo zunanjih spodbud ali zunanjih potrdil za smiselnost svojega delovanja. Socialni sistemi kot *avtopoetski* sistemi lahko sami proizvajajo sestavine za razvijanje lastne identitete oziroma sebstva, to pa pomeni tudi *avtonomnost* v ugotavljanju smiselnosti lastnih aktivnosti. Niklas Luhmann govori o tem, da socialni sistem lahko doseže avtonomnost v smislu samorefleksije delovanja le, v kolikor se v sistemu vzpostavi zadovoljivo sodelovanje med aspektom Alter (Drugi) in aspektom Ega. Luhmann izhaja iz miselnih konceptov, ki jih je začrtal Talcott Parsons:

"Parsonsovo izhodišče je, da se ne more uresničiti nikakršno delovanje, če stopa Alter v odvisnost od ravnanja Ega in če želi Ego svoje ravnanje nasloniti na Alter." (T. Parsons, 1976, str. 507)

Luhmann razlaga razrešitev tega problema po zakonih *dvojne kontingenca*. Se pravi, da na področju, ki je na eni strani omejeno z "*mora se*" in na drugi strani z "*ni mogoče*", skupina lahko daje avtonomne odgovore po lastni svobodni izbiri v odvisnosti od notranje igre med obema podsistemoma. Meniva, da samoreferenčna zaprtost socialnim sistemom omogoča jasno zaznavanje zunanjega okolja in notranjih procesov v samem sistemu.

Prva stopnja v razvoju socialnega sistema kot avtopoetske celote verjetno nastopi takrat, ko se ljudje, ki tvorijo ta sistem, zavejo možnosti Alternativnega delovanja, ko se odpovejo temu, da bi bil stroj s specializirano proizvodno funkcijo, ki se vzdržuje in definira zunaj samega sistema. Potem pa se samoreferenčnost razvija kot sposobnost, da v okvirih samoreferenčnosti sistema ljudje odpirajo tudi dileme, ki so strukturirane po vzorcu komunikacije dvojne vezi. Meniva, da je to možno šele takrat, ko skupina kot socialni sistem razvije dovolj avtonomnosti, da se lahko v notranjih komunikacijah člani skupine (vsaj začasno) uprejo mitu socialne moči.

Meniva, da nam je prav dosežena stopnja "bazalne samoreferenčnosti" v akcijski skupini omogočala, da smo kot posamezniki skupino doživljali kot priložnost za medčloveško tekmovanje. Če pogledamo življenje mladih ljudi in otrok, ki so se udeleževali naših tabornih prireditev, vidimo, da so imeli v življenju le malo priložnosti za spontano medsebojno tekmovanje in za razvijanje svojih potencialov agresivnega uveljavljanja. Tako v družini kot v šoli medsebojno simetrično tekmovanje pogosto poteka tako, da se hkrati zakriva pod moralistično ideologijo (rivalstvo med sorojenci se označuje za slučajnost ali za posledico značajskih slabosti, rivalstvo in kompetitivnost v šoli pa se opredeljuje kot prizadevanje za boljši uspeh, medtem ko je slabšim učencem agresivno uveljavljanje prepovedano itd.). Demokratični način vodenja je vplival tako, da smo si v nekaj letih izoblikovali samopodobo in notranja skupinska pravila, ki so omogočala mnogo več odkritega medsebojnega boja, kot pa je to bilo možno v drugih okoljih. Vendar smo ostajali zmedeni, kadar se je notranja konfliktnost večala. V takih primerih ni bilo vedno mogoče zavestno zaobrniti komunikacijskega procesa tako, da bi člani lahko začutili, da je akcijska skupina naša skupna hiša, v kateri lahko delamo marsikaj, česar si drugod ne moremo dovoliti, zato se je le potrebno brzdati, da ne pride do skrajnosti, ki bi ogrozila celoto. Do tega doživetja bi lahko prišli, če bi se ovedeli skupne zgodovine, sprememb, ki so se dogajale v preteklosti, in možnih sprememb v bodočnosti. Drugo, kar bi nam lahko pomagalo, bi bila zavest o naši organiziranosti v odnosu do okolja. Vse to je bilo včasih možno doseči šele potem, ko so se simetrične napetosti stopnjevale do te mere, da je bila celota resnično ogrožena. Po takih dogodkih pa ostaja "slab okus v ustih" in pogosto tudi številne "rane v samospoštovanju posameznikov."

Meniva, da je strokovna literatura doslej posvečala premalo pozornosti tistim situacijam, ko se komunikacija spusti "pod ničelno točko", ko postajajo učinki komuniciranja dejansko paradoksalni. V takem položaju ima vsaka skupina ali skupnost številne možnosti, da negotovost zaradi nejasnih razvojnih možnosti zanika ter jo pretvori v *destrukcijo*, ki ne vodi niti v skupinsko psihozo niti v razvojno kreativnost, ampak v propadanje. Ena od

teh možnosti je, da se koga proglasi za *duševno bolnega* ali za kako drugače *krivega* in se ga skuša izločiti, potem pa se razbije cela skupina. Druge oblike samouničevanja skupine ali skupnosti so razvijanje *odvisnosti* od česa, čemur se pripisuje končni smisel (denar, alkohol, psihotropne droge, pretirana skrb za lastno varnost itd.), in povečevanje *rigidnosti* notranjih odnosov, nadzora itd. Meniva, da se *proces samouničevanja oz. razgrajevanja avtopoeze* začne takrat, kadar se vzpostavi tako velika stopnja *konsenza*, da skupina prične sebe doživljati kot stroj za proizvodnjo nečesa in prične omalovaževati pomen tega, da je, taka kot je, življenjski pojav in torej umrljiva in da stoji pred bodočnostjo, ki je negotova in skrivnostna. Z enostransko usmeritvijo skupina ali skupnost stopa na pot, ki je na videz bolj gotova. Zdi se, kot da ekonomski zakoni ali sociološke zakonitosti ali psihiatrične diagnoze pomenijo "absolutne naravne" zakonitosti, ki ljudem narekujejo strogo *linijsko organizacijo*. Prav to pa zanesljivo uniči tkivo spontanosti odnosov, ki skupini dajejo življenje in omogočajo kreativnost.

☉ K sreči do tega v našem gibanju ni prišlo. Rešitev in pot naprej sta se pokazali hkrati na dveh ravneh. Na *ravni praktičnih dejavnosti* je prišlo do tega, da smo spomladi 1986 ustanovili *skupino za samopomoč*, kar naj bi pomenilo, da imajo tudi odrasli udeleženci taborov svoje osebne težave in da si sami ustvarjajo možnosti za medsebojno pomoč. *Novi teoretski koncepti* pa so se oblikovali zlasti ob vključitvi *Marijke Rutten-Saris* v naš tabor in pa ob izkušnjah, ki sva jih dobivala na treningih *transakcijske analize* v Zagrebu (pod vodstvom dr. Zorana Milivojevića in dr. Tijane Kosanović) in na seminarjih *kibernetike psihoterapije* (pod vodstvom prof. Grahama Barnes). ☉

☉ Aprila 1986 se je v prostorih Svetovalnega centra za otroke mladostnike in starše v Ljubljani enkrat tedensko začela sestajati *skupina za samopomoč*. To naj bi bil prostor in čas za delo na osebnih problemih nas samih, ki smo delali z otroki. Začeli smo z jasnimi medsebojnimi dogovorom, da v skupini ne bo nihče nudil terapije drugemu, ampak da vsakdo lahko računa na konstruktivno osebno oporo drugih za svoje delo pri iskanju potrebnih in možnih sprememb zase. Ko se je prvi avtor pred začetkom skupine pogovarjal o tem z direktorico dr. Anico Kos in poskušal dobiti njeno privoljenje (za uporabo prostora), je govoril tudi o svarilu, ki ga je slišal v vprašanju Johna Southgatea, govoril pa je tudi o začaranem krogu, v katerega smo bili ujeti. Odgovor je bil nenavadno nestrpen. Izrečena je bila tudi vrsta svaril v zvezi z možnimi komplikacijami psihičnih doživetij in seveda v zvezi z jasno opredeljenimi pristojnostmi psihiatričnih služb. Zdi se nama, kot da se je tudi v tem odnosu pokazalo delovanje istega protislovja: če se dogajajo nori paradoksi, potem ni dobro, da poskušamo o tem govoriti. To je verjetno vplivalo, da strokovni delavci Svetovalnega centra nikoli niso bili res

izčrpno seznanjeni o načinu delovanja naše skupine za samopomoč. Kopičilo se je nezaupanje in nekateri ljudje, ki bi skupino najbolj potrebovali, se niso upali vključiti vanjo.

Skupina za samopomoč je vseeno zaživela. Na začetku se je tudi v tej skupini po eni strani pokazala podobna struktura kot v drugih naših dejavnostih in v globalni organizacijski strukturi, ki je bila okvir vsega našega dela. Glede na osnovni dogovor med udeleženci se je sicer zdelo, da v taki skupini ne more priti do eskalacije simetričnega komunikacijskega vzorca (tekmovanje, kdo je močnejši, kdo ima hujšo bolezen, kdo zastopa boljše ideologijo ipd.). Na osnovi izkušenj iz različnih oblik skupinskega dela pa sva vedela, da v skupini ne more biti niti "praznega časa" niti nedoločenosti socialne strukture - kadar preti nevarnost, da bo prišlo do tega, se praviloma zgodi, da člani skupine tako rekoč "padejo" v katero od *osnovnih predpostavk* (Bion, W. R., 1983). To pomeni, da lahko ne glede na začetni dogovor pride do simetrične eskalacije (osnovna predpostavka boj - beg) ali komplementarne eskalacije (osnovna predpostavka odvisnosti). Zato ni bilo nič presenetljivega, da so se ti procesi pričeli dogajati v skupini za samopomoč precej podobno kot v tabornem timu. Vendar nam je večkrat uspelo tudi kaj novega, morda le za kratke trenutke, a dovolj, da smo to začutili. Tudi ti trenutki se niso zgodili kar tako, sami od sebe, iz pasivne drže ali zaradi lepih želja. To so bile kvalitativno nove izkušnje *komplementarnega* vzorca odnosov. Ko smo se prvič zbrali v skupini za samopomoč, nam je bilo tako npr. vsem jasno, da smo prišli skupaj s kopico vsakdanjih problemov "na plečih in za vratom". Ko smo potem zabredli v pogovor in je postajalo vse bolj nevzdržno (tako kot se nam je to že pogosto zgodilo), se je zdelo, da mora v tem trenutku nekdo pokazati izhod iz situacije. Ko sva to poskušala, ker sva imela občutek, da sva za to najkompetentnejša, ni bilo nobenih rezultatov. Po drugi strani pa se nam je že od samega začetka delovanja skupine za samopomoč dogajalo, da smo v trenutku, ko smo vsi začutili popolno nemoč pred življenjskimi problemi in trpljenjem posameznih članov, nenadoma doživeli občutek solidarnosti in tudi občutek olajšanja v skupinskem razpoloženju. Namesto nadaljnje eskalacije določenega neproduktivnega komunikacijskega načina in namesto nadaljevanja komunikacije v smeri psihotičnega doživljanja in stopnjevanja avtodestruktivnosti je prišlo do trenutka, ko se je zazdelo, kot da se je vse ustavilo. Dovolili smo si spregovoriti o trpljenju pa tudi o poskusih, da bi se mu tako ali drugače izognili. Ti poskusi pa so praviloma imeli obratne učinke. Težave so se pričele pospešeno večati in problemi so pobegnili spod nadzora. Potem pa smo se znašli pred izhodom ravno tako nepričakovano, kot smo se prej izgubili v gozdu brezupa. Pričele so delovati nekakšne "vzgonske sile" in razpoloženje se je začelo dvigati. Nenadoma je postajalo

jasno, o čem se lahko dogovorimo in o čem se ne moremo, kaj lahko spremenimo in česa ne, in v tem okviru smo se vedno znova precej uspešno dogovorili, kaj bo kateri od nas zares naredil. V takih situacijah sva se oba spominjala skupnih izkušenj iz skupin z najtežjimi pacienti na kliniki Mengerschweige in tudi izkušenj s seminarjev Grahama Barnesa. To so bile izkušnje, ki so omogočale *zbranost* in *sledenje* ne le verbalnim vsebinam, ampak tudi drugim dogajanjem (dihanje, spontani gibi idr.). Večkrat smo doživeli, da nam je prav to pomagalo vzdržati v trenutkih nejasnosti in nedoločenosti, da smo se izvili iz prisile hlastnega hitenja naprej ali vrtnanja in da smo se hkrati izognili temu, da bi prišlo do apatične pasivnosti. Nastalo je *razpoloženje pričakovanja*. Prišli smo do izkušnje, kako je v skrajni negotovosti možno preprosto dočakati trenutek, ko se ponovno posveti in se morda pokažejo novi, nekoliko spremenjeni obrisi nečesa, za kar se je morda zdelo, da se lahko pokaže le v vedno isti, ponavljajoči se ali celo stopnjevani obliki. Bili smo priče razpoloženja, ki bi ga po Bionu lahko opredelili kot osnovno predpostavko ustvarjanja parov, vendar nam v skupini za samopomoč to razpoloženje ni uhajalo, ampak je omogočalo nabiranje novih izkušenj, porajale pa so se tudi nove želje. Začela sva bolje razumeti, da poteka *pomračitev razpoloženja* in *ponovno olajšanje* po zakonih skupinskega procesa *zunaj* dometa najinega *zavestnega nadzora* in da posamezni člani k temu prispevajo različne deleže. Nespametno pa bi bilo za to iskati vzroke, saj so verjetno tako številni in prepleteni kakor rastline v gozdnem ekosistemu. Ni čudno, da se nama je tu zbudila "ekološka" asociacija. Iz današnje perspektive se nama zdijo ti trenutki v skupini za samopomoč, torej *trenutki priznanja lastnega trpljenja in nemoči*, ki jim je potem sledilo "olajšanje", ključnega pomena. To so bili trenutki *"razsvetljenja"*, trenutki *srečanja z življenjsko resničnostjo* nas samih in našega okolja, trenutki, ko se nam je odprl *"avtopoetični"* vidik živih sistemov, pa tudi trenutki *"praznine"*, ko nismo vedeli, čemu služimo (midva sva se npr. v takih trenutkih spraševala: Ali sva še terapevta? V kakšni funkciji sva?). To so bili trenutki *"dopuščanja biti"*, trenutki *"praznine"* (glede na poudarek na funkciji, ki je dominanten za našo kulturo; torej kot smiselne in življenja vredne doživljamo v glavnem le tiste trenutke, ko čemu služimo; sebe doživljamo v glavnem pozitivno samo v tistih situacijah, kjer opravljamo določeno funkcijo), ki so nenadoma dobili pozitivno obeležje. V teh trenutkih smo spoznali tudi svojo avtopoetsko resničnost, tj. da živimo (tudi) zato, da živimo. To so bili trenutki, podobni tistim, ki jih je opisal Coleridge v svoji pesmi o Starem mornarju, trenutki, ko se razklenejo obroči krivde in dvojne sponse. Ob tem so se vedno znova odpirala vprašanja, kako kdo sam sodeluje v igri sil, ki povečujejo nepreglednost problemov in lahko privedejo tudi do tega, da problemi pobegejo nadzoru in podivjajo.

Hkrati s tem smo v skupini ustvarili ozračje, v katerem je bilo dovolj prostora za upanje, da je možno najti boljše rešitve - ali pa vsaj, da je možno dosedanje rešitve opuščati, a bilo je tudi dovolj nepomilovalnega razumevanja za spodrsaljaje. Iz skupine za samopomoč, kjer smo se srečevali nekateri posamezniki, ki smo tudi sicer sodelovali, je bilo lažje videti različne *igre moči*, ki so se dogajale v celotni organizacijski strukturi. Vendar pa si v tej skupini ni bilo možno izmisliti, kako naj bi v oni drugi skupini zastavili drug način sodelovanja.

Šele prav v zadnjem obdobju delovanja skupine za samopomoč (1990/91) smo prišli do nove pomembne izkušnje glede možnosti razvijanja avtonomije posameznih članov in avtonomije skupine. Vedno se je dozdevalo, da je predvsem pomembna kvaliteta doživetij sama po sebi in da je bolj ali manj nepomembno, kako se ta *doživetja poimenuje*, nekako v tem smislu, da ni pomembno, kako se kaka jed imenuje, pomembno je le, da je dobra in kvalitetna. Četudi to v območju prehrane mogoče drži, to nikakor ne drži za rahla in spremenljiva doživetja, ki tvorijo proces skupine za samopomoč ali doživljajsko notranjost kakšnega alternativnega gibanja. Tu so prav opisi dogajanja tista sestavina, ki omogoča delovanje kibernetičnih zakonov. Najprej je pomemben *notranji opis prve stopnje* (Fritz Simon, 1990, str. 190), ki je v vedenju, mimiki, ritmu dihanja, telesnih znakih - skratka v vsem, kar je hkrati del doživetja in hkrati vir informacij za druge udeležence procesa. Potem je pomemben *notranji opis druge stopnje*, se pravi to, kako človek ubesedi lastna doživetja in doživetja povezanosti z drugimi. Hkrati z notranjim opisom ljudje praviloma gradijo tudi *zunanje opise* svojih doživetij, to pomeni tekoče opisovanje doživljajskih kvalitet iz zornega kota drugega, ki je lahko povsem določeni drugi (npr. kaj bi rekla moja mati, če bi me zdaj videla) ali pa je hipotetični drugi kot reprezentant splošne norme. Tu se pokaže uporabnost odkritij, ki jih je prispeval Jakob Moreno (F. Buer, 1989, str. 111-159), ko je v psihodrami ustvarjal različne socialne kontekste, s čimer je sodelujočim posameznikom omogočal trenutke novih, kreativnih doživetij, v katerih se običajna strogost zunanjega opisa morda za trenutek omili ali pretrga in pride do trenutkov, v katerih ljudje lahko doživijo celo komične strani svoje sicer zaskrbljujoče življenjske stvarnosti. Boleče doživetje se lahko zaključi in postane del preteklosti, ki je posamezniku potem na razpolago, šele v trenutku, ko dobi tudi zunanji obris. To pa pomeni, da posamezniku uspe ustvariti tak zunanji opis in tako ime, ki po eni strani zaobseže vse udeležence in je po drugi strani človeško sprejemljivo za vse pomembne odnosne osebe. Naše nove izkušnje se kažejo zlasti v tem, da je potrebno in možno razvijati zunanje opise skupinskih doživetij, tako da s pomočjo teh opisov ljudje lahko vzpostavijo celovite vzorce svoje odnosne mreže. Člani prav z ustvarjanjem zadovoljivega opisa svojega vedenja v

skupini razvijejo možnosti za opis svojih naravnih odnosnih mrež, čeprav so delovanje teh mrež doslej doživljali fragmentirano. V zadnjih petih letih delovanja skupine za samopomoč smo doživeli celo vrsto situacij, ki smo jih lahko sprejeli in jih kot udeleženci dogodkov uvrstili vsak v svojo preteklost šele potem, ko so dogodki dobili za vse sprejemljiva imena in opis. Dokler nismo postorili vseh opravil v zvezi s poimenovanjem in zgotavljanjem sprejemljivega besednega opisa, so se nekateri dogodki vedno znova (praviloma nepričakovano, po lastni logiki ali po nam neznanih asociacijskih zvezah) pojavljali med nami "tu in sedaj" - kot motnje. Te motnje so bile lahko boleče, še večkrat pa so budile nestrpnost in željo po begu iz situacije. Ko smo o takih motnjah potem spregovorili, smo se praviloma znašli prav na dnu nekakšnega semantičnega stopnišča, kjer se je zdelo, kot da smo zopet v svetu ali v skupini, v kateri se ljudje delijo zgolj na *preganjalce* in *žrtve*. Ko smo v procesu mučnega in podrobnega pogovarjanja prišli do tega, da domnevni preganjalec vendarle ni naredil nič preganjskega, se je pogosto odprl pogled na dvojno stvarnost. Na eni strani so bila doživetja "domnevne žrtve", ki je pogosto pojasnila svoja doživetja s tem, da se ji je to v preteklosti pač vedno znova dogajalo (transferna doživetja). Na drugi strani so se pokazali problemi *govorice*. Tako domnevni preganjalec kot žrtev največkrat tudi potem, ko je bilo pojasnjeno, da domnevni preganjalec nima niti interesa niti potrebe, da bi koga napadel ali žrtvoval, nista našla besed za drugačen opis tega, kar se je dogajalo. Poglejmo si nekaj drobcev iz pogovora v skupini za samopomoč (14. IX. 1987):

Iztok je pripovedoval o doživetjih v družini po povratku s tabora, in sicer takole: "Mama ponavlja vedno iste očitke, brat ji pa pomaga. Včeraj je malo manjkalo, da se nisem stregel z njim. Kadar moram delati kaj, čemur nisem kos, postanem kar štorast in zmerjam vsakogar, kogar morem. Simona, kako me gledaš, ne vem, kaj si misliš?"

Simona: "No, če ti že ne smem nič reči... Danes se moram učiti poslušati, izraz na obrazu pa menda smem imeti. Če mi boste še to očitali, bom šla drugič sedet tjele za zaveso."

Petra: "To, kar govoriš, je že dolgočasno! Pa tudi ti, Iztok, saj si vedno na istem!"

Pogovor se nato pol ure suče okrog Iztoka.

Petra: "No, Simona, prej smo slišali, da si šklenila, da ne boš govorila. Sedaj smo to videli. Ali lahko spremeniš štos?"

Ivan se na vso moč razjezi, zmerja Simono in ji očita, da si izmišlja vse mogoče oblike, kako jo člani skupine napadajo. Pove, da ne ve, kaj čutijo in mislijo drugi, zase pa je prepričan, da nima nobene potrebe po tem, da bi Simono napadal, pač pa čuti neznosen občutek nestrpnosti.

Simona: "Pa res ne razumem, kaj te jezi."

Ivan: "Ne vem, kaj naj ti sploh rečem? Kaj naj ti odgovorim?"

Pogovor se dvajset minut vrti med Ivanom, Iztokom, Miranom in Tončko.

Bernard: "Jaz sem pričakoval, da bo danes kdo spregovoril o tem, kar se je zadnjič pletlo okrog Simone."

Simona: "To sploh ni pomembno. Včeraj popoldne mi je nenadoma prišlo nekaj groznega, kot rezilo giljotine je padlo predme. To je bila misel, da nočem več živeti pa pika!"

Črne misli so se nizale, potem pa je Simona svojo pripoved zaključila: "Ne vem, kako sem prišla iz tega. Začela sem razmišljati o drugih stvareh... Tako kakor sem nenadoma padla v popolno grozo, sem se potem nenadoma zopet znašla zunaj."

Potem sledi nekaj prispevkov o tem, kako posamezni člani prenašajo črne trenutke.

Simona: "Mogoče se mi je včeraj vse zvrtničilo zato, ker me je zadnjič v skupini grozno prizadelo. Doživela sem, kot da ste mi vsi govorili, da sem brezupen primer. Potem ko je bilo najbolj grozno, ko sem že mislila, da sem sklenila, da ne pridem nikdar več, mi je prišlo na misel, bom pa zanalašč vseeno šla v skupino."

Bernard: "Ta tvoj zanalašč mi zveni nekam kleno, gotovo je v njem tudi zlehtnoba, gotovo je nevaren, toda v tem, kako si rekla zanalašč, sem slišal tudi spontanost, v tem pa je vedno tudi klic življenja."

Ivan: "Ti si res močna v kljubovanju."

Simona: "Malokdaj čutim, da bi si bila lahko blizu s kom, ki govori pametno... Zdaj se mi zdi, da ste mi blizu, čeprav tako hladno vrtate vame. Kot da se vpletate v mojo usodo. Pri meni je tako - če začutim intenzivno bližino s kom, se mi vse razpoči. Potem se moram zelo truditi, da to sploh prenašam. Včasih se mi tak človek smili, zato ga ne morem takoj brcniti proč. Tu pa se mi niti ne smilite. Zdi se mi, da sovražim sebe. No, saj to ni tako hudo, a zmerom se bojim, da me bo odneslo."

Ob zaključku pogovora smo se ustavili še pri stavku: "Doživela sem, kot da ste mi vsi govorili, da sem brezupen primer." Izraženo je bilo mnenje, da posamezniki čutijo, da v tej skupini niso niti "pacienti" niti "primeri". Simona je potem nanizala nekaj slik iz svojega življenja, ko je bila za starše primer nemogočega otroka. Potem je sledila šola, kjer je bila Simona zmerom nekaj posebnega, vedno na sredi med najboljšimi in najslabšimi učenci. Zadnja slika je bila obisk pri prijaznem in spoštovanem psihologu, ki jo je posvaril: "Vi ste tak primer, da ni dobro, če vrtate po sebi in si postavljate vprašanja v zvezi s svojim duševnim zdravjem." Potem je še dodala, da ji je mama vedno govorila: "Oče je trpel, jaz sem trpela, tudi ti

boš trpela. Ne boš ubežala trpljenju!" Potem smo bolj na žaljiv način govorili o "primerih", ki bežijo tako dolgo, dokler se ne zavedo, da niso nikakršni primeri, in takrat so v popolni praznini, saj če v skupini ni mesta za nemogoče primere, potem Simone v skupini ni, ali pa še hujske, mogoče Simona v skupini je, vendar je drugi še niso spoznali in ko jo bodo spoznali, se bo pokazalo, kar je mislil psiholog. Končalo se je s smehom na račun tega, da je to skupina posebnih primerov, ki ne morejo hoditi po uhojenih poteh.

Prikazano sosledje drobcev pogovora, ki so se zvrstili okrog Simone in okrog vprašanja njenega sodelovanja v skupinski komunikaciji, kaže, da smo bili ves čas *na robu simetričnega merjenja moči*. Simona je pojasnila svoje razumevanje sporočila prejšnjega srečanja šele potem, ko je opisala svojo krizo. To so člani skupine sprejeli z neposrednim človeškim razumevanjem. "Brezupnih primerov" ni bilo v našem besednjaku niti v predstavah skupine, pa vendar smo se v opisu dogajanja pričeli bližati večji jasnosti šele potem, ko je bilo to izrečeno in ko so člani skupine pokazali določeno pripravljenost sprejeti razlago, ki je pokazala na simetrični vzorec v dogajanju. Hkrati z razčiščevanjem mučne situacije se je v zgornjem primeru pokazala možnost, da oblikujemo nov semantični okvir za označitev določene oblike vedenja članice skupine. Obenem pa je tudi skupina članici pokazala, kakšna je možnost pomoči in seveda tudi možnost samopomoči. Besede "nemogoč otrok" ali "brezupen primer" so Simoni pomenile nekaj, kar je ogrožalo njeno samopodobo in predstavo o njenem dejanskem položaju v skupini. Meniva, da je za ljudi s težavami kjučnega pomena izkušnja, da so našli drugačno skupino, v kateri so tudi oni lahko drugačni. To je možni začetek novega učenja. Vendar smo tudi v procesu novega učenja obsojeni na vračanje, zato je pomembno, da ljudje dobijo izkušnje tudi o razlikah v poimenovanju izkušenj in odnosnih vzorcev. To pa odpira nove možnosti za posameznika, da odkriva svoje sposobnosti za nove poglede na svojo življenjsko stvarnost.

"Psihoterapija", "naknadni razvoj centralnih funkcij ega" in "osebnostna rast" - vse to so lahko imena za procese, ki so povezani s tem, kakšne interakcije posameznik uresničuje v skupini, ki ji pripada. Misliva, da je pomembno, kako gledamo na funkcionalnost in medsebojno povezanost sprememb v vedenju ljudi in delovanju skupine. Način gledanja, ki ga razvija Humberto Maturana, nam omogoča videti spremembe kot večanje kompleksnosti dogajanja v skupini. Tako je možno preseči tista gledanja, ki v pojavljanju sprememb vidijo predvsem linearna zaporedja vzrokov in posledic:

"Spremembe živih sistemov so rezultat tistih lastnosti cirkularne organizacije, ki zagotavljajo ohranjanje njihove osnovne cirkularnosti, hkrati

pa na vsakem koraku reprodukcije dopuščajo spremembe načina vzdrževanja te cirkularnosti." (H. R. Maturana, 1982, str. 37)

Potrebno je razlikovati med samoopisom sebe in razvojem zavesti o sebi, ki se uresničuje tako, da interagiramo z lastnimi opisi v smislu samorekurzivnega procesa. O konstruktivnem razvoju potencialov tega lahko govorimo kot o *kontekstualnem učenju* (Batesonovo "učenje 2"). To pomeni, da je zelo pomembno, da lahko vsak posameznik stalno eksperimentira z različnimi definicijami situacij v socialnem kontekstu svoje vsakokratne aktivnosti in da dobiva vedno znova dovolj jasne in zase sprejemljive povratne informacije o tem, kako ga v vsakokratni interakciji doživljajo drugi.

V skupini za samopomoč sva razvijala predstave, ki so naju navdajale z upanjem, da bo tudi v *celotni organizacijski strukturi* možno najti tak način sodelovanja, pri katerem *socialno-terapevtski cilji* ne bodo tujek, ampak *naravna sestavina celotne skupnosti*. To nam je v letih 1988 in 1989 tudi zares uspelo. Spremenilo se je delovanje celotne organizacije, razvili smo bolj diferenciran in natančneje delujoč sistem za omogočanje in ustvarjanje življenjsko pomembnih - avtokorektivnih doživetij (socialno-terapevtski in psihoterapevtski aspekti). Hkrati smo se zavedeli, da je cela naša organizacija tudi *avtopoetski sistem*, ki ga ni možno izrabiti v smislu maksimalizacije določenih zavestnih namenov. Tako kot ni možna maksimalizacija proizvodnje počitnic in zabave, ni možna maksimalizacija proizvodnje funkcije duševnega zdravja. Osnovni značilnosti tega sistema, ki smo ju prepoznali šele v zadnjih letih, sta ohranjanje življenja v vsej njegovi pestrosti ter ustvarjanje takih odnosnih in komunikacijskih vzorcev, ki pomenijo dviganje kvalitete življenja. V okviru novih gledanj smo se osveščali, kaj pomeni pospeševanje duševnega zdravja in socialne blaginje kot uresničevanje majhnih, realno možnih korakov (katerih velikost se razteza med največjim možnim in vsaj najmanjšim, kar je možno uresničiti v vsaki časovni celoti). Zavedeli smo se, da je lahko politika majhnih korakov tudi zdravilo za ustanove.

Tabor je v letih 1988 in 1989 s postopno integracijo vzorca skupine za samopomoč, kot sva omenila že zgoraj, vse bolj postajal tudi *"avtopoetski sistem"* (Maturana, Varela, 1980). Osnovna značilnost tega sistema je, da življenjskih procesov ne izrablja za kak namen, cilj, funkcijo (npr. za funkcijo, da bi nam bilo čim bolj zabavno, prijetno in lepo), temveč da življenjski procesi v takem stroju služijo zgolj vzdrževanju življenjskih procesov. Edini "namen" tega stroja je samo življenje. Življenje za življenje, ne za kariero niti za doseganje kakih "višjih ciljev". V besedah Dušana Pirjevca bi lahko rekli, da je avtopoetski stroj tista vrsta opisa življenja oz. živih sistemov, ki omogoča "uzrtje biti bivajočega". Ali z besedami

Maturane in Varele:

"Avtopoeza je posebna vrsta *samoorganizacije* (...) Avtopoetski sistem je homeostatski sistem, ki ima lastno organizacijo za temeljno spremenljivko, ki jo ohranja konstantno. Rezultat produktivnih interakcij sestavnih delov sistema so prav ti sestavni deli. To je organizacija življenja in hkrati organizacija avtonomije." (Maturana, H., Varela, F., 1980, str. 79; poudarek B. S. in M. M.)

Na drugi strani pa sta definirala t.i. "*alopoetski sistem*":

"Identiteta alopoetskega sistema je odvisna od opazovalca in ni determinirana prek svoje operacije, ker je njen produkt nekaj drugega, kot je ona sama, alopoetski stroj nima individualnosti." (Prav tam, str. 80, 81)

Niti skupina za samopomoč niti tabor nista "prerasla" v institucijo, ni se zgodilo, da bi postalo težišče skupine ali tabora proizvodnja česa drugega kot same skupine ali samega tabora. Celo za celotni petnajstletni proces lahko trdimo enako, torej da ti procesi niso nikoli postali prevladujoče alopoetski. Prav tako je težišče najinega procesa (vključno s pisanjem tega članka), ki ga lahko kot opazovalca začrtava kot posebno enoto tiste organizacijske mreže, ki jo imenujemo "tabor", ostajalo na "organizaciji življenja in avtonomije". Sicer z veliko muke sva si ustvarila (in priborila) prostor in čas za avtopoetski proces tudi pri pisanju tega članka. Smisel tega pisanja ni bilo nikoli predvsem pridobivanje naslova in kariera niti prispevek znanosti ali kakšen drugi cilj (čeprav so vse to tudi možni smisli). Smisel vsega ostaja predvsem niz trenutkov življenja, ki sva jih ob tem delu doživljala, trenutkov, ko vprašanje "smisla" ni bilo prisotno. Tem trenutkom se čutiva najbolj zavezana.

Z vidika avtopoeze je zanimiv tudi "zaključek" (ki je bil verjetno nek novi začetek) taborov po zelo uspešnem taboru leta 1989. Pri analizi tabora leta 1989 je prevladalo ozračje in doživljanje z obeležjem "skrivnosti" in "nevednosti", ki je postalo in ostalo za vse prisotne vredno samo po sebi. Ni prevladala želja, da bi visoko raven "tehnologije", ki smo jo razvili (kljub trenutkom nevednosti pred razumu izmikajočim se prostranstvom življenja), prodali na tak ali drugačen način (npr. v seminarjskih paketih po taborniških organizacijah ali šolah). "Nagrada", ki je bila za nas najdragocenejša, je bilo predvsem samo doživetje, doživetje življenja, ki daje vrednost življenju, njegovi avtonomiji. To je bil v svetu bučnih reklam in borb za razne cilje in privilegije zelo tih zaključek. V tišini, ki je nastala, ko smo pred slovesom posedli v krogu, smo zaslišali, zagledali in začutili odnose in odseve veličastnega toka življenja v nas in med nami. Krog je bil dovršen. Odprl se je novi, ki sega do tega trenutka, ko ga na ravni samoopisa organizacijsko zapirava.

Akcijsko-raziskovalni projekti kot postmoderno gibanje in kot socialno konstitutivna akcija

Dušan Pirjevec je v svojem nagovoru študentom ob zasedbi Filozofske fakultete leta 1972 izrekel tudi te misli o novi vrsti druženja in socialne akcije, ki smo jo v timih sodelavcev akcijsko-raziskovalnih projektov pravzaprav iskali in tudi večkrat našli že na samem začetku:

"Da bi se človek lahko družil z drugimi, mora imeti *sposobnost druženja*, to je, mu mora drugi nekaj pomeniti in sam mora drugemu nekaj pomeniti. Za združevanje in druženje ni dovolj samo, da drugega vidim in da vem, da mi je pač potreben. Videti ga moram kot drugega, se pravi kot nekaj, kar je od mene drugačnega, in sicer tako drugačnega, da ga moram pustiti, da je, ne pa da si <ga> hočem prilastiti, podrediti ali prilagoditi. Samo tako bo tudi drugi mene dopuščal, tako da sploh lahko bom jaz sam, ne pa le prilagojenost ali podrejenost drugemu. Temu rečemo: pustiti *biti in biti*, ali *biti z*, *so-bit*. Človek se torej odpre do drugega kot drugega.(...) To torej ni socialno spreminjevalna akcija, ampak *socialno konstitutivna akcija*." (D. Pirjevec, Nova revija, št.65-66, str. 1481; poudarki B. S. in M. M.)

V tem citatu so izrečene misli, ki poimenujejo tisto komaj odkrito deželo, ki smo jo našli in doživljali, pa je še nismo znali poimenovati. Sama zgoraj citiranih misli nisva natančno poznala, dokler ta nagovor ni bil leta 1987 objavljen v Novi reviji, nekateri naši sodelavci prve terapijske kolonije na Rakitni pa so te misli Dušana Pirjevca večkrat navajali. Že leta 1975 pa vse do leta 1989 je bilo v odnosih v timih sodelavcev veliko trenutkov dopuščanja biti oz. so-bit, veliko pa je bilo tudi poskusov prilasčanja in podrejanja drugega. V razvojnih krizah je prihajalo prav do stopnjevanja poskusov brisanja medsebojnih razlik, a se nam je paradoksalno dogajalo ravno obratno. V trenutkih komplementarnosti v smislu Pirjevčevega dopuščanja biti in dejavne ljubezni smo naredili nove korake v smeri socialno konstitutivne akcije. Da so taka naša iskanja pomenila *socialno konstitutivno, estetsko akcijo*, razumeva tako, da v našem času šele ustvarjamo socialne oblike, v katerih bodo taki odnosi, kot jih je opisal Pirjevec, temelj, na katerem bo sestavljena celota. V tej smeri je možno videti razrešitev nekaterih temeljnih protislovij naše kulture. če npr. *moški* in *ženska* lahko za trenutek dosežeta točko, s katere lahko vidita medsebojne razlike tako, kot je to nakazano v gornjem citatu, potem si lahko predstavljamo, da se jima v tistem trenutku lahko pokažejo tudi druge možnosti osmišljanja medsebojnih razmerij in odnosov ter kvalitativno nove možnosti razvoja nove kulture medsebojnih odnosov. Podobno si lahko zamišljamo spremembe v odnosih med *hlapci* in *gošpodarji*, med *velikimi* in *malimi*

narodi itd. Psihoterapija, ki si zastavlja za cilj urejanje različnih posledic prizadetosti, ki ostanejo pri otroku kot posledice Edipovega kompleksa, bi morala preseči dosedanje naravnost k zdravljenju negativnih posledic (boleča mesta, pojavi distorzije na področju zaznav, magično mišljenje) in si resno zastaviti vprašanje, kako edipska problematika konstituira našo kulturo. Dokler si bomo s socialnim delom, političnimi akcijami ter vzgojo in psihoterapijo prizadevali predvsem odstranjevati in blažiti številne negativne posledice medsebojnih razlik, ne bomo našli možnosti za preseganje teh problemov.

Čeprav smo sodelavci akcijske skupine, ki smo prirejali terapevtske tabore, delovali na videz povsem samostojno, to ni bilo res. Organizacijsko nismo bili popolnoma samostojni, saj smo bili odvisni od taborniškega odreda, ki nam je dajal na razpolago materialna sredstva, od Svetovalnega centra, ki je na tabor usmerjal otroke in ki je na račun našega dela zaračunaval določene storitve. Odvisni smo bili tudi od Višje šole za socialne delavce, ki je bolj ali manj dobrohotno tolerirala naše delo in kjer smo imeli zatočišče, kadar so se razvili nesporazumi z drugima dvema ustanovama. Težko bi rekla, da se je katerakoli od naštetih ustanov neposredno vpletala v naše delo, hkrati pa smo bili precej naivni glede možnih posrednih vplivov. Notranja dinamika skupine je tako kompleksno in tako občutljivo dogajanje, da že to, kako se v ustanovi gleda na kako skupino, lahko vpliva na to, kako se razvija samopodoba skupine. Od nekaterih kolegov sva večkrat slišala podobne misli, kot jih je zapisal Edvard Kocbek, ko so mu leta 1967 podelili Prešernovo nagrado:

"Tu je bistvo spora: *civilizacija družbe* planira, računa, glajhšalta in povzroča povprečnost, *kultura ustvarjalcev* pa tvega, osporava, diferencira, preseneča, protestira in pohujšuje... Tako je (družba) že veliko ljudi spremenila v civilizirane vegetirance, ki naglo izgubljajo čut za prakso kot samoustvarjalno dejavnost, ki postajajo pasivni produkt razvojnih zakonov, ki edinstvenost svojega življenja napolnjujejo zgolj z idejno disciplino in brošurskim znanjem, ki vedno bolj težijo po zabavi in standardnih dobrinah, ki postajajo vedno bolj vodena bitja, predmet med predmeti, za ekonomiste in za tehokrate pa še manj od stvari.(...) Družbeno akcijo je treba razširiti na *preobrazbe*, ki spreminjajo več od zunanje stvarnosti, ki *oblikujejo* tudi človeka, ki nas *medčloveško zbližujejo* in *bogatijo svet vrednosti*. Umetnik mora podirati malike, izganjati zlo, razkrinkovati laži, premagovati nihilizem, zdraviti splošno shizofrenijo." (E. Kocbek, Naši razgledi, 1964, št. 4; vsi poudarki B. S. in M. M.)

Kolegi so pravzaprav govorili bolj o tem, kar vsebuje prvi del citata, torej o vplivih družbe na to, da se povsod bohota povprečnost. O tem, kaj bi bila lahko *družbena akcija proti splošni shizofreniji*, o kateri je Kocbek

spregovoril že leta 1964, pa skoraj ni bilo mogoče govoriti. Čeprav so bila "svinčena" sedemdeseta leta že davno za nami, nisva srečala veliko ljudi, s katerimi bi se lahko pogovarjala o družbeni akciji (v smislu Pirjevčeve "socialno konstruktivne akcije") za spremembo razmer na področju socialnega dela in socialno-terapevtske pomoči otrokom. Veliko ljudi je videlo probleme, vendar so potrebo po družbeni akciji večinoma razumeli predvsem kot potrebo po politični akciji. To se nama zdi toliko pomembnejše poudariti danes, ko so se že zgodile korenite politične spremembe, pa mnogi ljudje spotoma pozabljajo, da te spremembe ne bi bile možne, če ne bi v vseh vzhodno-evropskih deželah (vključno s Slovenijo) delovale številne *alternativne skupine in družbena gibanja*, ki dolgo časa niso imela nobenih političnih smotrov, ampak so se zavzemala predvsem za *ohranitev gole človečnosti* in najosnovnejših kulturnih dobrin svojih narodov.

Tine Hribar je v opombi k svojemu članku *Samomor in sveto*, dodal obsežen citat iz članka, ki ga je napisal Alberto Melucci. Ta citat predstavlja velik korak v miselnih iskanjih novih simbolov, ki bi bolj ustrezali novim družbenim gibanjem, ki sama po sebi največkrat nimajo povsem jasnih programov, ker se rojevajo iz spontanosti in v izhodišču zelo raznolikih teženj ljudi:

"Sodobne družbe so izločile iz polja človeških izkušenj vse, kar ni bilo merljivo in česar ni bilo mogoče nadzirati, kar je v tradicionalnem svetu pripadalo dimenziji *svetega*. Končni smisel bivanja, vprašanja po tem, kar uhaja individualni izkušnji, napajajo nova "religiozna" iskanja ali preprosto zadovoljujejo potrebo po *povezovanju zunanjih sprememb z notranjo rastjo*. Nastaja heterogeno področje, ki išče novo zavest! Videti je zelo oddaljeno od tradicionalnih oblik konfliktnih gibanj. Vseeno pa, če ne nasprotujemo multinacionalnim korporacijam, ki prodajajo varnost, lahko opazimo pot upiranja operacionalnim kodom, poziv v zavetje, *iskanje notranje enotnosti nasproti imperativom učinkovitosti*. Vse te forme kolektivne akcije na simbolni osnovi nasprotujejo dominantni logiki. Problematizirajo definicijo kodov, nominacijo realnosti. *Ne zahtevajo, ampak ponujajo*. S samim svojim obstojem ponujajo drugačne načine definiranja pomena individualne in kolektivne akcije. Individualne spremembe ne ločujejo od kolektivne akcije, splošni poziv prevajajo v tu in zdaj individualne izkušnje. Delujejo kot novi mediji: razsvetljujejo tisto, česar noben sistem ne pove o sebi, vso tisto količino *molka, nasilja in iracionalnosti*, ki so vedno skriti v dominantnih kodih." (A. Melucci, Problemi, 1/87, str. 56-57; vsi poudarki B. S. in M. M.)

Ob citiranih mislih se ponujajo možnosti odgovora na nekatera protislovja, ki sva jih zastavila na predhodnih straneh. Če smo hoteli ostati zvesti idejam, ki smo jih negovali ob začetku naših akcijsko-raziskovalnih

projektov v sedemdesetih letih, potem nismo smeli omalovaževati *družbenih razsežnosti* naše dejavnosti. Ni se bilo možno izogniti vprašanjem, kaj je za duševno zdravje ljudi možno narediti v svetu, ki ga niso preprezale le razpoke razlik med moškimi in ženskami, hlapci in gospodarji ter močnimi in šibkimi, ampak so nastajale še vedno nove razpoke. Vsak velik družbeni konflikt je obljubljal razrešitev nasprotij, ustvaril pa je nove razpoke v politiki, družbi, pa tudi nepozabne rane v zavesti skupnosti, družinskih skupin in posameznikov. Našega sveta niso preprezale le razpoke nesrečnega miru, ki je bil sklenjen v Versaillesu (o katerem je pisal Gregory Bateson, 1985), ampak je bil posejan z ranami bratomornih vojn ter človeško in kulturno opustošen z nasilnim uvajanjem novega družbenega reda. Ni se bilo mogoče izogniti vprašanju, kaj je sploh še možno narediti za duševno zdravje otrok in ljudi v svetu, v katerem so družine postale majhna bojišča, ustanove, ki naj bi ljudem pomagale, pa so se ravno toliko dvignile, da so razvile svoje posebne strokovne jezike in postale v organizacijsko-tehničnem smislu nepregledne - ne le za običajne ljudi, ampak tudi za strokovnjake in celo za njihove voditelje. Odgovor naših akcijsko-raziskovalnih projektov, ki so v petnajstih letih svojega razvoja prerasli v *alternativno družbeno gibanje*, na ta pereča in zaskrbljujoča družbena vprašanja ni bila simetrična "revolucionarna", "socialno spreminjevalna akcija", temveč komplementarnejše odkrivanje sveta, "socialno konstitutivna akcija", kot bi lahko znova pritrdila Tinetu Hribarju, ki piše:

"Pred spreminjanjem je odkrivanje sveta. Svet pa se človeku razkriva le, kolikor je človek *odkrit pred samim seboj* in kolikor se je sam pripravljen *razkriti, razodeti drugemu*. Postaviti, kakor pravi Pirjevec, samega sebe pred drugega. In pred družbo. To pa je bistvo *postmodernih gibanj*, ki odkrivajo *pomen akcije v akciji sami*, ne pa toliko v ciljih, ki si jih zastavljajo: gibanj ne kvalificira to, kar počno, temveč to, kar so. *Žene jih vprašanje biti*: kaj pomeni *biti* mlad, *biti* ženska itn. Vprašanja so partikularna, toda odgovori so nas lovljeni na vso družbo. Z govoricu drugačnosti, ki že sama po sebi izklicuje pravico do samobitnosti, se pravi do resničnosti ... ta avtonomna gibanja ... nimajo velikih vodij, so zato navidezno pogosto prav neučinkovita in največkrat brez zanimanja za institucionalne učinke(...) gibanje ni(...) neposredni cilj pobude." (T. Hribar, Nova revija, 65/66, str. 1489; vsi poudarki B. S. in M. M.)

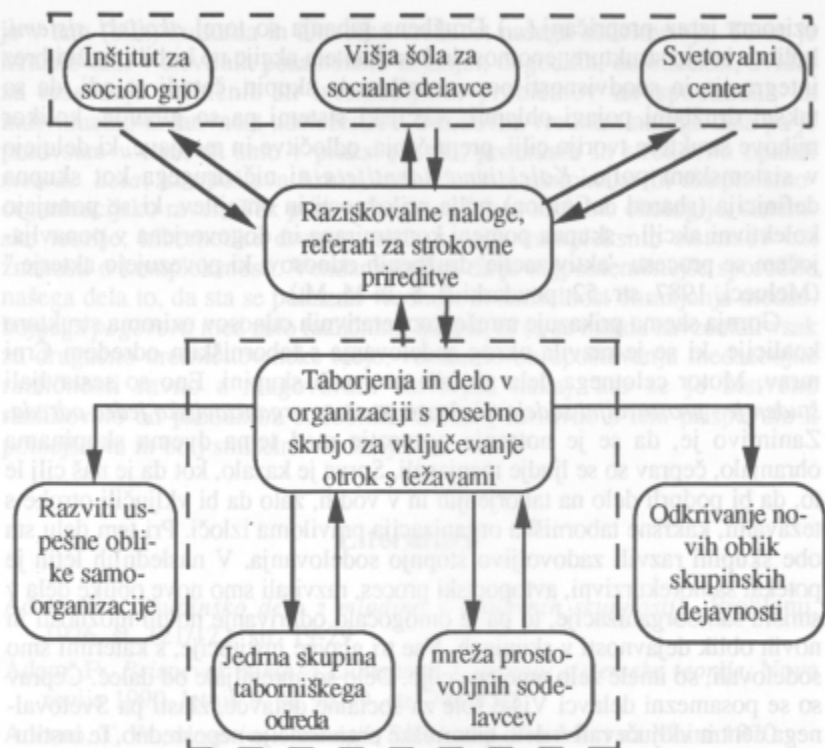
V okviru razlikovanj, ki jih izrisuje Hribar, lahko torej naše akcijsko-raziskovalne projekte označimo za *postmoderno gibanje* z opisanimi značilnostmi. Zato naša skupina oz. gibanje ni bilo pomembno le kot socialno-terapevtski projekt, ampak tudi kot *socialno-kulturni* projekt iskanja *nove paradigme za sožitje* in "so-bitni" ljudi naše generacije in naslednjih generacij v razmerah postindustrijske družbe. Za naš čas in za prihodnost bo verjetno

posebno pomembno negovanje *komplementarnih* odnosnih vzorcev v velikih življenjskih skupinah in skupnostih, ki bodo po svoji sestavi *generacijsko mešane* in v katerih bodo ljudje (moralni) skušali živeti tako, da bodo negovali kreativne potenciale spontanosti in osebnih želja posameznikov. Gre torej za komplementarnost odnosov, ki ne izhaja iz avtoritete posameznikov in ustanov, ampak se razvija na osnovi doživetij *eksistencialne izpostavljenosti* ljudi.

Verjetno ravno sedaj prihaja čas odkrivanja različnih, v javnosti še nepoznanih dejavnosti in razvojnih dosežkov, med katere štejeva tudi naše delovanje. Čeprav se nismo lotili velikih problemov slovenske družbe, smo vendarle delovali na enem od zanemarjenih, pa ne nepomembnih področij. Naše delo ni potekalo kot enoznačno opredeljen raziskovalni projekt, ki se usmerja po zunanjih znakih, po pomembnih usmeritvah znanosti ali po velikih družbenih gibanjih. V razmerah, kakršne so vladale takrat, smo bili vedno znova obsojeni na iskanje usmeritve z upoštevanjem tega, kar se je razvijalo med nami. Tu pa je bilo lažje videti notranja nasprotja in razpoke v zemljevidu sveta, ki smo ga uporabljali, kot pa videti, kje je tista smer razvoja, kjer se bodo odprla nova obzorja. Po tem, kar se je med nami dogajalo leta 1985 in 1986, pa je ponovno postalo jasno, da negativnih pojavov in procesov ni možno premagati ali izkoreniniti, hkrati pa so se pokazale nove pozitivne razvojne perspektive. Uspelo nam je, da smo se jasneje razmejili od psevdorevolucionarnega političnega žargona in delovanja ter se napotili k bolj diferenciranemu odnosu do psihosocialne sfere. Tako smo (sprva) nevede ustvarili razmere, ki so bile še ugodnejše za vzpostavitev akcijske skupine kot avtopoetskega organizacijskega sistema.

Značilnosti avtopoetskega socialnega sistema pa so se po najinem mnenju razvile že na samem začetku leta 1975, ko se je ob hudih notranjih nasprotjih v jedru razvila kar cela *organizacijska mreža*. Ta je delovala tako, da so se dosežki prve kolonije na Rakitni razvijali naprej. Taborniški odred Črnega mrava se je nato vsaj za nekaj časa dvignil iz običajnega modela društva oziroma običajne organizacije za prežvljanje prostega časa. Naš odred je nekaj časa deloval kot gibanje za medsebojno pomoč mladih ljudi. Z naslednjo shemo ponazarjava medsebojna razmerja glavnih sestavin procesa oziroma gibanja, ki se je razvilo kot posebna plast delovanja taborniške organizacije.

Struktura, upodobljena na shemi, je prazaprav nastala *nenamensko*. Naš cilj je bil zbuditi določeno dejavnost, in ko so bili vzpostavljeni stiki oziroma medsebojne komunikacije skupin, ki so nosile to željo, je začel delovati "*samoproizvodni (avtopoetski) proces*", začela se je graditi struktura in začela se je produkcija storitev. Že po enem letu delovanja precej široke mreže različnih skupin za prostovoljno delo se je pokazalo, da za nastanek samoiniciativnosti in lastnega aktivnega jedra sodelavcev ni dovolj le pokazati ljudem priložnosti za človeško plemenito delo in jih naučiti, kako se to dela. Ne zadostuje niti spodbujanje k izražanju svojih mišljenj in razvijanju lastnih pobud. Potrebno je nekaj več in nekaj drugega. Alberto Melucci piše v zvezi z nastajanjem novih gibanj takole:

"Gibanja so družbeni konstrukti. Kolektivna akcija je prej 'zgrajena' z organizacijskim investiranjem, kot da bi bila konsekvence krize in disfunkcij

oziroma izraz prepričanj.(...) Družbena gibanja so torej *akcijski sistemi*, kolikor imajo strukture: enotnost in kontinuiteta akcije ne bi bili možni brez integracije in soodvisnosti posameznikov in skupin, četudi se zdi, da so takšni družbeni pojavi ohlapni. Akcijski sistemi pa so gibanja, kolikor njihove strukture tvorijo cilji, prepričanja, odločitve in menjave, ki delujejo v sistemskem polju. *Kolektivna identiteta* ni nič drugega kot skupna definicija (shared definition) polja priložnosti in omejitev, ki se ponujajo kolektivni akciji - skupna pomeni konstruirana in dogovorjena v ponavljajočem se procesu 'aktivizacije' družbenih odnosov, ki povezujejo akterje." (Melucci, 1987, str. 52; poudarki B. S. in M. M.)

Gornja shema prikazuje mrežo kooperativnih odnosov oziroma strukturo koalicije, ki se je razvila okrog sodelovanja s taborniškimi odredom Črni mrav. Motor celotnega dela sta bili dve mali skupini. Eno so sestavljali študentje - prostovoljni sodelavci, drugo pa *stara organizacijsko jedro odreda*. Zanimivo je, da se je notranje nasprotje med tema dvema skupinama ohranjalo, čeprav so se ljudje menjavali. Sprva je kazalo, kot da je naš cilj le to, da bi podprli delo na taborjenjih in v vodih, zato da bi vključili otroke s težavami, kakršne taborniška organizacija praviloma izloči. Pri tem delu sta obe skupini razvili zadovoljivo stopnjo sodelovanja. V naslednjih letih je potekal samorekurzivni, avtopoetski proces, razvijali smo nove oblike dela v smislu samoorganizacije, to pa je omogočalo odkrivanje novih možnosti in novih oblik dejavnosti v skupinah. Vse tri glavne institucije, s katerimi smo sodelovali, so imele zelo omejene cilje. Delo so spremljale od daleč. Čeprav so se posamezni delavci Višje šole za socialne delavce, zlasti pa Svetovalnega centra vključevali v delo taborniške organizacije neposredno, te institucije niso zaznale avtonomnega razvojnega procesa in zato tudi niso podprle resnične notranje rasti odreda Črni mrav. Koalicija med jedro skupino taborniškega odreda in člani akcijskega tima je začela razpadati, ko so se v okviru odreda razvili posamezniki z dovolj velikimi organizacijskimi sposobnostmi, da bi lahko postali enakovredni sogovorniki v odprtem dialogu.

Medtem ko smo bili pred petnajstimi leti prepričani, da smo se organizirali za nek določen cilj, vidiva danes te dogodke precej drugače. Sedaj veva, da smo se *zapletli* v neko sodelovanje oz. (vrtinčasto) (družbeno) gibanje, ki je bilo notranje protislovno in je prav s tem omogočalo izražanje različnih osebnih nagnjenj, dovolj odmevno izražanje številnih identitetnih problemov vseh sodelujočih ter izražanje različnih pogledov in načrtov za uresničevanje bodočnosti. Morda je za naš čas najpomembnejši zaključek našega raziskovalnega dela prav spoznanje, da se v skupini, ki si postavi smiselno delovno nalogo, lahko razvije *notranja avtopoetska organizacija*, ki se potem kaže kot zbir načel ali kot temeljno načelo, ki ob ohranjanju (samoproizvajanju) organizacije omogoča postopno razvijanje (transformiranje) struktur. Meniva, da

je v tem (bila) kulturna in človeška vrednost našega sodelovanja. To se je izrazilo tudi v številnih posameznih dejanjih, dogodkih, domislekih, uvidih za reševanje psihičnih in interakcijskih problemov ter spodbudah za individualno kreativnost udeležencev. Strokovna vrednost našega dela pa je predvsem v tem, da smo v praksi razvili, preskusili in strokovno opisali *metodo dela*, ki upošteva hkrati individualno, skupinsko in skupnostno-organizacijsko raven. Tak pristop ustreza idejam socialne ekologije, sistemske teorije, kibernetike drugega reda, teorije kompleksnih sistemov oz. znanosti o kompleksnosti. Vendar misliva, da je najpomembnejše sporočilo našega dela to, da sta se pokazali vrednost in smiselnost ohranjanja medsebojnega *pogovora* med zelo različnimi ljudmi, ki so se morda zavzemali vsak za drugačno uresničitev neke ideje, vendar so ob upoštevanju medsebojne različnosti ravno z razgovorom ustvarjali nekaj, kar se je bistveno razlikovalo od produktov sodobnih institucij in ravno s tem prispevalo k polnejšemu in bolj smiselnemu življenju.

Literatura

- Adam, F., *Skupinsko delo z mladino v krajevnih skupnostih*, Problemi, 1976, št. 121/122, str. 19-29
- Adam, F., *Prispevek Niklasa Luhmanna k razvoju sistemske teorije*, Nova revija 1990, letnik 9, št. 96/99, str. 744-750
- Adorno, T. W., *Negative Dialektik*, Suhrkamp, Frankfurt na Maini 1970
- Ammon, G., *Handbuch der Dynamischen Psychiatrie 1*, Ernst Reinhardt, München 1979
- Ammon, G., *Gruppendynamik der Aggression*, Kindler, München 1981.
- Ammon, G., *Handbuch der Dynamischen Psychiatrie 2*, Ernst Reinhardt, München 1982
- Ammon, G., *Der mehrdimensionale Mensch*, Pinel, München 1986
- Ammon, G., *Vortrage 1969-1988*, Pinel, München 1988.
- Balint, M., *Fünf Minuten pro Patient*, Suhrkamp, Frankfurt na Maini 1977
- Balint, M., *Osnovna griješka*, Naprijed, Zagreb 1985
- Barnes, G., et al., *Transaktionanalyse seit Eric Berne*, 1., 2., in 3. zv., Institut für Kommunikationstherapie, Berlin 1980
- Baskar, B., *Terapevtska kolonija na Rakitni*, Alienacije 1976, št. 3
- Bateson, G., *Ökologie des Geistes*, Suhrkamp, Frankfurt na Maini 1985
- Bateson, G., *Geist und Natur - eine notwendige Einheit*, Suhrkamp, Frank-

furt na Maini 1987

- Bateson, G., Bateson, M. C., *Angels Fear - Toward an Epistemology of the Sacred*, MacMillan, New York 1987
- Beer, S., *The Viable System Model: its Provenience, Development, Methodology and Pathology*, v: Espejo, R., Harnden, R., (ur.) *The Viable System Model*, Wiley, New York 1989, str. 11-38
- Benedetti, G., et al., *Psychosentherapie*, Hippokrates, Stuttgart 1983
- Berger, J., *Novi pravci grupne psihoterapije*, Avalske sveske, 3/80, Medicinski fakultet, Beograd 1980
- Berger, P. L., Luckmann, T., *Družbena konstrukcija realnosti*, Cankarjeva založba, Ljubljana 1988
- Bettelheim, B., *Pogovori z materami*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1976
- Bettelheim, B., *Ljubav nije dovoljna*, Naprijed, Zagreb 1983
- Bettelheim, B., *Erziehung zum Überleben - zur Psychologie der Extremsituation*, DTV, München 1985
- Bettelheim, B., *Freud and Mans Soul*, Fontana, London 1985
- Bion, W. R., *Iskustva u radu s grupama i drugi radovi*, Naprijed, Zagreb 1983
- Blanck, G., Blanck, R., *Ego-psihologija*, Naprijed, Zagreb 1985
- Brajša, P., *Opća dinamika samoupravnog ponašanja*, Informator, Zagreb 1981
- Buber, M., *Ja i ti*, Vuk Karadžić, Beograd 1977
- Buer, F. (ur.), *Morenos therapeutische Philosophie*, Leske-Budrich, Opladen 1989
- Cankar, I., *Hlapec Jernej*, Izbrana dela 5, Cankarjeva založba, Ljubljana 1952
- Carroll, L., *Aličine dogodivščine v Čudežni deželi in V ogledalu*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1990
- Chomsky, N., *Znanje jezika*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1989
- Cohn, R. C., *Von der Psychoanalyse zur themenzentrierten Interaktion*, Klett-Cotta, Stuttgart 1975
- Dekleva, B., *Raziskovanje odklonskih pojavov v zvezi z mladino*, Revija za kriminalistiko in kriminologijo 1985; št. 36, str. 295-303
- Derrida, J., *Bela mitologija*, Bratstvo-Jedinstvo, Novi Sad 1990
- Dokler, J., *Solidarnost in prostovoljno delo*, referat na posvetu Prostovoljno delo v socialnih dejavnostih v Cankarjevem domu, Višja šola za socialne delavce, Ljubljana november 1986

- Eco, U. (ed.), *Estetika i teorija informacije*, Prosveta, Beograd 1977
- Eco, U., *Über Gott und die Welt - Essays und Glossen*, dtv, München 1988
- Eco U. *Ueber Spiegel und andere Phaenomene*. Muenchen: DTV, 1991
- Eliot, T. S., *Pesmi*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1982
- Erickson, M. H., Rossi, E. L., Rossi, S. I., *Hypnotic realities*, x Irvington, Ljubljana 1976
- Erickson, M. H., Rossi, E. L., *Hypnotherapy - an exploratory casebook*, Irvington, New York 1979
- Espejo, R., Harnden, R. (ur.), *The Viable System Model*, Wiley, New York 1989
- Fairbairn, W. R., *Psihoanalitičke studije ličnosti*, Naprijed, Zagreb 1982
- Feyerabend, P., *Proti metodi*, Časopis za kritiko znanosti, 64/65, zbornik Struktura znanstvene paradigme in razvoj znanosti, 1984, 14, str. 69-92
- Feyerabend P., *Protiv metode*, Veselin Masleša, Sarajevo 1987
- Fišer, S., *20 stopinj samote*, Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo 1975, št. 12
- Flaker, V., Urek M. (ur.), *Hrastovski anali za leto 1987*, Republiška konferenca ZSM Slovenije, Center za mladinsko prostovoljno delo, Ljubljana 1988
- Foucault, M., *Archaeologie des Wissens*, Suhrkamp, Frankfurt na Maini 1981
- Foucault, M., *Istorija seksualnosti*, Prosveta, Beograd 1982
- Foucault, M., Derrida, J., *Dvom in norost*, Društvo za teoretsko analizo, Ljubljana 1990
- Frankl, V., *Nečujan vapaj za smislom*, Naprijed, Zagreb 1981
- Freire, P., *Erziehung als Praxis der Freiheit*, Rowohlt, Reinbek pri Hamburgu 1977
- Gadamer, H. G., *Wahrheit und Methode*, Mohr, Tübingen 1990
- Gadamer, H. G., *Lob der Theorie*, Suhrkamp, Frankfurt na Maini 1991
- von Glasersfeld, E., *Wissen, Sprache und Wirklichkeit*, Vieweg, Braunschweig 1987
- Gardiner, M., *Čovjek Vuk i Sigmund Freud*, Naprijed, Zagreb 1981
- Guattari, F., *Psychotherapie, Politik und die Aufgaben der institutionellen Analyse*, Suhrkamp, Frankfurt na Maini 1976
- Guattari, F., *Schizoanalyse und Wunschenergie*, Impuls, Bremen 1983
- Halmi, A., *Epistemološki temelji kvalitativnega pristopa v socialnem delu*, Socialno delo 1990, št. 29, str. 135-142

- Heidegger, M., *O vprašanju biti*, Obzorja, Maribor 1989
- Heisenberg, W., *Del in celota*, Mohorjeva družba, Celje 1977
- Heler, A., *Svakodnevni život*, Nolit, Beograd 1978
- Hoffman, L., *Grundlagen der Familientherapie*, Isko press, Hamburg 1987
- Hofstadter, D. R., Dennett, D. C., *Oko duha - fantazije in refleksije o jazu in duši*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1990
- Hribar, T., *Kopernikanski obrat*, Slovenska matica, Ljubljana 1984
- Hribar, T., *Moč znanosti - marksistična teorija družboslovja*, Delavska enotnost, Ljubljana 1985
- Hribar, T., *Samomor in sveto* (ob dveh Pirjevčevih predavanjih), Nova revija 1987, letnik 6, št. 65/66, str. 1483-1489
- Hribar, T., *Znanost v okviru sistemske teorije*, Nova revija 1990, letnik 9, št. 96/99, str. 829-842
- Hribar, T., *O svetem na Slovenskem*, Obzorja, Maribor 1990
- Hribar, T., *Razmerje med dobrim in svetim*, v: Rožanc, M., *Manihejska kronika*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1990, str. 203-220
- Hribar, T., *Sveta igra sveta - umetnost v post-moderni dobi*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1990
- Hribar, T., *Uvod v etiko*, Nova revija, Ljubljana 1991
- Johnson, R. A., *On - ona*, Oko tri ujutro, Zagreb 1985
- Jantsch, E., *Die Selbstorganisation des Universums*, DTV, München 1984
- Jervis, G., *Kritički priručnik psihiatrije*, Stvarnost, Zagreb 1978
- Jančar, D., *Terra incognita*, Wieser, Celovec 1989
- Klajnšček, C., *Institucionalizacija življenja in delo z ljudmi*, referat na posvetu Prostovoljno delo v socialnih dejavnostih v Cankarjevem domu, Višja šola za socialne delavce, Ljubljana november 1986
- Keeney, B. P., *Asthetik des Wandels*, Isko-Press, Hamburg 1987
- Kierkegaard, S., *Bolezen za smrt*, Mohorjeva družba, Celje 1987
- Kocbek, E., *Slovensko poslanstvo*, Mohorjeva družba, Celje 1964
- Kocbek, E., *Svoboda in nujnost*, Mohorjeva družba, Celje 1974
- Konigswieser, R., Pelikan, J., *Anders - gleich - beides zugleich, Unterschiede und Gemeinsamkeiten in Gruppendynamik und Systemansatz, Gruppendynamik*, 1990; št. 21, str. 69-94
- Kos-Mikuš, A., Pogačnik, D., Samec, T., Stritih, B., *Terapevtska kolonija - model socioterapevtskega dela z otroki*, Zdravstveno varstvo 1976, 15, št. 2, str. 71-76
- Kos-Mikuš, A. *Studenti medicine - laički terapeuti djece s kroničnim in*

- smrtnim oboljenjima*, Socijalni rad, 1976, 16, št. 2-4, str. 105-108
- Kos-Mikuš, A., *Nepoklicno delo pri preprečevanju psihosocialnih motenj - nove možnosti (in pasti)*, Naši razgledi, 1977, št. 26 (18. 10.), str. 577
- Kos-Mikuš, A., *Nepoklicno prostovoljno delo v socialnem varstvu*, Revija za kriminalistiko in kriminologijo, 1979, 2, 30, str. 117-119
- Kratky, K. W., Wallner, F. (ur.), *Grundprinzipien der Selbstorganisation*, Wiss Buchges, Darmstadt 1990
- Kropotkin, P., *Mutual aid - a factor of evolution*, Black Rose Books, Quebec (1903) 1989 (prva kanadska izdaja)
- Kuhn, T., *Die Struktur wissenschaftlicher Revolution*, Suhrkamp, Frankfurt na Maini 1976
- Kuhn, T., *Objektivnost, vrednostna sodba in izbor teorije*, Časopis za kritiko znanosti, 64/65, zbornik Struktura znanstvene paradigme in razvoj znanosti, 1984; 14, str. 3-16.
- Kuhn, T., *Dodatne misli o paradigmah*, Časopis za kritiko znanosti, 64/65, zbornik Struktura znanstvene paradigme in razvoj znanosti, 1984; 14, str. 53-68
- Kundera, M., *Življenje je drugje*, DZS, Ljubljana 1979
- Kundera, M., *Umetnost romana*, Slovenska matica, Partizanska knjiga, Ljubljana 1988
- Lacan, J., *Spisi*, Prosveta, Beograd 1983
- Laing, R., *Knoten*, Rowohlt, Reinbek pri Hamburgu 1972
- Laing, R., *Podeljeno ja*, Nolit, Beograd 1977
- Laing, R., *Politika doživljaja*, Nolit, Beograd 1977
- Lakatos, I., *Zgodovina znanosti in njene racionalne rekonstrukcije*, Časopis za kritiko znanosti, 64/65, zbornik Struktura znanstvene paradigme in razvoj znanosti, 1984, 14, str. 17-51
- Lamovec, T., *Skupina za samopomoč*, Maribor Zbornik 11. poletne šole, 1991
- Lasch, C., *Narcistička kultura*, Naprijed, Zagreb 1986
- Lüssi, P., *Sistemske nauke o socialnem delu*, Socialno delo 1990, 29, str. 81-94
- Luhmann, N., *Liebe als Passion - zur Kodierung von Intimität*, Suhrkamp, Frankfurt na Maini 1982
- Luhmann, N., *Soziale Systeme*, Suhrkamp, Frankfurt na Maini 1988
- Luhmann, N., *Zamenjava paradigme v sistemski teoriji*, Nova revija, 1990, letnik 9, št. 96/99, str. 761-824

- Lyotard, J. F., *Postmoderna protumačena djeci*, Avgust Cesarec, Zagreb 1990
- Maglajlič, D., *Izziv samopomoči in medsebojne pomoči - vloga socialnega delavca in potreba po edukaciji*, Socialno delo 1990; 29, str. 190-202
- Makarovič, J., *Mladi iz preteklosti v prihodnost*, Univerzum, Ljubljana 1983
- Mandič, S., *Poročilo o terapevtski koloniji Pohorje 1979*, Inštitut za sociologijo pri Univerzi v Ljubljani (tipkopis - interno), Ljubljana 1979
- Mastnak, T. (ur.), *Socialistična civilna družba?*, Krt, Republiška konferenca ZSMS, Ljubljana 1985
- Maturana, H., Varela, F., *Autopoiesis and cognition*, Reidel, London 1980
- Maturana, H., Varela, F., *The tree of knowledge - the biological roots of human understanding*, New Science Library - Shambala, Boston in London 1988
- Melluci, A., *Simbolni izziv sodobnih gibanj*, *Problemi*, 1987, 56/57
- Mesec, B., *Pomen in vloga nepoklicnega prostovoljnega dela*, referat na posvetu Prostovoljno delo v socialnih dejavnostih v Cankarjevem domu, Višja šola za socialne delavce, Ljubljana november 1986
- Mesec, B., *O specifičnosti metodologije v socialnem delu*, Socialno delo 1990; 29, str. 143-149
- Milčinski, L., *Etika prostovoljnega dela*, referat na posvetu Prostovoljno delo v socialnih dejavnostih v Cankarjevem domu, Višja šola za socialne delavce, november Ljubljana 1986
- Möller, M. L., *Anders helfen - Selbsthilfegruppen und Fachleute arbeiten zusammen*, Klett-Cotta, Stuttgart 1981
- Moscovici, S., *Versuch über die menschliche Geschichte der Natur*, Suhrkamp, Frankfurt na Maini 1990
- Možina, M., *Gregory Bateson - glasnik nove paradigme v znanosti*, Nova revija 1991, letnik 10, št. 105/106, str. 163-183
- Nedeljković, Y. R., *Zgodovinski temelji socialnega dela*, Socialno delo, 1990, 29, str. 18-25
- Ouklaner, V., *Prozori u svet naše dece*, Nolit, Beograd 1988
- Ovsenik, M., *Socialno delo in nova kulturnost*, Socialno delo, 1990, 29, str. 169-172
- Parsons, T., Shils, E., Kaspar, D. N., Pitts, J. R. (ur.), *Teorije o društvu*, Vuk Karadžić, Beograd 1969
- Pavček, T., *Goličava*, Obzorja, Maribor 1988

- Pavlovič, V. (ur.), *Obnova utopijskih energija*, Istraživačko-izdavački centar SSO Srbije, Beograd 1987
- Pavlovič, Z. (ur.), *Psihološke pravice otrok*, Društvo psihologov Slovenije, Ljubljana 1990
- Peck, M. S., *Ljubezen in duhovna rast*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1991
- Peseschkian, N., *Positive Psychotherapie*, Fischer, Frankfurt na Maini 1977
- Pirjevec, D., *Evropski roman*, Cankarjeva založba, Ljubljana 1979
- Pirjevec, D., *Strukturalna poetika*, DZS, Ljubljana 1981
- Pirjevec, D., *Dnevnik*, Nova revija, 1986, letnik 5, št. 45, str. 7-62
- Pirjevec, D., *Radikalizem in revolucionarnost*, Nova revija, 1987, letnik 6, št. 65/66, str. 1478-1482
- Podmenik, D., *Simulacijske igre kao metoda istraživanja i oblik socialnog učenja*, Ideje, 1977, št. 4, str. 51
- Ramovš, J., *Sto domačih zdravil za dušo in telo 1*, Mohorjeva družba, Celje 1990
- Ramovš, J., *Doživljanje, temeljno človekovo duhovno dogajanje*, Založništvo slovenske knjige, Ljubljana 1990
- Rapoša-Tanjšek, P., *Skupnostni pristop kot temeljno načelo socialnega dela*, Socialno delo, str. 1990; 29, 63-68
- Redl, F., Wineman, D., *Agresivni otrok (povzetek)*, Svetovalni center za otroke, mladostnike in starše, Ljubljana 1984
- Retzer, A. (ur.), *Die Behandlung psychotischen Verhaltens*, Auer, Heidelberg 1991
- Ricati, M. L., *Leonardo*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1979
- Rupel, D. (ur.), *Pirjevčev zbornik*, Obzorja, Maribor 1982
- Rus, V., *Socialna država in družba blaginje*, DOMUS, Ljubljana 1990
- Russel, B., *Eroberung des Glücks*, Suhrkamp, Frankfurt na Maini 1977
- Schmidbauer, W., *Die hilflosen Helfer*, Rowohlt, Reinbek pri Hamburgu 1977
- Selz, J., *Edward Munch*, Suedwest, München 1977
- Sesardič, N. (ur.), *Filozofija nauke*, Nolit Beograd
- Simon, F. B., Stierlin, H., *Die Sprache der Familientherapie - Ein Vokabular*, Klett-Cotta, Stuttgart 1984
- Simon, F. B., *Lebende Systeme*, Springer, Berlin 1988
- Simon, F. B., *Unterschiede, die Unterschiede machen*, Springer, Heidelberg 1988
- Simon, F. B., *Meine Psychose, mein Fahrrad und ich*, Auer, Heidelberg

1990

- Snow, B. A., *Education in the Systems Sciences*, The Elmwood Institute, Berkeley 1990
- Southgate, J., *Skupinska dinamika v skupnosti*, ZKO in Višja šola za socialne delavce, Ljubljana 1988
- Stegmüller, W., *Kombiniran dostop k razumevanju dinamike teorij*, Časopis za kritiko znanosti, 64/65, zbornik Struktura znanstvene paradigme in razvoj znanosti 1984, 14, str. 93-120
- Stern, D. N., *The Interpersonal World of the Infant*, Basic Books, New York 1985
- Stritih, B., in sod., *Rakitna 75 - Ko morajo otroci in odrasli drugače*, Inštitut za sociologijo in filozofijo pri Univerzi v Ljubljani, Ljubljana 1977
- Stritih, B., in sod., *Nepoklicno prostovoljno preventivno in socialno-terapevtsko delo z otroki in mladino*, Inštitut za sociologijo in filozofijo pri Univerzi v Ljubljani (1. in 2. del), Ljubljana 1979
- Stritih, B., Hafner, M., *Psychosozialer Stress in der Schule - Versuch einer psychodynamischen Analyse*, Dynamische Psychiatrie 1985, 18, str. 433-439
- Stritih, B., Kos, A., *Organizacija prostovoljnega dela in metode dela s prostovoljci*, Referat na posvetu Prostovoljno delo v socialnih dejavnostih v Cankarjevem domu, Višja šola za socialne delavce, Ljubljana november 1986.
- Stritih, B., Možina, M., *Border-line vzorec, skupina, socialni kontekst*, referat na kongresu WADP, Berlin 1989
- Stritih, B., *Kriza je lahko tudi izziv za spremembe v socialnem delu*, Socialno delo 1990, 29, str. 118-125
- Stritih, B., *Od skupinske dinamike do sistemske teorije*, Zbornik 11. poletne šole, Maribor 1991
- Stritih, B., *Skupinsko delo v procesu psihosocialne pomoči - razvijanje obravnavnega modela in sistemske-teoretska analiza*, Doktorska disertacija Višja šola za socialne delavce, Ljubljana 1991
- Szasz, T., *Ideologija i ludilo*, Naprijed, Zagreb 1980
- Štih, B., *Kratke in izmišljene zgodbe iz let 1941-1945*, Cankarjeva založba, Ljubljana 1988
- Trstenjak, A., *Pota do človeka*, Mohorjeva družba, Celje 1956
- Trstenjak, A., *Oris sodobne psihologije*, Obzorja, Maribor 1971
- Trstenjak, A., *Problemi psihologije*, Slovenska matica, Ljubljana 1976
- Trstenjak, A., *Dobro je biti človek*, Katehetski center, Ljubljana 1988

- Trstenjak, A., *Skozi prizmo besede*, Slovenska matica, Ljubljana 1989
- Ule, M., *Mladina in ideologija*, Delavska enotnost, Ljubljana 1988
- Vester, F., *Neuland des Denkens - vom technokratischen zum kybernetischen Zeitalter*, DTV, München 1985
- Vidrih, R., *Terapevtska kolonija na Rakitni*, Naši razgledi, 1975, št. 24 (5. 12.), str. 611
- Vodeb, M., *Prostovoljno delo z otroki v Svetovalnem centru*, referat na posvetu Prostovoljno delo v socialnih dejavnostih v Cankarjevem domu, Višja šola za socialne delavce, Ljubljana november 1986
- Vogrinčič-Čačinovič, G., *Akcijsko raziskovalno delo v krajevni skupnosti*, referat na posvetu Prostovoljno delo v socialnih dejavnostih v Cankarjevem domu, Višja šola za socialne delavce, Ljubljana november 1986
- Vogrinčič-Čačinovič, G., *Paradigmatske osnove socialnega dela z družino*, Socialno delo, 1990, 29, str. 163-168
- Žižek, S., *Jezik, ideologija, Slovenci*, Delavska enotnost, Ljubljana 1987
- Watzlawick, P., Beavin, J. H., Jackson, D. D., *Menschliche Kommunikation*, Hans Huber, Bern 1982
- Watzlawick, P. (ur.), *Die Erfundene Wirklichkeit*, Piper, München 1984
- Watzlawick, P., *Münchhausens Zopf oder Psychotherapie und Wirklichkeit*, Hans Huber, Bern 1988
- von Weizsacker, C. F., *Jedinstvo prirode*, Veselin Masleša, Sarajevo 1988
- Wilfert, O., *Odgojni domovi jučer, danas i sutra*, Savez društva defektologa Jugoslavije, Beograd 1971
- Wilfert, O., *Sozialpädagogische Gruppenbehandlung*, Schriftenreihe des Bundeszusammenschlusses für Straffälligenhilfe, Bonn 1981
- Wimmer, R., *Wozu noch Gruppendynamik? Eine systemtheoretische Reflexion gruppenspezifischer Arbeit*, Gruppendynamik, 1990, 21, str. 5-28
- Winnicott, D. W., *Dijete, obitelj i vanjski svijet*, Naprijed, Zagreb 1980
- Wittgenstein, L., *Logično filozofski traktat*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1976

Opomba

1. Agnes Heller meni, da "pojma 'interes' ni poznala niti antična niti srednjeveška filozofija. Interesi oziroma tisto, kar ta pojem označuje, je po njenem mnenju osrednja novost meščanske družbe. Interesi so lahko v nasprotju s potrebami in tudi v nasprotju s koristmi ljudi. Nereflektirano poudarjanje interesov zato pomeni redukcijo potreb na pohlep." (A. Heller, 1981, str. 127)

IZLET NA PODROČJE AMERIŠKEGA ŽIVLJENJA, IMENOVANO FILANTROPIJA

Anica Mikuš Kos

Z ameriško filantropijo sem se seznanila v času svojega študijskega obiska na Inštitutu za socialno politiko Univerze Johns Hopkins v Baltimoru. Predstavljam jo slovenski javnosti, ker menim, da je prav v tem trenutku družbenih sprememb za nas zanimiva. Nikakor ne mislim, da so ideologija, modeli in izkušnje prenosljivi v naš prostor. Vsekakor pa ameriški primer lahko primerjamo z našo situacijo, lahko se nam porajajo paralelne ali kontrastne ideje, lahko razmišljamo o filantropski dejavnosti kot eni izmed možnosti za zmanjševanje nekaterih socialnih problemov in obenem zaznamo pasti, ki jih vsebuje.

Filantropska dejavnost, prostovoljske dejavnosti, neprofitni sektor, nevladne organizacije, tretji sektor - kaj je to?

Ti nazivi se v veliki meri prekrivajo in ker prostor ne dopušča finih distinkcij, bom predstavila njihov skupni imenovalec in nekatere značilnosti, ki jih povezujejo. Gre za dejavnosti, v katere se ljudje prostovoljno organizirajo, da bi lahko udejanili nekatere pobude, ki izpolnjujejo njihove potrebe ali potrebe drugih skupin. Neprofitni sektor zagotavlja Ameriki vrsto življenjsko pomembnih socialnih organizmov in dogajanj, brez katerih si danes ni možno zamisliti ameriškega življenja. Pri predstavitvi uporabljam gradiva Inštituta za socialno politiko Univerze Johns Hopkins v Baltimoru.

Velik zemljevid neprofitnega sektorja je možno razdeliti v dve skupini dejavnosti. V prvi so socialne tvorbe, ki služijo predvsem svojim članom. Med te spadajo klubi, interesna združenja, sindikati, politične stranke. Drugi, večji del neprofitnega sektorja pa je usmerjen k javno koristnim dejavnostim. Ta del pokriva pojem filantropskih dejavnosti. Sem sodijo poleg cerkvenih organizacij predvsem izobraževalne, zdravstvene, socialno-skrbstvene in druge socialne dejavnosti, ki potekajo v strokovnih institucijah - bolnišnicah, šolah, socialnih ustanovah ali v okviru različnih organizacij v lokalni skupnosti. In prav ta socialno usmerjena dejavnost neprofitnega sektorja, ki pokriva družbene potrebe, je še posebno zanimiva za Slovenijo v tem trenutku. Filantropija pomeni v ameriškem besednjaku darovanje denarja za korist skupnosti. Prostovoljska dejavnost pa se izraža v darovanem času ali energiji za realizacijo kakega projekta širšega interesa. Vendar se pojem filantropija rabi tudi v širšem pomenu za označevanje darovanega denarja, časa in energije.

Za filantropske dejavnosti se uporablja tudi izraz "tretji sektor". Socialne potrebe v najširšem pomenu besede pokrivajo v Ameriki tri mreže. Prva je neformalna mreža ali naravna socialna mreža sorodnikov, prijateljev, sosedov; drugo tvorijo vladne ustanove - izobraževalne, zdravstvene, skrbs-tvene, socialne in druge, tretjo pa organizmi in ustanove, ki so nevladni ter so nastali in delujejo na filantropski osnovi. Drugi razlagajo pojem "tretji sektor" takole: v Amerikem javnem življenju so trije sektorji - kapitalski ali profitni, državni ter neprofitni ali nedržavni ali tretji sektor.

Lester Salmon, direktor Inštituta za socialno politiko Univerze Johns Hopkins v Baltimoru, je eden najbolj znanih strokovnjakov na področju proučevanja filantropije. Mimogrede, Inštitut je s strani ameriške vlade zadolžen, da proučuje in podpira razvoj filantropije tudi v drugih državah. Še posebno je zainteresiran za sodelovanje z vzhodnoevropskimi državami. Lester Salmon označuje institucije tretjega sektorja takole: Imajo vsaj minimalno definiran formalni in legalni status ustanove ali združenja ali drugačnega socialnega telesa. So nevladne institucije, kar ne pomeni, da niso sofinancirane iz vladnih proračunov, pomeni pa, da so neodvisne od vlade. So neprofitne, kar ne pomeni, da s svojo dejavnostjo ne ustvarjajo profita, temveč, da se profit, ki ga ustvarjajo s svojo namensko dejavnostjo, preliva nazaj v dejavnost in od ustvarjenega profita ne bogatita posameznik ali skupina ljudi. So družbeno koristne; lahko zadovoljujejo interese širših ali manjšinskih skupin; obenem pa ne izvajajo dejavnosti, ki kršijo človeške pravice.

V davčnih predpisih pa so dejavnosti filantropskih organizacij, ki niso obdavčene, opredeljene takole: Pomoč revežem, ljudem v stiski in prikrajšanim; širjenje vere; širjenje izobrazbe in razvijanje znanosti; gradnja ali vzdrževanje javnih stavb, spomenikov ali organizacija javnih del; zmanjševanje bremen vlade; zmanjševanje trenj v soseski; odpravljanje predsodkov in diskriminacije; zaščita človeških in državljskih pravic; preprečevanje propadanja lokalne skupnosti in preprečevanje delinkvence.

Finančni viri

Filantropski sektor se finančno napaja iz različnih virov. Prvi vir je darovani denar. Večino denarja darujejo posamezniki. Zanimivo je, da darujejo tudi mnogi revni ljudje, predvsem prek cerkvenih organizacij. Pomembne so različne donacije, fundacije, korporacije, zapuščine, velika darila bogatih posameznikov. Drugi vir, ki napaja ustanavljanje in delovanje institucij neprofitnega sektorja, so vladne ali državne subvencije. Vlade posameznih držav in zvezna vlada so zainteresirane za uresničevanje iniciativ

neprofitnega sektorja. S tem ko jih podprejo, denimo s tretjinsko participacijo, z znatno manjšimi državnimi sredstvi zagotovijo potrebne službe in ustanove. Tretji finančni vir pa je profit, ki ga ustvari sama dejavnost, na primer iz plačil zdravstvenih uslug, šolnin in drugih plačil porabnikov. Neprofitni sektor ni obdavčen in sme sprejemati darila, ki predstavljajo za darovalce davčno olajšavo. Vse to ureja zelo natančna zakonodaja in finančno poslovanje je strogo nadzorovano.

Pa še količinski prikaz. Za filantropske dejavnosti, ki jih ne organizirajo cerkve, zberejo Američani letno od posameznikov in podjetij več kot 50 milijard dolarjev. Za denar, ki se pretaka skozi cerkve, pa darujejo okrog 44 milijard dolarjev. Neprofitni sektor torej obrača velike količine denarja in ta denar je mnogo bolj gibljiv kot denar v državnih skladih. Možno ga je znatno hitreje in učinkoviteje kanalizirati na različna področja za pokrivanje potreb posameznih skupin. Pravijo, da je ta velika prožnost denarja tudi eden od razlogov, zakaj se filantropski sektor veliko hitreje odziva na potrebe v skupnosti in zakaj mu uspeva udejaniti mnoge prosocialne pobude. Zbiranje denarja (fundraising) je ena najpomembnejših nalog v filantropskem sektorju; na voljo so številni priročniki, tečajji in univerzitetni programi menedžmenta, ki usposabljujejo ljudi za zbiranje in upravljanje denarja.

Čas, energija in delo prostovoljcev

Filantropska dejavnost se napaja tudi iz prostovoljnega dela. Njegove razsežnosti so razvidne iz podatkov Gallupovega inštituta. Leta 1985 je 48% polnoletnih Američanov in 52% mladih Američanov opravljalo različna prostovoljna dela. Dolarska vrednost opravljenega dela je bila ocenjena na sto milijard dolarjev. V letu 1990 je 23 milijonov Američanov opravilo pet ali več ur prostovoljnega dela v enem tednu. Letos teče v ZDA nacionalna akcija z nazivom "Daj petko", s katero skušajo motivirati državljanke, da bi darovali 5% svojega dohodka v filantropske namene ali opravili 5 ur prostovoljnega dela v tednu. Raziskava Gallupovega inštituta je tudi pokazala, da se zaposleni Američani vključujejo v prostovoljske dejavnosti v enaki meri kot nezaposleni. Zanimivo je, da velika podjetja spodbujajo svoje uslužbence k prostovoljnemu delu za potebe skupnosti. Mnoga podjetja sama organizirajo programe prostovoljnega dela za potrebe skupnosti ali financirajo delovanje prostovoljskih centrov. Menda tako raste ugled podjetja, družba ima več podpore v lokalni skupnosti, povečata se lojalnost in produktivnost zaposlenih, opisujejo pa tudi še druge koristi za samo podjetje.

Največ prostovoljnega dela se opravi na področju socialnih dejavnosti,

kot so pripravljane in deljenje hrane za brezdomce in reveže, obiskovanje in prinašanje hrane starim in invalidnim osebam na dom, dela v bolnišnicah, v domovih za ostarele, v domovih za otroke, pomoč otrokom s šolskimi težavami, opismenjevanje odraslih, mentorstvo otrok in mladostnikov, ogroženih v psihosocialnem razvoju, pestovanje dojenčkov, katerih matere so zasvojene z drogami, in dojenčkov z aidsom, delovanje v programih za preprečevanje trpinčenja otrok itd.

V ZDA je nešteto socialnih programov, ki se razvijejo iz iniciativ državljanov in delujejo zunaj strokovnih služb. Organizacijo teh programov prevzamejo centri za prostovoljske dejavnosti, v katerih deluje ena ali več plačanih oseb, med njimi tudi kak psiholog ali socialni delavec. Nekateri centri so del posebnih mrež prostovoljskih organizacij. Ena teh je na primer mreža za prostovoljno delo seniorjev - tj. starejših oseb in upokojencev. Obstajajo centri, ki se ukvarjajo z organiziranjem prostovoljnega dela invalidov. Dobro razvita je mreža centrov, ki angažira zaposlene ljudi za mentorstvo otrok in mladostnikov z motenim ali ogroženim psihosocialnim razvojem. V zadnjem času je prisotno močno gibanje za vgrajevanje prosocialnega dela dijakov v redne programe srednjih šol.

V prostovoljnem delu državljanov na socialnem področju vidijo Američani mnoge koristi. To ni le prispevek ljudi dobre volje v idejah, energiji in delovnih urah k zmanjševanju socialnih problemov. Z delovanjem na socialnem področju se ljudje ovedo hudih socialnih problemov, ki tarejo državo, spoznajo jih od blizu, opredeljujejo se do teh problemov v svojih državljskih, poklicnih in političnih vlogah.

S prostovoljnim delom se tesno prepleta dejavnost, ki ji pravijo lobing. Opredeljena je kot prizadevanje za spremembo zakonov in drugih pravnih določil v korist prikrajšanih ali manjšinskih skupin, za zagotavljanje sredstev za socialne programe in druge spremembe z namenom, da bi bil njihov položaj v ameriški družbi boljši, enakopravnejši, da bi bilo poskrbljeno za njihove potrebe. Lobing je prostovoljska aktivistična prosocialna dejavnost, pri kateri prizadevanja niso namenjena posamezniku, temveč skupini. Ima značaj socialne akcije in je pomembna sestavina ameriškega javnega življenja.

Kar zadeva politično funkcijo tretjega sektorja, poudarjajo, da je ena od velikih poti udejanjanja ameriških idej pluralizma, svobode in možnosti. Z lobingom vpliva tretji sektor mimo uradnih političnih struktur tudi na politične odločitve. Neprofitne organizacije so tudi ena od poti, po katerih državljanji vzpostavljajo komunikacije z neodzivnimi vladnimi strukturami. Zdi se, da mnogim revnim, invalidnim ali drugače prikrajšanim aktivizem tretjega sektorja zmanjšuje občutek nemoči v zvezi z vplivanjem na družbena dogajanja.

Socialna funkcija neprofitnega sektorja

Razlago za današnjo razširjenost prostovoljskega sektorja in njegovo pomembnost v sedanjem družbenem življenju Američani običajno pričnejo s prikazom njegovih zgodovinskih korenin. Evropski priseljenci so se povezovali v družbene tvorbe mnogo prej, kot je nastala država. Te nedržavne tvorbe so se ohranjale tudi kot protiutež državnih moči. Solidarnost in vzajemna pomoč sta omogočali preživetje priseljencev in sta se zato trdno vkoreninili v ameriško življenje.

Drugi razlagalni pristop zadeva ekonomske vidike. Tržno gospodarstvo ne proizvaja številnih socialnih dobrin, kakršni sta na primer dobrina solidarnosti in socialne varnosti. Očitno je tudi, da država ne more zadovoljiti naraščajočih potreb ameriške družbe, v kateri imajo socialni problemi ogromne razsežnosti. Mobilizacija virov, finančnih in človeških, za zmanjševanje problemov je v sedanjem obdobju za preživetje Amerike življenskega pomena. Neprofitni sektor ima poleg prispevka v denarju in delu še mnoge druge socialno pomembne razsežnosti. Poleg ostalega odpira številna delovna mesta za zaposlovanje ljudi v ustanovah - šolah, bolnišnicah, vrtcih, in drugih - ki delujejo kot neprofitne organizacije.

Značilno za neprofitni sektor je, da se mnogo hitreje in prožneje odziva na potrebe v skupnosti, kot se odzivajo vladne institucije. Okorelost in birokratizacija vladnih struktur, večinski sistem odločanja in drugi mehanizmi so precejšnje ovire za delovanje vladnih institucij. V odnosu do vladnih socialnih programov ima neprofitni sektor mnoge prednosti, kot so decentraliziranost, odpiranje možnosti za socialne inovacije in eksperimentiranje, zagotavljanje prostora in možnosti za uresničevanje državljskih pobud itd. Lester Salomon piše, da tretji sektor udejanja paradigmo partnerstva in liberalnega pragmatizma. Ekonomisti in sociologi vidijo v tretjem sektorju pomembno korektivno vlogo glede na vladno politiko in kompenzacijsko vlogo glede na nepremostljive primanjkljaje v državnih sredstvih, namenjenih socialnim programom. Včasih je vloga neprofitnega sektorja, da identificira potrebe, s svojo prožnostjo eksperimentira v iskanju odgovorov nanje in z lobingom izvaja pritisk na vladne organizme, da pozneje prevzamejo programe v okviru državnega financiranja, torej da programi preidejo iz nedržavnega v državni sektor.

Ekonomisti opozarjajo tudi na korektivne in kompenzacijske učinke tretjega sektorja na ameriški podjetniški sistem. Keneth Building piše, da bi se brez neprofitnih dejavnosti ameriško gospodarstvo in družba zapletla v odnose, ki bi jih lahko označili za patološke; prišlo bi do razporeditve denarja, ki bi uničila še zadnje ostanke čuta za skupnost in red.

Vsekakor tretji sektor s svojimi filantropskimi in prostovoljskimi dejavnostmi znatno prispeva k humanizaciji ameriške družbe. Uveljavlja vrednote, ki so tuje svetu proizvodnje in tržnega gospodarstva, pridobivanju materialnih dobrin ali moči posameznika v socialni areni. Povzdiguje in udejanja vrednote altruizma, solidarnosti in dejavne udeležnosti državljanov po razreševanju problemov v skupnosti. Humanitarne vsebine filantropskega sektorja imajo dve razsežnosti. Prva je zmanjševanje bede in stiske posameznikov ali prikrajšanih skupin ter izboljševanje kakovosti njihovega življenja s konkretnimi akcijami in programi. Druga razsežnost pa je socialni aktivizem za zmanjševanje strahotnih socialnih problemov, s katerimi se danes sooča Amerika.

Usmeritve, ki presegajo dobrodelnost

Razlagalna paradigma socialne prikrajšanosti se je spremenila. V nasprotju z razlago, ki vidi vzroke socialnih problemov v posamezniku, v njegovi nesposobnosti ali nemoči ali nepripravljenosti uspešno obvladovati socialne situacije in zadostiti zahtevam tržišča delovne sile, se vse bolj uveljavljata kulturalna in ekonomska razlaga revščine. V družbi, v kateri kar 20% otrok živi pod mejo revščine, v kateri je po ocenah 5,5 milijonov otrok lačnih, v kateri se število brezdomcev meri v milijonih in je vsak šesti odraščajoči na poti h kriminalu in uživanju drog, v deželi, v kateri je glavni vzrok smrti mladih črncev v starosti 19-25 let nasilje, teh pojavov pač ni več možno razlagati z individualnimi dejavniki. Toda v državnih socialnih ustanovah še vedno prevladujejo tradicionalna izhodišča poklicnega socialnega dela, ki je usmerjeno predvsem v individualno pomoč družini ali posamezniku. Podobno osnovno naravnost imajo tudi mnoge socialne institucije nedržavnega sektorja. Toda vse bolj očitne postajajo organizacije in skupine, katerih namen je predvsem osveščati pripadnike prikrajšanih skupin in jih sposobiti, da organizirano nastopajo v interesu svojih pravic, da postanejo nosilci socialne akcije za izboljšanje položaja svoje skupine. Ta gibanja so zlasti prisotna v črnskih filantropskih dejavnostih in med ženskami. V ogromni skupini revnih, brezdomnih in nezaposlenih, za katero ameriški sociologi uporabljajo izraz "underclass", tj. podrazred, takšna integrativna gibanja prispevajo k socialno samozaščitnim akcijam.

Mnogi ideologi tretjega sektorja poudarjajo, da je namesto dobrodelnih dejavnosti za uboge potrebno pripraviti ljudi, zlasti mlade, za delo na zahtevnejših delovnih mestih ali jih motivirati in jim omogočiti prekvalifikacijo. Zato je veliko programov neprofitnega sektorja usmerjenih k izobraževanju

ljudi za zahtevnejša delovna mesta ali pa je takšno izobraževanje bistvena prvina širšega programa.

Kritični pogled

Med vprašanji, ki zbuja pomisleke je pogosto vprašanje, kako se počutijo prejemniki dobroteljnosti. Nekaterim ni všeč paternalistična drža, ki je tu in tam prisotna v odnosu organizatorjev do prostovoljcev in seveda tudi do prejemnikov pomoči. Vprašanje širših razsežnosti pa je, ali vsa ta prostovoljna prosocialna aktivnost ne zagrinja pogleda na ekonomske in socialne probleme Amerike, ki se v zadnjih letih stopnjujejo do kritičnih razsežnosti. Znano je, da Busheva administracija izredno podpira razvoj neprofitnega sektorja; ali ne prelaga s tem skrbi za vse večje število socialnih problemov na državljanske pobude in prostovoljske aktivnosti in se odvezuje dolžnosti, da zanje sama poskrbi? Ob zaključku mojega študijskega bivanja na Inštitutu za socialno politiko je Inštitut organiziral posvet v Washingtonu, na katerega so bili povabljeni pomembni predstavniki tretjega sektorja ZDA - ideologi, profesorji univerzitetnih kateder za neprofitni sektor, menedžerji, politiki in še mnogi drugi. Raziskovalci smo predstavili sedanje stanje neprofitnih dejavnosti v svojih državah. Nato pa so nas povprašali o našem vtisu o ameriški filantropski dejavnosti, pravzaprav o tem, kaj je na nas naredilo največji vtis. Moj odgovor je bil, da so razsežnosti filantropskega delovanja, izražene v denarju in številu angažiranih ljudi, raznoterost in bogastvo vsebin in programov, družbena in vladna podpora, ki jo prejemajo, cenjenost dejavnosti v ameriški družbi osupljivi pojavi, ki zbuja spoštovanje in entuziazem opazovalca iz tujine. Toda vprašanje, ki se mi poraja ob tem, je, kako da je ob vseh teh ljudeh dobre volje in njihovih naporih toliko osnovnih socialnih problemov nerešenih. Skrbelo me je, da nisem morda užalila gostiteljev, a jih je mnogo po koncu našega nastopa prišlo k meni in mi reklo, da sem zadela s svojim vprašanjem v bistveni pomislek ob filantropskih aktivnostih.

In zadnjo noč v Baltimoru, ko ob 38 stopinjah in 95% vlagi nisem mogla zaspati, sem prižgala televizor. Pred menoj se je pojavil oče triletnega otroka z možganskim tumorjem, ki je prosil gledalce za prispevke, s katerimi bi lahko plačal operacijo. Mimogrede, oče ni bil nezaposlen, le zaslužil je tako malo, da ni mogel plačevati zdravstvenega zavarovanja. Pokazali so tudi otroka v občinski bolnišnici, kjer prejema osnovno zdravstveno pomoč iz fondov minimalnega zdravstvenega zavarovanja, ni pa možno iz teh fondov financirati operacije tumorja. Domnevam, da bo oče glede na filantropko naravnost Američanov zbral denar za operacijo

svojega otroka. Toda zaradi nekih osebnih razlogov sem intenzivno podoživljala stisko očeta na ekranu, ki prosi gledalce za življenje svojega otroka. In moja zadnja misel ob koncu štirimesečnega proučevanja ameriških filantropskih dejavnosti je bila: Filantropija pri nas da, prav sedaj jo zelo potrebujemo, toda pazimo, da bo država s svojimi mehanizmi zbiranja sredstev zagotavljala osnovno varnost človeka.

Literatura:

- Conrad D., Hedin D., High School Community Services: A review of research and programs, University of Minnesota, 1989
- International Fellowship in Philanthropy. Seminar on the American Non-profit Sector, Institute for Policy Studies, The Johns Hopkins University, Baltimore 1991
- S.O.S. America, A Children's Defense Budget. Children Defense Fund, Washington 1991

AKCIJSKO RAZISKOVANJE V LUČI SISTEMSKE TEORIJE

Frane Adam

1. Uvod

Ko sta mi organizatorja poletne šole lansko poletje predlagala, da napišem referat, v katerem bi obdelal stične točke med akcijskim raziskovanjem in sistemsko teorijo, sem bil v začetku v zadregi in nisem vedel, ali bi pristal ali ne. Po krajšem razmisleku sem prišel do spoznanja, da bi bila predlagana tema lahko zanimiva, sprejel sem izziv in napisal referat. Pričujoči članek pa se vendarle precej razlikuje od referata. Ko sem namreč po nekaj mesecih spet vzel v roke referat, da bi na njegovi osnovi napisal članek, z njim nisem bil zadovoljen. Zdelo se mi je, da bi moral določene zadeve bolj izostriti in dokaj fragmentarni referat povezati v konsistentnejšo celoto. Da bi prišel do prepričljivejšega konceptualnega referenčnega okvira, sem začel študirati oz. ponovno brati nekatere tekste oz. avtorje, pri katerih sem našel polno novih in koristnih idej. Najprej moram omeniti knjigo, ki jo je napisal Willke, eden od Luhmannovih sodelavcev (Willke, 1989); zlasti instruktivna so se mi zdela njegova razmišljanja o "kontekstualni intervenciji". Pri tem izhaja iz teze, da je v samoreferenčne sisteme možno intervenirati samo na indirektnen način, s tem da se jih spodbudi k bolj refleksivnemu opazovanju (in krmiljenju) njihovih učinkov na učinke okolja (konteksta). To pojmovanje pa je tudi kritika Luhmanna, saj le-ta trdi, da "za preživetje zadostuje evolucija" (Luhmann, 1981: 541), in se tako odreka možnosti (potrebi) vsakršnega poseganja v spontano delovanje (delnih) sistemov.

Kar zadeva sistemsko teorijo, sem podago za svoje razmišljanje našel tudi v pojmu interpenetracija, vendar pa ne v Luhmannovi, temveč Münchovi interpretaciji (Münch, 1984).

Za konstrukcijo mojega članka je pomembna razlaga ekspertskega sistema v članku znanega ameriškega sociologa Cicourela, še posebno, ker ga prikazuje v okviru interpretativne paradigme (Cicourel, 1989).

S pritegnitvijo novih virov sem tako poskusil (in upam, da mi je to uspelo) na novo osvetliti nekatere glavne postavke in dileme akcijskega raziskovanja, kot se kažejo z vidika sistemske teorije. Moja teza je, da gre pri akcijskem raziskovanju za interakcijo med ekspertskim in klientskim sistemom. Akcijskoraziskovalna skupina, ki je sestavljena iz predstavnikov obeh sistemov, predstavlja interpenetracijsko cono med obema sistemoma.

Na ta način lahko to razmerje opišemo s kategorialnim aparatom sistemske teorije, v katerem igrajo glavno vlogo pojmi, kot so (samo)opazovanje, refleksija, samoreferenčnost, komunikacija. Drugi del mojega izvajanja se nanaša na epistemološke dimenzije akcijskega raziskovanja, ki pridejo še posebno do izraza v luči postavk sistemske teorije.

Še nekaj terminoloških pojasnil. Akcijsko raziskovanje pojmem kot (metodološki) pristop, v katerem se raziskovalec (ekspert) v sodelovanju z zainteresiranimi posamezniki ali skupinami kot predstavniki klientskega sistema na raziskovalni (ekspertni) podlagi loteva uvajanja organizacijskih sprememb in inovacij. Kar zadeva sistemsko teorijo, je že razvidno, da se sklicujem na Luhmannovo in Willkejevo verzijo te teorije (teorijo družbenih sistemov). Ekspertski sistem je del oz. enota znanstvenega delnega sistema in je specializiran za reševanje konkretnih, v našem primeru organizacijskih problemov. Klientski sistem (različne organizacije, institucije ali skupine) je tisti, ki percipira določen problem in išče za rešitev le-tega pomoč pri ekspertih (Susmann, Everett, 1978).

2. Akcijskoraziskovalna skupina kot interpenetracijska cona med ekspertnim in klientskim sistemom

Najprej je treba razlikovati med penetracijo (enostranskim prežemanjem) in interpenetracijo (medsebojnim prežemanjem). V prvem primeru da nek sistem drugemu na razpolago lastno kompleksnost in s tem vnese vanj kontingenco in prisilo k selekciji (Luhmann, 1985: 290), ga "kaotizira". V drugem primeru pa si oba sistema dajeta na razpolago lastno kompleksnost (Eigenkomplexität) in se na ta način medsebojno omogočata (Luhmann, 1985: 290). Pomembno je, da interpenetracija ne postavlja pod vprašaj avtonomije in samoselekcije enega ali drugega sistema (Luhmann, 1985: 291). V naslonitvi na Münchovo interpretacijo si lahko predstavljamo, da na presečišču obeh sistemov nastane cona interpenetracije v smislu posredniškega sistema, ki koordinira izmenjavo med sistemoma (Münch, 1984: 14).

Če to shemo apliciramo na akcijsko raziskovanje, ugotovimo, da predstavlja akcijskoraziskovalna skupina (akcijskoraziskovalni odbor, projektna skupina), ki je sestavljena iz predstavnikov ekspertnega in klientskega sistema, interpenetracijsko oz. posredniško cono med obema sistemoma. To pomeni, da se izoblikuje nov kompleksen sistem, katerega funkcija je transfer spoznavnih inputov iz ekspertnega sistema v klientskega ter posredovanje informacij in imunskih reakcij iz klientskega sistema v ekspertnega. Oba ta sistema tvorita relevantno in neposredno okolje akcijskoraziskovalne

AKCIJSKO RAZISKOVANJE
SISTEMSKE TEORIJE

skupine. Pri tem je treba upoštevati časovno komponento. Do ustanovitve navedene skupine pride potem, ko so eksperti že izbrali določene podatke o klientu in ko se je ta odločil za sodelovanje z eksperti. Važno pa je zlasti to, da bo ta skupina na določeni točki nehala obstajati, kar seveda ne velja za oba sistema. Akcijskoraziskovalna skupina je torej izrazito začasne narave. To pa ji omogoča, da je bolj odprta in senzibilna za svoje okolje, kot so trajnejši sistemi, vključno z raziskovalnimi skupinami, ki niso akcijsko usmerjene oz. ne delujejo po načelu participatornega raziskovanja. Po drugi strani pa to pomeni težave z identiteto, ali rečeno drugače, z določitvijo meje (diference) med sistemom in okoljem. Na vsak način pa lahko rečemo, da se razvijejo intenzivne rekurzivne interakcije, ki so značilnost samoorganizirane raziskovalne prakse (Hribar, 1990: 832).

Akcijskoraziskovalna skupina tako komunicira (se ukvarja) tako sama s seboj kot tudi s svojim notranjim (za ekspertni del je to ekspertni oz. znanstveni sistem, za klientski del je to njihova organizacija) in zunanjim okoljem (za eksperte je to klientova organizacija, za kliente je to znanost). Poleg tega morajo upoštevati vsaj okolje klientskega sistema - druge organizacije, politični sistem ipd. Komuniciranje s samim sabo se v literaturi po navadi tematizira kot usmerjanje skupinske dinamike (Cunningham, 1976). Gre za stabilizacijo emocionalnih in neformalnih odnosov, ki se razvijejo v skupini. Drugi elementi kognitivne in emocionalne strukture, značilni za "običajne", trajnejše raziskovalne skupine, tu zavoljočasne eksistence akcijskoraziskovalne skupine in njene mešane sestave niso tako izraziti. V jeziku systemske teorije bi lahko komuniciranje sistema s samim seboj označili kot samoopazovanje, kontaktiranje z okoljem pa kot opazovanje. Vprašanje pa je, kako ti posredniški sistemi izvajajo te operacije ob že omenjenem dejstvu, da imajo težave z identiteto in da težko vzdržujejo samoreferenčno zaprtost svojih operacij. (Samo)opazovanje (in opisovanje) je namreč možno - vsaj izhajajoč iz teorije - kot vzpostavljanje identitete (enotnosti) na podlagi diferenc (denimo med sistemom in okoljem). Pri Luhmannu bi zelo težko dobili odgovor na to vprašanje, pač zato, ker interpenetracijo razlaga predvsem kot medsebojno prežemanje psihičnih in družbenih sistemov in se ne ukvarja s problemom pomanjkljive intersystemske integracije in koordinacije. Pri Willkeju je ta problem v ospredju - tako govori o različnih oblikah intermediarnih in pogajalskih sistemov - toda ker uporablja Luhmannov kategorialni aparat, ne more tematizirati posebnosti teh sistemov, ki bi jih lahko opisali kot večjo odprtost do okolja ali kot fleksibilno identiteto. Kar zadeva Müncha, se njegova izvajanja gibljejo na dokaj abstraktni ali pa na razvojno-evolucijski ravni. Lahko torej ugotovimo, da gre za slepo pego v (systemski) teoriji. Opraviti imamo z nekakšnim paradoksom, ki pa ga na tem mestu ne moremo "raz-paradoksirati".

Tudi za prakso je pomembna dilema, ali naj bodo akcijskoraziskovalne skupine kot interpenetracijske cone oz. *intermediarni sistemi strukturirane kot interakcijski ali organizacijski sistemi*. Glede na začasnost in pomanjkljivo identiteto takih skupin (sistemov) bi lahko sklepali, da gre tu za interakcijske sisteme. Toda če upoštevamo razvejanost njihovega delovanja in racionalnost, ki jo morajo investirati v ta delovanja, jih moramo pojmovati kot organizacijske sisteme oz. samo kot taki lahko dosežejo svoje cilje. Naštejmo glavne ravni delovanja:

1. kognitivna raven, kjer je v ospredju ekspertski del skupine, vendar ob sodelovanju predstavnikov klientov;
2. organizacijska raven delovanja v ožjem smislu, kjer gre za delitev dela in elaboracijo pravil vedenja;
3. emocionalno-ekspresivna raven, kjer je poudarek na usmerjanju skupinske dinamike (kot je bilo že rečeno);
4. ustvarjanje suportivnega, spremembam prijaznega okolja tako znotraj klientske organizacije kot v širši javnosti in politiki;
5. oblikovanje infrastrukture v smislu izobraževanja, dokumentacije, informacijskih centrov.

Opraviti imamo z delovanjem, ki ga v okviru interakcijskega sistema ni mogoče izvajati. Za sistem sta konstitutivna dva elementa: samoselekcija in določanje oz. ohranjanje mej. V interakcijskem sistemu je glavni selekcijski princip osebna prisotnost, ki služi tudi za določanje mej. Interakcijski sistem tako tvorijo vsi komunikacijski procesi, ki predpostavljajo prisotnost "enot", tj. oseb, ki svoje delovanje uravnavajo z ozirom na delovanje drugih. Ta sistem ima tako značilnosti, ki jih lahko opišemo kot (Kiss, 1986: 126; Luhmann 1985: 572):

- fluidnost medsebojnih pričakovanj;
- meje z okoljem so neizrazite;
- difuzno in začasno članstvo;
- obnašanje uravnava medij občutkov (simpatija-antipatija, zaupanje-nezaupanje).

Za akcijsko raziskovanje je važno naslednje: sama izmenjava mnenj o subjektivnih občutkih ne zadostuje, da bi se utrdili komunikacijski odnosi. Odločitev za osredotočenje na eno temo in ponavljanje srečanj pomeni fiksacijo pravil vedenja in diferenciranje vlog. To pa že vodi k oblikovanju organizacijskega sistema. Zanj je značilno:

- da pomeni omejitvev in discipliniranje spontanega, fluktuirajočega komunikacijskega procesa;
- da ni več odvisen od neposredne prisotnosti akterjev (članstva), individualni motivi so ločeni od organizacijskih.

Iz tega izhaja, da so bistveni elementi tega sistema:

- program,
- članstvo,
- delitev dela i vlog,
- strukturiranje komunikacijskih možnosti.

Da akcijskoraziskovalni skupini bolj ustreza strukturiranje po načelih organizacije, poudarjam zaradi tega, ker se večkrat pojavljajo težnje, ki postavljajo v ospredje spontanost, nehierarhičnost, osebne občutke in doživljanja. Posledica tega pa je oblikovanje interakcijskega sistema (sicer na višji stopnji) v smislu samoraziskovanja (Mesec, 1990; Flaker, 1990). Če se akcijsko raziskovanje omeji ali sprevrže samo v samoraziskovanje, potem ima to seveda le malo opraviti z znanstveno-eksperтно utemeljeno dejavnostjo.

3. kontekstualna intervencija

Tako kot obstaja nevarnost, da se akcijsko raziskovanje zreducira na "divje" samoraziskovanje - če se akcijskoraziskovalna skupina ne strukturira v smislu organizacijskega sistema - obstaja tudi *nevarnost neustreznih in premalo reflektiranih intervencij*. V tem pogledu nam sistemska teorija ponuja nekaj pomembnih instrukcij. Najprej se zastavlja v uvodu že omenjeno vprašanje, kakšen tip intervencije je glede na kompleksno, samoreferenčno naravo sistemov sploh ustrezen in učinkovit. Koncept kontekstualne intervencije, ki ga predlaga Willke (1989: 121-138), se nanaša na indirektno, "diskretno" intervencijo v smislu "pogojevanja kontekstnih pogojev" (Willke, 1989: 129). To pomeni, da ne moremo izvajati intervencije z masovnim pritiskom od zunaj na linearno-kavzalen način, temveč samo upoštevajoč specifično operacijsko logiko sistema in njegov komunikacijski kod, ki narekuje inkrementalistični (postopni) in na "empatiji" utemeljeni pristop. Sistem v katerega interveniramo, lahko sprejme in vstavi v svojo podatkovno bazo le tiste informacije, ki so zanj smiselne in jih "razume". Da bi tak sistem lahko označili za klientski, mora sam percipirati motnjo ali problem in iskati pomoč pri ekspertih.

Kontekstualna intervencija je povezana z refleksijo in diskurzom (Willke, 1989: 136). Refleksija se nanaša na "sposobnost opazovanja in produktivne predelave eksternih učinkov specifične identitete ter šele odpira možnost, da sistem vzpostavi distanco od samega sebe in preveri svoj operacijski način glede na možne kompatibilne alternative" (Willke, 1989: 136). Sistemi, ki so fiksirani na svojo identiteto, občutijo vsak poseg od zunaj kot tujek in

riziko, zato ga skušajo z imunsko reakcijo odstraniti. Vsaka intervencija s strani ekspertnega sistema mora s tem računati, še posebno, ker intervencija tudi za ta sistem predstavlja tveganje, in sicer v obliki neintendiranih posledic. Da bi se ta tveganja zmanjšala in da bi sploh lahko prišlo do smiselne in učinkovite intervencije, je potrebno spodbujanje refleksije in samoučenja pri obeh sistemih tudi z oblikovanjem diskurza (dialoga), v katerem akterji sami opredelijo pravila interakcije. Za to pa je nujno oblikovanje intermediarnih, pogajalskih sistemov, ki naj bi bili značilnost "civilizirane evolucije" (Willke, 1989: 137). Tu se lahko navežemo na pojmovanje akcijskega raziskovanja kot interakcije med ekspertnim in klientskim sistemom, ki je institucionalizirana v akcijskoraziskovalni skupini in se konstituira kot interpenetracijska cona v smislu intermediarnega sistema, v katerem poteka "diskurz".

Opozoriti pa je treba na še eno okoliščino, ki v sistemski teoriji ni posebej obdelana. Gre za dejstvo, da so ekspertni sistemi vseh vrst specializirani za opazovanje oz. opazovanje (samo)opazovanj drugih (klientskih) sistemov. To pomeni, da bi morali razpolagati z večjo sposobnostjo refleksije oz. (samo)opazovanja kot drugi sistemi. To pa je povezano z določenimi metodološkimi in epistemološkimi implikacijami.

O smiselni in uspešni kontekstualni intervenciji govorimo tedaj, ko se izkaže, da je klientski sistem sposoben svoj informacijski kod preoblikovati tako, da je možna navezava (v nem. *Anschliessbarkeit*) na informacije, ki jih generira ekspertski sistem, in obratno. V tem okviru se tako vzpostavijo pogoji za avtopoezo.

4. Epistemološke in metodološke implikacije

Teza, da so ekspertni sistemi specializirani za opazovanje drugih sistemov, še ne pomeni, da predstavljajo Arhimedovo točko, s katere bi bilo mogoče celotno in objektivno zajeti realnost. Že iz dosedanjega izvajanja nekako izhaja dvoje: prvič, ti sistemi so kot opazovalci vključeni v polje opazovanja (celotno družboslovje je v tem smislu "opazovanje z udeležbo"), in drugič, opazovanje predpostavlja samoopazovanje.

Luhmann pravi s tem v zvezi tole: "Menim, da je ta figura samo-reference, se pravi vključitev opazovalca in instrumentov opazovanja med same predmete opazovanja, specifična lastnost univerzalnih teorij, ki je v staroevropski tradiciji ni mogoče opaziti. V tej gre vselej za opazovanje od zunaj, ad ekstra, na primer s posredovanjem subjekta. Reči hočem: klasična logika in klasična ontologija sta vselej predpostavljali zunanjega opazovalca,

ki je bil v položaju, da opazuje ali napačno ali pravilno, se pravi dvovalentno: nista pa pomislili, da se mora ta opazovalec, da bi opazoval dejanskost, tudi sam opazovati" (Luhmann, 1990: 805). Tu se avtor citata navezuje na interpretativno paradigmo, katere prototipska metoda (instrument) je opazovanje z udeležbo. Če akcijsko raziskovanje umestimo v ta okvir (Adam, 1982, 1990), potem lahko rečemo, da ima ta pristop vgrajene mehanizme, ki odgovarjajo epistemološkim predpostavkam teorije družbenih sistemov. Na to nas opozarja tudi avtor, ki akcijsko raziskovanje povezuje z analizo družbenih gibanj - po njegovem mnenju "realnost", o kateri govori raziskovalec, ni nič drugega kot 'konstruirana celota' v cirkularni interakciji s svojim 'predmetom' (Melucci, 1991: 47).

Iz omenjene interperspektivne paradigme izhaja tudi Cicourel, ko analizira pomanjkljivosti klasičnih ekspertnih sistemov, ki slonijo na algoritmичnem, od konteksta osvobojenem, formalnem modeliranju, in ugotavlja, da ne ustrezajo zahtevam ekološke validnosti (Cicourel, 1988: 117). Model ekspertnega sistema, ki ga predlaga kot rešitev - temelji pa na ideji proceduralnega načina pridobivanja oz. generiranja podatkov (v nasprotju z deklarativnim) - je zelo blizu metodološkim postavkam akcijskega raziskovanja kot posebni obliki ekspertnega sistema pa tudi ideji kontekstualne intervencije.

Literatura

- Adam, F. (1982), *Kvalitativna metodologija in akcijsko raziskovanje*, Časopis za kritiko znanosti, št. 53-54, Ljubljana
- Adam, F. (1990), *Akcijško raziskovanje in uporabnost družboslovnega znanja*, v: *Akcijško raziskovanje v vzgoji in izobraževanju*, Pedagoški inštitut, Ljubljana
- Cicourel, A. (1988), *Družboslovno merjenje kot oblikovanje ekspertnih sistemov*, Družboslovne razprave, št. 6, Ljubljana
- Cunningham, B. (1976), *Action Research: Toward a Procedural Model*, Human Relations, št. 3
- Flaker, V. (1990), *Príspevki k slovarju akcijskega raziskovanja*, v: *Akcijško raziskovanje v vzgoji in izobraževanju*, Pedagoški inštitut, Ljubljana
- Hribar, T. (1990), *Znanost v okviru sistemske teorije*, Nova revija, št. 96-99, Ljubljana
- Kiss, G. (1986), *Gründzüge und Entwicklung der Luhmannschen Systemtheorie*, Enke V., Stuttgart

- Luhmann, N. (1985), *Soziale Systeme*, Suhrkamp, Frankfurt
- Luhmann, N. (1990), *Arhimed in mi* (intervju), Nova revija, št. 96-99, Ljubljana
- Melucci, A. (1991), *Oslobođenje ili smisao*, Sociologija, št. 1-2, Beograd
- Mesec, B. (1990), *Vrste akcijskih raziskav*, v: *Akcijsko raziskovanje v vzgoji in izobraževanju*, Pedagoški inštitut, Ljubljana
- Münc, R. (1984), *Struktur der Moderne*, Suhrkamp, Frankfurt
- Susmann, G., Everet, R. (1987), *An Assesment of the Scientific Merits of Action Research*, Administrative Science Quaterly, št. 4
- Willke, H. (1989), *Systemtheorie der entwickelten Gesellschaften*, Juventa V., Weinheim in München

VIDIKI SAMOPOMOČI IN SAMOORGANIZACIJE V GIBANJU BALINTOVIH SKUPIN

Dr. Jack Norell

Balintovo gibanje je doseglo, da se je vloga družinskih zdravnikov postopoma spreminjala. Ukvarjalo se je predvsem z odnosom med zdravnikom in bolnikom ter spodbujalo na bolnika osredotočeno medicino. Kaj pravzaprav mislimo s tem? Ali ni vsa medicina osredotočena na bolnika? V resnici ne. Morda na bolnika usmerjena. Se pravi, služi dolgoročnim zdravstvenim interesom celotne skupnosti. To pa ne pomeni nujno ukvarjanja z osebnim naravo problema določenega bolnika v določenem trenutku. Namesto tega zelo pogosto srečujemo medicino, ki je osredotočena na bolezen. Naše strokovno izobraževanje je temeljilo na medicinskem modelu "kurativne medicine". Na bolnike se gleda kot na nosilce bolezni. Pa - ali so resnično bolni?

Naša skrb je, da popravimo njihovo bolezensko stanje, naj bo prirojeno ali pridobljeno. Poskušamo jih ozdraviti. Običajni, povsod razširjeni postopek je takle: Najprej prosimo bolnika, da nam našteje svoje simptome. Potem: "Prosim, odgovorite na tale vprašanja. Zdaj pa, prosim, bodite čisto pri miru in ostanite tiho, medtem ko vas bom pregledal in naredil nekaj testov. Torej, tu imate recept, tak nasvet vam dam, upoštevajte navodila, zaupajte mi. Naslednji, prosim."

Prav, to se zdi povsem v redu za naše kolege specialiste. Toda mnogi čutimo, da je ta medicinski model neuporaben pri nekaterih naših bolnikih. Ne samo pri tistih, ki jih označimo za bolnike s psihološkimi problemi ali psihiatričnimi motnjami, ampak prav tako pri tistih, ki so zaskrbljeni, ki imajo težave ali so težavni, pri tistih, ki so brez pomoči in brez upanja. In pri tistih, ki so naveličani in bolni od skrbi, utrujeni od življenja, vendar se bojijo umreti. Kaj lahko mi, zdravniki, naredimo? Naj bi sploh kaj naredili? Ali je to opravilo za zdravnika ali zdravnico? Poglejmo.

Michael Balint je bil madžarski psihoanalitik, ki se je priselil v Anglijo. S svojimi seminarji za družinske zdravnike je pričel pred natanko štiri-desetimi leti. Hotel je pomagati razširiti naše poglede, tako da bi se lahko odzvali mnogo večjemu delu bolnikov. Ne le tistim, s katerimi smo kar dobro napredovali ali ki so nam bili simpatični, ampak še mnogim drugim, ki bi jim naša pomoč lahko koristila. Ugotavljal je, da ima družinski zdravnik na razpolago nove načine razmišljanja in delovanja, "ne z razvrednotenjem njegovega sedanjega znanja in spretnosti, ampak tako, da na njihovi

osnovi razširi svoje terapevtske metode". Spomnil nas je, da *doktor* pomeni dobesedno *učitelj*. Toda preden učimo naše bolnike, bi se morali poskusiti sami učiti od njih.

Bili smo prevzeti in odločni, da se dokopljemo do korenin bolnikovega osebnega problema, da odkrijemo ozadje njegovih težav. Ko smo poskušali globlje razumeti take bolnike, smo si prizadevali, da bi čim več zvedeli o njih, dobili več podatkov. Opisali so nas, da se obnašamo kot detektivi; preiskovali smo, soočali, podirali obrambe, razkrivali skrivnosti. Ali je to lahko upravičeno? Naš pristop je temeljil na običajnem medicinskem modelu vzroka in posledice. Od nas se je pričakovalo, da bomo pojasnili vsak simptom, naj bo telesni ali duševni, kot motnja, napako, kot nekaj nenormalnega, kot nekaj, kar je treba spraviti v red, popraviti, preden bo bolnik lahko zdrav. Tako smo bili zdravniki vzgajani. Toda sčasoma smo se začeli spraševati, ali je to vedno primeren pristop k prav vsakemu problemu. Pravijo, da so eden od vzrokov medicinskih problemov rešitve.

Balint je predelal svoje prvotne zamisli in vnesel pojem "priti na isto valovno dolžino z bolnikom". Uglasiti se z našimi bolniki. Z vsakim posameznim, ne le s peščico priljubljenih. Vzpostaviti dober odnos med zdravnikom in bolnikom je prav tako pomembno kot razvrstiti bolnike po predalčkih in jim ponuditi zdravilo. Videli smo, da pomeni zdravljenje več kot le zdravlila. In tudi, da so bolniki več kot le njihovi simptomi; da so več kot le vsota zdravniške nege potrebnih delov.

Balint je trdil, da ni nič narobe, če damo zdravilo. Narobe je, če damo zdravilo in nič drugega. Rekel je tudi: "Glejte na svoje bolnike kot na človeška bitja, toda nikoli ne pozabite, da so vendarle bolniki." Ni bilo prav lahko vsega tega združiti v splošni medicini in postati vse mogoče vsem možem in ženam. Toda bilo je vredno prizadevati si za to.

Postopoma smo tudi odkrili, da znajo bolniki uporabiti svoje zdravnike. Ta misel, da smo uporabljeni, nam ni bila tako zelo všeč, saj naj bi bil zdravnik tisti, ki vodi, je strokovnjak, daje navodila. Toda morali smo sprejeti resničnost bolnikove pobude, ki ni le v tem, da poišče pomoč, ampak tudi, da omeji področje preiskovanja. V veliki meri je bolnik tisti, ki diktira tempo in tudi daje ton. Torej je to, da se damo bolnikom na razpolago, v resnici eden najpomembnejših prispevkov, ki jih lahko damo kot družinski zdravniki. S tem lahko tudi pojasnimo nekaj, kar nas je pogosto begalo: včasih so bolnikom pogovori z nami pomagali, tudi če nismo niti približno vedeli, kaj je vzrok njihovega problema. Očitno lahko deluje zdravilno že samo pripovedovanje zdravniku.

To pomeni, da je bolnik sposoben dobiti nekaj iz odnosa z zdravnikom na drugačen način, kot to zdravnik pričakuje. Ni nujno, da je to intelektualno razlaganje, dokazovanje, pomirjevanje ali razumevanje. To je nekaj, kar je

povezano z dobro uglasenim odnosom, v katerem bolnik čuti, da je zdravnik z njim. Presenetljivo se včasih zdi, da je to dovolj.

Vedno smo slutili, da mnogi naši bolniki ne želijo od nas le strokovnega znanja ali bistrournih interpretacij, ampak si želijo pomoči, podpore. Ne želijo le zdravnika, ampak "vodnika, filozofa in prijatelja". Kakšnega prijatelja? Dobro vprašanje. Obstaja očarljiva definicija: "Pravi prijatelj je nekdo, ki ve o tebi vse in te ima vseeno rad." Drugi uporaben rek pa je: "Malo manj ljubezni, malce več spoštovanja."

Sporočilo za nas zdravnike bi očitno bilo: "Razumite svoje bolnike, če jih lahko; imejte jih radi, če morate; toda predvsem - opazite jih, dajte jim občutek, da so pomembni, da jih jemljete resno in jih obravnavate kot človeška bitja." Torej moramo biti morda bolj pozorni na pevca, ne le na pesem. Kar pomaga, ni le to, kar bolnikom rečemo, ampak tudi, kako se do njih vedemo. Dejanja govorijo glasneje od besed. Poskusite se odzvati s premislekom, ne avtomatično.

Precej je bolnikov, ki morda potrebujejo psiho- ali psihoseksualno terapijo, vedenjsko kognitivno, sprostitveno, hipnoterapijo ali celo kemoterapijo. Toda zdravnikova prisotnost je lahko sama po sebi terapevtska. V tem je pomen Balintovega izreka: "Zdravilo zdravnik." Ali se da rešiti težave bolnikov z govorjenjem? Morda že, toda ne z našim. Le tako, da sami govorijo v prisotnosti nekoga, ki ni le izkušen, ampak tudi pozoren in sprejemajoč. Tem bolnikom bi lahko sporočili: "Narava vašega problema je taka, da ga morate vi rešiti. Toda ne sami."

Vsi se poskušamo držati načela "najprej diagnoza, nato zdravljenje". Toda v splošni medicini to ni vedno mogoče, saj je veliko zdravljenja simptomatskega. Kakorkoli že, posebno pomembno pravilo je: najprej diagnoza, nato pomirjevanje, kajti bolnikom ne pomaga vedno, če jih neutemeljeno pomirjamo, če jim rečemo, da ni treba, da jih karkoli skrbi. Bolje je, če poskušamo dognati, kaj jih skrbi, tudi če se tega ne zavedajo popolnoma.

Še eno modro opozorilo Michaela Balinta je: "Ne bodite več kot pol koraka pred svojim bolnikom", tudi če to nasprotuje vašemu strokovnemu stilu. To nas zadržuje pred vzvišenim razumevanjem, pred tem, da damo vedeti, da vemo nekaj več kot bolniki, in pred tem, da ves čas nekaj razlagamo in opravičujemo.

Balint je bil velik učitelj in njegov izjemen pristop ni le v tem, da nas je poučeval in nam razlagal, ampak tudi v tem, da nas je navdihoval.

Vedno bolj gojimo samopomoč. Ko spodbujamo bolnike, da se postavijo na noge, to ne pomeni nujno, da jim ukazujemo ali da se jih poskušamo znebiti, ampak da jih opogumljamo. Morali bi si zapomniti, da ko opogumljamo, to lahko pomeni: "Pogum, prijatelj moj!"

Naj nekaj od teh tem ilustriram z opisom različnih resničnih dogodkov.

To niso nujno dogodki, na katere bi bil lahko ponosen, pač pa so včasih zapleteni, zabavni ali celo vznemirljivi.

Že davno tega sem zdravil depresivno žensko srednjih let. Bila je samohranilka in njen sin je odrasel in se odselil, tako da je bila sama in vznemirjena. Čez nekaj časa se je bolje počutila, potem pa je prišla z želodčnimi težavami, ki se ob zdravljenju, ki sem ji jih predpisoval, niso nič izboljšale. Nazadnje sem jo poslal na rentgensko slikanje. Izvid je pokazal možnost raka. Ob tem sem se grozno počutil in sem razmišljal, ali sem to prezrl. Od takrat sem bil pozoren le na njen zdravstveni problem. Hitro sem jo naročil k specialistu. Povedal sem ji, da so potrebne nadaljnje preiskave in kdaj naj tja pride, toda nič drugega. Ko je prišla do vrat, se je obrnila in mi rekla: "Prosim, povejte mi, da bo vse v redu." Iz sebe nisem spravil niti besede in sem dobesedno onemel. To je primer, ko je treba ločiti stvari - dati prednost temu ali onemu, pri tem pa spregledamo znano sporočilo: včasih zdravi, pogosto lajšaj, vedno tolaži.

Na novo je prišla k meni mlada ženska s pritožbo, da ima neredno menstruacijo. Anamneza in pregled nista pokazala ničesar, zato sem jo povabil, da se ponovno oglasi po svoji naslednji menstruaciji. Vprašala je: "Kaj se da storiti, če ne bo nič boljše?" "Lahko vam poskusim dati hormone, morda bo pomagalo." "Toda ali bi s tem ozdravela?" "Odvisno." "In kaj če ne bi?" "Lahko bi vas poslal na D&C." "Kaj je to?" "Dilatacija in kiretaža: odvzem koščka tkiva iz maternice." "Čemu pa to služi?" "Lahko se odkrije kaj organskega v sami maternici; in koščki tkiva bodo laboratorijsko testirani." "Kaj lahko testi pokažejo?" "Patološke spremembe." "Kakšne patološke spremembe?"

V tem trenutku sem se zaprl, ker mi je bilo neprijetno načeti tako temo, kot je rak. Tako sem rekel: "Kot vaš zdravnik razpravljam z vami o tem, kar je verjetno, ne pa o vseh teoretičnih možnostih." "Zakaj ne?" "Ker mislim, da ne bi bilo dobro, če bi vam dal seznam vseh možnih bolezni." "Zakaj mi ne morete povedati?" "Ker vas ne poznam dovolj dobro. Danes se prvič vidiva. Še boste prihajali in takrat bom lahko presodil, kdaj bo v redu, da vam odgovorim na vsa vprašanja." Zdelo se je manj čemerna in malce bolj zaupljiva. Naročila se je za naslednji teden.

Nekoč sem se na eni od svojih Balintovih skupin pritoževal, da me nek moj bolnik komaj pusti do besede. Mi, strokovnjaki, smo vzgojeni tako: "Kaj samo sediš, naredi že kaj!" Toda sčasoma sem se naučil: "Kaj samo delaš, sedi že malo."

Med pregledom me je bolnik ob neki moji spontani pripombi vprašal: "Kaj mislite s tem?" Moral sem biti nekaj časa tiho in premišljevati, kaj sem res mislil. Toda v tem času je bolnik povedal nekaj izredno zanimivih misli, ki jih je spodbudila moja nejasna pripomba.

V Maleziji sem bil na ogledu njihove družinske medicine. Sedel sem v ordinaciji splošnega zdravnika, ki sem ga poznal. Nekoč je neka najstnica pripeljala svojega mlajšega brata, ki je bil ves pokrit z izpuščaji. Posvetovala sva se in ugotovila, da ima deček norice. Zdravnik mi je povedal: "Saj to so vedeli. Poslali so ga k nam po injekcijo." "Kakšno injekcijo?" sem nezaupljivo vprašal. "Oh, običajno je to destilirana voda." Zagodrnjal sem svoje neodobranje, kar je zdravnik potem povedal deklici. "Rekla je, da ju je mati poslala posebej po injekcijo." Rekel sem: "Odraslemu človeku lahko daste placebo injekcijo, če res vztraja. Toda ali lahko upravičite, da otroku povzročite bolečino z injekcijsko iglo na zahtevo njegovih staršev, čeprav dobro veste, da to ne more imeti nikakršnega vpliva na potek bolezni?" Prevedel je deklici mojo izjavo. Deklica je vztrajala. Nemočno me je pogledal. Namrščil sem se. Izmenjali smo še nekaj besed, nato sta vstala in šla. "Injekcijo bosta dobila pri kom drugem," je rekel. "Izgubil sem to družino." In tako se je zgodilo. Pekla me je vest, no, le koga ne bi? Toda tolažil sem se z mislijo, da sem zadal udarec za britansko medicino.

Nekaj let kasneje sem spoznal pravi nauk tega dogodka. Na televiziji so predvajali oddajo o kubanski raketni krizi. Predsednik Kennedy ni bil v Washingtonu, ko je neke noči zvedel, da so izvidniška letala našla nespodbitne dokaze, da so na Kubi nameščene ruske rakete. Moral se je vrniti v Washington, ne da bi kdo posumil, da se dogaja kaj resnega. Odločili so se za diplomatsko bolezen. Eden od njegovih pomočnikov je šel k telefonu in poklical predsednikovega zdravnika, ki je bil nastanjen v bližnjem hotelu. "Predsednik se ne počuti dobro in je šel zgodaj v posteljo. Verjetno je le gripa, toda bil bi hvaležen, če bi ga jutri zjutraj najprej poklicali. In, doktor, bodite prožni." Dober primer.

Opazoval sem svojo praktikantko, ko je obravnavala bolnico, ki je prišla s pritožbo, da jo boli grlo. Vzela je precej dolgo anamnezo in postajal sem nekoliko nestrpen. "Zakaj, za božjo voljo, ji vendar ne pogleda v grlo?" sem razmišljal. Končno je odložila pero in oddahnil sem si. Toda potem se je na svojem stolu naslonila nazaj, tako kot je videla mene pri nekaterih bolnikih, in resnobno vprašala: "In kaj vi mislite, da bi lahko bilo?"

Ista praktikantka mi je omenila, kako velika razlika je, če smo prijazni z bolniki. To sem imel še v mislih, ko je malo kasneje vstopila starejša ženska, ob kateri sem vedno vzdihoval. "Morate me biti že siti, doktor," je pričela. "Niti malo," sem lagal, "vedno sem vesel, ko vas vidim, gospa Brown." Obraz se ji je razjasnil in cel pregled je bil čisto spremenjen. Postala je manj hipohondrična in najin odnos se je močno izboljšal.

Kadar zamudimo vlak, imamo vedno še druge priložnosti. Bolniki bodo našli druge poti, kako nas bodo pripravili do tega, da jim prisluhnemo. Drugače kot našim kolegom specialistom nam ni treba vedno imeti intenzivnega

pristopa enkrat-za-vselej, zdaj-ali-nikoli.

Naslednji dogodek se je zgodil v novi skupini, v kateri sem sodeloval le nekaj let tega v tujini. Voditelj, moj kolega, je postavil običajno vprašanje: "Kdo ima primer?" Sledila je dolga tišina in tako sem mislil, da bi lahko opogumil skupino s tem, da bi sam nekaj predstavil. In spomnil sem se primera, ki sem ga imel prejšnji teden. To je bila mlada ženska, ki sem jo opisal kot privlačno, inteligentno, lepo oblečeno, lepo naličeno, izobraženo in sposobno. Pred enim letom se je vrnila iz bolnišnice, ko je rodila dvojčka, dečka in deklico. Toda zdi se, da je imela težave pri ravnanju z otrokoma. Pogosto je zahtevala obiske na domu, toda nikoli nismo našli nikakršnega vzroka. Bil sem resnično zbeigan in nekoliko razočaran nad njo.

To se je očitno uredilo in tako je nisem videl, dokler se ni leto kasneje nenadoma sama pojavila pri meni zaradi nečesa vsakdanjega. Vprašal sem jo, kako je doma. Zdelo se je, da deček ne dela nobenih težav. Toda deklica je postala izredno odvisna in je kričala vsakič, ko jo je mama poskušala odložiti. Mama ni nikoli mogla v kino, ker se otrok ni hotel umiriti ob nikomer drugem, ki bi ga varoval.

Ko mi je to povedala, sem postal do nje bolj čustven. Bil sem zgrožen nad tem, kako je otročaj tiraniziral to ubogo žensko. Razpravljal sem o možnih načinih, kako ravnati v taki situaciji, na primer tako, da pustimo otroka jokati. Toda to bi vznemirilo dečka, ki je spal v isti sobi. Nato sem omenil, kako lahko je razumeti, koliko je na svetu pretepanja otrok. Bila je deležna vse moje simpatije in povabil sem jo, naj se pri meni ponovno oglasi.

To sem torej povedal skupini, prav tako kot se je zgodilo. Skupina je hitro začutila primer in začela razpravljati o stvareh, ki sem jih morda spregledal. Na primer, kakšen je delež matere pri odvisnosti njenega otroka? In ali je otrokova bridkost morda odsevala materina lastna čustva, ki jih je skrivala pred mano? Zanimive misli. Nato pa je neka ženska iz skupine rekla: "Zakaj ne govorite z njo kot človek s človekom? Pozabite, da je privlačna ženska in se obnašajte do nje, tako kot bi se do vsakega drugega bolnika." Odgovoril sem: "Torej mi predlagate, da jo obravnavam kot običajnega človeka?" Smejali so se, toda videli so, da je nekdo, ki je precej izkušen, še vedno pripravljen učiti se, sprejemati in zahvaliti se. In tudi, da namen take skupine ni le najti rešitve za vsak bolnikov problem, ampak da skuša dognati problem, ki ga ima lahko zdravnik s tem določenim bolnikom.

Vedno sem bil strašno vesel, kadar sem lahko kakemu bolniku oznanil: "Natančno vem, kako se počutite." Toda na žalost sem se tako poistovetil z bolnikom, da sem potem o njem že vse vnaprej domneval. Nasvet je temeljil na "če bi bili vi na mojem mestu", namesto na "če bi bil jaz na vašem

mestu". Torej si je namesto za točno védenje, kako se bolniki počutijo, mnogo bolj upravičeno prizadevati za: "Lahko si predstavljam, kako se počutite."

Na koncu bi rad sprožil še eno vprašanje. Ali si lahko privoščimo, da smo naravni? Da smo mi sami - preudarno, z obzirnostjo, seveda. Bolje je, da pokažemo, kaj dejansko čutimo, namesto da se zdimo prijazno strpni, navznoter pa besnimo. Kot strokovnjaki imamo seveda pravico, da smo avtoritativni (ne avtoritarni) in nekoliko nepopustljivi. Starševstvo, blago samodršstvo - imenujte to, kakor hočete. Toda pogosto se pri tem držimo nazaj. Težava je v tem, da bomo obtoženi, da si to odgovornost neupravičeno prisvajamo ali pa da se ji odrekamo. Ne da se zmagati. Včasih se zdravniki moramo obnašati starševsko. Ne le očetovsko, pogosto moramo biti tudi materinski.

Ženska, ki je bila kot otrok zlorabljen, je toliko trpela, da je zdaj hodila k specialistu na psihoterapijo. Ker je živela blizu moje ordinacije, sem bil naprošen, da jo prevzamem za običajne stvari, kot so recepti in potrdila. Redno je prihajala in govorila o tem, kar jo je vznemirjalo. Nisem se počutil odgovornega za tako terapijo, saj sem vedel, da jo dobiva drugje. Ozračje ni bilo najboljšo in nisem vedel, zakaj. Zdelo se mi je, kot da čuti: "Ne maram dr. Norella, ne vem povedati, zakaj, a prav dobro vem, ne maram ga." Toda čez nekaj časa so se stvari kar precej izboljšale. Bil sem začuden nad kartico, ki mi jo je nepričakovano poslala nekega dne. Sami presodite. Na kartici je pisalo dobesedno tako:

"Hvala, da ste mi omogočili, da sem se iz bolezni učila; da ste mi jo pomagali preboleti; da ste me spoštovali kot osebo; da ste govorili z menoj, ne meni ali o meni; da ste bili pokončni in zanesljivi; da ste bili včasih toliko sarkastični, da ste me osupnili in sem postala pozorna; da ste mi dovolili, da sem žalostna; da ste mi dovolj vztrajno govorili, da bo bolje; za vso prijaznost in dobroto; in hvala, da niste bili popolni. Pazite nase! Z najboljšimi željami." Kako pomenljiv odgovor. Toda kako redek.

Rad bi opozoril še na zadnjo analogijo v zvezi z našim učenjem. Ni o zdravnikih, ki se učijo od svojih bolnikov, ali o učiteljih, ki se učijo od svojih učencev, ali o starših, ki se učijo od svojih otrok. To je pesem Thomasa Hardyja Božja vzgoja. Pripoveduje o možaku, ki je oboževal lepo, živahno žensko. Njene čare je opisal kot "sladkosti". Zelo je bil pretresen, ko je začela izgubljeni ta vidik svoje čudovite narave. Sčasoma je postal tako osupel, da je vprašal Boga:

Vprašal sem: "Zakaj tak z njo ravnaš?"

Ali za kak srečen dan
njene te sladkosti hraniš?"

Rekel je: "O ne, ne očarajo me,
času sem ukazal, naj brezskrbno jih razmeče."

Rekel sem: "Mi to krutost imenujemo,
mi, tvoj smrtni rod."

Zamislil se: "Ta je misel zame nova.

Zares, čeprav človeku gospodar sem,
me duh njevog uči."

To je name napravilo tak vtis, da svojim mladim kolegom sporočam:
"Nisem bog, sem pa vaš predsednik. Torej, vaš me duh uči."

ZAPIS UDELEŽENCA DRUGEGA SREČANJA BALINTOVE SKUPINE NA POLETNI ŠOLI S SISTEMSKO TEORETIČNIM KOMENTARJEM⁰

Bernard Stritih, Miran Možina

Voditelj: dr. Jack Norell
Nomenj, 17. 8. 1991

Udeleženci* so se zbrali na travniku. Ker so se med seboj že poznali, je bilo takoj na začetku čutiti prijetno vzdušje. Jack je zbrano sedel na klopi in ko je opazil, da smo se vsi zbrali, se je ozrl po skupini in z nasmehom rekel: "Balint je skupinska srečanja pričeval s kratkim vprašanjem: Kdo bo danes predstavil svoj primer? Zato vam tudi jaz zdaj postavljam enako vprašanje: Kdo bo predstavil svoj primer?"

V naslednjih trenutkih Jack ni gledal po skupini, ampak je prekrizal roke in noge, pogled pa je usmeril predse.

Cvetka (po poklicu psihologinja, zaposlena na srednji šoli) se je ozrla po skupini: "Če ne želi nihče drugi, bi jaz prikazala svoje delo s srednješolcem, ki je poskušal narediti samomor. To je visoko nadporečen dijak, ki živi s svojo materjo v dobrih materialnih razmerah. Mati se je z možem sporazumno razvezala, brez posebnih konfliktov. Sina je celo spodbujala, naj vzdrži stike z očetom, sin pa ni pokazal zanimanja za to. Fant je čakal, da ga bo oče poklical in predlagal srečanje. Zgodilo pa se je, da je namesto povabila prišla novica, da je oče mrtev, naredil je samomor. To je bil za fanta zelo boleč dogodek. Po tem dogodku se je začel zanimati za očeta, navezal je stike z očetovo sestro, svojo teto, in očetovo mamo, svojo staro mamo. Vendar po tej poti verjetno ni mogel razrešiti niti svojih občutkov potrtosti v zvezi z izgubo očeta niti ni prišel do tega, kar je verjetno potreboval, se pravi do možnosti, da bi odkril in spoznal očetov lik. Pričel je zbirati zdravila z namenom, da jih bo uporabil kot strup. Ker je veren, se je tudi pogovoril z duhovnikom. Napisal je poslovilno pismo, v katerem je materi zagotovil, da za njegovo dejanje ni nihče kriv. Zadnji dan je pripravil izredno uspelo oddajo na šolskem radiu, po povratku domov pa je pojedel celotno količino tablet in popil večjo količino alkohola, čeprav sicer ni pil. Povsem slučajno

*

Imena udeležencev so spremenjena.

je mati predčasno zapustila službo in prišla domov. Kasneje je rekla, da jo je preganjala neka slutnja. Medicinska pomoč je bila uspešna, vendar je zdravnik potrdil, da je bila smrtna nevarnost zelo velika in da bi bil samomor zagotovo uspešen, če bi se mati vrnila domov ob običajnem času po končani službi. Medtem ko je bil fant še v bolnišnici, je mati ugotovila, da je dan pred tem telefoniral stari materi - očetovi mami, ki pa je rekla, da mu nima česa povedati..."

Jack je Cvetko prekinil z vprašanji: "Koliko stikov ste imeli s fantom, koliko pogovorov ste imeli z materjo, ali ste še v stiku z enim in drugim?"

Cvetka je bila tako v zgodbi, da je preslišala Jackova vprašanja in nadaljevala zgodbo: "Potem ko se je fant vrnil iz bolnišnice, se je oglasila stara mati in izrazila pripravljenost za nadaljevanje stikov z njim. Za mater je bil dogodek velik šok, vendar je o njem obvestila le učitelja in dva najboljša sinova prijatelja. Tri tedne po dejanju je na fantovi mizi našla listek, na katerem je v angleščini pisalo: 'Najlepša je smrt.'"

Jack je Cvetko ponovno vprašal, kakšen je njen odgovor.

Cvetka: "Naj vam povem le še eno podrobnost. Ob črpanju želodca je prišlo do dušenja. Fant mi je kasneje povedal, da je v tistem trenutku začutil močno željo po življenju. Mislim, da je pomembno povedati, da se je fant odločil za študij teologije.

Njegov problem je najbrž prevelika navezanost med njim in materjo. Ona pravzaprav živi samo za sina, nobenega prijatelja nima. Zdi se mi, da se je po poskusu samomora zelo ugodno razvil odnos med staro materjo in fantom. Stara mati pravi, da je zopet našla svojega sina. Fant pa je nekajkrat rekel, da je v stari materi našel svojega očeta."

Norell je ponovno posegel: "Rad bi slišal kaj o tem, kaj ste vi delali, vendar predlagam, da, preden mi vi poveste, kaj ste delali s fantom in njegovo materjo, udeleženci povedo vsak svoj predlog, kaj bi oni delali v takem primeru."

Cvetka: "S tem se strinjam, toda da bi lahko udeleženci povedali svoje mnenje, jim moram povedati še en detalj."

Jack se je nekoliko zravnal in rahlo dvignil roko: "Za sedaj ne potrebujemo nobenih podatkov več. Vsakdo lahko oblikuje predlog iz tega, kar je slišal."

Srečko (po poklicu psihater): "Mislim, da je tvoja vloga zares težka. Ti si vsakomur nekaj dala. Vsi so nekaj dobili, to mi je jasno. Vendar ne vem, kako bi ti lahko vplivala, da bi se kaj spremenilo. Zdi se mi, da si poskušala nadomestiti neko izgubo. Ne vem pa, kako bi bilo možno vplivati na to, da bi oni spremenili svoje življenje."

Jack: "Odkriti moramo, ali so se stvari izboljšale, poslabšale ali pa je vse ostalo enako, kakor je bilo."

Cvetka: "Prepričana sem, da so se razmere v tej družini precej izboljšale."

Jack: "To je moje vprašanje - povejte mi, kaj je Cvetka naredila za izboljšanje in vsakogar od vas prosim, da razmisli, kaj bi naredil oz. naredila na njenem mestu."

Marija (psihologinja): "Po mojem mnenju je fant prestal pravi pekel. Morda sploh ne razume, kaj se mu je zgodilo. Morda sploh ne ve, kako resne so te stvari. Ti pa si stala ob strani fantu in njegovi mami."

Jack: "Marija, tvoje stališče razumem, kot da se moramo zanesti na naravni razvoj in kot da po tvojem terapija v tem primeru ne pride v poštev."

Marija: "Ne, ne, sploh ne. Jaz mislim, da je pomembno oboje, vendar je najvažnejše človeško razumevanje."

Jack: "Razložil vam bom, zakaj sem postavil tako vprašanje. Tudi jaz nimam ideje, kaj bi naredil v takem primeru. Vesel sem, da se bomo ob tem primeru lahko skupaj učili... Sedaj pa prosim Cvetko, da nam pove, kaj je ona res delala v odnosih s fantom in z njegovo materjo."

Cvetka: "Najprej se je pri meni oglasila mama in mi je povedala, kaj se je zgodilo. Prosila me je za pomoč, vendar ni vedela, če bo fant sploh pripravljen sodelovati - če bo pripravljen priti na razgovor k meni. Potem sem povabila na pogovor fanta. On se je takoj odprl in mi je opisal svoja doživetja."

Jack: "Aha, torej takoj po poskusu samomora ste imeli pogovor z materjo, potem pa tudi s fantom."

Cvetka: "Ja, vendar moram povedati, da nisem imela veliko časa. Veste, na naši šoli je ogromno problemov, toda obema sem ponudila, naj še prideta. Fant je rekel, da si želi ponovno priti na pogovor. Mislim, da takrat nisem bila terapevt, ampak zgolj sočlovek."

Jack: "Kako bi lahko natančneje opisali svojo vlogo? Ste mu bili bolj mama, teta ali morda stara mama?"

Cvetka: "Na to bi težko odgovorila, a mati je rekla, da fant rad prihaja k meni, ker sem ga vzela resno. Povezala sem se tudi s psihiatrom, vendar fant s pogovorom pri njem ni bil preveč zadovoljen. Rekel je, da se je psihiater šalil. Mislim, da sem bila uspešna zato, ker sem fantu ves čas posredovala občutek, da je zame pomemben le on in da nisem v koaliciji z njegovo materjo. Pogovarjala sva se o tem, kako lahko človek premaguje svoje težave in kako lahko v svojem življenju napreduješ."

Srečko: "Po mojem mnenju fant potrebuje moško figuro, nekoga, s komer bi se lahko identificiral."

Cvetka: "Mislim, da je problem tudi v tem, da so v njegovem naravnem odnosnem sistemu sami tehnični poklici. Zdi se mi, da ta družina nima humanističnih vrednot."

Marija: "Mene zanima, kako si doživljala njegovo mamo."

Cvetka: "Njo sem doživela kot zares čudovito žensko, toda on ne more imeti z njo enakopravnega in dovolj odprtega odnosa. Škoda! Lahko bi se zelo dobro razumela."

Srečko: "Postavil ti bom provokativno vprašanje - koga je hotel fant ubiti, sebe ali mamo?"

Marija (se smeji): "Sedaj razumem, zakaj se je odločil za duhovniški poklic, saj to je pravzaprav isto. Ena možnost je, da greš v smrt, druga pa, da se zapreš v duhovniški poklic in pustiš probleme z drugim spolom pred vrati."

Jack: "Sprušujem se, kako smo mi odgovorili našim mamam."

Cvetka: "Jaz sem se v stikih s fantovo mamo veliko naučila. Odkrila sem marsikaj, kar sem v odnosu s svojo mamo prezrla."

Srečko: "Tudi jaz sem imel čudovito mamo, zato me je ta primer še toliko bolj pritegnil. Torej oprostite moje provokativno vprašanje."

Marija: "Zelo lahko si predstavljam, kaj doživlja mati, ki se boji, da bo izgubila sina."

Cvetka: "Fantu je jasno, da bo moral najti svojo pot v življenje, mati pa bi mu rada pomagala, pravzaprav se ona bolj boji ločitve."

Srečko: "Domnevam, da ona sedaj čuti povrh vsega še krivdo. Ne vem, kaj bo, če si bo fant poiskal dekle. V našem sorodstvu smo imeli primer, ko je hčerka odraščala samo z mamo in ni poznala očeta. Ob tem primeru sem dodobra spoznal, kako zapletena je lahko simbioza med otrokom in roditeljem."

Cvetka: "Ja, tudi o tem smo govorili. Svetovala sem jima, naj poskusita kdaj iti na počitnice vsak po svoje."

Ingrid: "Zanima me, kako ocenjuješ njuno zrelost. Kdo je po tvojem mnenju bolj zrel, mati ali sin?"

Cvetka: "Ne bi mogla reči, toda sedaj sem pomislila, da je sin bolj zrel."

Jack vpraša Cvetko: "Kako ste zadovoljni z našim pogovorom?"

Cvetka: "Zelo sem zadovoljna, da sem lahko predstavila svoj primer in da ste me razumeli, vendar mislim, da je mamina skrb za fanta pravzaprav upravičena tudi iz drugih razlogov. Prej nisem povedala, da je imel fant v otroštvu epileptične napade."

Srečko: "Pri delu s takimi primeri je zelo koristno branje Franklove knjige *Zašto se niste ubili*."

Pavel (psiholog): "Ne vem, ali ste se sploh odločili, komu boste pravzaprav terapevt, ali materi, ali sinu, ali obema?"

Cvetka: "Razumeti morate, da je od dogodka, o katerem sem govorila, minilo že skoraj eno leto. Na šoli sem edina svetovalna delavka, vpisanih pa je 1200 učencev. Samo v zadnjem šolskem letu sem obravnavala pet poskusov samomorov. V takih razmerah ne morem terapevtsko delati z

nikomer."

Jack: "V takih razmerah bi morda prišlo v poštev delo s skupino."

Ingrid: "Morda bi prišlo v poštev tudi delo z obema skupaj."

Cvetka: "To pa ne. Večkrat sem imela pogovor z enim in večkrat z drugim na štiri oči, večkrat pa sem se srečala tudi z obema skupaj. Zagotavljam vam, na štiri oči je vsakdo od njiju čisto drug človek kot takrat, ko se z njima pogovarjam skupaj."

Jack: "Namesto da bi Cvetki poskušali sugerirati, kaj naj dela, predlagam, da se sama odloči, kakšen odnos in kakšno vlogo bo prevzela v prihodnosti. Po mojem mnenju je ključno vprašanje, kako jo ta dva potrebujeta. Morda se bodo njuni odnosi zadovoljivo razvijali naprej, toda iz tega, kar nam je Cvetka povedala, imam vtis, da tako mati kot sin potrebujeta Cvetkino pomoč."

Cvetka: "Mislim, da se zdaj stvari precej dobro urejajo same po sebi."

Srečko: "Iz svojih izkušenj lahko rečem, da je samomor zelo težko preprečiti."

Pavel: "Jaz se sprašujem, zakaj nam je Cvetka sploh predstavila ta primer. Po mojem mnenju čuti strah, da ni naredila vsega, kar bi morala."

Cvetka: "To je res. Nisem povsem gotova, da sem problem zadovoljivo rešila."

Jack: "Po mojem mnenju ni problem le to, ali stranka potrebuje terapevta. Za nas, tukaj in sedaj, je pomembno tudi to, ali Cvetka potrebuje nas, in s tem vprašanjem se sedaj obračam na skupino. Želim, da kot opazovalci poveste, kako vidite odnos med skupino in Cvetko." - Pri tem se je Jack ozrl na tiste od prisotnih, ki so sedeli v drugi vrsti, ker so v skupini sodelovali prvič - na začetku so se strinjali s tem, da bodo imeli vlogo opazovalcev.

Tončka (psihologinja): "Po mojem mnenju se ponavlja scenarij "bodi popoln". Ta scenarij je značilen za družino, o kateri je Cvetka govorila, in tudi mi pričakujemo od Cvetke, da je popolna, pa tudi ona misli, da mi pričakujemo od nje, da mora biti popolna."

Anica (svobodni poklic, umetnica): "Jaz sem doživela pogovor precej podobno kot Tončka. Cvetka nam je zelo nazorno opisala problem. V tem sem doživela neko lepoto, prav bolečo lepoto, da mi je težko zdržati."

Joško (delovni terapevt): "Mislim, da je skupina tu sodelovala bolj na intelektualni ravni z dajanjem nasvetov. Cvetka je v nekaterih trenutkih izrazila globoko čustveno prizadetost in meni ni jasno, kakšen je njen transfer z mamo in sinom."

Saša (psihologinja): "Ko sem vas poslušala, sem bila pozorna predvsem na vaše komentarje v zvezi z mamo. Zaznala sem veliko agresivnosti proti mami. Od časa do časa se mi je zdelo, kot da vsakdo govori o svoji mami.

Zdi se mi, kot da je večina apriorno negativno naravnana do mame."

Jack: "Rad bi vam rekel nekaj besed o tem, kaj taka skupina sploh lahko nudi posamezniku. Mi ne moremo Cvetki nuditi kakšnih navodil, ali idej, ali predstav o tem, kaj naj dela. Mi Cvetki tudi ne moremo olajšati njenih občutkov. Ta pogovor v skupini ni pogovor znanstvenikov, ampak je pogovor ljudi. V tem pogovoru se je po mojem mnenju pokazalo, kako težko je človeško razumeti primer samomora. Mislim, da v tem trenutku ne bi bilo pametno vprašati Cvetke, kaj bo jutri naredila, ko bo zopet na svoji šoli, v svoji pisarni, in ko se bo spet srečala s fantom. Vi potrebujete čas. Lahko bi rekel, da morate vse skupaj prespati. Če bi naša skupina trajala dalj časa, če bi se ponovno srečali čez en teden ali mesec, bi vas lahko ponovno vprašali, kaj ste naredili, kako vam je šlo. Žal za to ne bomo imeli priložnosti. Zato vam v tem trenutku lahko rečem, hvala za vaš primer in vzemite si čas, da boste naredili to, kar je v vaših močeh."

Cvetka: "Zanimivo. Mislila sem, da ste me vprašali, kakšen je moj načrt dela in kako bom jutri pomagala temu fantu in njegovi mami in zdelo se mi je, da vam ne morem odgovoriti. Sedaj, ko ste mi rekli, da me ne sprašujete, kaj nameravam narediti, mi je nenadoma postalo jasno, da bom poklicala mater takoj, ko se vrnem domov, in da jo bom vprašala, ali potrebuje pomoč."

Jack: "No, zanimivo. Tudi jaz sedaj vem nekaj več o tem, kaj bi naredil v tako zapletenem primeru, kakor je ta, o katerem smo razpravljali."

Cvetka: "Vsem skupaj se lahko zahvalim. Res sem zadovoljna. Pričakovala sem več kritike, naletela pa sem na razumevanje."

Jack: "Jaz sem v skupinah pri Balintu večkrat pridobil, ko sem slišal, kako govorim. Če bi sam razmišljal o primeru, včasih ne bi prišel do tako jasne misli, kot sem jo izrekel v skupini."

Cvetka: "Zame je bila ta skupina še posebno pomembna, ker živim v malem kraju, kjer nimam možnosti za strokovne pogovore z nikomer."

Jack: "To lahko razumem. Mi smo začeli supervizijsko skupino z Balintom pred tridesetimi leti. Dve leti smo se sestajali dvakrat na teden."

Cvetka: "Ko to slišim, mi je kar hudo. Predstavljamte si, da včasih ne morem spati, in potem pozno ponoči, opolnoči sama zase pišem o svojih izkušnjah."

Jack: "Resnični prispevek skupine je to, kar ste vi lahko povzeli iz pogovora. Ko se boste zopet srečali s tem fantom ali z njegovo mamo, dobro opazujte. Ne zapirajte oči in ne mislite preveč na to, kaj narediti. Ko se boste odločali, glejte z odprtimi očmi, kaj se dogaja. Važno je, da vidiš, kaj je mogoče spremeniti. Jaz večkrat citiram Balinta, ki nam je vedno znova govoril, da po njegovem sploh ni slabo, če zdravnik bolniku predpiše zdravilo, narobe pa je, če mu da samo zdravilo in nič drugega. V vođenju

Balintovih skupin se je v zadnjih dvajsetih letih veliko spremenilo. Sprva smo mislili, da lahko tako skupino vodi le usposobljen analitik. Potem smo odkrili, da je dogajanje v skupinah kompleksnejše, da skupine služijo usposabljanju in raziskovanju. Sedaj pa vedno bolj spoznavam, da se na podobnih skupinah, kot je bila naša, vedno naučim česa novega. Spomnim se, kako je Balint opisoval vlogo vodje. Po njegovem naj bi bil supervizor, demonstrator, inspirator pa tudi filozof."

• • • • •

Ko sva se po skupini srečala, je Bernard izrazil zadovoljstvo nad skupino in obljubil, da bo po zapiskih rekonstruiral njen potek. Ko sva kasneje z željo, da bi pripravila članek za zbornik, spravila ta zapis na papir, sva se nekoliko razočarano spogledala. Naenkrat nisva mogla dojeti, iz česa je takrat izviralo zadovoljstvo in prepričanje, da je dogajanje v skupini vredno objave v zborniku. Zazdelo se nama je, da je proces potekal precej zmedeno in da skupina ni prišla do zaključka, ki bi odtehtal težo obravnavane snovi. Potem pa sva se vprašala, ali ni morda vzorec te skupine na nek način odsev zelo razširjenega slovenskega vzorca, ko se srečujemo z vprašanji in dejstvi, povezanimi s samomorom. Za to problematiko lahko rečemo, da dobesedno prepaja naš duhovni prostor. Kamorkoli se ozreva, bodisi po sorodniških povezavah, po znancih, po zdravniških vrstah ali med psihologi, ali če se spomniva na kolege ali asistente in profesorje s fakultete, na svoje učitelje, da seveda ne omenjava svojih strank in njihovih povezav, povsod zadeneva ob senco samomora. Večkrat sva že razmišljala, *zakaj* je do tega v določenem primeru prišlo, in na koncu seveda brez jasnega odgovora pristala v nekakšni ohromelosti. Iz nje sva lahko potem večkrat prišla le s "skokom" (npr. v pridnost), ki je odrinil, odpisal to neprijetno dejstvo slovenske usode. Kako naj torej iščemo konstruktivne odgovore na vprašanje samomora, če najprej ne pokažemo, kako na tipično slovenski način obravnavamo to vprašanje, ki mnogim Slovencem predstavlja gordijski voz - bolj ko ga želimo razvozlati, bolj se nam nabirajo novi in novi vozli. Zato bralca vabiva, da se še enkrat skupaj sprehodimo po stopinjah zapisa srečanja Balintove skupine.

Cvetka začne s ponudbo, da bi "prikazala *svoje delo s srednješolcem*". Nato zelo nazorno in slikovito opiše fantov poskus samomora in nekatere okoliščine tega dejanja, nič pa ne pove o "*svojem delu s srednješolcem*", kot je to obljubila na začetku. Jack jo trikrat povabi k temu, a ona spet nadaljuje opisovanje novih detajlov o fantu in njegovih odnosih s pomembnimi bližnjimi. Nato Jack naredi potezo, s katero Cvetki onemogoči, da bi skupino še naprej zaposlovala z naštevanjem novih podrobnosti. Pahne jo v

poslušanje, v molk in ji omogoči premislek. Hkrati je ne zapusti, obrne se na skupino in jo prosi za pomoč na posreden način, tako da bi vsak udeleženec skupine povedal, *kaj bi kdo delal s fantom na Cvetkinem mestu*. Ko je skupino povabil k sodelovanju, se je s pogledom in pozornostjo ves čas vračal k Cvetki. Srečko nato pove komentar, ki je presenetljiv ("vsakomur si nekaj dala"), saj ni imel še nobene informacije o tem, kaj je Cvetka v tem primeru *delala* oz. (ne)dajala. Skupini je res dala nekaj pomembnega, spregovorila je o temi vzbujajoči bojazen, hkrati pa je s strokovnim načinom predstavitve tudi zakrila sleherno bojazen in je torej to, kar je dala, istočasno tudi izničila. Nihče v skupini, tudi Srečko ne, pa ne odgovori na Jackovo vprašanje, torej nihče ne pove, *kaj bi delal na Cvetkinem mestu*.

Nato Jack postavi članom skupine nemogoče, paradoksalno vprašanje (glede na informacije, ki so jih v tistem trenutku imeli), "kaj je Cvetka naredila za izboljšanje", in jih še enkrat povabi, da povedo, *kaj bi naredili na Cvetkinem mestu*. Vzorec se nadaljuje tudi ob Marijinem prispevku in nato tudi Jack prizna, da nima ideje, *kaj bi v tem primeru naredil*. To intervencijo razumeva tudi kot dovoljenje, da je strokovnjak lahko v kakem trenutku "neveden". Potem pa spet, četrtič, ponovi svoje vprašanje Cvetki in tokrat prvič dobi odgovor. Ta trenutek je zanimiv, saj Cvetka prvič spregovori o tem, *kaj je delala*. Jack njen odgovor takoj povzame. S tem da vsem članom skupine vedeti, kako je razumel Cvetkin odgovor, verjetno pa v tem lahko zaznamo tudi potrdilo, da tak način odgovarjanja ustreza njegovim vprašanjem. Vendar se Cvetka vseeno takoj opraviči in s tem nakaže, da ni naredila toliko, kot bi morala, ker "ni imela veliko časa". Glavni krivec za to je njena ustanova, "na šoli je ogromno problemov". Cvetka potem takoj poda svojo definicijo vloge, ki jo je opravila v tem primeru - "nisem bila terapevt, ampak zgolj sočlovek". Jack s svojim vprašanjem nato spet nadaljuje v svoji smeri, namreč, *kaj je Cvetka v danem primeru delala*, s tem da izhaja iz njenega odgovora. Če je bila "sočlovek", naj pove, kakšen je bil tip njene sočloveške vloge: "mama, teta ali stara mama"? S tem je Jack pripeljal Cvetko do konca, ko so izčrpane vse možnosti navajanja možnih oznak za tipe odnosov. Ni ji preostalo drugega, kot da je z navajanjem materinega mnenja opisala delček svojega ravnanja (vedenja) v odnosu s fantom. Potem je spet, zato da je spregovorila nekaj besed o svojem ravnanju, potrebovala psihiatra (oz. razliko med njegovim in njenim ravnanjem) - "fantu sem ves čas posredovala občutek, da je zame pomemben le on (...) pogovarjala sva se o tem (...)". Potem s Srečkovo pomočjo spet zdrzne v neko možno tipološko označevanje odnosa in interpretacijo problema.

Ko sva takole rekonstruirala del skupinskega pogovora, je Bernard

pripomnil, da se strinja s Tončkino pripombo pred koncem pogovora, da je Cvetka poskušala delovati kot popolna psihologinja, ki po eni strani navaja podrobno anamnezo, po drugi strani pa delo s fantom označi z zelo skromno oznako, ko pove, da je bila le "sočlovek". To si morda lahko razlagamo tudi tako, da je bila Cvetka tako fascinirana s temo (samomor), da je v Jacku zmerom znova videla profesorja, ki jo bo kritiziral. Ko se pogovarjamo o samomoru, smo verjetno vsi človeško prizadeti, a prav zato Slovenci ob sebi ali v sebi hitro začutimo strogega profesorja, ki zastavlja strokovne uganke in nas odvrča od človeških občutkov in dejanj.

Miran je nato v najinem pogovoru opisal začetne izkušnje, ko se je v letih 1985/86 srečal s sistemskim pristopom na seminarjih Grahama Barnesa:

"Eno prvih (paradoksnih) navodil, ki nam jih je za delo v malih skupinah dal Barnes, je bilo, da naj ne interpretiramo - ne sebe, ne drugih, ne interakcije v skupini, ne primerov, o katerih so posamezni člani skupine govorili. Namesto tega nas je prosil, naj bomo pozorni na neverbalne znake pri sebi in drugih, naj npr. medsebojno usklajujemo ritem dihanja, naj poskusimo zagledati, *kako* se kaka tema v skupini organizira, kakšen je vzorec interakcije v skupini, *ne* da bi ga interpretirali itn. Ko smo poskušali to izpeljati, smo doživeli zelo velike težave. Še sedaj se spominjam mučnih trenutkov, ko smo se počutili dobesedno hromi, goli in bosí. V skupini je bila tudi psihiatrinja, ki se je usposabljala iz psihoanalize in skupinske analize po Foulkesu v Zagrebu. Imela je občutek, da se ji ruši svet oz. vse tisto, kar je bilo v njeni edukaciji iz skupinske analize na piedestalu - interpretiranje, analitično seciranje celote na majhne dele v skladu s psihoanalitičnim modelom. Hkrati je sčasoma izražala vse več olajšanja in v skupini je začela pripovedovati vse več zgodb o svojem delu, pa tudi o odnosih v svoji družini, kjer je doživljala trenutke navdiha, spontane kreativnosti, ko je na trenutke zadihala s polnimi pljuči, ko je življenje v njej sami ali v kakem zanjo pomembnem odnosu za nekaj trenutkov 'zapelo', se pokazalo v pretresljivi globini ali pa tudi šaljivih preskokih. Podobno se je dogajalo drugim v skupini. Namesto da bi kazali s prstom drug na drugega, češ, to je pa pri tebi to in to (npr. projektivna identifikacija, edipska rivaliteta, simbioza), smo napletali zgodbo za zgodbo, iz našega spomina so se luščili pomembni kosi naših doživetij na nov in nepričakovan način, kakor da bi zavel svež in osvežujoč vetrič v postano, negibno ozračje poletnega dne. Namesto da bi v sebi in drugih prepoznavali vedno znova enake obrambne mehanizme, so nas presenečale sveže domisljice in široka paleta občutkov in čustev, od tihe žalosti do bučnih

salv smeha, pa ne samo na tuj račun. Zanimivo je tudi to, da se psihiatrinja svoji psihoanalitični edukaciji ni odrekla, ni je izbrisala, pač pa jo je začela organizirati na nov način. Na koncu smo prišli do spoznanja, da brez interpretiranja ne gre. Tako kot ni možno ne komunicirati, ni možno ne interpretirati, vendar pa je bistveno, *kako* interpretiramo."

Bernard se je vrnil k doživetju, ob katerem si je večkrat zastavil vprašanje, kaj sploh počnem, kaj pravzaprav delam. To je bil dogodek na taboru v Martuljku leta 1978. Nastal je velik problem v zvezi z nepospravljenostjo šotora, v katerem sta bila Vito in Zoran (sicer dva od osrednjih "ta starih" prostovoljnih sodelavcev, študentov na taboru). Taborniki so očitali študentom - prostovoljnim sodelavcem, da na ta način rušijo disciplino, Vito in Zoran pa sta jim vračala s tem, da sta njihov način označevala za nesprejemljivo avtoritarnost in opozarjala na številne nedoslednosti v govorjenju "starih tabornikov". Konflikt se je zaostroval do te mere, da so se pričeli tudi otroci postavljati na eno ali drugo stran, zdelo se je, da je možno le dvoje: ali bosta Vito in Zoran morala oditi s tabora ali pa bomo t.i. "socialci" naredili "revolucijo in prevzeli oblast". Razčiščevanje se je pričelo, ko sem opozoril, da razmetani šotor nikomur ne daje pravice, da njegovega uporabnika imenuje "narkoman". Podobno sem skušal tudi na drugi strani pokazati na razliko med fašističnimi metodami in vzdrževanjem vsakdanjega reda. Konflikt se je potem iztekel v to, da so si vsi ogledali šotor, ki je bil res neverjetno razmetan in poln umazanije. Otroci so v smehu spraševali Vita, ali je to naredil nalašč, jaz pa sem ponavljal, da v tako razmetanih šotorih ne bi mogli preživeti. Zoran je pričel z "rahlim urejanjem", Vito pa je z navdihom govoril o tem, da se s tem, ko se postavlja red in čistočo za osrednji vrednoti, res lahko izgubi občutek za lepo in človeško dobro življenje. Taborniki so se strinjali s tem, da smo vsi po malem zastrupljeni z nekim "masturbatorskim" načinom vzdrževanja reda. Napetost je popustila, bilo je veliko smeha in pogovorov v manjših, spontanah skupinicah. Zvečer me je poiskal Zoran. Želel je preveriti, kaj so pomenili moji posegi v konflikt. Začel je pri Foucaultu in pri tem, da si taborniki očitno prizadevajo za "zaslužjevanje oz. discipliniranje teles". Čeprav nisem vsega prav dobro razumel, sem odgovoril, naj si skuša predstavljati Foucaulta med nami, kako si ogleduje razmetani šotor, in naj mi pošteno odgovori, kaj bi mu odgovoril spoštovani avtor. Odgovor je bil presenetljiv in je prišel kot iz topa: "Jasno je, da se v taki svinjariji ne da živeti!" Potem sva se oba smejala, Zoran pa mi je dal feedback, ki ga ne morem pozabiti: "Veš, večkrat se sprašujem, ali si ti politik ali psiholog. Zdi se mi, da vedno, ko na taboru naletiš na psihološke probleme, deluješ predvsem kot spreten politik." Potem je v smehu dodal, da mu ni jasno, ali mu je ta moj način všeč ali ne.

Na tem mestu se nama zdi potrebno podrobneje zarisati teoretični okvir najinega komentarja. Na dogajanje v Balintovi skupini si dovoljujeva pogled skozi prizmo *sistemske-kibernetičnega pristopa*. Sistemska avtorja in terapevta B. P. Keeney in J. M. Ross (1985) sta uvedla kot pomembno za opisovanje medosebne komunikacije razlikovanje med *semantičnim* in *interakcijskim* referenčnim okvirom. Semantični okvir pomeni, da na komunikacijo gledamo v smislu njenega pomena, interakcijski pa, da komunikacijo raziskujemo v smislu organizacijskih zaporedij. Če denimo terapevt razlaga svojemu supervizorju, *zakaj* ima bolnik kak problem, *zakaj* je naredil to ali ono (npr. poskušal samomor), *zakaj* meni, da ima določene težave pri vodenju tega bolnika, potem je to semantični okvir. Če pa terapevt opisuje, *kaj* se je dejansko dogajalo v poteku psihoterapevtske obravnave, tako da specificira *kdo je kaj in kdaj komu naredil*, je to interakcijski okvir. Vsi terapevti postavljajo vprašanja, v katerih se stalno prepletata oba okvira. Prvi okvir nam omogoča priti do formalnega teoretičnega razumevanja, v drugem pa sta glavni namen praktični nasvet in strategija za organiziranje akcije pri vodenju terapije. V semantičnem okviru gledamo na komunikacijo tako, kot da je njen smisel iskanje pomena v mreži razpoložljivih pojmov za označevanje "takih stvari". V interakcijskem okviru pa je pomen komunikacije v določenih organizacijskih zaporedjih, ki so smiselna sama na sebi kot tisto, kar se človeku ali z njim dogaja, se pravi, kar človek neposredno doživlja.

Če gre za *semantični okvir*, teče pogovor tako, da iščemo primerno ime za opazovano dogajanje. S prstom kažemo drug na drugega, češ, to je pri tebi to in to (npr. "projektivna identifikacija", "edipska rivaliteta", "simbioza" ipd.). To nas lahko pelje k vedno večjim posplošitvam, tako da pridemo do temeljnih tipologij, kot so: to je psihoanalitični postopek, to je sistemski pristop, to je demokratični način reševanja konfliktov, to je zavzemanje za avtoritarnost itd. Ko pridemo v označevanju tipov do neke točke, se praviloma zgodi, da začutimo potrebo po "konsekventnem ravnanju", in zdi se, kot da iz nekih oznak logično sledijo določene držbe v medosebnih odnosih.

Če gre za *interakcijski okvir*, pa teče pogovor tako, kot da ni pomembno, kako se kaj imenuje, ampak predvsem to, kaj kdo komu dela. Tako kot je rekel Miran: "Namesto da bi kazali s prstom drug na drugega, češ, to je pri tebi to in to, smo napletali zgodbo na zgodbo, iz našega spomina so se luščili pomembni kosi naših doživetij na nov in nepričakovan način..." Seveda tudi takšno dogajanje ne more teči v neskončnost, ne da bi se na neki točki vprašali, kako bi lahko imenovali to, kar se med nami dogaja. Ali je to zabava, sproščen razgovor, brainstorming ali pa sestavni del kakega skupinskega dela, ki pomeni iskanje v razvijanju demokratičnih oblik

sodelovanja? Od tega, kakšna oznaka se nam pokaže za umestno, je velikokrat odvisno naše počutje in seveda tudi to, kakšne izkušnje lahko izluščimo iz sedanjih ali nekdanjih doživetij. V skladu s Keeneyem in Rossom bi lahko rekla, da je bila novost v interpretiranju, ki sva se je naučila na Barnesovih seminarjih, to, da smo vanj vgradili stalen (korektivni) mehanizem: Kako je v mojo interpretacijo ta trenutek vpleten interakcijski okvir? Čemu služi moja konstrukcija v interakciji, odnosih tu in zdaj, kaj zbuja pri meni in drugih? Je npr. kot rdeča krpa biku povabilo drugim v boj ali pa zbuja zmedo, v kateri se ljudje sesedajo sami vase in molčijo? S tem se je na Barnesovih seminarjih udeležala *nova paradigma*, za katero sta se med drugimi zavzemala tudi Michael Balint in Gregory Bateson. Heinz von Foerster (po Keeneyju in Rossu, str. 14) je opozoril, da je značilnost Batesonove komunikacijske paradigme to, da je "zanemarjal semantične povezave" in ljudi opozarjal na tisto, kar je imenoval "strateške, politične, funkcionalne, interakcijske posledice" komunikacije. Meniva, da so bila Balintova opozorila podobna.

Keeney in Ross sta svoje razlikovanje med semantičnim in interakcijskim referenčnim okvirom povezala tudi z razlikovanjem

"(...)Warrena McCullocha med dvema vidikoma sporočila - '*poročilo*' in '*ukaz oz. povelje*'. Gregory Bateson je definiral poročilo kot komunikacijo, ki opisuje pretekle dogodke; povelje pa kot komunikacijo, ki predpisuje prihodnje dogodke. Sporočilo '*Zunaj dežuje*' lahko razumemo kot opis tega, kar se dogaja, ali pa kot predpis prihodnjega dejanja - npr. '*S sabo moram vzeti dežnik.*' (prav tam, str. 18-19.)

Nato pravita, da so Paul Watzlawick, Don Jackson in Janet Beavin Batesonovo definicijo preoblikovali v aksiomatski izrek, ki pravi, da ima vsaka komunikacija *odnosni* in *vsebinski* vidik (ta izrek literatura večkrat imenuje drugo Watzlawickovo komunikacijsko pravilo). Čeprav se odnosnega vidika komunikacije pogosto ne zavedamo, je ključ za razumevanje oz. sprejemanje vsebine. Občutljivost za odnosni vidik komunikacije nas lahko pripelje na raven *metakomunikacije*, to je na raven *pogovora o pogovoru*.

Morda je najpomembnejši prispevek začetnikov skupinskega dela k razvoju terapevtskih oblik dela ravno senzibilizacija za "*dogajanje v skupini tu in sedaj*", tj. za način, kako je mogoče opredeliti interakcijski referenčni okvir komunikacije. Tako smo delali tudi člani zgoraj opisanih seminarjev kibernetike psihoterapije pri Grahamu Barnesu, ko smo dali prednost medsebojnemu dogovarjanju. Vendar smo člani skupine na koncu ponovno prišli do vprašanj, kako se imenuje to, kar smo delali. Znašli smo se na točki, na kateri smo z interpretacijo dogajanja preskočili vsak v svoj semantični okvir. Hkrati je Barnes kazal tudi na možnosti uporabe teorije kibernetike drugega reda za razvijanje ustreznih semantičnih okvirov.

Meniva, da bi razgovor v zgoraj opisani skupini lahko potekal tako, da bi imela Cvetka še več priložnosti za izražanje svojega poznavanja fantovega in materinega življenja. Tak potek bi bil toliko verjetnejši zaradi fascinacije skupine ob odpiranju vprašanj v zvezi s smrtjo. In Jack bi nam lahko pomagal kot profesor, ki pozna vse fineše gibanja v labirintu strokovnih pojmov, in bi nam pokazal pot do zanesljivega in veljavnega poimenovanja stvari, o katerih je govorila Cvetka, morda pa tudi do jasnega poimenovanja tega, kar se je dogajalo med nami. Vendar pa je posegal v dogajanje tako, da je spraševal bolj po tem, kar je kolegica *delala*, kot pa po tem, kako se to *imenuje*. Ko je kljub njegovim posegom nadaljevala pripovedovanje podrobnosti o stranki in njenem družinskem sistemu, tega ni označil za "izogibanje", "togost" (perseveriranje) ali pa celo za njen "odpor", ampak je poskušal najti tak *strateški oz. interakcijski* prijem, s katerim bi dosegel premik, ki bi ustrezal njegovim strokovnim namenom.

Meniva, da je zlasti v zvezi s temo samomor pomembno paziti na razlikovanje med navedenima vrstama referenčnih okvirov. Za primer lahko vzamemo intervju z znanim italijanskim pisateljem Albertom Moravio, ki so ga med drugim tudi povprašali, ali je kdaj mislil na samomor. Pisatelj se je razgovoril, da se mu je ta misel vsiljevala leta dolgo. Ker pa se teh misli na srečo ni rešil z dejanjem (samomorom), se je nanje navadil tako kot na druge "neljube navade", ki se jih tudi ni mogel otresti. Ko se je je navadil, se mu je posvetilo, da ima misel na samomor še drug, in to povsem drugačen pomen. Ugotovil je, da je, dokler se nanjo ni navadil oz. je ni sprejel, v njegovem notranjem dialogu predstavljala točko, na kateri iz interakcijskega okvira ni mogel preiti v semantični okvir, da bi lahko našel več pomenov te misli. Ko je misel na samomor sprejel kot opis, ki pokriva določene trenutke (v tem primeru skoraj) nezvdržnega doživljanja, in spoznal, da se v takih trenutkih pač ni znal izraziti na drugačen način, kot da se mu je prikradla misel na samomor, je v trpljenju lahko prepoznal dragoceni utrip življenja. Misel na samomor je govorila oz. sporočala nekaj o življenju. S tem seveda ni našel čudežnega sredstva za zmanjševanje trpljenja, ampak je odkril, da ima tudi pri srečevanju s trpljenjem na razpolago veliko različnih možnosti, ki pomenijo ustvarjalno sprejetje in odgovore tudi na najtežje izzive življenja. Misel na samomor lahko celo pomeni enega od takih ustvarjalnih odgovorov, ki odpre možnost preživetja.

Pri socialnem, vzgojnem in psihoterapevtskem delu se srečujemo z neizogibno presojo o naravi referenčnega okvira naših komunikacij. Ker sta oba okvira vedno prepletena, poteka vsako razmišljanje o interakcijskem okviru v določenem semantičnem okviru in obratno. Interakcijski okvir kaže na kibernetično organizacijo komunikacije v človeških odnosnih sistemih. Med obema okviroma je *rekurziven odnos*, tj., vsak je lahko okvir drugemu.

Keeney in Ross tudi opozarjata, da včasih pride do napak v kategorizaciji (ali do napačnega določanja logičnih tipov), ko terapevti razpravljajo o semantičnem okviru, kot da bi šlo za interakcijski okvir, ki tvori njegov kontekst. Še bolj nevarno je, če strokovnjaki zaradi občutka lastne strokovne premoči vztrajajo pri ravnanju, ki ustreza lastni razumsko predpostavljani opredelitvi referenčnega okvira določenega komunikacijskega dogodka. Poznava primer, ko je učenec šolsko psihologinjo večkrat izsiljeval z grožnjo, da se bo ubil. Ona se je teh groženj resnično ustrašila in si je zato zelo prizadevala, da bi učencu pomagala, vendar so se stvari vedno bolj zapletale. Nekega dne je psihologinja učenca soočila s svojim drugačnim pogledom in stvari so se presenetljivo premaknile na bolje. Ko je isti učenec leto kasneje prišel na dan z novo grožnjo, tega nihče več ni vzel resno, vendar se je tokrat potek dogodkov tragično zaobrnil. Danes lahko razumeva ta primer kot problem lažne gotovosti, ker psihologinja ni dovolj prisluhnila svoji intuiciji in tako ni opazila, da je bila otrokova izjava tokrat v drugačnem referenčnem okviru. Meniva, da zgornji primer kaže na to, da je pomembno vedno znova poiskati ustrezen referenčni okvir za reflektiranje lastnih dejanj. Tako lahko pridemo do tega, da imamo ogledalo, v katerem se pokaže bistvena razlika med različnima kontekstualnima okviroma na videz enakega dogodka.

Vzemimo za primer stavek, ki ga izreče stranka: "*V zadnjem tednu sem vsak dan razmišljal o samomoru.*" Po eni strani je to poročilo o strankinem doživetju (opis vsebine), po drugi strani pa implicitno predlaga oz. ukazuje, da mora terapevt s tem v zvezi nekaj narediti (odrejanje odnosa). Če pa ta stavek pogledamo kot del pogovora s terapevtom, ugotovimo naslednje:

Terapevt: "Zakaj ste prišli na terapijo?"

Stranka: "*V zadnjem tednu sem vsak dan razmišljal o samomoru.*"

Terapevt: "Kaj mislite s tem, ko rečete 'razmišljal o samomoru'?"

Izberemo lahko perspektivo višjega reda, ki imenuje komunikacijski referenčni okvir, v katerem se dogajajo ti stavki. V tem primeru lahko vidimo te stavke v semantičnem referenčnem okviru, ki zahteva in določa pomen. Pomen "razmišljal o samomoru" lahko npr. sega od bilančnega, skrajno resnega pola do pola, ki pomeni poigravanje, zbujanje pozornosti z zelo majhno samomorilno ogroženostjo.

Referenčni okvir pa bi bil drugačen, če bi bil strankin stavek del naslednjega pogovora:

Terapevt: "Kako pogosto mislite na samomor?"

Klient: "*V zadnjem tednu sem vsak dan razmišljal o samomoru.*"

Terapevt: "Kdo razen vas prvi zve za te misli?"

Strankine in terapevtove stavke lahko zdaj zagledamo kot dogajanje v interakcijskem referenčnem okviru. Interakcijski okvir omogoča pogled na to, kako je komunikacija organizirana v socialnem kontekstu. Kadarkoli

terapevti (ali supervizorji, vodje Balintovih in drugih skupin) sprašujejo na tak način, da razkrivajo reakcije ljudi na reakcije drugih ljudi, delajo v interakcijskem okviru. Sistemski pristop daje velik poudarek prav temu, torej osvetljevanju socialne organizacije simptomatske komunikacije. Še posebno se je uveljavila metoda t.i. *cirkularnih vprašanj* po milanskem modelu sistemske družinske terapije Mare Selvini-Palazzoli in sodelavcev. Tako npr. po tej metodi terapevt vpraša moža: "Kaj naredi žena, ko se vi začnete jeziti na hčerko, ker noče jesti?" S tem se pogovor zadrži v interakcijskem okviru, saj bo mož verjetno dal preprost in dokaj natančen odgovor o ženinem vedenju, npr. da je tiho, da začne z žličko hraniti mlajšega sina ali pa odide k posodi v kuhinjo in začne pospravljati. Če bi naravnost vprašal ženo: "Kaj naredite, ko se vaš mož začne jeziti na hčerko?", pa bi pogovor precej verjetneje zdrsnil v semantični okvir, npr. mati bi začela razlagati, kako je po svoji naravi mirnejša in je že večkrat razmišljala, ali je to dobro in ali ni povezano z značajem njene matere, ki je bila pasivna in odvisna od svojega moža, nato pa bi vprašala terapevta, ali morda ne misli, da v tej družini preveč požira, je preveč tiho itn.

Semantični in interakcijski referenčni okvirji bistveno določajo vsako komunikacijo, ne glede na to, ali se tega zavedamo ali ne. Tudi če se ljudje te razlike ne zavedajo, se interakcijski okvir večkrat skriva za semantičnim in obratno. Zavestno prizadevanje po upoštevanju razlike med obema vrstama referenčnih okvirov in po razjasnjevanju možnosti, ki iz tega izhajajo, bistveno povečuje verjetnost ustreznega odgovora na kompleksne življenjske situacije. Kibernetika psihoterapije odpira možnosti novih pogledov na dogajanje in narekuje potrebo po stalnem *samokorektivnem mehanizmu*, ki strokovnjake (ne le psihoterapevte, ampak vse, ki strokovno delajo v medčloveških odnosih, torej tudi socialne delavce, pedagoge idr.) navaja, da v komunikaciji s stranko pozorno sledijo opredelitvam referenčnih okvirov tu in sedaj in da izhajajoč iz tega ohranjajo svojo iniciativo v fleksibilni uporabi različnih perspektiv, ki jih okvira omogočata. S tem se vsi sodelujoči v komunikaciji izognejo iluziji končnega odgovora (končne definicije stanja, končne diagnoze, odkritja končnega vzroka) in ohranjajo odprtost za kreativno iskanje vedno novih odgovorov na kompleksnost situacije tu in sedaj.

Naj povzameva dopolnjujoča se razlikovanja raznih do sedaj omenjenih avtorjev sistemskega pristopa. Podala jih bova v obliki polarnosti oz. kibernetičnih komplementarnosti:

poročanje	~	poveljevanje
vsebina	~	odnos
semantika	~	interakcija
razumevanje	~	praktična strategija

tuhtanje ~ spreminjanje odnosov
 opredelitev oblike ~ opis procesa

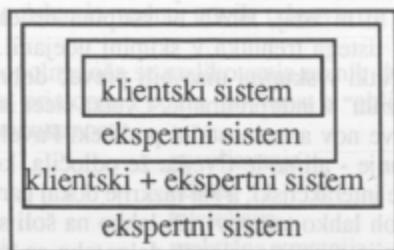
Kot sva že poudarila, ne gre za izključujoče se polarnosti, temveč za dopolnjujoče se vidike, ki so v rekurzivnem odnosu.

Če se zdaj, sistemsko teoretsko podkovani, z zgoraj navedenimi optičnimi pripravami za razlikovanje povrnemo k zapisu Balintove skupine, lahko pokaževa na kreativno drugačnost vzorca procesa, ki je potekal v skupini. Jackova smer na tej seansi je smer interakcije oz. njegov referenčni okvir je interakcijski, saj vztrajno išče informacije o odnosu med komunicirajočima, Cvetko in fantom, in hkrati vabi druge člane skupine, naj povedo, kaj bi naredili na njenem mestu, ne pa, kaj si o njej in fantu mislijo, kako si odnos razlagajo. Člani skupine pa so stalno drseli v semantični okvir, v interpretiranje, dajanje informacij, v vsebino sporočil in zameglevali politično-strateške vidike razvoja medsebojnih odnosov v zgodbi o pomoči fantu in njegovi mami pa tudi v aktualni skupinski situaciji. Tako npr. Jackovo vprašanje, kakšno vlogo je zavzela v odnosu do fanta, skupina spet uokvirja semantično in ne interakcijsko, kot je verjetno želel Jack. Cvetka in skupina tako spet postopoma zdršita v interpretiranje. Cvetka sicer pove, da je fanta "vzela resno" in da se je "psihiater šalil", vendar spet ni nobenega konkretne, specifičnega opisa, kaj je naredila, rekla fantu ona in kaj je naredil, rekel psihiater, da je fant to označil s "šalil se je". In kaj pomeni za Cvetko, da ga je vzela resno? Ji je to omenil fant sam? Srečkovno vprašanje je glede tega res provokativno, vendar po najinem mnenju ne za Cvetko, temveč za Jacka, spet se namreč zoperstavi Jackovim prizadevanjem, tako da odpelje pogovor od tega, "kaj se je *dogajalo* v terapevtskem odnosu, kaj je Cvetka *naredila* in česa ne, kaj bi lahko *naredila*", k temu, kako si lahko *razlagamo* fantov poskus samomora.

Potem ko Cvetka (končno) spet za nekaj trenutkov preskoči v interakcijski okvir, ko pove, da je svetovala, naj gresta fant in mama ločeno na počitnice, Ingrid takoj spet preskoči v semantični okvir: "Kaj misliš, kdo je bolj zrel?" Jack se spet vmeša z vprašanjem Cvetki, kako je zadovoljna s pogovorom; to bi lahko razumeli v političnem okviru, kot povabilo k osvetlitvi situacije tu in zdaj, lahko bi skupina reflektirala interakcijski vzorec, ki se je do tistega trenutka v skupini udejanil. Domnevava, da v tistem trenutku občutki v skupini niso bili preveč dobri, saj se je skupina vedno znova "zaplezala" v interpretiranje. Cvetka sicer izrazi zadovoljstvo, a že naslednji hip pove nov anamnestični podatek. Pavel nato postavi dokaj pragmatično vprašanje - ali se je Cvetka že odločila, komu bo pravzaprav terapevt. Odgovor je interakcijski, a žal razkrije dokaj paradoksalno Cvetkino pozicijo - ali je sploh lahko terapevt, ali lahko na šoli s 1200 učenci sploh kaj dela? Psihoterapije ali svetovalnega dela, tako se zdi, sploh ne, morda

pride v poštev zgolj solidaren človeški odnos - ali pa še to ne. In na leto je na šoli kar okoli pet primerov v zvezi s samomorom, torej, če bi bil samo en primer, bi morda še lahko kaj naredila, toda pri takem številu ob vsem drugem delu ne more praktično nič! Jackov odgovor je spet preprost, pragmatičen - morda bi pa delala s skupino. Pavel kmalu nato naveže na Jackovo rdečo nit - morda pa jo je strah, da ni naredila vsega, kar bi morala. Hkrati Pavel obrne pozornost na tu in zdaj - zakaj nam je predstavila primer? Jack naveže s ponudbo, da osvetlimo odnos do Cvetke v skupini. Skupina začne končno funkcionirati bolj komplemen-tarno in sinergično, oglasi se nekaj članov, ki še niso spregovorili. Njihovi prispevki sledijo Jackovi ponudbi. Tudi interpretacije začnejo stvari odpirati, konča se vrtenje v zaprtem krogu. Pride do verjetno enega ključnih trenutkov - ko Jack ponudi Cvetki, da si lahko da še čas, da lahko prespi vprašanje, kaj bo naredila, Cvetka nenadoma doživi vzgib za svoje naslednje dejanje. Posebno dragoceno se nama zdi, da ne gre za kako veliko idejo, velik načrt, marveč za majhen korak, ki se ga da izpeljati. Na koncu doda Jack še en pragmatičen nasvet: opazujte, glejte z odprtimi očmi (in misliva, da je dodal tudi, dobro poslušajte, o čem in kako vam ljudje govorijo)!

Tako lahko vidimo, da je bil Jack ves čas aktiven vodja skupine in se ni poskušal niti za minuto skriti za pasivno držo nekakšnega demokratičnega vodje, ki le potrpežljivo posluša. Poslušal je zainteresirano in je sorazmerno kmalu posegel v Cvetkino prikazovanje primera. Njegovo poseganje ni bilo niti profesorsko ukazovanje niti ni poudarilo problema, o katerem je govorila Cvetka, ampak je bilo bolj predlog ali napotek za nadaljnjo razpravo, ki bi omogočila oblikovanje interakcijskega okvira. Ko Cvetka napotku ni sledila (ker zaradi svoje semantične usmerjenosti tega ni mogla), je Jack tako dolgo iskal način za spremembo okvira, dokler mu to ni uspelo. Poglejmo si odnos referenčnih okvirov še shematsko:

Interakcijski okvir -
poskus samomora kot
katastrofalen dogodek v
kontekstu medsebojnih
odnosov med člani
družine.

Semantični okvir - Cvetka si je
prizadevala, da bi opisala čim
več podrobnosti in pripeljala
skupino v diagnosticiranje
klientskega sistema, hkrati pa
je sebe iz opisa izključila.

Interakcijski okvir - Jack je predlagal
pogovor o tem, kaj je Cvetka delala. Ko mu
z napotki ni uspelo, je vplival na spremembo
načina pogovora tako, da je člane skupine
preko pogovora vključil v interakcijski okvir
s klientskim sistemom, v proces reševanja
problema.

Semantični okvir - Bernard in Miran ga položita,
s tem da podata svoj sistemsko-kibernetski opis
interakcijskega vzorca skupine.

interakcija

semantika

interakcija

semantika

Jack nas ni pripeljal do nobenega terapevtskega načrta ali do česarkoli,
kar bi imelo obliko navodila (bolj ali manj zakritega povelja) za patentirano

uporabo tehnike, ampak nas je pripeljal naravnost v spremenjeni način medsebojnega pogovora in delovanja. Pogovor je bil živ in delaven. Čeprav so se tu in tam kazala protislovja, se ni zgodilo, da bi jih vodja ali kdo drugi poskušal zgladiti ali prekriti. Po drugi strani iz zapiskov lahko vidiva, da se je skupina uspešno izognila pobegu v *idealiziranje* kakšne posebne tehnike, čeprav je bilo nekaj takšnih poskusov (v zapisu jih žal ni, po spominu pa se jih ne upava obnavljati). Prav v zvezi z obravnavanjem tem, ki so povezane s samomori, idealiziranje tehnik ali posameznih rešitev lahko pomeni umik iz realnosti medsebojnih odnosov v besedičenje (iz razgovora o interakciji v medsebojnih odnosih v razgovor o semantiki, ki vodi v samoprevaro napačne rabe besed), ki zakriva praznine v medsebojnih odnosih in njihovo akcijsko neučinkovitost. Skupina ni prišla do velike ideje niti do velikega načrta, ampak je Cvetki prišlo na misel, da bo naredila preprost človeški korak - ko se bo vrnila v svojo šolo, bo telefonirala fantu in njegovi mami. V tej odločitvi vidiva ponoven (rekurziven) vstop v središče, iz katerega se je gibanje tudi začelo. To središče je interakcija v fantovem odnosnem sistemu. Ko se je Cvetka odločila za to, da bo po povratku telefonirala mami, je že bila na začetku, a bila je drugačna kot dve uri prej, ko je skupina začela delati, saj je priznala in sprejela težavnost primera pa tudi svoje situacije. Jack ji je to potrdil posredno, ko je povedal, koliko pomoči je nekoč v podobnih situacijah dobil od Balinta. Če se zavemo težav in če si priznamo, da so težave najnaravnejša stvar na svetu, potem se lahko otresemo sramu. Hude razmere lahko vzamemo kot izziv in ne kot krivico usode ali kazen za grehe. To pa pomeni, da se je vredno učiti za uspešnejše reševanje življenjskih protislovnosti, in prvo, česar se lahko naučimo, je to, *kako se organizirati za medsebojno pomoč* v smislu majhnih, realno uresničljivih, učinkovitih korakov.

Jack prihaja iz druge kulture in morda opisana Balintova skupina kaže tudi to, kaj se lahko zgodi, če se ob vprašanju samomora srečata angleška in slovenska kultura. Morda lahko Slovenci učinkovito razrešujemo to težko vprašanje le na stičišču z drugimi kulturami, še posebno tistimi, v katerih je samomor bolj redkost kot pravilo. Ali ni konec opisane Balintove skupine nazorem kažipot? Je preprosti KAJ NAREDITI, je dejavno odprt v prihodnost, je slutnja majhnega koraka ("poklicala bom mamo"), ki bo morda zavrtel sistem v obratno smer, k življenju. Verjetno je to tisto, kar Slovenci potrebujemo, torej ne (samo) dolgih in podrobnih *anamnez* o samomorilcih in njihovih bližnjih, temveč doživetja, ki nas bodo opogumljala za majhne, a učinkovite korake v polno in kreativno življenje tako pri vsakdanjem delu kot tudi v zasebnih odnosih. Če bi bil Balint še živ, bi nam morda na svoj jedrnat način zaklical - *dragi Slovenci, malo manj semantike, malo več interakcije!*

Literatura

1. Keeney, B. P., Ross, J. M., *Mind in Therapy - Constructing Systemic Family Therapies*, Basic Books, New York 1985, str. 13-21

2. Selvini-Palazzoli, M., Boscolo, L., Cecchin, G., Prata, G., *Hypothesizing - Circularity - Neutrality*, Fam Proc, 1980, str. 19, str. 3-12

Tine Hribar

To ni kakšna posebno nova tema, saj govorimo o postmodernizmu in vplivih postmodernizma že od leta 1975. To leto je bilo prelomno, kot smo že slišali od kolegov Stritih in Možine. Takrat je prišlo do premika in od takrat lahko govorimo, da je prišlo do postmodernizma na področjih umetnosti in filozofije na Slovenskem. Moja vloga pri tem je vloga nekakšnega nadaljevalca, saj je bil začetnik pri nas Dušan Pirjevec, v svetovnem merilu pa je to misel Martina Heideggra, nemškega filozofa, ki je radikalno zastavil vprašanje o biti in smislu. Na Slovenskem smo se oprli na to misel, ki jo imam za izvor evropskega postmodernizma v pravem pomenu besede.

Ta beseda se lahko uporablja za zelo različne stvari. En izvor je francoski; najbrž vam je poznano ime francoskega filozofa Lyotarda, preko njega je ta izraz postal najbolj poznan. Vendar obstajajo različni pomeni besede postmodernizem. Sam menim, da je ključni izvor misel Martina Heideggra, zakaj, bom skušal prikazati v teku predavanja. Gre za prelomnico glede na modernizem, medtem ko francoska oz. ameriška šola uveljavlja to tako, da meša razne stile v arhitekturi in dela kombinacije. Zadeva je tu pravzaprav takšna, da ne bi smeli govoriti o postmodernizmu, ampak o *hiper-* oz. *ultramodernizmu*, ki pravzaprav modernizem še stopnjuje, namesto da bi napravil prelomnico z njim. Stopnjuje v tem smislu, da pravi: nimamo več opravka s stvarmi samimi, ampak so tu, npr. na TV, najprej podobe, simulakri. Tak primer je zalivska vojna, ko sama vojna ni bila pomembna, ampak je bilo pomembnejše tisto, kar se je dogajalo na TV. To je na nek način res, vendar če pri tem pozabimo na dejanske učinke vojne in kaj se je tam dejansko dogajalo, je to seveda na neki način katastrofalno, ima negativne učinke. Če že govorimo o postmodernizmu, ga moramo postaviti v relacijo, odnos. Najprej v relacijo do modernizma, se pravi do tiste smeri, od katere se postmodernizem loči in distancira. In še pred postmodernizmom imamo tradicionalno misel. Sedaj bi želel na kratko prikazati bistvo te tradicionalne misli v filozofiji in umetnosti. Kaj potem naredi modernizem in v čem je ta premik od modernizma k postmodernizmu?

Tradicionalna misel in tradicionalna filozofija izhajata iz metafizike. Bistvo metafizike pa je platonizem. In mogoče nas bo na prvi pogled presenetilo, da je bistvo te metafizike in platonizma tehnika. Čeprav mislimo, da je tehnika nekaj moderne, ima svoj izvor prav pri Platonu v grški filozofiji. V čem je ta nastop tehnike v grški misli? Platon izhaja iz

idej. To so nas v šoli učili zelo komplicirano. Ideja pomeni po slovensko izgled, recimo izgled mize, mizast izgled. To je ideja mize, ne konkretne mize, ampak vseh miz. Npr. kakor je ta tu lesena in oglata, imaš lahko tudi podolgovato ali železno, toda vse to je miza, vse to ima mizast izgled. To je ideja mize, se pravi izgled mize kot take. Ko gre mizar na delo, ima pred očmi izgled mize in to je ta ideja. In potem glede na ta izgled mize poišče ustrezno snov in to tu je les. Potem ga oblikuje glede na ta izgled, mizast izgled mize, in tako dobimo to konkretno mizo tu, če je vzel za izhodišče les kot snov. Po grško se temu pravi *techne* - spoznati se na izgled. Tako kot se mizar spozna na mizast izgled in potem preoblikuje snov glede na ta izgled. Spoznati se na izgled v vseh primerih, v zdravstvu, znanosti itn., bistvo tega je, da mizar, ko se ozira na idejo, v tem primeru na izgled mize, podredi snov temu izgledu in jo oblikuje glede na izgled.

To je bistvena novost platonizma, da konkretno čutno snov podredimo. Gre za predelavo konkretnega sveta glede na abstrakten izgled, glede na idejo. Zmerom gre za podrejanje snovi ideji, izgledu. Ta ideja je nekaj nadčutnega, abstraktnega; nikoli je ne moremo zgrabiti. Šele takrat jo lahko zgrabimo, ko mizar iz tega izgleda nekaj naredi. Skratka, vedno gre za podrejanje čutnega, konkretnega nečemu abstraktnemu in to je bistvo platonizma in metafizike.

To je velik premik glede na predhodno, predsokratovsko miselnost, ki sta jo začela Parmenid in Heraklit. Zanimivo je, da sta že onadva vpeljala pojem, termin kibernetika. Kibernetika pri njima ne pomeni tehnike, ampak nekaj drugega. Tehnika pomeni podrejanje čutnega, konkretnega nadčutnemu, abstraktnemu, snovi ideji, in to gre potem naprej do podrejanja človeške snovi (npr. v komunističnih režimih govorimo o inženirjih človeških duš). Tu se zatem po tem platonističnem modelu oblikuje vse glede na neko Idejo, npr. Idejo komunizma, kjer gre za podrejanje celih ljudstev tej ideji. To je bistvo platonizma, metafizike. Medtem ko kibernetika pri Heraklitu in Parmenidu pomeni igro z nasprotstvi. Ne podreja enega nasprotja drugemu, npr. snovi ideji, ampak gre za igro med moškim in žensko, med svetlobo in temo in med vsemi drugimi nasprotji. Vsa ta nasprotja so pred Platonom enakovredna, po njem pa niso enakovredna: snov se podredi ideji, ženska moškemu, tema se podredi svetlobi, oz. nadvlado ima moški princip, princip svetlobe, princip ideje. In ta ideja se potem razvije v ideologijo, ki obvladuje evropskega človeka oz. ves svet stoletja, dva tisoč let.

Če danes obravnavamo kibernetiko na tehničen način kot višek tehnike, potem je to seveda modernistično razumevanje kibernetike v okviru metafizike, ne pa postmodernistično razumevanje, ki je atehnično, tisto, ki presega tehnično raven obravnave. Pri obravnavi teorije o kompleksnih sistemih, teoriji kaosa nimamo več opraviti s tehnično obravnavo sveta. Ne srečujemo

se s kavzalnostjo, vzrokom - posledico, ampak imamo povsem druge odnose. Torej, če kibernetiko razumemo v tehničnem smislu, smo na napačni poti. Potem samo podaljšujemo tisto, kar spada v industrijsko družbo. Ne vidimo tistega, kar prinaša postindustrijska družba, postmoderna doba.

Eno nasprotstvo je imelo doslej glavno vlogo, npr. pri Platonu sonce. Sonce obvladuje dva tisoč let zgodovine. Marx npr. pravi, da je človek tisto sonce, okrog katerega se potem vse vrti. Njegov naslednik je Nietzsche. Glavni junak knjige *Tako je govoril Zaratustra* je kot sonce. Ta Nietzschejeva knjiga se konča s stavkom, da je Zaratustra prišel kot sonce izza temnih gora. Takšen človek je po Nietzscheju nadčlovek kot nosilec volje do moči. Narava volje do moči je bistvo modernega sveta in modernističnega mišljenja. Glavni zastopnik volje do moči je Nietzsche in ta volja do moči se uveljavlja in v vseh ravneh: na mednarodni ravni, v vojnah, lahko pa na nižjih ravneh - v institucijah ali v takšnih skupinah, kot so vaše, če skuša kdo dobiti moč nad drugimi, pa tudi v družini. V tradicionalni družini je svojo voljo skušal uveljaviti možki, oče.

Nosilec volje do moči je človek kot subjekt. Bistveno je, da lahko govorimo o človeku kot subjektu šele od novega veka, od Descartesa naprej. Poistovetenje človeka in subjekta ni nekaj samoumevnega, ni nekaj večnega, ampak je nastalo in bo minilo oz. že mineva.

Poistovetenje človeka s subjektom je nastalo na začetku novega veka. Ko človek postane subjekt, začne vse, tudi ljudi okoli sebe, obravnavati kot objekte, kot predmete svoje manipulacije. Ne samo vse okoli sebe, ampak tudi samega sebe, svoje telo. Paradoks tega je, da čim bolj hočem biti subjekt, tem bolj moram stvari spreminjati v objekte, v predmet svoje manipulacije, se pravi - tudi svoje telo. To pa je paradoks, saj se tedaj kažem kot dvojna osebnost. Čim bolj se napenjam, da bi obvladal telo, tem bolj to telo pod mojim pritiskom trpi. To potem na najbanalnejši ravni pripelje do infarktov ali do psihičnih bolezni. Ta težnja, da bi bil človek absolutni subjekt, lahko vodi samo v kataklizmo, tako na ravni telesa kot na ravni sveta, o čemer sedaj govori ekologija.

Bistvo postmodernizma je, da spet razloči med človekom kot človekom in človekom kot subjektom na eni strani, na drugi pa razloči med stvarmi kot stvarmi in stvarmi kot objekti - predmeti človekove manipulacije, uporabe. Se pravi, da tudi narave ne uporabljamo več kot objekt, kot goli predmet izkoriščanja, uporabnosti, ampak jo dopustimo v tem, kar narava je. Predvsem pa, da človek pusti sam sebi biti to, kar je. Od tod sintagma: *pustiti biti*. Torej najprej samemu sebi pustiti biti to, kar si; mlademu človeku to, da je mlad človek, ženski to, da je ženska itd.

To pa seveda predpostavlja, da smo sposobni razumeti drugačnost drugega kot drugega. To se pravi, da drugega ne skušamo preoblikovati in

oblikovati po svoji podobi. Da ga ne skušamo priličiti samemu sebi, ampak ga pustimo biti v njegovi lastni eksistenci. Na prvi pogled *pustiti biti* pelje v čisto razpuščenost, vendar če izhajamo iz drugosti, drugačnosti, vidimo, da ni tako. Človek je tudi družbeno bitje - poleg tega, da je naravno in duhovno bitje. Zato ta *pustiti biti* pomeni tudi so-bitje, so-bitje z drugim in drugačnim. Ko pustim biti drugemu in drugačnemu to, kar je, ustavljam to razpuščenost, uvajam oz. se v najino razmerje uvaja nekaj drugega. Ne skušam oblikovati po svoji podobi, ampak skušam dopustiti biti obema, da ostaneva to, kar sva. Kljub temu, da sodelujeva, da sobivava, da živiva skupaj. Ta premik, ko spoznamo razliko med človekom kot človekom in človekom kot subjektom ter med stvarmi kot stvarmi in stvarmi kot objekti našega izkoriščanja, vpelje vrsto novosti.

In če sem rekel, da to pri nas ni nič novega, saj že tako rekoč petnajst let vemo za to, je pa novo, da zdaj doživljamo prve "uspehe" tega postmodernega načina mišljenja. Da napor, ki je bil vložen, prinaša rezultate, če lahko tako rečem. Eden bistvenih rezultatov je, da smo na Slovenskem vendarle prišli do sprave. Sprava pomeni ravno to, da pustiš biti drugemu to, kar je. Da ga dopuščáš in mu v tem dopuščanju tudi odpuščáš. Dopuščanje in odpuščanje sta bistvo sprave, do katere je na Slovenskem že prišlo, katere učinki so se že pokazali, se pa ne kažejo pri sosedih, kjer do te sprave ni prišlo in niso v tej smeri nič ukrenili. Ta sprava je slovenski narod poenotila.

Ta poenotenost, ki pa seveda ni tista poenotenost podreditve kaki Ideji, ampak ima druge izvore, temelji na spravi, ki je slovenski narod utrdila. Torej sprava ni nekaj mehkužnega; rezultat ni mehkost, ampak utrditev, kar se je v tej kratki vojni poletu 1991 tudi pokazalo. Pokazalo na ta način, da je obstajal poseben odnos do drugega, tudi do sovražnika. To se pravi, da je obstajal poseben odnos do življenja. Tudi naši vojaki, če so že morali streljati, tega niso počeli z veseljem. Komandanti so poročali, da so fante z veliko težavo pripravili do tega, da so sploh začeli streljati, kar je popolnoma razumljivo. Pa tudi potem, ko je do tega prišlo, se je čuvalo vsako življenje in to ne samo življenje lastnih ljudi, ampak tudi življenje drugih, t.i. sovražnikov.

Tako ima ta miselnost, ki jo povzemamo s sintagmo *svetost življenja*, pri nas neki učinek, in to dober. To ni učinek v smislu tehnične učinkovitosti, saj je vezan na drugo plat. Svetost življenja je neposredno povezana s posvečenostjo mrtvih. Kajti če govorimo o drugih in drugačnih, potem ni nikogar, ki bi bil bolj drug in drugačen, kot so mrtvi. Ta odnos do smrti, do mrtvih je spet nekaj temeljnega v postmodernem mišljenju, česar moderna misel ne pozna. Moderna misel je misel subjektivitete, težnje subjekta po absolutni volji do moči, po gospodstvu nad zunanjim svetom, nad naravo in

družbo ter nad samim seboj. Ta težnja je izhajala iz neke ideje (to je še vse vpliv platonizma) in je tej ideji podredila vse, tudi konkretna življenja. Vedno je bila pripravljena žrtvovati človeka kaki višji Ideji, zamisli, ki je igrala v tem primeru vodilno vlogo, človek sam pa je igral vlogo sredstva za doseganje tega cilja.

S tem da ne izhajamo več iz ideje, ampak iz same človekove biti (človek pa je v svoji biti nekaj končnega, smrtnega), se zavemo končnosti, smrtnosti, tega, da človek po svoji biti ni nekaj večnega, ampak nekaj smrtnega, smrti zavezanega. To je bistvena novost, ki jo prinese Martin Heidegger: sama bit ni nekaj večnega, ampak nekaj končnega; kajti bit je vedno bit neke končne stvari in tega se človek zaveda zlasti v svoji smrtnosti. Ravno zato je tako pomembna misel o *pustiti biti*, da drugemu pustiš biti to, kar je, dokler živi v teh pravzaprav kratkih trenutkih življenja.

Tu sem uporabil nekaj besed, ki jih lahko srečate tudi v krščanstvu, tako da bi lahko govoril o določenem sorodstvu med postmodernim mišljenjem in krščanstvom. V čem je razlika? Krščanstvo umeščam v tradicionalno mišljenje, predmoderno mišljenje, postmoderna misel pa je nekaj, kar nastopi po modernem mišljenju. Krščanstvo moramo razumeti na dveh ravneh, na ravni Svetega pisma in na ravni krščanske filozofije. Krščanska filozofija je v glavnem v celoti podrejena platonizmu, metafiziki, in ko Nietzsche pravi - Bog je mrtev - misli na smrt tega metafizičnega boga, boga kot vrhovnega gospodarja, kot Sodnika, kot tistega, ki daje vse vrednote, ki zapoveduje in zahteva poslušnost, podrejenost. Ta metafizični bog je razložen kot najvišje bivajoče in kot prvi vzrok vsega, kar je. Nastopa hkrati kot Gospodar in Sodnik. Je tisti, ki vse obvladuje in nad vsem vlada. Je Gospodar tako narave kot zgodovine. To je ena plat, druga plat pa je, da pojem boga (ne toliko filozofski kot svetopisemski) prinaša še nekaj oz. ima sam v sebi še nekaj, in to je svetost. Bog je nekaj svetega in po Bogu kot tistem, ki je vse ustvaril, se ta svetost prenaša na ves svet, na vsa živa bitja, tako da lahko govorimo tudi o svetosti življenja. Od tod izhaja spoštovanje življenja, se pravi svetosti življenja; in zaukazana je, recimo v krščanstvu, nedotakljivost življenja.

Moderna misel, konkretno Nietzschejeva, ki pravi, da je bog mrtev, seveda tega odpravi, in kar je glavno, z Bogom zavrže tudi sveto. Kot sem rekel, življenje spremeni v čisto funkcijo, v sredstvo nekih ciljev. Pa naj bo to na področju filozofske misli ali v marksizmu (komunizmu) oziroma v kapitalizmu, kjer ima absolutno oblast profit, kjer je vse podrejeno profitu. Ničesar svetega ni več v tem modernem svetu. S tem ko je Bog mrtev, je odpravljeno tudi sveto. Postmoderna misel se ne vrača k metafizičnemu bogu, bogu kot Gospodarju narave in zgodovine, kot prvemu vzroku, kot vrhovnemu bivajočemu (kajti to smo razpoznali kot dediščino metafizike),

ampak znova uveljavlja sveto kot sveto. Tu je povezanost postmoderne misli s krščanstvom in krščanskim etosom, se pravi tudi s tistim, kar sem prej povedal o spravi, dopuščanju in odpuščanju. Ne gre za nasprotje s krščanstvom, gre za to, da lahko postmoderna misel sodeluje s krščanstvom, kar moderna in ničejska misel ni mogla, ker je zavračala krščanstvo kot tudi vse ostale religije. Religija je bila proglašena za opij ljudstva ipd.

Takšen stik ne velja samo za krščanstvo, ampak velja za vse religije, posebno še za budizem. Kajti budizem je tisti, ki izrecno uveljavlja spoštovanje vsega živega, ne samo človeka, in preko tega tudi narave v celoti. Na drugi strani je moderna misel. Človek sam postavlja zakone, sam je subjekt postav, zakoni niso nič drugega kot človekove postave in zato je vse odvisno od njega. Zahteva popolno svobodo, svoboda je brezmejna, človek sam izbira samega sebe, sam določa svoje bistvo, je svoj lastni projekt itn. Kot sem poskušal pokazati na začetku, vodi ta koncepcija v kataklizmo - tako v odnosih do narave kot do samega sebe. Popolno podrejanje je poskus, da bi se povzpeli nad svet, nad naravo, družbo in nad samega sebe. Kot absolutni subjekt samega sebe spreminjam v brezpogojni predmet manipulacije s samim seboj in hkrati tudi postanem predmet manipulacije drugega, ki hoče tudi biti subjekt. Ta prepletenost prinese v skrajni konsekvenci ravno nasprotno učinke, kot si je to ta človek, ki je hotel biti absolutni subjekt, zamišljal. Popolna svoboda na koncu pripelje do popolne avtoblokade, nesvobode in neprostosti.

Postmoderna misel pa v nasprotju s tradicionalno, kaznovalno in nadzorovalno politiko ter moderno politiko, ki na videz to nadzorovanje popolnoma odpravi in vpelje popolno samoljubnost in samovoljo, v odnosu do tega spet vpelje neke meje. Meje, ki pa seveda ne izhajajo iz kakega subjekta (subjektivitete), ampak so to meje, so to zakoni same biti; to so meje življenja, to so navsezadnje meje, ki mi jih postavlja drugi in drugačni. Ne na ta način, da bi od mene kaj zahteval, ampak že samo s tem, da je in da ima pač vsak človek svoje dostojanstvo. To je tista meja, ki jo moramo danes priznati; rečeno drugače, če moderna misel pravi, naj vse tisto, kar lahko storimo, tudi naredimo, je postmoderna misel prišla do spoznanja, da vsega tistega, kar sicer lahko storimo, ne smemo storiti. Zaradi tega ne, ker obstajajo zakoni, ki izhajajo iz *biti* človeka in stvari samih.

Na različnih ravneh se zdaj kaže učinek tega prepoznanja. Ne morem vsega tega opisati, zato bi to prikazal samo na nekaj ravneh. Najprej znotraj ekonomistične misli. Kot veste, je tradicionalna misel (od Aristotela naprej) izhajala iz ekonomije. Kaj pomeni *ekonomija*? Pomeni nekaj proizvesti za čim manjše stroške, se pravi, za čim manj čim več dobiti. To je ekonomija, ne glede na stranske učinke. Ekonomiji sledi v 20. stoletju *ekologija*. Ta upošteva še nekaj drugega. Ne samo to, kako na najcenejši način priti do čim

boljših učinkov, to je utilitarizem, temveč upošteva, kaj se začne v profitnem pogonu dogajati z naravo, z okoljem. Skratka upošteva širši kontekst. To še spada v koncept modernizma. Postmoderna misel vpelje nekaj tretjega, čemur lahko rečemo - ta termin se je že uveljavil v svetovni literaturi - *ekozofija*. Se pravi, najprej smo imeli ekonomijo in ekologijo, zdaj govorimo tudi o ekozofiji.

Ekozofija pa seveda pomeni ravno to, da že na izhodišču zastavimo drugačen koncept, drugačno razmerje do vsega tega, kar je. Vse to, kar je, vse to, kar biva, vsemu temu lahko rečemo tudi bivajoče. Vse to, *kar je, je* bivajoče. Vsaka stvar je bivajoče. Drevo biva, zato je bivajoče. Človek biva, zato je bivajoče. Klop biva, zato je bivajoče. Ko bivam in sem *bivajoče*, obenem tudi *sem*; in tu je neka razlika. Miza kot *bivajoče* je, ampak *ta je* ni isto kot miza. Stol je, ampak *ta je* ni isto kot stol. Drevo je *itn*. *Ta je, ta bit* drevesa, beseda je je tretja oseba glagola biti, je nekaj drugega od samega drevesa, in jaz sam, kolikor sem, ta sem je nekaj drugega od mene samega kot bivajočega.

V filozofski terminologiji pravimo, da bit ni nič bivajočega. Če se zdaj ozrem nase: v tem, ko sem, zmeraj razlikujem svojo bit od tega, kar sicer veljam navzven, se pravi od svoje družbene vloge, od svoje funkcije in od tega, kar vsakokrat konkretno počnem. Nikdar nisem samo to, kar sem v kaki vlogi, bodisi v službi bodisi v vlogi očeta, matere, vojaka, šoferja, česarkoli. Če se zavem te razlike med bitjo in bivajočim, sem vedno tudi v distanci do tiste vloge, ki jo igram, ki sem jo prisiljen včasih odigrati. In ta razlika, če se je zavem, me tudi sili v to, da se zavem, da ne morem nikdar doseči tistega, kar si želim. Vedno je tu ta razlika, ta distanca, ta zareza med mojo bitjo in tem, kar želim. Nikdar nisem v celoti to, kar si želim. Se pravi, nastopi razlika med hotenjem, željo in hrepenenjem. Pravzaprav je hrepenenje tisto, ki me neprestano postavlja v to distanco do samega sebe.

Naj se znova povrnem k tisti sintagmi *pustiti biti*; ta se ne nanaša le na to, da pustim biti drugemu, ampak tudi samemu sebi. Ta *pustiti biti* ni določen s kakim končnim ciljem, kakim namenom. Moje življenje naj ne bi bilo določeno, naj ne bi bilo sredstvo kakega cilja; gre za to, da ima življenje svoj lastni smisel, da obstaja resnica moje lastne biti. To resnico, ta smisel biti moramo spet razumeti ne kot adekvacijo, ne kot ustrežanje neki ideji, zamisli, ampak v pomenu grške besede *aletheia*. Ta beseda je sestavljena iz dveh besed, *a-* pomeni ne, *letheia* pa pomeni skritost. *Aletheia* pomeni torej neskritost.

Gre za to, da razumemo resnico v smislu *aletheie*, v smislu neskritosti. In ta resnica je smisel biti, smisel v pomenu neskritosti, jasnine biti. Kaj pa je to jasnina biti, neskritost, odprtost biti? Termin, ki se v slovenščini imenuje jasnina, je vpeljal Heidegger in se nemško imenuje *Lichtung*. *Lichtung*

pravzaprav pomeni jaso, to je to, kar tu vidimo, to je ta jasa ali pa če med oblaki nastopi jasnina. To je ta jasna jasnina, ki jo srečamo sredi gozda. Ko sredi gozda stopimo iz gozda, se nam odpre ta prostost, ta jasa, ta jasnina, ki je v bistvu kot take ne moremo opisati. Tako kot rečemo, da bit ni nič bivajočega. To ni opis biti. Ko pridem iz gozda, se mi nenadoma odpre: to je jasa, torej ni več goščave, ni več gozda, sem sredi te odprtosti. In za to tudi gre v postmoderni misli, se pravi, da sem odprt do sveta in do samega sebe.

To se na nek način kaže tudi v umetnosti. Če spet vzamemo trojico tradicionalna, moderna in postmoderna misel ali umetnost, potem naj imenujem tri pisatelje na B: za tradicionalno umetnost Balzaca, npr. v *Povesti o kmetih* gre za natančno opisovanje kmečkega življenja, to je ta tradicionalna umetnost. Za moderno umetnost bi lahko vzeli Brechta, njegovo kritično razmerje do sveta, kot veste, zahteva od igralca, da ve, kaj igra, da se ne vživlja, da drži distanco, t.i. potujitev, tako da je stalno v kritičnem odnosu ne samo igralec, ampak tudi gledalec, npr. *Mati korajža*. Za postmoderno misel pa navedimo Becketta, ki ne piše niti na način Balzaca niti Brechta, niti na realističen (prikazovalen) način niti na način kritike. Opisuje na povsem drug, razkrivajoči način. Na ta način, da do zadnjih tančic razkriva samega sebe in svojo usodo, svojo smrtnost, končnost svoje biti. Najbolj znana je njegova drama, ki jo vsi poznate, *Čakajoč na Godota*. Vse, kar se dogaja v tej drami, je, da Godot čaka veliki cilj, a tisto pričakovano se ne pojavi. In potem nastane ta ideja, do katere pride Lyotard, da namreč ni več velike zgodbe, in če ni več velike zgodbe, tudi ni več velikega junaka, ki bi to zgodbo uresničeval. Zdaj imamo povsem drugačne "junake".

Postmoderna umetnost prikazuje človeka v njegovi končnosti, v njegovi smrtnosti. Isto imamo v slikarstvu. Najznačilnejši slovenski postmoderni umetnik je Janez Bernik. Tu lažje vidimo, v čem je razlika med tradicionalno, moderno in postmoderno umetnostjo. Bernik je dal skozi vse tri faze. Zaradi pomanjkanja časa tu ne morem opisati, kako se je to dogajalo na Slovenskem, kako se je to razvijalo desetletja. Vrsta naših umetnikov je šla skozi te tri faze: od tradicionalizma preko protomodernizma (uvoda v modernizem) in modernizma do postmodernizma.

Klasična umetnost, tudi slikarska, pač odraža, slika naravo ali pa svetnike po človekovi podobi, moderna umetnost potem vse to opusti, vpelje tisto igro s slikarskimi elementi, to imenujemo abstraktno slikarstvo, se pravi, imamo samo barve, različne kombinacije barv, podobno je v glasbi, samo da se ne imenuje abstraktna glasba, ampak konkretna glasba, a pomeni isto kot abstraktno slikarstvo. Nimamo več opravka z melodijo, ampak s šumi, elektronsko glasbo, z elementi glasbe. Isto bi lahko povedal za poezijo.

Kaj je postmoderno slikarstvo? Na Bernikovih zadnjih slikah to lahko

vidimo, eno vam bom pokazal, da bo bolj nazorno. Vsi veste, kakšen je tradicionalni križev pot in kakšen je Kristus na križu. Tu, pri Berniku imamo v postmodernem slikarstvu nekaj podobnega. Vsaj petdeset teh slik je naslikal. To so ogromne slike, tudi dva metra krat dva metra. Ob njegovi sliki razpetega človeka, bo tisti, ki pozna križev pot, takoj dobil asociacijo, da gre tu za križanega, za Kristusa, ker smo pač vsi vzgojeni v krščanstvu. Kdor pa ne bi bil vzgojen v krščanstvu, bi videl samo razpeto, trpeče človeško telo. Ne bi videl Kristusa. Postmoderna misel oz. umetnost vpeljuje vse tradicionalne teme, vendar na nov način. Ne tako, da bi bilo zavezano kaki konfesiji, v tem primeru katolištvu ali neposredno krščanstvu, ampak tako, da *Ecce homo!* velja dobesedno, torej, to slikarstvo zdaj pokaže človeka kot takega. To ni v nasprotju s krščanstvom. Krščanstvo to razlaga kot Kristusovo trpljenje, ampak obenem taka slika govori tudi sama zase, mimo tega vse ali veliko pove. V tradicionalnem slikarstvu bi zadaj videli Golgoto, narisano bi bil križ, tu pa ni nobenega križa, samo razpeto telo, in ni nobene Golgote, nobenih dreves. To je učinek modernizma. To je sicer barvasta slika, zadaj so neke barve, na način abstraktnega slikarstva imajo svoj učinek in svoj vpliv, ampak to ni več odraz, slikar ne poskuša več odraziti sveta, prikazati konkretne Golgote. Gre za prikaz na podlagi modernih izkustev, na podlagi umetnosti zaradi umetnosti. Če povzamem, postmodernizem ne odpravlja prispevkov, ki jih uveljavi modernizem, obenem pa prepozna, da sta abstraktno slikarstvo oz. konkretna glasba slepa pot. Da je npr. konkretna glasba peljala v čisti šum, v čisto redundanco in ni imela nobenega smisla več. Po drugi strani gre za vrsto miselnih zadev, ki sem jih skušal izreči in so imele velik vpliv tudi pri nas.

Naj povzamem in navedem neko Kafkovo misel. Kafka je v dnevnik zapisal misel, ki se na prvi pogled zdi nekoliko čudna in nenavadna, ampak zdaj vidimo, da je zelo globoka. Mi od Kocbeka naprej poznamo dilemo o strahu in pogumu. Kadar gre za strah in pogum, se bomo zmerom odločili za pogum. Tako so nas učili, vsaj fante, da je treba biti pogumen. Kafka pa pravi - ne, ali strah ali pogum je napačna dilema. Ne gre za nasprotje med strahom in pogumom. Ne gre za pogum, ampak za neustrašenost. To je tisto tretje, se pravi, niti strah niti pogum, ampak neustrašenost, ki vse prenese, z mirnim pogledom. Se ne ustraši, vendar pa ni slepo pogumna. Še doda: v mojem razredu v gimnaziji sta bila samo dva pogumna, ampak še tista dva sta kmalu po gimnaziji, po maturi naredila samomor. Kajti slepi pogum vodi v briskiranje življenja, v nespoštovanje sebe in drugih. Tudi v tej "naši" vojni, če to smemo tako imenovati, se je pokazalo, da dilema strahu in poguma ni odločilna dilema. Kajti le na podlagi neustrašenosti se lahko uveljavita tudi vztrajnost in neuklonljivost, pogumnež se zaleti, pa se kmalu tudi umakne. Neustrašenost pa je tista, ki daje trdnost, vztrajnost in

neuklonljivost in naj spet omenim, ko smo že govorili o Dušanu Pirjevcu, da je že konec šestdesetih let napisal knjižico, ki ji je dal naslov *Heroji, hlapci, ljudje*; na podlagi Cankarjevih *Hlapcev* seveda. Tam je nastopil tako proti herojstvu kot proti hlapčevstvu in se zavzel za človeka kot človeka, se pravi za ljudi brez prenapetosti. Na Slovenskem ima postmoderna misel torej vrsto sidrišč. Je utrjena in bo, verjetno na različnih področjih, še naprej delovala. Hvala!

Odgovori na vprašanja

Zmago Gašparič: Meni se je ves čas zdelo pomembno, da bi rekli nekaj besed o filozofiji eksistencializma. Zame je bolj sprejemljivo sveto. To sveto nekako tu visi, ker boga ni, tu je nek spregled, tu je neko razsvetljenje. Običajno ljudje tega ne najdemo, se nam ne pokaže, nimamo te sreče, mislim, da ta manjko tu notri je, tako kot ga jaz razumem in čutim. Seveda sem pa zmeraj na tej relaciji vzrok-posledica, to pač označujemo kot tradicionalno filozofijo, tako da me to ne zadovolji. Moram pa reči, da mi je blizu miselni svet eksistencializma, ta pa je močno naslonjen na krščanstvo.

Hribar: Poskušal sem prikazati ta razvoj skozi desetletja. Mi smo imeli po vojni naslednji razvoj. Od leta 1945 do srede petdesetih let smo imeli dialektični in historični materializem v filozofiji ter socrealizem v umetnosti. Od leta 1955 do 1964 smo imeli eksistencializem, in to mlado-marksovski eksistencializem. Bistvo tega eksistencializma je, da postavlja eksistenco pred esenco, to pomeni, da jaz v svojem konkretnem bivanju nisem določen vnaprej, kaj bom iz samega sebe naredil, ampak se sam projektiram, se sam programiram in sam iz sebe bom iz samega sebe naredil, kar sem zmožen narediti. Tu so seveda predpostavke: da je človek popoln gospodar samega sebe in da lahko iz sebe naredi, kar hoče itn. To je temeljno izhodišče in hkrati zmeta eksistencializma. Obenem z eksistencializmom je bil na področju umetnosti protomodernizem, poezija Daneta Zajca, Gregorja Strniše itn. Naslednje obdobje, nekako od srede šestdesetih let do srede sedemdesetih, je bilo obdobje heidegerjevstva. Bistvo heidegerjevstva na tem področju je, da ne izhaja niti iz eksistence niti iz esence. Heidegger je napisal posebno pismo Sartru, ki se je skliceval nanj, in v njem pravi, da ne izhaja niti iz bivanja niti iz bistva, ampak iz biti. Latinsko se reče esse essentia in esse existentia. Esse essentia je bistvo, esse existentia je bivanje. Sam esse pa ostane nevprašan v vsej filozofiji, tudi pri Sartru. Heidegger pa se vpraša prav po biti (esse), glede na njeno razliko do bivajočega. To je zdaj čisto na kratko, v čem je razlika med eksistencializmom in mišljenjem biti, ki sem

ga skušal prikazati.

Glede svetega. Kot sem rekel, vsako drevo je, miza je, gozd je, človek je, vse to je in ta *je* ni isto kot miza, gozd, drevo, človek; ta *je* pomeni bit. In ravno tako, kot rečemo: miza je, drevo je, gozd je, lahko tudi rečemo: bog je. Se pravi, bog ima bit, vendar ni bit, ni isto kot bit. Ta temeljna razlika, t.i. ontološka diferenca, je tisto, kar vpelje Heidegger, se pravi: bit ni nič bivajočega. Tudi Bog je, vsaj znotraj metafizike, vrhovno bivajoče, v sholastiki je to vrhovno bivajoče izenačeno s samo bitjo. Heidegger pa ravno postavi, da tudi bog *je*, ima *bit*, vendar pa ta *bit* ni isto kot *bog*; bit ni nič bivajočega, se pravi, da tudi ni isto kot bog. Gre za razliko. In kje zdaj nastopi problem svetega oz. vprašanje svetega? Sveto je navzoče v vseh religijah. Zato sem rekel, da obstaja med postmodernizmom in krščanstvom pa tudi drugimi religijami neko sorodstvo. Vse religije sveto ohranjajo ne glede na to, ali so monoteistične, ali imajo enega Boga, z veliko začetnico, ali ne. Najznačilnejši je budizem. Zen budizem zanika celo obstoj svetega, naj bi ga zanikal, toda tu je neka pomota. Ne zanika obstoja svetega, ampak sakralnega. Je pa seveda tudi razlika med svetim in sakralnim. Sakralno je institucionalizirano sveto, se pravi, če cerkev nastopa kot sveto, je to sakralno, ni pa to sveto kot sveto. Budizem torej zanika institucionalizirano sveto. Priznava pa sveto kot sveto, spoštovanje življenja kot takega itn. Na videz imamo opravka z nekimi tehnikami, značilnimi stopnjami v budizmu, ko, kot veste, izhaja iz dihanja, stalno je pozoren na to, kako vdihnem, izdihnem. Zmeraj moram pomisliti: vdihnem/izdihnem. Trenira še pa še, prihaja skozi različne stopnje in zelo natančno občuti vsak del svojega telesa in tudi sveta okoli sebe. Pomembna točka je potem razsvetlitev, ko se mi po teh meditacijah nenadoma pokaže svetloba in vse stvari se mi v tej svetlobi pokažejo kot stvari. To doživljanje ni značilno samo za budizem; to bi potrdili vsi svetniki, ki jih poznamo. Tereza Avilska in Janez od Križa, vsi ti opisujejo podobne stvari, se pravi, to doživljanje ni značilno samo za budizem, ki pa ga zelo natančno opiše in tudi pove, kako je možno do tega priti. Zanimivo je, da ne glede na vero lahko vsak pride do tega, samo s to "tehniko", s tem treniranjem. To pomeni seveda tudi odrekanje itn. Kar pa je še bolj zanimivo, srečanje s to svetlobo se ima ponavadi za srečanje s svetim: sveto je svetloba. Kar pa je najbolj značilno, je to, tudi pri Terezi Avilski, da je naslednja stopnja stopnja strašne krize. Tisti, ki se tu ustrašijo, seveda ne morejo naprej, so "ubiti". Človeku se vse zagnusi, mu je do samomora. Ne veš več, kaj je bog in kaj hudič. Veliko jih zbeži. Lahko se zavedaš, da si v krizi in zbežiš iz nje, lahko ostaneš pri točki svetlobe. Šele nato prideš do nirvane, totalne tišine, ki je neopisljiva. Nato se znova rodiš, roža je spet roža, čeprav drugače kot prej. Sam tega še nisem doživel. To je srečanje s svetim. Lahko je v podobi boga, ni pa nujno.

Modernizem je z ateizmom zavrnil tudi sveto. Sveto je temeljna beseda religije. V vsaki religiji je tudi črna magija, npr. satanizem. Girard pravi v svoji knjigi *Nasilje in sveto*, da je ena koristnih nalog religije nadzorovanje nasilja. Nasilje se usmeri na enega grešnika, žrtveno jagnje; žrtev plača za vse nasilje. Če se osamosvoji transfer nasilja, vodi to v satanizem. Neustrašenost ni brez strahu, zaveš se ga, hkrati pa deluješ, ne da bi ga premagal s pogumom, ga samo preneseš.

Bernard Stritih: V svojih razmišljanjih koncept neustrašenosti povezujem s konceptom konstruktivnega strahu po teoriji Guenterja Ammona. V tej teoriji je strah ena od funkcij jaza. Lahko je destruktiven, deficitaren ali konstruktiven. V zvezi z destruktivnim strahom govori zlasti o strahu pred strahom in o pojavih paničnega strahu. V kulturi, ki ne priznava umestnosti in konstruktivne funkcije doživljanja strahu, se razvijajo različne oblike odpisovanja strahu. To pomeni, da v vzgoji ne posvečamo dovolj pozornosti oblikovanju te funkcije, ampak strah poskušamo iztrebiti oz. ga nadomestiti z junaštvom. V Ammonovi skupini se mi je prvič posvetilo, da odsotnost doživljanja strahu pomeni zelo hud osebostni deficit, ki vodi v razne oblike gluhega trpljenja. To se kaže tudi kot praznina v jazu. Neustrašenost meni pomeni, da posameznik strah doživi, a se mu ne vda, ampak še dosledneje in z ostro budnostjo opravlja nevarna opravila oz. vztraja v nevarnem položaju. Prav na skrajni meji strahu prihaja do najdragocenejših človeških odločitev, ki pogosto odpirajo tudi nove možnosti za razvoj osebostne identitete pa tudi za večanje socialne prožnosti. S tem ko se posameznik uči srečevanja s strahom, se uči tudi razpoznavati nove kvalitete v svojem življenju in v medsebojnih odnosih.

Hribar: Vsak človek ima resnico svoje biti. Na nezavedni ravni to ljudje vemo. Ob snovanju preambule ustave je prišlo do konflikta med mano in teologi okoli svetosti življenja. Teologi zagovarjajo "nedotakljivost" življenja. Svetost je drugo kot nedotakljivost. Človek je zelo dotakljiv. Zato ob splavu ne bom zahteval kaznovanja, ampak bom čim več naredil, da ženske ne bodo prisiljene delati splava.

Girard pravi, da je tragedija prenos religije v umetnost. Namesto žrtvovanja na ognjišču se je to preneslo v umetnost.

V postmodernizmu je katarza še navzoča. Če vzamemo npr. podobo trpečega telesa pri Berniku - gledalec se identificira, to je element katarze. V vseh velikih umetnostih se srečujemo z žrtvami. Trpljenje privede do prepoznanja in očiščenja, katarze.

Jože Ramovš

Socialna problematika

Socialne zagate spremljajo človeštvo, odkar obstaja. Posamezniki, družine in druge človeške skupine pa tudi celotni narodi so nenehno v nevarnosti, da zaidejo v tako hudo materialno pomanjkanje ali v tako slabe medčloveške odnose, da so usodno ogroženi, v slepi ulici, iz katere ne znajo ali ne morejo sami.

Socialne zagate so torej dvojne - gmotne in odnosne. Oboje izhajajo iz naravnih danosti, iz napak družbenega sistema in skupin ter iz osebnih pomanjkljivosti, zmot in krivde posameznega človeka.¹

Pomembno je razločevanje med socialno težavo in osebno stisko. *Socialna težava* je objektivno stanje kakega človeka ali skupine; je stvarno neskladje tega človeka z naravo in razmerami. *Stiska* je osebno doživljanje težave; človek se zagate zaveda in zaradi tega trpi. Stiska je kakor trn v peti, ki človeka preganja, da težavo premaga sam, če tega ne more, pa s pomočjo drugih.

Možno je, da človek socialne težave - tudi usodne - sploh ne zaznava. Ne doživlja je kot stisko ali pa vsaj ne pravilno. Če je na primer nekdo zapit ali pa zasvojen z mamili, se te svoje hude težave ne zaveda oziroma jo doživlja v čisto napačni luči. Po drugi strani pa ljudje doživljajo skrajne stiske, ko v resnici ni z njimi nič narobe; na primer histerični sebičneži ali pa razvajenci, kadar ne morejo izpolniti svojih muh.

Razločevanje med težavo in stisko je važno, ker je reševanje osebne ali družinske zagate možno samo takrat, ko nekdo težavo doživlja kot osebno

¹ Pri ugotavljanju etiologije socialne problematike je v preteklosti navadno prihajalo do enostranskih razlag; biologistične smeri so vzroke bolj ali manj reducirale na genetske danosti, psihologistične smeri na duševne zavore, vogle in nezmožnosti, sociologistične pa na družbene razmere; možna bi bila tudi personalistična redukcija na osebne zmote in krivdo. Vzročnost pa je tukaj navadno kompleksna, zato je vsaka redukcija enostransko dojemanje stvarnosti in s tem nasilje nad resnico, ki reševanje zagate bolj ali manj onemogoča.

stisko. Stiska namreč zbudi v človeku pripravljenost za reševanje težave in sproži energijo za to. Seveda pa mora človek svojo stisko dojemati tudi kolikor toliko stvarno, sicer sili v napačno smer. Socialna kurativa redno uspe le tedaj, če človek svojo težavo doživlja kot stisko. Socialna preventiva pa je usmerjena k preprečevanju težav in krepitvi socialne klenosti; preventive torej ne poganja spontana motivacijska sila stiske, zato je možna le, če so ljudje ozaveščeni in se zanj odločajo, ne da bi jih k temu neposredno "priganjala" stiska.

Naravni imunski sistemi

Izhajamo iz aksioma; na katerem temeljijo vse človeške kulture - da je v celotni stvarnosti objektivni red in da je le-ta smisel tako v časovnem preseku kakor v razvojnem gibanju.² Z vprašanji usmerjenosti k določenemu cilju v okviru smiselne celote se ukvarja filozofska disciplina teleologija (gr. thelos - cilj, namen), v psihologijo pa je vprašanje smisla, objektivno smiselne vrednostne usmerjenosti in temeljne človekove usmerjenosti k smislu uvedel V. E. Frankl s svojo analizo eksistence in logoterapijo, ki velja za tretjo dunajsko psihoterapevtsko šolo; le-ta dobiva zadnja desetletja vse večji pomen. Vsa narava se oblikuje po fizikalnih, kemičnih in drugih zakonitostih; pri tem se nenehno vzpostavlja red, pa naj gre za mikroraven subatomskih procesov, za vseмирsko makroraven, za kristalizacijo snovi ali kakršnokoli drugo dogajanje v naravi. Ta zakoniti in smiselni red je zlasti viden pri pojavih prehajanja nežive snovi v živo in obratno.

Tukaj so za nas predvsem zanimivi nekateri mehanizmi, po katerih ti procesi samokrmilno potekajo na področju življenja, in sicer vzratni in povratni vzgibi. Mehanizem *vzratnega sporočila* (feed-back) je informacija, ki jo živo bitje samodejno prejema kot sprotni odziv na svoje delovanje. Povratni vzgibi pa so vgrajeni odgovori organizma na vzratna sporočila. *Vzratni in povratni vzgibi so torej komplementarni mehanizmi samokrmilnega sistema živega bitja, ki so potrebni za njegov napredek, reševanje iz*

² Z vprašanji usmerjenosti k določenemu cilju v okviru smiselne celote se ukvarja filozofska disciplina teleologija (gr. thelos - cilj, namen) v psihologijo pa je vprašanje smisla, objektivno smiselne vrednostne usmerjenosti in temeljne človekove usmerjenosti k smislu uvedel V. E. Frankl s svojo analizo eksistence in logoterapijo, ki velja za tretjo dunajsko psihoterapevtsko šolo; le-ta dobiva zadnja desetletja vse večji pomen.

nevarnosti in ohranitev. Najdemo jih pri slehernem živem bitju.

Tudi človek ima v vseh svojih razsežnostih, od biološke preko psihične do duhovne in medčloveške, vdelane naravne vzvratne in povratne vzgibe za ohranitev, napredek in reševanje v kriznih situacijah.

Na telesnem področju je znan *organski imunski sistem*, ki brani organizem pred škodljivci, bolnega ali poškodovanega pa zdravi. Če imunski sistem odpove - tako je pri AIDS-u - ne more pomagati nobeno zdravilo. Zato ni čudno, da medicina posveča tolikšno pozornost prav "medsebojnemu spoznavanju in sodelovanju celic"³ - imunologiji kot svoji posebni panogi. Pri študiju medicine je to eden temeljnih predmetov.⁴ Posebno pa se danes posvečajo imunologiji pri raziskovanju novih možnosti zdravljenja: "Nobena druga stroka ni dala zadnja desetletja toliko medicinskih impulzov kakor imunologija," ugotavlja Goerges Kochler, Nobelov nagradjenec in direktor Inštituta Maxa Plancka za imunologijo v Freiburgu.⁵

Imunski mehanizmi na duševnem področju so *psihični obrambni mehanizmi*. Njihovemu preučevanju se je na začetku tega stoletja posebej posvečal S. Freud, za njim pa to nadaljujejo zlasti številne psihoanalitične šole.

Na odnosnem in medčloveškem polju imamo *odnosne obrambne mehanizme*, ki so jih zadnja desetletja razgrinjali odnosni terapevti, zlasti H. E. Richter, H. Stierlin, E. Berne, R. D. Laing, J. Willi.⁶ Njihova spoznanja

3 Primerjaj naslov enega od učbenikov imunologije za študente medicine: Marjan Vozelj, *Medsebojno spoznavanje in sodelovanje celic*, Univerza E. Kardelja, Medicinska fakulteta v Ljubljani, Inštitut za mikrobiologijo, Ljubljana 1989.

4 Prim. Marjan Vozelj, *Kratek pregled klinične imunologije*, Univerza E. Kardelja, Medicinska fakulteta v Ljubljani, Inštitut za mikrobiologijo, Ljubljana 1989.

5 Nav po: *Imunska terapija* (1), Zavezništvo zdravnikov in celic, v: *Delo*, Sobotna priloga, 16. nov. 1991, str. 26.

6 Prim. Richter, H. E., *Eltern, Kind und Neurose*, Rowohlt, Reinbek pri Hamburgu 1969; Stierlin, H., *Eltern und Kinder*, Suhrkamp, Frankfurt na Maini 1978; Berne, E., *Spiele der Erwachsenen.*, Rowohlt V., Reinbek pri Hamburgu 1970; Laing, R. D., *Das geteilte Selbst*, Rowohlt, Reinbek pri Hamburgu 1976; Laing, R. D., *Das Selbst und die Anderen*, Rowohlt, Reinbek pri Hamburgu 1977; Willi, J., *Die Zweierbeziehung*, Rowohlt, Reinbek pri Hamburgu 1975.

je pri nas populariziral P. Brajša v svojih delih.⁷

Psihični in odnosni obrambni mehanizmi so znani predvsem v svoji patološki obliki; njihovi raziskovalci - psihoterapevti - so se seveda z njimi srečevali v boleštni in bolezenski obliki. Vendar je vsak imunski mehanizem v osnovi vzvratni in povratni vzgib za ohranjanje in napredek življenja. Seveda pa lahko pride pri vsakem tudi do nesmiselnega odzivanja, kakor je, denimo, na telesnem področju pri alergijah.

Telesni imunski mehanizmi so človeku skupni z vsemi živimi bitji, duševni pa zlasti z višje razvitimi sesalci. Nič manj pa ni narava poskrbela za samoohranitev na izvorno človeških področjih - duhovnem, kulturno-zgodovinskem in medčloveškem, kakor smo že omenili. Razlika je le ta, da delujejo imunski vzgibi na biološkem in psihičnem področju v osnovi samodejno, človek jih lahko s svojo osebno zavestjo le spoznava, zavestno razvija in utrjuje ali pa ovira njihovo delovanje in jih uničuje. Na izvorno človeških področjih pa ima človek po naravi vgrajene le zmožnosti za sistemsko vzvratno in povratno usmerjanje svojega razvoja, njihovo konkretno aktiviranje in delovanje pa je vedno odvisno od zavestnega osebnega spoznanja, odločitve in npora za izvedbo.

Na duhovnem področju so temeljni imunski vzgibi spoznanje lastne zmote, doživljanje osebne krivde, kesanje, odpuščanje, sprava.

Tudi na socialnem področju imamo naravni imunski sistem, ki skrbi za reševanje socialnih zagat ter krepitev socialne klenosti posameznika in temeljnih človeških skupin. Imunska vzgiba na tem področju sta samopomoč in dobrotelost. Tako ena kakor druga sta osnova vsake socialne pomoči v težavi in stiski.

Stiska v lastni socialni zagati ali pri socialni zagati svojcev je alarmno vzvratno sporočilo, pri zagatah drugih ljudi pa deluje kot opozorilni alarm za ukrepanje človeško sočutje s človekom v stiski. Tako v prvem kakor v drugem primeru se v človeku mobilizirajo telesne, duševne in duhovne sile za reševanje te stiske.

Človek se po naravi skuša iz stiske izkupati najprej sam. Če tega ne zmore, opazijo in rešujejo to zagato skupno svojci in najbližji v zakonu, družini, med prijatelji, sorodniki, bližnjimi sodelavci, sosedi. Šele, če težava presega zmogljivosti osebne samopomoči in samopomoči med ljudmi, ki so si človeško najbližje - v temeljnem človeškem odnosu - išče človek pomoč v širši družbeni skupnosti. Tuja pomoč človeku v stiski pa v osnovi izhaja iz

⁷ Prim. *Splošna psiho dinamika samoupravnega vedenja*, Delavska enotnost, Ljubljana 1978, in *Človek, spolnost, zakon*, Delavska enotnost, Ljubljana 1982.

naravnega socialnega vzgiba solidarne pomoči kateremukoli človeku v težavi, ne zato, ker je "naš", ampak preprosto zato, ker je človek; ta vzgib slovenščina lepo poimenuje z besedo dobrodelnost - narediti nekaj dobrega človeku v potrebi.

Samopomoč in dobrodelnost sta torej osnovna vzgiba življenja, da se rešuje v socialni ogroženosti in se razvija. Oba sta za *socialno delovanje države in družbe nujno potrebna in komplementarna sistema*: sta to, kar sta nogi za hojo; obe enako važni, človek je enako invalid, če izgubi eno ali drugo.

V zgodovini sta bili samopomoč in dobrodelnost tisočletja edina socialno varstvena prestrezna mreža. Delovali sta kot bistveni del ljudskega in verskega izročila. S prehodom iz kmečko-obrtniškega načina življenja in njegove stanovske družbene strukture v industrijski ter poindustrijski način so tradicionalni življenjski vzorci postali neuporabni. Tako je tudi tradicionalna oblika delovanja socialnih imunskih mehanizmov prišla v krizo, obenem pa začela oblikovati svoje nove oblike, ki opravljajo enake naloge v spremenjenih življenjskih okoliščinah.

V sodobnem razvitem svetu sta samopomoč in dobrodelnost poprijeli nove oblike. Najprej se je to zgodilo na področju reševanja materialnih težav. Tako se je samopomoč iz tradicionalne socialne mreže razvila v sodobne zavarovalniške sisteme in sindikalno gibanje, dobrodelnost pa v dobrodelniška združenja za lajšanje revščine najbolj bednih. Postopoma pa se iz istih socialnoimunskih korenin razvijajo tudi novi sistemi za reševanje odnosno-medčloveške problematike. Samopomoč je zadnja desetletja močno pognala novo mladiko iz svojih prvinskih socialnoimunskih korenin: skupine in organizacije za samopomoč. Podobno je z dobrodelnostjo; sodobna dobrodelna združenja in organizacije, ki so široko razvejane mreže vseh vrst poklicne in ljubiteljske, strokovne in laične socialne pomoči, vse bolj razvijajo tudi metodologijo za reševanje zakonskih in družinskih zapletov, osebnih človeških stisk in za preventivno krepitev socialne klenosti prebivalstva.

Samopomoč in dobrodelnost sta torej socialni imunski sistem, ki je *osnova vsega socialno varstvenega delovanja*, v sodobnih pojavnih oblikah pa sta tudi odločilna izvajalca socialnega varstva - sta *javna civilna sfera sociale v sodobni državi*.

Na osnovi teh dveh socialnih imunskih mehanizmov so se v modernem času razvile *različne stroke* za profesionalno reševanje človeških težav in zagat, poleg medicine še zlasti socialno delo, psihologija in razne veje specialne pedagogike. Velik del tega reševanja pa tudi v sodobnih civilno razvitih družbah ostaja v domeni *laičnega in ljubiteljskega socialnega dela*.

Vsaka prava socialna pomoč je človeški odgovor na človeško nemoč.

Poudarjam, da je to osebni človeški odgovor, kajti na socialnem področju vzratni in povratni odziv na težavo ali stisko ni tako spontan, kakor je pri telesnih in duševnih obrambnih mehanizmi; tu gre - podobno kakor na duhovnem področju - za izvimo človeško delovanje, ki terja smiselno osebno odločitev in njeno zavestno udejanjanje, če naj ima svoj polni in pravi učinek.

Sedaj pa si podrobneje pogledjmo vsakega od socialnih imunskih vzgibov posebej.

Samopomoč

Samopomoč je to, da si človek skuša sam rešiti svoje stiske ali pa okrepiti svojo socialno klenost za kljubovanje težavam. Prav tako je samopomoč tudi, ko si pomagamo medseboj v zakonu, družini, med prijatelji, sorodniki, sosedi, delovnimi tovariši, sotrpini v podobni stiski in v drugih temeljnih človeških skupinah, skratka med "domačimi", kjer težava enega pomeni stisko vseh.

Samopomoč torej *obsega dvoje*:

- osebno reševanje svoje lastne stiske, in
- skupno reševanje stisk in urejanje težav v okvirih zakona, družine, sorodstva, prijateljstva, delovne tovarišije, invalidske, verske, strankarske ali kake druge organizacije, kjer je zaradi temeljne medčloveške povezanosti reševanje težave enega od "naših" obenem reševanje naše skupne stiske.

Samopomoč je lahko *kurativna* - tiho reševanje težave in stiske, lahko pa je *preventivna* - antropohigienska skrb za krepitev socialne klenosti.

Matični družbeni sektor samopomoči je socialno varstvo, vendar pa ni nanj omejena, ampak zajema tudi druga področja socialne politike, zlasti vzgojo in izobraževanje, zdravstvo in rekreacijo.

Sodobno samopomoč lahko razdelimo v te skupine:

Osebna samopomoč. Človek si v potrebi, težavi ali stiski po naravi najprej pomaga sam.

Družinska in prijateljska samopomoč. Ljudje, ki so povezani v temeljnem človeškem odnosu, si na najbolj naraven in spontan način pomagajo zadovoljevati potrebe ter reševati težave in stiske.

Skupine za samopomoč. Sodobne skupine za samopomoč so osebna povezava dveh do tridesetih ljudi, ki temelji na samoiniciativi v skupni potrebi, težavi ali stiski. To je sodobna oblika nekrajevnega sosedstva in

nekrvnega "sorodstva", velike "družine", saj se ljudje v njih počutijo in delujejo kot enkratne osebe - kličejo se praviloma samo z osebnimi imeni - in ne kot "člani skupine". Organizacijska oblika skupin za samopomoč je zelo pestra, nestabilna in neformalna, dejavnosti so usmerjene večinoma navznoter, sodelovanje strokovnjakov je neformalno ali pa ga sploh ni. Sodobne skupine za samopomoč so se začele pred dobrega pol stoletja z anonimnimi alkoholiki (AA),⁸ zadnja desetletja pa se v razvitem svetu izredno naglo razraščajo, tako da jih je že nad 450 vrst⁹ - tako rekoč za vsako psihosocialno zagato.

Organizacije za samopomoč. So družbeno samoorganiziranje ljudi na temelju določne potrebe, težave ali stiske. To so formalne organizacijske povezave v javna društva in združenja ali pa krovna organizacijska povezava istovrstnih skupin za samopomoč na širšem območju. Organizacije za samopomoč imajo stabilnejšo, formalnopravno organizacijsko obliko, dejavnosti so usmerjene tudi navzven.

Družbeni projekti za uvajanje in pospeševanje samopomoči. To so profesionalni ali javni projekti, s katerimi družba ali država pospešuje uvajanje in razvoj skupin in organizacij za samopomoč na kakem področju, spremlja in koordinira njihovo delovanje, vnaša metodologijo in izkušnje od drugod, usposablja ljudi za samopomoč, formira matična središča za samopomoč ipd. Družbeni projekti za samopomoč so oblikovalnega, raziskovalnega, informacijskega, organizacijskega ali političnega značaja. Pobuda zanje je institucionalna, dajeta jo zlasti stroka in politika, tako da je del socialne politike na lokalnem ali nacionalnem nivoju.

V javnem sektorju velja posvečati posebno pozornost skupinam in organizacijam za samopomoč. Te lahko bistveno pripomorejo k dvigu kakovosti življenja zlasti na naslednjih področjih:

- za sožitje v družini in zakonu,
- na socialnovarstvenem področju,
- na zdravstvenem področju,

⁸ Njihovo temeljno delo je knjiga *Anonimni alkoholiki*, ki je izšla leta 1939; o nastanku in programu AA glej več na primer v: J. Ramovš, *Alkoholizem, zdravljenje alkoholikov in anonimni alkoholiki*, v: Duval, L. A., *Otrok, ki se je igral z luno*, Ognjišče, Koper 1985, str. 105-127;

⁹ Prim. Moeller, M. L., *Anders helfen; Selbsthilfegruppen und Fachleute arbeiten zusammen*, Ernst Klett, Stuttgart 1981, str. 15. Isti avtor je pred tem izdal tudi izčrpno monografijo o sodobnih skupinah za samopomoč: *Selbsthilfegruppen*, Rowohlt, Reinbek pri Hamburgu 1978.

- na vzgojnem in izobraževalnem področju,
- na področju rekreacije in prostega časa,
- na kulturnem in verskem področju.

Skupine in organizacije za samopomoč delujejo na laično civilni ravni osebne iniciative in osebne odgovornosti prizadetih. V njih se vsakdanja človeška izkušnja in življenjska iznajdljivost - "domače zdravljenje" - stekata s sodobnim strokovnim znanjem v celostni življenjski pristop k zadovoljevanju potreb ter reševanju težav in stisk. Njihova prednost je tudi to, da delujejo brez stroškov za državo.¹⁰

Skupine in organizacije za samopomoč postajajo danes v razvitem svetu odlično komplementarno dopolnilo strokovnemu delu in javni družbeni organiziranosti pri zadovoljevanju človeških potreb ter reševanju težav in stisk. Učinkovitost strokovnega dela povečajo čez njihove naravne meje.¹¹ Pri socialni in zdravstveni kurativi so to na primer zgodnja avtodiagnostika, rehabilitacija, medsebojna oskrba, obvladovanje nerešljivega, zlasti življenjsko obvladovanje kroničnih tegob.

Še večji je njihov prispevek na preventivnem področju, kjer zboljšujejo življenjski in sožitni slog; ljudi naučijo zdravega načina življenja, prehranjevanja, izkoriščanja prostega časa, dela in počitka, telesnega utrjevanja, usklajevanja medčloveških odnosov, kulturnega in duhovnega poglobljanja in podobnih sestavin višje kakovosti življenja. Njihova osnovna prednost je bazična dejavnost prizadetih; reševanje nalog in problemov se premakne na kraj, kjer nastajajo in se kažejo.

Skupine in organizacije za samopomoč s svojimi raznovrstnimi dejavnostmi veliko prispevajo k človekovemu zadovoljstvu, zdravju in kakovosti življenja nasploh, kajti v njih ljudje na neposreden in celosten človeški način zadovoljujejo svoje potrebe in rešujejo težave. Njihovo delovanje ni odtujeno iz konkretne vsakdanjosti, zato ima nanje in na okolico tudi celosten življenjski vpliv. V tem smislu dobivajo socialna, pedagoško-andragoška, socialnomedicinska, psihološka in sorodne stroke novo področje svojega dela - uvajanje in pospeševanje samopomoči oziroma pomoč ljudem za samopomoč.

Sodobno prizadevanje za zdravje, socialno klenost in sploh za kakovost

¹⁰ Braun, J., Rohrig, P., *Soziales Engagement: Ehrenamtliche Mitarbeit und Selbsthilfe im Bereich Soziales, Gesundheit und Jugend*, v: *Drogalkohol*, 1985, št. 3, str. 209-225.

¹¹ Matzat, J., *Zum Verhaeltniss von Profession, Leienhilfe und Selbsthilfe*, v: *Drogalkohol*, 1985, št. 3, str. 159-173.

življenja, za kar se zavzema *Svetovna zdravstvena organizacija*, temelji v veliki meri na samopomoči. Na družbeno organizacijski ravni posveča veliko pozornost skupinam in organizacijam za samopomoč; z družbenimi projekti jih preučuje, pomaga pri njihovem uvajanju in razvijanju, zlasti pa jih informacijsko in delovno povezuje v mreže na krajevni, nacionalni in mednarodni ravni. Skupine in organizacije za samopomoč so bistvena sestavina obeh glavnih strategij Svetovne zdravstvene organizacije v njenem projektu "Zdravje za vse do leta 2000":¹² strategije prizadevanja za zdravje (health promotion) in strategije zdrave javne politike (healthy public policy); prav tako so bistveni sestavni del projekta "zdrava mesta" v Evropi.¹³

Za vzpostavljanje skupin in organizacij za samopomoč je danes pri nas važno predvsem usposabljanje ljudi za aktiviranje njihovih lastnih potencialov in potencialov v njihovem življenjskem okolju. Drugi bistveni pogoj za uvajanje in širjenje mreže različnih skupin in organizacij za samopomoč pa je informatika. Na nacionalni ravni se oboje združuje v *nacionalnem matičnem središču za samopomoč* (clearing house), ki je:

- zbirališče in servis vseh podatkov o samopomoči, in
- središče za usposabljanje in oporo pri uvajanju skupin in organizacij za samopomoč.

Skupine in organizacije za samopomoč so posebno razvite v ZDA, v Evropi pa v Angliji, Belgiji, na Danskem, v Švici ter v Nemčiji, kjer so družbeni projekti za uvajanje in pospeševanje samopomoči deležni tudi močne systemske finančne podpore. V času finančne krize socialnovarstvenega, zdravstvenega in sorodnih področij so skupine, organizacije in družbeni projekti za samopomoč pomemben izziv v smeri iskanja bolj celostnih, alternativnih, cenejših in učinkovitejših oblik dela in organiziranja.

Pri nas je bila v tradicionalnem podeželskem okolju močno zakoreninjena sosedska pomoč. Razvito je tudi delovanje različnih društev, zlasti invalidskih, ki so organizacije za samopomoč. Po vzoru razvitih industrijskih dežel se tudi pri nas pojavlja vse več sodobnih skupin za samopomoč - tipičen primer so bili nedavno starši vojakov v JLA - sem in tja pa tudi kak javni projekt za uvajanje samopomoči.

¹² Prim. *Einzelziele für "Gesundheit 2000"*, Weltgesundheitsorganisation, Regionalburo für Europa, Kopenhagen 1985.

¹³ Prim. *Gesundheitsförderung in der Gemeinde*, Dokumentation zur "Gesunde Staedte", IFF - WHO - Stadt Wels, 1990.

Dobrodelnost

Dobrodelnost je pomoč kateremukoli človeku, ki je v težavi in stiski; pomagamo mu zato, ker je človek, ne pa zato, ker je "naš". Če upoštevamo ekosistemsko povezanost in temeljno soodvisnost vseh ljudi in vsega živega na zemlji, je tudi dobrodelnost samopomoč - dobrodelnost je samopomoč človeštva v planetarnem obsegu. Lahko bi parafrazirali naslov že omenjenega imunološkega učbenika za medicince in dejali, da je dobrodelnost "medčloveško spoznavanje težav in sodelovanje ljudi pri njihovem reševanju".

Dobrodelnost je v celoti socialnovarstvene narave; v osnovi je človeška reakcija na socialno stisko tujega človeka. Seveda pa je to lahko pomoč na ožjem socialnem področju, torej reševanje materialne ali medčloveško-odnosne zagate, prav tako pa tudi pomoč pri reševanju zdravstvene, vzgojne in izobraževalne ali kake druge zagate.

Za dobrodelnost se uporabljajo tudi tujke, zlasti karitativnost, solidarnost, diakonia, humanitarne akcije, toda lepa stara slovenska beseda dobrodelnost pove vse to. Najbolje je torej uporabljati besedo dobrodelnost, omenjene tujke pa le, kadar so strokovni pojem ali ime, na primer Karitas kot ime dobrodelne organizacije ali pa diakonija kot strokovni pojem za dobrodelno držo krščanstva.

Dobrodelnost je kot človeški socialni pojav naravni socialni imunski mehanizem. Vsako konkretno dobrodelno dejanje pomoči človeku v težavi pa je *osebna človekova odločitev*, ki izvira iz človekoljubne drže v človekovem srcu. Dobrodelnost je torej temeljna človeška dobrota in ljubezen do vseh. Ta drža se kaže na zunaj predvsem v obliki *skrivne osebne dobrodelnosti*, kjer naj - po svetopisemskih besedah - človekova levica ne ve, kaj naredi desnica.¹⁴

Osebna dobrodelnost je imela v polpretekli dobi zaradi pozitivistične miselnosti - tako pri nas kakor drugod po razvitem svetu - slabšalni pomen nekoristnega in nestrokovnega "samaritanstva". Pravkar se ta miselnost preveša v *postmodernizem*, ko se človeška zavest odpoveduje velikim samouresničitvenim zamislim, ki so se izkazale za človeško samovoljo proti ekosistemski celoti narave, s tem pa sovпада ponovno odkrivanje pomena in

¹⁴ Prim. Mt 6, 3.

cene temeljnih vrednot, med katere spada tudi dobrota.

Zaradi prepletenosti družbenih odnosov je nujno, da je dobrodelnost tudi organizirana v *dobrodelne organizacije in združenja*. Organizirano dobrodelno delovanje je *dobrodelništvo*. Mreža dobrodelnih ustanov s svojo družbeno pojavnostjo in z javnim obveščanjem olajša ljudem, da dajejo za potrebne in pomagajo tistim, ki so v stiski, ter da lažje pridejo do pomoči, kadar so v stiski. Sodobne dobrodelne organizacije in združenja so v okviru evropske pluralistične socialne široko razvejane mreže vseh vrst poklicne in ljubiteljske, strokovne in laične, materialne in medčloveško-odnosne pomoči ljudem v stiski.

Delo organiziranega dobrodelništva mora biti *strokovno*. Nujno je, da se ljudje, ki z dobro voljo in srčno dobroto skušajo ljudem lajšati stiske in reševati težave, za to delo tudi strokovno usposabljujejo, saj sicer rado prihaja do hudih napak. Socialno delo z ljudmi v stiskah in težavah je zelo zahtevno in človeško nadvse občutljivo delo, ki strokovno prav tako napreduje kakor vsa druga področja. Kdor tega ne bi upošteval, bi bil kljub najboljši volji podoben reševalcem, ki gredo na pomoč brodolomcem sredi oceana z jadrnicami iz Kolumbovih časov.

Sama po sebi dobrodelnost in dobrodelništvo nista vezana ne na verovanje, ne na politiko, ne na kaj drugega. V *zgodovini kultur so ju skrbno gojile veroizpovedi*. V krščanstvu je na primer prav dobrodelnost (diakonija) ena od treh bistvenih razsežnosti verovanja (ob martiriju in liturgiji), tako da je krščansko verovanje kakor miza na treh nogah od katerih je dejavna pomoč drugim v potrebi enako nosilna kakor drugi dve. Poleg osebne dobrodelnosti je krščanstvo že od začetka gojilo tudi skupnostno organizirano pomoč ter oblikovalo za to posebne službe in socialne organizacije. Že Sveto pismo govori o postavitvi sedmih diakonov za to delo v prvi cerkveni skupnosti,¹⁵ pozneje pa so vseskozi nastajale in delovale vedno nove dobrodelne bratovščine in redovi. Temeljno dobrodelno usmerjenost je krščanstvo našlo že v judovstvu. Tudi v današnjih razmerah zahodne civilizacije se osebna in organizirana dobrodelnost pogosto napajata iz verovanja in sta tudi povezani s katoliško in drugimi cerkvami.

V slovenski zgodovini se je skrbi za ljudi v stiski posvečala - podobno kakor drugod po Evropi - v glavnem krščanska dobrodelnost. Povojni socializem je zatrl organizirano delovanje verske dobrodelnosti. Organizirana dobrodelnost, seveda ne pod tem imenom, je bila le pri Rdečem križu, ki deluje tudi na več področjih socialnih potreb in stisk. Ko so se politične razmere "tajale", je tudi slovenska Cerkev znova začela organizirati

¹⁵ Prim. Apd 6,1-6.

dobrodelništvo; pionirsko vlogo pri tem je imela zlasti mladinska revija Ognjišče.

Ena od največjih svetovnih dobrodelnih organizacij je katoliška *Karitas*, ki bazično deluje na župnijski ravni. Slovenska *Karitas* je bila ustanovljena 1. maja 1990 in se naglo razvija, tako na področju dobrodelnih akcij v materialnih potrebah kakor pri oblikovanju projektov za pomoč v medčloveških težavah. Glavna prizadevanja želi mlada Slovenska *Karitas* - tako pravijo sami - v svojem začetnem delovanju usmeriti v vzgojo za dobrodelnost in v usposabljanje za prostovoljno delo na raznih področjih socialnih zagat, kar je v naših današnjih razmerah zelo modra odločitev.

Samopomoč in dobrodelnost v luči naše današnje socialne

Sodobne države se postopoma razvijajo v socialne države in v družbe blaginje. Njihov sistem socialnega varstva, zlasti srednjeevropski, je *pluralistična sociala*, ki jo sestavljajo štiri komplementarne in enakopravne sestrške veje:

- samopomoč,
- dobrodelništvo,
- državna sociala, in
- zasebne socialne ustanove.

Kako se je ta model razvijal in kako deluje danes v razvitem svetu?

Tradicionalno socialnovarstveno mrežo samopomoči in dobrodelnosti je začela zadnjih sto let postopoma nadomeščati nova, primerna današnjim življenjskim razmeram. Omenili smo že, kako je samopomoč poprijemala nove oblike sindikalnega gibanja, zavarovalništva ter skupin in organizacij za samopomoč, dobrodelnost pa sodobnih dobrodelnih organizacij in združenj.

Velik premik se je zgodil tudi pri pojmovanju države. *Moderna država prevzema sama zakonsko odgovornost za reševanje nekaterih socialnih težav in stisk, s tem da zakonsko zagotavlja najnujnejše socialne dajatve in storitve vsem državljanom.* V. Rus v svoji izčrpani knjigi o socialni politiki aksiomatično pove, kako danes legitimnost države temelji predvsem na zagotavljanju socialne varnosti: "*Samo država lahko daje zadostno pravno, ekonomsko in socialno varnost; država, ki teh funkcij ne opravlja, je nepotrebna, država, ki skuša poleg teh funkcij oskrbovati državljanke tudi z blaginjo, pa je nevarna.*"

Pri izvajanju zagotovljenih socialnovarstvenih storitev in dajatev si

sodobna država en del pridrži za izvajanje v *državnih socialnovarstvenih ustanovah*, vse druge zagotovljene socialne storitve pa s *pooblastilom (koncesijo) preda civilnim socialnim izvajalcem* - najboljšemu in najcenejšemu. To pa je lahko le javna civilna sfera sociale, ki temelji na večjem ali manjšem deležu prostovoljnega dela, poleg tega pa so domača in mednarodna združenja samopomoči in dobrodelništva učinkovit vzvod neformalnega strokovnega in etičnega nadzora, ki ga država in zasebniki v svojih ustanovah ne morejo doseči. Razvojna tendenca sodobne države, ekonomičnost storitev pa tudi zakonitosti strokovnega napredka narekujejo, da naj bo del storitev, ki si ga država monopolno pridrži za izvajanje z lastnimi izvajalci, čim manjši.

Zasebne socialnovarstvene ustanove so se pojavile na polju socialnega varstva kot zadnja veja. To se je zgodilo v zahodnem svetu kot paralela zasebnemu podjetništvu na materialno-proizvodnem področju. Ustanovijo in vodijo jih zasebniki, na nepridobitni način, po normativih stroke in pravne države.

Razvoj socialnega varstva je potekal zadnje obdobje v Evropi različno; drugače na realsocialističnem vzhodu, drugače v razviti srednji, severni in zahodni Evropi in spet drugače pri nas.

Vzhod je dosledno izhajal iz komunistične teze, da so socialni problemi posledica predsocijalističnih družbenih odnosov, in sociale sploh ni dopuščal. Njegovo izhodišče je bila obljuba popolne socialne države. Z uravnilovko in velikim planskim prerazporejanjem je začasno dosegel veliko socialno varnost za vse, ker pa ni premogel mehanizmov za gospodarski razvoj v materialno blaginjo, se je celotna družba vse bolj pavperizirala, država pa postajala pri reševanju socialne problematike vse bolj nemočna.

Zahod je socialnovarstveno področje bolj kakor druga prepuščal spontanemu razvoju novih oblik samopomoči in dobrodelništva, z mehanizmi trga in demokracije pa razvijal materialno blagostanje ter osebno pobudo in odgovornost. Postopoma je vse bolj izpopolnjeval zagotovljeno državno socialno varnost - k temu je prispeval svoje tudi pritisk grozeče nevarnosti komunizma. Ob samopomoči, dobrodelnosti in državni socialni so se tam začele pojavljati še zasebne socialne ustanove.

Pri nas smo imeli *socijalistično samoupravno socialo v monopolni "podružbljeni" izvedbi*. Njeni glavni pomanjkljivosti sta bili, da je v bistvu obšla ves naravni imunski socialni sistem - in s tem civilno sfero - ter da je bilo šolanje profesionalnih socialnih delavcev le dveletno - višješolsko, kar je onemogočalo strokovni razvoj. Profesija je bila umeščena kot "družbena služba", namesto da bi se avtonomno civilno strokovno razvijala, izhajala je iz "socialistične poklicne etike", namesto da bi rasla v svoji strokovni avtonomiji. V teh okvirih pa smo imeli dobro mrežo socialnovarstvenih

ustanov in socialne službe, ki se nam je ni treba sramovati. Bivši socialistični vzhod nam v svoji sedanji poplavi socialne problematike zavida, da smo socialo sploh imeli, srednjeevropski sosodje pa opozarjajo, da imamo danes v socialni nekaj prednostnih možnosti v primerjavi z njimi.

Za naše današnje socialno varstvo je značilno dvoje:

1. Prehod v postsocializem. V naših razmerah to pomeni smiselni prehod h konceptu evropske pluralistične socialne, pri tem pa skrbno ohranitev vsega kvalitetnega v naši dosedanji socialni.

2. Zelo povečana socialna problematika prebivalstva. Padanje materialnega standarda in brezposelnost sta trenutno problema, ki najbolj bijeta v oči, zagata pa ni nič manjša na področju socialne in medčloveške orientacije ter iskanja smiselne identitete v demokratičnih in postmoder-nističnih razmerah.

Mlada slovenska država ima zato na področju socialnega varstva zlasti te sistemsko-konceptualne naloge:¹⁶

1. oživiti samopomoč in dobrodelnost, da bosta kot naravni socialni imunski sistem temelj vse socialne, v sodobni organizacijski obliki pa naj bi tudi pri nas prevzeli reševanje velikega dela socialne problematike;

2. vzpostaviti razmere, v katerih se bo naglo razvila socialna stroka, tj. zlasti uvesti fakultetni študij, dober socialnovarstveni informacijski sistem in raziskovanje;

3. socialna stroka mora prevzeti izrazito vlogo iniciative in pomoči pri uvajanju samopomoči in dobrodelnosti;

4. z novo zakonodajo je treba vpeljati sistem pluralistične socialne, povezane v enotno nacionalno celoto, kjer so socialnovarstvene ustanove vseh štirih vej socialne enakopravne, vsaka veja pa ima svoje posebno mesto v celoti; to bomo dosegli, če bo občinska osnovna socialna služba postala strokovno visoko kvalitetna pri minimumu državi pridržanih socialnih storitev, sicer pa bo predvsem pobudnik civilne sfere samopomoči in dobrodelnosti ter povezovalka vseh socialnovarstvenih dejavnosti na svojem območju.

---

¹⁶ Z vprašanjem smiselnega postsocialističnega koncepta in organizacije socialnega varstva pri nas sem se temeljiteje ukvarjal zadnji dve leti; spoznanja so strnjena v knjigi *Slovenska sociala med včeraj in jutri*, Univerzitetni zavod za zdravstveno in socialno varstvo, Inštitut za socialno medicino in socialno varstvo, Ljubljana 1991.

TI MORDA NE, JAZ PA

Moja osebna rast prek samoorganizacije in samopomoči

SKUPNI KONTEKST, SKUPNA KULTURA IN POSAMEZNA KRIŽANJA

Marijke Rutten - Saris

VSAK ČLOVEK ŽIVI V KULTURI, SKUPINI, NARAVI

Kultura družbe, ki nas obdaja, prispeva velik delež k našim predstavam o tem, kakšen bi moral postati "jaz"

Ta referat posvečam Jokeu Smitu,
ustanovitelju akcijske skupine Men Women Society (MVM), 1968-
1988,

in ženski, ki jo imam rada in jo občudujem

Ustanovitev MVM 26. oktobra 1968
je bila uraden začetek drugega feminističnega vala
na Nizozemskem.

Osnova akcijske skupine MVM je enakopravnost spolov;
temeljna enakopravnost vseh ljudi in
pravica vsakega človeka
do kar najboljšega možnega razvoja.

Pri tem smo opazili, da so razlike med spoloma
zanesljivo manjše kot razlike med ljudmi nasploh.

MOŠKI: JAZ LOČEN OD DRUGIH?

ŽENSKA: JAZ STOPLJENA Z DRUGIMI?

Verjamem, da ljudem, čeprav se rodijo kot moški, rumeni, bogati ali kot ženske, ni vnaprej usojeno, da bi razvijali le EN način eksistence. Vladajoče, gospodujoče - v glavnem tudi bele - predstave o humanosti so odsev ekonomske, socialne in filozofske strukture naše družbe. Zdaj ženske in

druge zatirane skupine prihajajo na plan, s svojo pod/poleg/nad/za zavestjo, vedno bolj jasno postaja, da so to druga področja kot nezavedno. Mnogo je "zavednega" in še več je "na drugačen način", še vedno je drug svet. Svet s potmi, s katerimi lahko razumemo otroke; ki jih še vedno lahko povabimo na raznovrstne poti. V naši kulturi v glavnem vzgajamo samo v eni smeri na dvosmerni cesti; ali suho in hladno znanje ali pa neorganiziran kaos čustev. Razcepimo čustva in znanje in s tem razcepimo svoj jaz. Vzgoja, ki poudarja samo skrb ali samo neodvisnost, po nepotrebnem odcepi del našega jaza.

OBSTAJA DEŽELA, KJER LJUDJE HOČEJO ŽIVETI

Joke Smit, 1970

Obstaja dežela, kjer ženske hočejo živeti

Kjer biti ženska ne pomeni biti manjvredna, prestrašena in majhna

Kjer ženske moškim niso tekmice

Ampak so lahko sestre in ljubice

Kjer gube ne napovedujejo osamljenosti

Ampak so pótni list k modrosti, priznanju, svetovanju

Tako da ženske lahko zasnujejo življenje

V katerem bodo dočakale štirideset, šestdeset, osemdeset let

Obstaja dežela, kjer ženske hočejo živeti

Kjer nepravilnost ni naravna

Kjer ustrežljivost ni le naloga enega spola

In vodenje ni le stvar moških

Kjer materinstvo ni isto kot gospodinjstvo

Kjer se znova preverja, kdo je šibak in kdo močan

Kjer vsi skrbijo za tiste ljudi, ki potrebujejo pomoč

In zaslužijo svoj denar v samo petih urah dela zunaj

Obstaja dežela, kjer moški radi živijo

Kjer dečkom ni potrebno postati močan in macho

Kjer nihče ne zmaguje na račun drugega

In kjer biti moški pomeni biti tudi nežen

Kjer se strah in žalost ne skrivata

Kjer moški brez službe ne verjamejo, da so manjvredni

Kjer ni treba, da se moški in ženske sovražijo

Ampak so končno lahko zavezniki

Obstaja dežela, kjer ljudje hočejo živeti
 Kjer biti mlad ne pomeni, da moraš biti zapostavljen
 Kjer se spoštuje tudi šibke
 In tujcev ni potrebno žaliti
 Kjer nihče ne dopušča nasilja
 Kjer lahko vsak tolaži, ko ljudje trpijo zaradi bolečin
OBSTAJA DEŽELA, KJER LJUDJE HOČEJO ŽIVETI
 Dežela, kjer obstaja povezanost

PODOBA ŽENSKÉ, PODOBA MATERE

Kaj se je zgodilo z mojo samopodobo zaradi teh dveh podob

Ko sem leta 1986 postala mati, sta moja osebna rast
 in strokovna zgodovina našli svoj temelj
 v konkretnih otroških gibih;
 v tem, kako se lahko učimo iz njihovih gibov
 o komunikaciji na sploh.
 Biti sposoben omogočiti ljudem varno povezano eksistenco.
 In s tem že govorimo o
 vzgoji otrok, izobraževanju in terapiji.

Ko govorim o vzgoji, govorim implicitno
 tudi o svoji predstavi o nekom, ki "se vzgaja".
 Vzgoja se dogaja iz predstav o moji identiteti, meni sami, jazu.
 Iz tega, kar mislim o ženskah in moških,
 o očetovstvu in materinstvu.
 Skratka, o človekovi podobi, ki se zrcali
 v mojem jeziku in mojih dejanjih.

PODOBE O ČLOVEKU VODIJO DO SAMOPODOB IN OBRATNO

Posebno pozornost dajem podobi o človeku, ki kaže na
JAZ V ODNOSU (Surrey, 1988)
 Jaz kot ustnice, kot dvodelnost, kot nikoli samo znotraj ali zunaj, kot
 kroženje in proces (Irigaray, 1987)
 To je podoba o človeku, ki je tekoča in vodi k načinu mišljenja,
 ki vsebuje pot, kjer se porajajo odnosi.
JAZ V ODNOSU vidim kot komplementaren **LOČENEMU JAZU**, ki je
 najpogosteje uporabljena predstava o podobi človeka v današnji zahodni

psihologiji, vzgoji in terapiji.

OD ČUTIL DO ČUSTEV, OD LASTNE IZKUŠNJE DO TEORIJE

Do rojstva moje metode PORAJAJOČE SE GOVORICE TELESA (Emerging Body Language - EBL) je prišlo iz povezanosti. Iz povezanosti z mojima gluhima sestrama, ki sta bili štiri in deset let mlajši od mene. Z mojo materjo, ki ju je v nasprotju z vsemi svojimi čustvi poslala v internat, da bi bili tam deležni "boljše" vzgoje. Z brati in sestrami prizadetih otrok, katerih življenja so se organizirala okoli prizadetosti. Kajti v "normalnem" svetu je komaj kaj prostora za tiste, ki "so drugačni".

Imela sem čutila, ki so spontano, kreativno in uporniško motrila daleč preko mojih zmožnosti. Moja čutila so mi omogočila, da sem rekla stvari, ki so pomenile, da "ne ubogam", stvari, ki jih nisem mogla "slišati" tako kot odrasli. Zato sem postala ranljiva in neizmerno sramežljiva. Svoja čutila sem obrnila navznoter... Moja pozornost do "tistega, kar se čuti in česar ni dovoljeno izraziti", in do "tistega, kar je skrito za besedami", je bila tudi že prebujena. S svojima gluhima sestrama sem gledala, kaj ljudje hočejo povedati. Tisto, kar sem videla, so postale slike brez imen, razumevanje poleg jezika.

Da si "pametna", je bilo pri nas doma pohvala. Redko sem bila kaznovana, kadar sem lahko svoje početje očetu razložila. Hitro sem se naučila odkrivati razloge, ki so MU bili všeč. Mati se ni ujela v to past, ampak je pogosto igrala moje igre. Poznala me je, "slišala" me je, tudi kadar se moje vedenje ni ujemalo z njenimi pogledi.

Denimo, ko sem bila štara sedem let:

Če sem se igrala v gozdu z dečki iz sosesčine, to ni veljalo za primerno vedenje. Imeli smo dve stalni skupini - indijance in kavboje. Potem sem postala indijanski poglavar in s svojega svetega drevesa sem vodila svojo skupino indijanskih dečkov. Seveda se nisem želela odreči tej igri ali temu položaju. Pojavil se je tihi dogovor z mamo; dovolila mi je, da sem šla v gozd in morala sem se vrniti domov pravočasno = pred očetom, moja oblačila niso smela biti strgana in morala sem se umiti pred kosilom. Kadar je oče prišel domov pred mano, me je mati strogo kaznovala. To sem doživela kot pomemben dogovor.

Iz vsega tega sem se naučila, da imajo moji osebni užitki socialno ceno v smislu obsojanja, zavrnitve in prisile pojasnjevanja. Bolj ko so bila sporočila staršev podobna družbenim, tem težje je bilo o njih razpravljati. Še posebno je bilo tako s trojico religija-ženska-mati. Predstava, o kateri ni bilo

mogoče razpravljati in ki se je utrjevala, je bila: dobro dekcle postane dobra žena in dobra mati, kajti materinstvo je sveto in naravno.

Zame to nikoli ni bilo nezavedno. Za moja doživetja preprosto ni bilo besed ali pa so bile besede, ki sem jih našla, prepovedane.

Ker sem doživela zavrnitev svojih besed kot popolno zavrnitev, nisem več mogla tvegati naglas izgovorjenih misli. Tako sem se naučila govoriti v besedah in predstavah, ki jih je imel rad moj oče, in misliti v obliki občutkov, ki so se v moji notranjosti vrstili kot filmi. Na primer:

Moj oče je rekel: "Marijke, nočem, da plezaš po drevju, deklicam to ni všeč!" Ko sem rekla: "Meni je to všeč!", sem se proglasila za nedeklico. Poleg tega sem tvegala kazen zaradi neposlušnega vedenja, kar je spet nedekliško vedenje in je doživeto kot čudno. Slišala sem ga in molčala! Nisem še imela identitete, ki bi lahko rekla: "Nekaterim dekletom ni všeč, meni pa je!" Do takrat nisem poznala nobene deklice, ki bi rada plezala po drevju... Seveda ne, saj so te deklice molčale, prav tako kot jaz. Enako se je godilo dečkom, ki niso radi plezali, ki so oboževali skakanje s kolebnico in so radi pomagali v kuhinji...

Vendar sem imela jaz, ki je lahko razlikoval, in vedela sem, v slikah, da očetova trditev ni bila resnična. Medtem ko je govoril, sem videla, kako sem plezala v svojem dekliškem telesu, ČUTILA SEM, kako sem uživala v moči svojih mišic in v občutku svojih rok, ki so se dotikale drevesne skorje, VOHALA SEM smolo.

Seveda nisem bila sposobna na besedni ravni razpravljati o bistvu tega, kaj pomeni biti deklica, vendar sem to vprašanje doživela zelo intenzivno. Tisti, ki je spoznal porajajočo se govorico telesa, bo to verjetno razumel. S kljubovalnim obrazom sem počepnila v kot, obrnjena k steni, in čutila, da hočem zakričati. Trdno sem stisnila ustnici in molčala!

Moji starši so moje vedenje razumeli kot odpor. Gotovo so imeli prav, vendar niso imeli popolnoma prav. To je bila v mnogo večji meri reakcija na nespodbitnost njihovih predstav o ženskosti.

KDO SO DEKLICE IN TAKO TUDI - KDO SEM BILA

JAZ...

Karin Lentz

Švedska članica na sestanku Evropskega odbora Svetovne zveze cerkev,
junij 1980

Ženska

...je nekdo, ki ima vedno slabo vest
ker ni nekdo drugi

ker ni nekje drugje
 ker se ne more povsem posvetiti nečemu
 svoji službi, politiki,
 svojemu domu, svojemu razvoju,
 stvarem, ki jo zanimajo,
 svojim otrokom, družbi,
 umetnosti, kulturi, drugim,
 starim ljudem, bolnikom,
 ker se ne more povsem sprostiti,
 ker ne more delati z občutkom polne osvobojenosti,
 ker je razcepljena na delčke in koščke,
 ker še vedno ni nova ženska,
 ženska z lastno identiteto.

Ženska

...je nekdo, ki ima vedno slabo vest
 ker si je naložila toliko nalog
 ker ne zmore vsega urediti,
 ker je zaposlena z raznovrstnimi malenkostmi.

Toda ženska...

... je nekdo, ki nekako ve,
 da njena slaba vest sploh ni slaba
 obratno
 je občutljiva, zavestna, razumna, ustrežna reakcija
 v napačni situaciji.

Vedno bolj pogosto sem odgovarjala na dveh ravneh hkrati; v risbah in igrah z lastnim doživetjem, v besedah pa s tistim, kar so od mene pričakovali. Svojim dobrim prijateljem sem lahko o sebi govorila v slikah, kot človek, ki misli na slikovit način. Od skupine, v kateri sem bila, je bilo zelo odvisno, ali sem svoja čutila povlekla navznoter ali pa jih odprla navzven, glede na to, ali je bila skupina toplo gnezdo ali pa strmeča pošast...

V MVM sem našla toplo gnezdo. Ob podpori naše skupine za samopomoč sem lahko izrazila svojo ljubezen do otrok, ki sem jih rodila, do otrok v vrtcu, ki smo ga ustanovili, do otrok v ustanovah, kjer sem delala. Lahko sem izrazila in razvila materinstvo kot poklic. Poklic, ki potrebuje trdno osnovo v JAZU V ODNOSU in JAZU V LOČENOSTI hkrati.

Delala sem kot koordinatorka in kreativna terapevtka v skupnostnih centrih v nekaterih revnih četrtih in s cigani. Študirala sem formalno skupinsko dinamiko in supervizijo na Visoki šoli v Nijmegnu, pri Adu

Stemerdingu pa alternativno, k telesu usmerjeno terapijo v gibanju. Sodelovala sem v razvoju "Svobodne šole", ki je temeljila na antropozofiji. Prisostvovala sem vsem antropozofskim tečajem, ki sem se jih lahko udeležila. Sodelovala sem z ljudmi iz šol Jenaplan in Freinet. To je bilo zelo vitalno in vroče življenjsko obdobje, tako osebno kot poklicno, integrirani sta bili alternativnost in tradicija.

Končno je moje vsakdanje delo z našo posvojenko, ki je bila prizadeta na več področjih, privedlo do tega, da sem razvila svoja čutila. Njen zdravnik je rekel: "S takim otrokom stik ni mogoč."

Prvič v svojem življenju sem lahko odgovorila: "Za nekatere je, za druge ni, za vas ni mogoč, zame pa je!" To je bilo leta 1977.

Prek strokovnih razmišljanj o svojem konkretnem vsakdanjem življenju, z raziskovanjem, opisovanjem in razpravljanjem o njem sem okoli leta 1980 prišla do znanja in metod o porajajoči se govorici telesa (EBL).

PROJEKT GOVORICE TELESA IN SOCIALNA POMOČ Od MVM do dinamične psihiatrije in tabora

Poleti 1987 sem od nizozemskega ministrstva za izobraževanje dobila dotacijo za štiriletno nadaljevanje raziskovanja o govorici telesa. V tistem času sem postala članica Svetovnega združenja za dinamično psihiatrijo (World Association of Dynamic Psychiatry - WADP). Na kongresih WADP sem predstavila govorico telesa in tam znova srečala vitalno skupino z navdihujočim likom dr. Guenterja Ammona.

Moje osebne teme - da človeka bistveno opredeljuje to, da je član skupine, in da otroci odraščajo v primarni skupini - so tu dobile svojo obliko. Delala sem v študijski skupini za razvoj otroka v povezavi s psihiatričnimi problemi, s psihoanalitičnim vrtcem v Nemčiji in s štirimi vrtci, ki sem jih ustanovila na Nizozemskem.

Ob tem delu je prišlo do številnih mednarodnih stikov. Še posebno priložnost, ki sta mi jo ponudila Bernard Stritih in Miran Možina, da sem šla v Jugoslavijo, je zelo pospešila moje raziskovanje.

Zelo naporno je bilo oditi z videokamero, baterijami in spalno vrečo na terapevtski tabor za otroke s psihosocialnimi težavami in komunicirati z njimi le z govorico telesa... Razumela nisem niti ene slovenske besede. Vendar... mi je uspelo.

Govorica telesa ni bila edina stvar, ki me je vlekla nazaj v Slovenijo, letos že šestič. Tabor je zame vzajemni proces v vitalni skupini, ki me privlači. To je gibanje, kjer si ljudje drznejo biti, jemljejo drug drugega resno, si dovolijo biti pretreseni ter to izraziti in pokazati. To je gibanje, ki

spreminja družbene strukture prek dejavnosti, akcije. Vse to pripomore k razvoju samorazvijajočega se kroženja osebnostne rasti v novem, konkretnem, življenjskem kontekstu ter k socialnemu razvoju v novo oblikovanih posameznikih in skupinah.

Ker nam je kot posameznikom uspevalo biti HKRATI JAZ V ODNOSU IN JAZ V LOČENOSTI, smo postali več kot le vsota udeležencev; včasih smo postali celo sinergična skupina (Bernard Stritih, 1988).

MOJE SOOČENJE S SLOVENSKO DRUŽBO ME PREVZEMA

V mnogih institucijah vztrajajo pri široki uporabi mojih video filmov na področju vzgoje in preventive. Doma je bilo skoraj nemogoče priti do dovoljenj za predvajanje video posnetkov zaradi zakonov, ki ščitijo zasebnost.

V Sloveniji sem videla enake moško-ženske predstave kot na Nizozemskem. V Sloveniji sem srečala veliko več zaposlenih žensk moje starosti z otroki in z veliko poklicno odgovornostjo, kot pa doma.

Vendar... zaradi celoletnega porodniškega dopusta, ki ga v glavnem koristijo le ženske, si moški in ženske zagotavljajo tradicionalno delitev vlog. Posledica tega je, da so ženske dvojno obremenjene. Veliko jih dela za skromen denar, ki omogoča zgolj preživetje. Več žensk dela v pomagajočih poklicih in na področju vzgoje s slabšim statusom kot moški. In tudi v Sloveniji je mnogo več moških kot žensk na vodilnih položajih v službah in doma. Privatna pomoč doma tudi ne zagotavlja ženski podobe dobre matere in gospodinje. Eno leto stari otroci gredo k starim mamam ali v vrtce.

Feministični koncepti in nove oblike vrtcev se hitro razvijajo, koliko žensk bo to izkoristilo?

Bernarda Stritih sem doživela kot človeka, ki išče demokratični sistem brez napak kapitalizma. To je počel v kulturi, kjer so doslej posameznika uradno obravnavali kot grožnjo. Z Miranom Možino sta razvila svojo teorijo skupinske dinamike prek ustanovitve in sodelovanja v številnih prostovoljnih aktivnostih.

V prostovoljnih in akcijskih skupinah smo vsi prišli do "partizanskih izkušenj", do katerih ne bi bilo mogoče priti v uradnih institucijah. Iz njenega dela se mojemu delu izredno dobro prilega sledeči odlomek: "Soočanje doživetij partizanstva z doživetji, ki so jih nekdanji bojni tovariši imeli po vojni, ko je prišlo do razvoja totalitarnega socialnega odnosnega vzorca (kot primer sta navedla Dušana Pirjevca; op. M. R.-S.), lahko

primerjamo s soočanjem naših doživetij v akcijski skupini Tabor in v skupinah za samopomoč z doživetji, ki smo jih imeli v institucijah in v običajnih formalnih in neformalnih skupinah (npr. družina, prostočasne dejavnosti v raznih društvih, neformalnih prijateljskih in kolegialnih skupinah). Bitke za identiteto se lahko dogajajo le na *stičišču* institucionalnega in izveninstitucionalnega sistema (v okviru tega pojma razumeta tudi dejavnosti v okviru taborov, poletnih šol, skupine za samopomoč za sodelavce akcijske skupine idr.; op. M. R. - S.), kadar ta omogoča obujanje 'duha partizanstva' (med drugim je zanj značilno prepoznavanje in priznavanje smrti in končnosti, ki vodita k odgovornemu odnosu do življenja). Sama "doživetja partizanstva" oz. 'doživetja tabora' ne vodijo v razvoj in rast identitete, pač pa se to lahko dogaja le korakoma v stiku z vsakdanjimi običajnimi situacijami v institucionalnem sistemu in njegovem socialnem kontekstu, kjer se je pri nas po vojni razvila negacija duhovne razsežnosti partizanstva in s tem negacija duhovne razsežnosti življenja nasploh. Do izkušenj, ki pomenijo razvoj identitete, lahko pride posameznik samo v mukotrpnem procesu notranjega soočanja institucionalnega in izveninstitucionalnega sistema. Zdi se nama zanimivo, da sva se pri pisanju tega referata nagibala k poenostavitvi, da sva namreč hotela prikazati izveninstitucionalni sistem kot pozitiven in institucionalni kot negativen; kot da bi lahko izveninstitucionalni sistem sam pripeljal do epistemološke spremembe. Koncept dogajanja na *meji* obeh sistemov nama je pomagal to korigirati in zato se nama zdi relevantnejši, ker je v središču pozornosti *odnos* med institucionalnim in izveninstitucionalnim sistemom" (B. Stritih, M. Možina, Borderline Syndrom, Gruppe und sozialer Kontext, referat na kongresu WADP v Berlinu, 1989).

V vseh skupinah, v vseh sistemih obstajajo ljudje s primanjkljajem, ljudje brez nežnosti. Ljudje, ki so se zožili v JAZ, KI SLUŽI KAKI IDEJI.

Leta 1988 smo končali z MVM. Takih oblik akcijskih skupin danes na Nizozemskem ni več. Akcija je zdaj Menedžment.

ALTERNATIVNA AKCIJA ZNOTRAJ URADNEGA KONTEKSTA 1990

Do oblikovanja in formalizacije projekta o govoricu telesa je prišlo znotraj konteksta Visoke šole v Nijmegnu. Moj alternativni začetek je dobil uradno priznanje. Ta hip imam dobro plačano delovno mesto in eno leto časa, da razvijem (vodim) nov, alternativni projekt o:

"PORAJANJU SLIKE V KREATIVNI TERAPIJI".

V moji službi me podpirajo in me imajo radi zaradi mojih kreativnih

odkritij v zvezi s poučevanjem in zaradi moje skrbi za kolege.

Proizvod in proces, površina in vsebina, zunanost in notranost, povezanost in ločenost, formalno in neformalno..., vse to ostaja v interakciji. Tako živim in vseč mi je.

ŠEST PESMI

Louis van Marissing, 1991

prevedel Branko Gradišnik

PRIVLAČNOST

Prav kakor jata škorcev je oblika
samo začasna vez;
in brez trka ni nobenega stika,
ki vendar vleče v objem.

RESNIČNOST

Naličje se sramuje svojega videza,
če mislijo o njem, da je resnica,
a v jezi vzkipi, brž ko mu kdo
brezbrižno sname krinko z lica.

JALOVOST

Ko poapnenje že vsako pregibnost umiri
in veter kot orgle brni skoz to nedvomnost,
se gib ponovno prepozna v osatu,
ki napoči, razkolje in razklene
skalnato ploščo, glajeno s peščencem in časom.

PERSPEKTIVA

V odsvitu je kot z britvijo vgravirana podoba,
giblivi razgledi se širijo.
Sijajna površina se ponuja pogledu.
Omejitev, ujeta vase,
se spreminja v vročičen kalejdoskop,
in v dogled prihaja nepredstavljivo.

GLAVNI VRELEC

V špranjah in močvirnih plasteh mojega temno rdečega bitja,
daleč pod površjem, ki se nastavlja pogledu,
tam se potrjujejo izbire.

V brezobličnem gibanju in neizmerljivi smrti
se stapljata namen in bitje.

Tam se ljubezen in sovraštvo brezbrizno sprijemata
v spopadu na življenje in zastojo.

SREČANJE

Ko te bom jutri znova in še nikoli poprej uzrla,
se bo moja trmasta zunanost zmeščala v ples,
moj gon bo vrglo v fokus
in spet bom okušala nemogoče.

Kot dva akrobata izzivata težnost,
sovražno podobam in dolžnostim,
ker zaupava svoji vezi.

ZATIRANA SKUPINA JE NEMA SKUPINA, DRUG SVET

Z uporabo besedil naslednjih avtorjev:

Bartels, Edien, *THE MOTHER OF A BOY IS LIKE A FISHBONE*,
Amsterdam, Intermediair, 14. april 1980

Ardener, Shirley, *PERCEIVING WOMEN*, London 1975

Chodorow, Nancy, *FAMILY STRUCTURE AND FEMININE PERSONALITY*,
v: *Women, culture and society*, Stanford, Kalifornija, Zimbolst Rosaldo,
Michelle and Lamphere, 1974

Ženske so "nema" skupina. Po mnenju Nancy Chodorow je razlika v verbalizaciji predstav in slik povezana s psihoanalitičnim pogledom, da "so ženske po celem svetu bolj odgovorne za nego malih otrok in (najmanj) za kasnejšo socializacijo deklic.

Struktura okolja, v katerem odraščajo otroci in jo opredeljuje trening moških in ženskih vlog, proizvaja te razlike, ki se ponavljajo in reproducirajo v spolni sociologiji življenja odraslih."

Shirley Ardener pravi, podobno kot Charlotte Hardman, da niso "neme" le ženske, temveč vse podrejene skupine. Da je razlika v verbalizaciji povezana z razliko med položaji, ki jih imajo v družbi različne skupine -

vladajoče in podrejene - ter z razliko v slikah in na kakšen način se jih ureja.

Način, na katerega vladajoča skupina verbalizira doživetja in slike, odreja tudi, kako morajo to početi podrejene skupine. Podrejena skupina postane omejena v verbalizaciji alternativnih modelov, ki jih morda ima. Podrejene skupine morajo verbalizirati svoja doživetja znotraj dominantnega modela, s katerim dejansko postanejo verbalno mrtve.

To lahko celo onemogoči razvoj alternativnega modela. Podrejene skupine morajo na najboljši možni način preoblikovati svoje modele v okviru modelov, ki so jim vsiljeni. To preoblikovanje ne more biti popolno ali perfektno, zato se podrejene skupine izrazijo mnogo bolj kot vladajoča skupina, ki ji njenega modela ni treba preoblikovati.

Opis ženske perspektive je bolj problematičen kot opis moške perspektive; ženske ne morejo izraziti svoje perspektive v pogovornem jeziku. Zato Shirley Ardener domneva, da so modeli podrejenih skupin na globlji ravni in da se tega ljudje v celoti ne zavedajo; medtem ko vladajoča skupina obvladuje površinske strukture njihovih modelov. Zato moramo model, ki ga imajo ženske o realnosti, še prav posebej iskati v simboličnih izrazih, ritualih, obredih, mitih, pregovorih in rekih, ki so specifični za ženske.

Dejstvo, da imajo skupine v družbi različne položaje, ima še drug učinek. Podrejena struktura, ki je nema in mora delovati samo v pojmih, ki jih priznava vladajoča struktura, lahko pretirano določa svoje notranje podstrukture, ki zato onemijo (Ardener, Hardman, 1975, XIII).

Tako lahko starejše ženske zatirajo mlajše in heteroseksualni moški homoseksualne.

HOMO EMANCIPACIJA, POMEMBEN DEL AKCIJSKEGA DELA MVM V SEDEMDESETIH LETIH

Tom de Kock, 1977

Moj emancipacijski proces se je začel, ko sem na socialni akademiji De Horst dobil priložnost, da se vpišem v projekt o zatiranju. Upal sem, da bom lahko tam razrešil svojo dilemo in frustracijo v zvezi z osebnimi doživetji in predpisanimi teorijami.

IZBOR IZ MOJIH ZAPISKOV

- * Emancipacija je boleča; znebiti se svoje orientacije do žensk pomeni, da do njih ne smem več igrati prijaznosti, temveč da moram preveriti svojo poštenost do moških. Odprto podeliti vzajemno čustveno bedo. Ne vedno samo tiste teoretične razprave na distanci, ampak končno začeti govoriti iz svojih osebnih doživetij in izkušenj.
  - * V naslednjih citatih Gerarda de Bausekoma iz knjige THE COMING AND GOING MAN sem našel del sebe.
    - Ko moški negujejo enostranski racionalizem, odpisujejo svoje čustvene možnosti.
    - Če moški pretirano gojijo obvladovanje, to zlahka pripelje do zatiranja drugih in samokontrola se zlahka izrodi v zatiranje samega sebe.
    - Marksistično in levo usmerjeno mišljenje izrazito zanemarja subjektivni faktor; zavest je več kot razredna zavest.
    - Postavi skupaj dva moška in ju pusti, da se pogovarjata. Ko se drug za drugega začneta zanimati, je njuno prvo vprašanje: "Kaj delaš?" In to pomeni: "Kje si zaposlen in na kateri stopnički socialne lestvice si?"
  - * Na splošno sem se v zvezi z moško kulturo počutil krivega. Srečeval sem ženske, ki so te občutke egoistično zlorabljale in me ujele v past. Šele kasneje sem opazil, da je ta občutek krivde spočel destruktivno naravnost v moškem gibanju; izrodil se je samo v pritoževanje.
  - * Leta 1987 sem se priključil skupini samopomoči za moške v MENDAYU v Utrechtu (130 moških). Vsak je povedal svojo zgodbo, ki ga je spodbudila, da je postal aktiven v moški emancipaciji. (Bodi pozoren na distanco) Za mnoge moške je bila to reakcija na pozitivno doživeti feminizem. Zelo malo moških je imelo slabe izkušnje in malo jih je iskalo odgovore.
- Ukvarjanje z emancipacijo je privedlo do izolacije drugih, to je bilo za nas skoraj nemogoče preseči.
- Leto in pol smo govorili o temah, kot so zavedanje telesa in spolnost, odnosi, vse vrste vsakdanjih doživetij, ideje, kritike in samokritike, prebrane knjige, občutki v službi, pri študiju in stikih z ljudmi itn. Poskušali smo probleme potegniti iz atmosfere privatnosti. Košček za koščkom smo razkrivali vladajočo idelogijo moško-ženskih vzorcev, družine, doma, statusa in kariere. Skupina je za vse nas postala točka, ki smo se je v svojih življenjih oprijeli. Drug pri drugem smo bili priče neznanskih sprememb. Sprememb, ki jih je včasih v veliki meri povzročila naša skupina. Osebni stik je postal politično delo.

* Ali ni taka skupina, v kateri ne delam z jasno opredeljeno nalogo ali ciljem, frustrirajoča?

Obstajajo slike o prihodnosti, podobe in sanje. Preden lahko te sanje uresničimo, moramo veliko tega razbiti. Doslej je bil proizvod procesa dejansko veliko pomembnejši kot sam delovni proces. Zdaj pa nenadoma priznanje funkcionalnosti ni bilo več glavna stvar, temveč je v ospredje stopilo to, kako smo doživljali svoje delo, telo, razvoj samega sebe in drugih.

* Meulenbelt Anja, FEMINISTIC SOCIALISTIC TEXTS 2.

Velik nesporazum je, če mislimo, da je analiza tista, ki mobilizira ljudi. Kar ljudi mobilizira, je ideja, občutek, izkušnja, da stvari lahko spremenimo. Nato nastopi potreba po analizi: "Zakaj to še ni tako?"

* Verlaine:

**Ljudje so TAKO neumni,
da homoseksualcem niti zavidajo ne.**

Do največje spremembe v mojem življenju je prišlo zaradi Hermana. Prvič v življenju sem se popolnoma zaljubil v moškega. Od tega trenutka naprej je družba postala veriga samih groženj; ljudje so se počutili ogroženi, začeli so me gledati s povsem drugimi očmi, ženske so se počutile nezadovoljne, kot da sem jim nekaj vzel, ljudje so nenadoma postali grozno osladni, gayi so bili preveč prijazni, oče je bruhal salve kletvic, mati je jokala. Grožnje na ulici, v pivnici, mehka tolerantnost kot: "Tudi moja sestra je taka." Itn ...

Začel sem se zavedati grožnje, ki je za program poroka-družina-otroci izhajala iz mojega izbora. Ko nisem bil več obremenjen z dvodelnim moško-ženskim zakonom itn., je moj izbor postal politični izbor.

* Življenje je bilo videti kot narobe svet, ko sem se predstavil v političnih dejavnostih za emancipacijo homoseksualcev. Negotovost in zamera sta dobili obliko novih obrambnih mehanizmov: "Ti si šovinist, biti homo je modno, obseden si s svojo zaznamovanostjo."

* Altman, Dennis, HOMOSEKSUALEC, ZATIRANJE IN OSVOBODITEV.

"Tako znova prihaja do napadov na črnce in ženske, če se v pogovoru o zatiranju pokaže, da so obsedeni od svoje zaznamovanosti. Vendar pa odkrivanje obsega posameznikove stigmatiziranosti otežkoča, da ne bi od tega postal obseden."

* V času prakse na socialni akademiji sem se pridružil MVM, ker je bilo to gibanje eno redkih feminističnih akcijskih skupin, v katerih so moški imeli aktivno vlogo. Bilo je okoli 15% moških članov. Marijke je postala moja supervizorka.

- * Postal sem aktiven v skupini, ki se je ukvarjala s honorarnim delom. Zbirali smo literaturo, delali povzetke, filozofirali in si zastavljali cilje in akcijske načrte. Končno smo na deseti obletnici MVM 11.11.1978 predstavili program
- PONOVNA DELITEV DEJAVNOSTI**
- na plačano in prostovoljno delo, na zunanje in notranje delo, na lepo in umazano delo, po odgovornostih, na visoke in nizke funkcije itn ...
- * Načrtoval sem, da bom prevzel Marijkine dejavnosti v zvezi z emancipacijo otrok in nadaljeval ustanavljanje otroških vrtcev. Vendar se je pokazalo, da gre za "solidarnost na distanci". Te stvari so nujne, "toda kako so povezane z MENOJ?" Pogosto sem razmišljal o tem. Ker nisem želel biti egoističen, sem se poskušal bolje informirati in sem nekajkrat obiskal otroške vrtce. Ob tem sem se soočil z idejami in motivi za vzgojo otrok in nenadoma se je v meni nekaj zlomilo: "Kaj sploh počnem? Nočem imeti otrok. Kaj jim lahko nudim? Kaj lahko oni nudijo meni? Nikoli nisem prebolel svojih otroških travm." Nenadoma sem spoznal, da sem doživel kot asocialno in egoistično, da bi se odločil za otroke v času, ko jim nisem sposoben omogočiti svobodne odločitve o njihovi spolnosti.
- * Končno sem se z veliko mero občutkov krivde odločil, da bom delal na svoji spolnosti; Marijki sem obljubil, zdaj pa sem se umaknil. Vendar sem se rešil ob pomoči Hermanove moči razuma, Marijkinih trditev v zvezi z osebni/političnimi cilji in njenih dokazov o mojih dobrih učnih rezultatih. Pozornost sem usmeril k svojemu načinu reševanja lastne spolnosti.
- * Rad imam besede gay pesnika Walta Whitmana, čeprav sam še nisem prišel tako daleč:

Nadaljujem za vse, ki so bili mladi moški

Da povem o skrivnostih svojih noči in dnevov

Da slavim potrebo tovarišev.

Prevedli Tatjana in Andrej Palir
ter Miran Možina

SAMOPROIZVAJANJE KOT KONCEPT, PROJEKT IN REFLEKTIRANO ISKUSTVO

Ciril Klajnsček

Človekova eksistenca ni možna v zaprtem območju notranjega dogajanja, saj se mora neprestano eksternalizirati v neki dejavnosti. Ta antropološka nujnost temelji na človeški biološki opremljenosti, notranja nestabilnost človeškega organizma pa mu nalaga, da si sam zagotavlja stalno okolje za svoje delovanje. Človek namreč sam specializira in usmerja svoje nagone. To psihološko dejstvo služi kot nujna predpostavka proizvodnje družbenega reda.

Berger - Luckmann

Proizvodnja postaja proizvodnja družbenih odnosov in družbenih sistemov(...), postaja celo proizvodnja biološke in interpersonalne identitete individuov.

Alberto Melucci

Moderna vidi sebe, kot da je postavljena izključno na samo sebe - svojo normativnost mora črpati sama iz sebe. Utopični poudarki se premikajo od pojma dela k pojmu komunikacije.(...) To, kar je moč normativno izpostaviti, so nujni, vendar splošni pogoji za komunikativno vsakodnevno prakso in za proces diskurzivnega oblikovanja volje, ki bo same udeležence postavil v situacijo konkretnih možnosti nekega boljšega, manj ogroženega življenja, v skladu z njihovimi potrebami in uvidi, na osnovi njihove lastne iniciative.

Jurgen Habermas

Uvod

V pričujočem tekstu poskušam samorefleksivno in v nekakšni post-moderni eklektični obliki pokazati na relevantnost koncepta samoproizvajanja (avtopoeza) na različnih ravneh. Izhajajoč iz predpostavke, da je koncept bralcu znan, se v prvem poglavju postavim v bran pred fundamentalizmom samoproizvajanja, v drugem opisujem svojo pot do njega, v tretjem pa skiciram njegovo aplikacijo na konkretnem projektu, s katerim se ukvarjam, tj. proučevanje gibanja in konstituiranje politike promocije zdravja v postsocialistični družbi.

1. Družbena raven: med konceptom, projektom in prakso

V kontekst našega razmišljanja o avtopoezi oz. samoproizvajanju sodi tudi obstoječa družbena anomija, pogorišče oziroma razsulo *sistema organizirane neodgovornosti* (integralnega samoupravljanja), ki mu je psihološko vedno ustrezala *navajenost* na: heteronomno pasivno družbeno samoumeščanje ("dobro opravljaj svojo funkcijo, za drugo se ne zanimaj"), prepad med osebnostjo in njeno dejavnostjo (deprofesionalizacija v stilu: "jaz sem eno, moja dejavnost pa nekaj povsem drugega"), vedenje "kot da" ("da, vem - vendar ne verjamem"), nerazločevanje funkcionalno nujno razločljivega (npr. ideologije in prava, države in družbe, delavstva in managementa, teorije in prakse, dejstev in vrednot itd.), nekriterialni egalitarizem, visoko stopnjo socialne varnosti, negacijo in konflikt kot patološka pojava, nizko stopnjo individualizacije življenjskih potekov, nereflektivno oblikovanje lastnih biografij, etiko neodgovornosti ("ni problema", "bomo že") ter nerizično sodelovanje in procesih ustvarjanja novih življenjskih možnosti.

Ta kontekst je treba upoštevati vsaj iz dveh razlogov:

1. Gre za spremembo oziroma *prehod* od enega tipa (funkcionalno nediferencirane, monocentrirane, prerogulirane, eshatološko-teleološke, delno moderne, obmoderne) družbe k drugemu - funkcionalno diferenciranemu, decentriranemu, (samo)reguliranemu tipu (post)moderne "naravne - normalne" družbe. Ali z drugimi besedami, gre za *družbeni razvoj*, ki kot tak ni le stvar nekakšnih objektivnih teženj, niti zgolj subjektivne volje akterjev (posameznikov in skupin), marveč zapletene in nikoli do kraja predvidljive mnogodimenzionalne mreže akcij, interakcij, komunikacij, struktur, organizacij, sistemov, pogledov, vrednotenj, predvidevanj, projekcij, scenarijev, odločitev, taktik, strategij, nasprotovanj, bojev in konfliktov - v katerih se nenehno med seboj mešajo vsakdanja običajna (mimetična) zavest, ideologija, predsodki, stereotipi in miti ter izkustveno in teoretsko znanje.
2. Iz spoznanj, da je *homo sapiens* vedno tudi *homo socius* ter da se na empirični ravni človekova eksistenca vedno dogaja znotraj predpostavljene družbenega reda, ki ni dan biološko in je pred vsakim individualnim organskim razvojem, sledi *razumevanje človekovega samoproizvajanja kot hkrati neizbežne družbene dejavnosti*, saj ljudje skupaj ustvarjajo svoje (družbeno) okolje z vsemi njegovimi kulturnimi, ideološkimi, psihološkimi in drugimi formulacijami vred. Ali z drugimi besedami, ker družbeni red ni sestavni del "narave stvari" in ker se človek ne more razvijati v popolni osamitvi (in ker obratno tudi človeškega okolja ni mogoče proizvajati v popolni samoti), mora

Človekova notranja biološka odprtost do sveta biti s pomočjo družbenega reda vedno preoblikovana v relativno (avtopoetično) *zaprtost*.

Brez upoštevanja takšnega konteksta in zgornjih dveh razlogov, ki govorita njemu v prid, namreč kaj hitro (če že ne nujno) zdrsnemo v *fundamentalizem samoproizvajanja* (fundament je: "vse, kar je, so zgolj še relacije") in njemu komplementarne oblike *fantazmatskih scenarijev*, ki služijo ekonomiji užitka bodisi individualnega ali pa skupinsko-dinamičnega narcizma - tega tako težko zaobidljivega spremljevalca slehernega iskanja novih, drugačnih oz. alternativnih oblik, vzorcev oz. paradigem sobivanja in sodelovanja, pa najsi gre za to ali ono novo družbeno gibanje (NDG), za ta ali oni socialni, skupinskoterapevtski ali akcijsko-raziskovalni projekt, ki (so) se dogaja(li) okrog poletne(ih) šol(e) sekcije za skupinsko dinamiko in osebno rast.*

To je še toliko bolj relevantno, če se ob spoznanju o simbolni naddoločnosti naših naziranj, ravnanj in odnosov ("mi imamo jezik in jezik ima nas") zavedamo, da smo leta in leta sobivali in sodelovali v kontekstu *jezika* (in govora), ki je bil po eni strani poln pojmov brez vsakršne r(el)acionalne utemeljitve (*vsebine, identitete*), po drugi pa poln metafizično-humanistične (sodobno religiozne) navlake v obliki hotenj oz. želja po "človečnosti", "pristnosti", "izvirnosti", "čistosti", "popolni razvidnosti", "bližini", "toplini", "neposred(ova)nosti odnosov in izkustev", "harmoniji", "brezkonfliktnosti", "permisivnosti" itd. Gre za hotenja, s katerimi je po dolgem in počez prežeta tudi realnost številnih (teoretsko nereflektiranih) skupinskih doživetij, ki se spletajo okrog poletnih šol ali na njih in ki jih vse prehitro racionaliziramo kot "iskanje nove paradigme v družbeni komunikacijski matrici"!

Prav tako pa se je treba znebiti fundamentalizma samoproizvajanja tudi zato, ker v primeru konceptov in projektov samoorganiziranja in samopomoči v današnjem svetu nimamo opravka zgolj z nekakšno individualno,

---

* Opomba: S tem seveda ne želim izničiti tudi pozitivnih plati poletne šole, toda moje mnenje je, da je bilo iskanje paradigme nekakšne nove individualnosti in nove integrativnosti na poletnih šolah zgolj domena nekaj zagnanih posameznikov, medtem ko se je vrednost poletne šole kot socialno-inovacijskega projekta vse preveč izgubljala pod težo ekonomije uživanja v osebno in teoretsko premalo ali pa povsem nereflektiranih odnosnih formah in izkustvih. Morda to še najbolje ilustrira naslednji odgovor ene izmed udeleženk na vprašanje, kako je bilo na poletni šoli: "Čisto fino smo se imeli, samo enega smo imeli v skupini, ki je kar naprej težil z nekakšno refleksijo, problematiziranjem in teorijo."

civilno-družbeno potrebo in samoiniciativo, marveč prav tako tudi z ekonomsko utemeljeno, *državno*, socialno-politično potrebo, iniciativo in prakso v okviru dekonstrukcije države blaginje in njej lastnih razvojno-strateških procesov deregulacije, deinstitucionalizacije in deprofesionalizacije proizvodnje storitev. Gre za *postmodernizem v socialni politiki*.

V kontekst tovrstne obrambe pred fundamentalizmom samoproizvajanja potemtakem glede na eksplicitne cilje organizatorjev sodi vsaj naslednje:

- a) V kolikor se poletna šola vključuje v samopomoč kot resničen *socialno-inovacijski projekt*, je treba v duhu potlačevanja ideoloških omejitev in omenjenega fundamentalizma jasno opredeliti njena *teoretska izhodišča* in *opredeljujoče pogoje*, pri čemer je že navedenim lastnostim dosedanjega sistema organizirane neodgovornosti treba dodati vsaj še naraščajočo brezposelnost in pavperizacijo, prehod na celodnevni delovni čas, obstoječo stopnjo institucionalizacije in profesionalizacije proizvodnje storitev, slabo izdelane programe družbenih dejavnosti, počasnost modernizacije javne uprave, nadaljnje krčenje proračunskih sredstev, privatizacijo proizvodnje storitev itd. Vsi ti (in pa seveda še številni drugi) za današnji čas značilni procesi namreč bistveno opredeljujejo možnosti, načine in poti tistega *premika moči* od države (prereguliranega sistema) k posamezniku(om) in skupnosti(m), ki vodi v naslednji *vrednostno-orientacijski okvir sodobnih (post)modernih družb*:

- b) Glede na to, da *socialne politike* kot funkcionalno racionalne, državno integrirane, implementirane in evalvirane socialne prakse reguliranja disfunkcij družbenega razvoja v sistemu organizirane neodgovornosti preprosto nismo imeli, je za potrebe oblikovanja matičnega središča (informacijskega vozlišča, koordinacijskega centra) za razne oblike skupin za samopomoč in samoorganiziranje treba problematizirati poti in težave konstituiranja socialne politike v kontekstu nastajajoče politične fizionomije slovenske družbe in modernizacije državnoupravnega kompleksa.
- c) Za potrebe samega raziskovanja poletnih šol kot samoproizvajajoče se entitete pa je treba najpoprej opredeliti poletno šolo kot *sistem* v skladu z vsemi potrebnimi konstitutivnimi prviniami in značilnostmi delnih sistemov in njihove *avtopoetične operacijske logike*, kot jih opredeljujejo sodobne variante sistemske teorije. Te prvine so naslednje: osnovni komunikacijski kod (diferenca), procesi samoopazovanja, samoopisovanja, pretvarjanja samoopisanega v komunikacijsko relevantne semantične figure, avtoreferenčna samoselektivna logika redukcije usmerjanja in re(pro)dukcije (organizirane) kompleksnosti in kontingentnosti, selektivno pogojevanje odnosov med elementi delnega sistema, samovzpostavljanje meja med seboj in okoljem, avtopoetična odprtost in zaprtost, komuniciranje in strateške interakcije samoreferenčnega sistema z drugimi sistemi oz. okoljem, interdependenca in interpenetracija.
- d) Ob tem pa nam na pogorišču dosedanje umetne, eshatološko-teleološke skupnosti (sistema integralnega samoupravljanja) veliko bolje kot čakanje na objektivne težnje ali pa "miselno obvladovanje nastanka docela novega družbenega reda" služi takšno *razumevanje proizvodnje in nadzorovanja sprememb*, v katerem prihaja do diskurzivnega soočenja in aktivnega medsebojnega prežemanja različnih konceptov strategije, družbenih gibanj in akcijskih projektov z oseb(nost)no zmožnostjo samorefleksije.

Takšna komunikativna in avtorefleksivna praksa je za projektiranje in strategijo samoorganiziranja in samopomoči nujna že zato, ker imamo v primeru civilne družbe opraviti s tistim globalnim družbenim podsistemom, katerega komunikacijski kod tvori *volja* (kot sredstvo za nenehno samopreseganje). Le-ta v (post)moderni, decentrirani, rizični družbi pripada decentriranemu subjektu in njemu lastni avtopoetični operacijski logiki. Prav ta *decentričnost subjekta* pa je obenem tudi realni temelj nujnosti samorefleksije slehernega instrumentalno-racionalnega, projektnega oz. strateškega delovanja.

2. Individualna raven: (samo)refleksija prehojene poti

Pričujoči tekst je rezultat moje samooreferenčne spojitve predpostavljeneh ciljev širšega družbenega projekta "samopomoči" z mojim (v veliki meri z dosežanim izkustvom pogojenim) siceršnjim (imaginarnim) hotenjem (scenarijem, projektom) po lastnem, bolj ali manj avtonomno aktivnem in kreativnem družbenem samoumeščanju v gibanje za promocijo zdravja in družbo nasploh.

Kot neposredni izraz moje (samo)legitimacije združuje emocionalni, normativni in estetski vidik mojega "tu-bivanja" in delovanja. Po eni strani je instrumentalno racionalnega delovanja, po drugi pa rezultat neke povsem enkratne avtopoetične operativne logike samoproduciranja in samogeneriranja znotraj "družbe" kot turbulentnega in neskončno kontingentnega okolja. Kot rezultat instrumentalno racionalnega delovanja je poskus operacionalizacije ideje o necelosti, nezaključenosti in nezaključljivosti sveta (*simbolno*); kot rezultat avtopoetične samoreprodukcije korenini v moji hotenjski sestavni organizaciji in dinamiki (*realno*); kot rezultat moje samogenerativnosti pa je pogojen z mojo časovno-prostorsko (samo)projekcijo kot nekakšnim imaginarnim scenarijem, ki je v funkciji vzdrževanja konsistentnosti lastnega bivanja in delovanja (*imaginarno*). Zato je po eni strani v njem zajeto veliko več, kot bi želel povedati, po drugi strani pa tudi veliko manj, kot mislim, da sem povedal. Hkrati pa se v njem ponovno soočam z Marxovimi formulacijami, da je človek "individualno bivanje mišljene in čutne družbe za sebe" (MEID I, STR.136) in da se "v meščanski ekonomiji - in v epohi proizvodnje, ki ji ustreza (beri: v moderni družbi, op. C. K.) stari (predmoderni, op. C. K.) svet javlja kot(...) določena omejitve(...), zadovoljitev na omejenem stališču, medtem, ko sodobni svet pušča človeka nezadovoljenega oziroma je, ko se pojavlja v sebi zadovoljen - banalen" (Grundrisse, str. 199).

V času, ko sem bil še marksist (v jedru pomeni Marxovo teoretično delo prepletanje dejavno-teoretskega in strukturalističnega mišljenja, ki operira s sistemskimi problemi) in sem se odločil za individualni "marš skozi institucije", sem nenehno živel v nekakšni prometejski iluziji, da utelešam človekov "zavestni odnos do generičnosti" (značaja lastne vrste) na najbolj čutno-konkreten način. Prizadevajoč si biti "individualno bivanje mišljene in čutne družbe za sebe" sem na mesto družbe kot po sebi umevne celote vedno postavljaj konkretne individue, medtem ko sem vse svoje delovanje (samoizkazovanje svojih bitnih moči) vedno doživljal tudi kot družbeno dejavnost. Na ta način sem organsko in imaginarno združeval akcijski in strukturni pristop k družbenemu razvoju, hkrati pa sem dosledno tematiziral svoj odnos do predpostavljene institucionalnega reda.

Ob takšnem bolj ali manj avtorefleksivnem oblikovanju lastne biografije sem doživljal vzpone in padce, moč in nemoč, veselje in žalost, jezo in umirjenost. Enkrat sem bil "vlečni konj in potokaz pri usmerjanju razvoja neke marginalne družbene prakse", drugič "aktivna slaba vest družbe", tretjič analitik, četrtič konceptivni ideolog, pa politik, pogajalec, svetovalec, prosvetljevalec, učitelj, vzgojitelj itd. Dokler nisem zaradi nenehne samorefleksije naposled pristal na tleh avtonomnega spoznanja, da družbe kot celote pravzaprav sploh ni in da dejansko obstaja zgolj *odprto polje družbenih delovanj oz. delovanjskih pozicij in njim lastne (simbolne) produkcije različnih form družbenosti*.

Z mojega obzorja je postopoma izginila epistemološka niša, iz katere je govoril samoidentični subjekt, izginila je metapozicija transcendentalnega označevalca, izginila je opozicija misel-realnost, delitev na notranjost (bistvo) in zunanost (pojavnost), izginila je iluzija o vrnitvi v nekakšno naravno stanje (harmonije) in *družba* se mi je vse bolj začela kazati kot *polje razlik* (osnovni pomen strukture = razločevalna razmerja), v kateri ni nikakršne zadnje instance, ne naravnega središča, ne nerelacijske identitete, ne nediskurzivnega subjekta, ne nediskurzivne narave objekta, ne simbolno neposredovanih razmerij, ne enega samega pojasnjevalnega modela.

Teoretsko je ta razvoj šel nekako takole: pri *Marxu* sem se srečal s hkratnostjo samoproizvodnje človeka in soproizvodnje družbe; pri *Nietzscheju* sem se srečal s fenomenologijo volje do moči ter s psihologijo onkraj dobrega in zla; v *skupinski (psiho)dinamiki* sem se izkustveno srečal z relacijskim značajem identitete, s pomenom simbolnega, realnega in imaginarnega v človekovi komunikativni praksi ter s povezanostjo duha in telesa (npr. izkustvo organske zastrukturiranosti emocij); pri *geštalt terapiji* sem se srečal s "tukaj in sedaj" kot pogojem za samorefleksijo, z njenim pomenom za človekov osebnostni razvoj in rast ter s problemom povezanosti človeka z okoljem na način samorazmejevanja (npr. pomen zavesti na meji kontakta kot osnova paradoksnе teorije sprememb); pri *filozofiji jezika* sem se srečal z logiko in delovanjem jezika kot sredstva ekspresije, prenosnika sporočil in kot s človeško-družbeno vezjo; pri *strukturalizmu* sem se srečal s simbolno naddoločenoostjo, pri *teoretski psihoanalizi* z demontažo kartezijanskega subjekta, z nekakšno ontologijo teženj (hotenj, libida, gona, pulzije), z logiko delovanja nezavednega in z njim povezano človekovo konstitutivno iracionalnostjo in z vsem tem povezano kontingenčnostjo družbenih razmerij, z razumevanjem subjekta kot učinka simbolnega reda ter razumevanjem ideologije kot diskurzivne prakse, ki ima performativno moč, s pomočjo katere sama vzpostavlja realnost, o kateri govori.

In ko je na mesto "identitete identitete in difference", ki je značilna za Marxovo "levoheglovske filozofije združevanja", sčasoma stopila "*diferenca*

identitete in difference" (Luhmann, 1984) in ko se je izkustveno spoznanje o decentričnosti človeka začelo prežemati s spoznanjem o decentričnosti sodobnih družb, sem lastni eksistenci (in postopno razvojno modificiranemu hotenju) ustrezajoči sociološko-teoretski izraz začel nahajati v korpusu idej, pojmov, trditev in domnev modernizacijske in sistemske teorije, pri kateri sem našel teoretsko elaboracijo koncepta avtopoeze oz. samoproizvajanja.

3. Projektna raven: nekatere avtopoetične značilnosti gibanja za promocijo zdravja

Sprememba strukture osnovnih zdravstvenih problemov (prevlada bolezni civilizacije oz. načina življenja), vrtoglava rast sredstev, namenjenih zdravstvu, spoznanja o vse kompleksnejši vpetosti zdravstva v širši družbeni sistem, širjenje definicije zdravja in spoznanj o etiologiji posameznih bolezenskih problemov ter številne kritike medicine in zdravstva so poglavitni generatorji globalne preusmeritve zdravstva, ki smo ji priča v osemdesetih letih in ki jo označujemo za prehod od usmerjenosti v bolezen in zdravje k večji skrbi in odgovornosti ljudi za lastno zdravje.

Splošna deklaracija OZN o človekovih pravicah iz leta 1948 je dobila svojo operacionalizacijo v vrednostni usmeritvi svetovne zdravstvene organizacije (SZO) v obliki gesel, kot sta "*Zdravje za vse do leta 2000*" in "*Pravičnost v zdravju*" (Equity in Health). 38 splošnih razvojnih ciljev zdravstva in zdravstvenih politik, ki jih je SZO sprejela 1978. leta v Alma Ati, je dobilo svojo nadaljnjo razgradnjo: leta 1984 v Kopenhagnu v obliki dokumenta "*Promocija zdravja - koncepti in principi*" (Health Promotion - Concepts and Principles), leta 1986 v obliki *Ottawske listine*, istega leta v obliki dokumenta "*Zdrava javna politika*" (Healthy Public Policy), sprejetega v Adelaidi v Avstraliji, ter v obliki projekta "*Zdrava mesta*" (Healthy Cities Projects) - Lisboa 1986. Oxford University Press je istega leta začel skupaj s SZO izdajati tematski znanstveni časopis *Health Promotion*. V večini evropskih dežel se oblikujejo posebna vladna telesa ter zavodi oz. inštituti, katerih delo je projektno usmerjeno v zdravje, izhajati začnejo specializirani časopisi, organizirajo se študiji, tečaji in strokovna srečanja, izmenjujejo se izkušnje in informacije, množični mediji pa vse bolj popularizirajo uveljavljajoče se gibanje in aktivno dopolnjujejo konkretne raziskovalne in akcijske projekte.

Bolezen s tem seveda še ni izginila iz središča interesov medicine. Diagnosticiranje, zdravljenje in zavarovanje ostajajo še vedno vezani za bolezen. Toda v zdravstveno politiko, ekonomiko zdravstva, izobraževanje zdravstvenih delavcev, proizvodnjo opreme itd. je začelo prodirati *zdravje* kot

kriterij in cilj lastnega delovanja. Bistveno pri tem je, da je zdravje razumljeno kot *sredstvo* vsakodnevnega življenja in kot pozitiven koncept, ki zahteva mobilizacijo volje, znanja, denarja in moči ter kot tak ne more biti več samo v pristojnosti medicine in zdravstva.

Na osnovi omenjenih kulturnih, političnih, ekonomskih in (javno) zdravstvenih izvorov oz. faktorjev ter v skladu z vrednostnimi usmeritvami industrijsko visoko razvitih, notranje funkcionalno diferenciranih, specializiranih in sistemsko integriranih družbenih sistemov, ki so kot taki zmožni tudi visoke stopnje samoreprodukcije, samotransformacije in samousmerjanja, so se izoblikovali *globalni* (strateški) in *partikularni* (sektorski) *cilji*, katerih skupni imenovalac je težnja k povečanju zmožnosti ljudi, da nadzorujejo razmere in okoliščine, ki opredeljujejo njihovo zdravje. S tem je bil vzpostavljen "minimum pogojev za to, da cilji gibanja lahko obvezujejo širšo skupnost in da se sredstva akcije lahko prepoznajo kot legitimna" (C. Offe, 1987). Eksplicitno pa je njegova *političnost* prišla do izraza v legitimni, sistematično organizirani dejavnosti, usmerjeni k oblikovanju zdrave javne politike, ki vključuje tako rekoč vse sektorje in vse organizacijske oblike politično (z medijem moči) opredeljene regulacije vedenja ljudi in odnosov med družbenimi akterji.

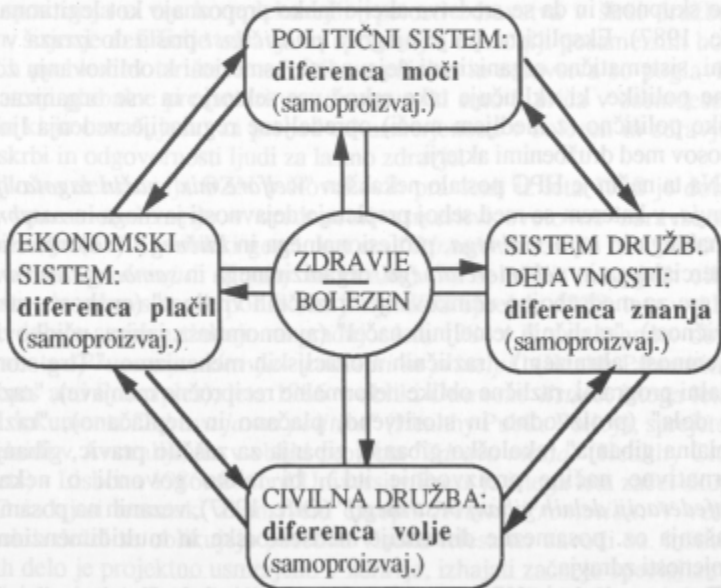
Na ta način je HPG postalo nekakšen "*welfare mix*" način zagotavljanja *zdravja*, v katerem se med seboj prepletajo dejavnosti javnega in *zasebnega*, formalnega in *neformalnega*, profesionalnega in *laičnega* (volonterskega), komercialnega in *nekomercialnega*, organiziranega in *samoorganiziranega*. Ker gre za medsebojno učinkovanje "različnih vrednot" (enakost, varnost, pravičnost), "različnih temeljnih načel" (avtonomnost, izbira, učinkovitost, vzajemnost, altruizem), "različnih alokacijskih mehanizmov" (trg storitev, socialni programi, različne oblike neformalne recipročne menjave), "različne tipe dela" (proizvodno in storitveno, plačano in neplačano), "različna parcialna gibanja" (ekološko gibanje, gibanja za zaščito pravic, gibanje za alternativne načine proizvodnje itd.), bi lahko govorili o nekakšni "*konfederaciji delnih gibanj in strategij*" (Offe, 1987), vezanih na posamezna vprašanja oz. posamezne dimenzije medsektorske in multidimenzionalne pogojenosti zdravlja.

To pomeni, da je HPG - v primerjavi z novimi družbenimi gibanji, ki jih poznamo - ohlapnejši "nosilec konflikta v zvezi z družbenim nadzorovanjem glavnih kulturnih vzorcev" (Touraine, 1987) ter ohlapnejši tip kolektivne akcije in ga ne tvori zgolj "skupek različnih tipov vedenja v družbenem sistemu, ki so zasnovani na konfliktu in ki prekoračujejo norme in pravila, institucionalizirana v družbenih vlogah političnega sistema" (Melucci, 1987).

Njegova *notranja značilnost* pa je poleg omenjene *pluralnosti* in

organizacijske ohlapnosti (visoke raznolikosti akcijskih oblik in nizke stopnje organizacijske učvrstitve) še to, da njegova *identiteta* ni oblikovana zgolj z institucionalnim družbenim kompozitom njegovih akterjev, marveč je *simbolno posredovana* s komunikacijskimi procesi, (samo)opazovanjem, (samo)opisovanjem ter pretvarjanjem (samo)opisanega v komunikacijsko relevantne semantične figure v skladu s specifično, na laštne komunikacijskem kodu temelječo avtopoetično operativno logiko, s pomočjo katere posamezni sektorji oziroma akterji soproducirajo "družbo" oziroma se vanjo konstitutivno (samo)umeščajo.

Tako si ob pomoči koncepta samoprodukcije *sistemske-teoretske konstrukcije* medsektorske produkcije zdravja v (post)modernej funkcionalno visoko diferencirani družbi lahko predstavljamo takole:

Navedene *samoreproduktivne značilnosti gibanja* izhajajo iz *strukturnih lastnosti modernih družb* - njihove visoke funkcionalne diferenciranosti, izoblikovanja delnih sistemov s specifičnimi komunikacijskimi kodi in njihovega aktivnega medsebojnega součinkovanja in prežemanja (interpenetracije) - in kot take omogočajo njegovo (samo)reprodukcijo v skladu z načeli njegove funkcionalnosti, učinkovitosti in uspešnosti.

Ob tem pa se zastavlja vprašanje, od kod posameznim sektorjem in pluralnim nosilcem gibanja sploh preferenca za vključevanje v strateške cilje te konfederacije delnih gibanj? Teh silnic namreč ni mogoče pripisati zgolj njihovemu fundamentalnemu vidiku samoproizvajanja mej okolja (prilagojenih oblikam življenja in reakciji na objektivno problemsko stanje), ne le razmahu razvoja resursov, ne le institucionalizaciji življenjsko praktičnih motivov, ne zgolj spremembam vrednot. *Izvor* teh preferenc je treba iskati v *generativnem součinkovanju različnih* (družbeno in osebnostno, strukturno, racionalno in iracionalno, izkustveno in teoretično, formalno in neformalno itd. pogojenih) oblik (*samo*)identitete, (*samo*)opazovanja, (*samo*)projektiranja in (*samo*)legitimiranja v razmerah funkcionalno visoko diferencirane in decentrirane družbe s široko paleto življenjskih možnosti ter visoko stopnjo strukturne, kognitivne in emocionalne negotovosti, "ki poraja komunikacijski pritisk majavih tal (kontingenco)" ter z njim povezano "rastočo pripravljenost za negacijo in konflikt na vseh parcialnih družbenih področjih" (K. P. Japp, 1989).

Ali z drugimi besedami, *vključenost akterjev in s tem povezana strateška učinkovitost gibanja nista dani že s samimi funkcionalno-institucionalnimi povezavami in vnaprej konstituiranimi pravili kolektivnih procesov učenja, marveč zgolj s predpostavkami za samoselektivno, komunikativno, učno-procesualno avtokatalizo reševanja problemov in s fleksibilno izmenjavo strateških problemskih con, povezanih s skupno (komunikacijsko ustvarjeno) zavestjo o globalni ogroženosti življenja in zdravja ter z rastočo zmožnostjo za "rizično" sodelovanje pri procesih ustvarjanja in širitve življenjskih možnosti bolj zdravega življenja. To pa pomeni, da tudi strateška učinkovitost delovanja akterjev gibanja ne more biti v natančnem pomenu ciljno usmerjena in kumulativno uspešna, saj je - bolj kot na racionalne zahteve stabilnih, funkcionalno diferenciranih sistemov - vezana na strateške interakcije samoreferenčnih sistemov (akterjev) z drugimi sistemi oz. akterji, (so)oblikovalci "družbe tveganja" (U. Beck, 1989) ter na s tem povezano (kontingenčno) medsebojno pogojevanje in omejevanje.*

Drulivo socialnih delavcev.

2. Isti dan smo ob koncu seminara ustanovili *Socialni forum za razvijeno in prijazno kot članice združenje strokovnih in prostovoljnih delavcev socialne sfere na področju socialne in omam, ki deluje v tesni mednarodni povezavi s Centro Italiano di Solidarieta.*

Literatura

Niklas Luhmann, *Teorija sistemov*, Globus, Zagreb 1984

Ulrich Beck, *Družba tveganja*, Družboslovne razprave, št. 7, 1989

P. L. Berger, T. Lukmann, *Družbena konstrukcija realnosti*, Cankarjeva založba, Ljubljana 1987

OB STIKIH S "CENTRO ITALIANO DI SOLIDARIETA"

Miran Možina, Jože Ramovš

O Centro Italiano di solidarieta (CEIS) sliši človek najlepše pohvale v strokovnih krogih sredi Nemčije, tako da si reče: "To si je ob priliki treba ogledati!"

V začetku leta 1991 je aktiv ljubljanskih socialnih delavcev, ki delajo kot terapevti v klubih zdravljenih alkoholikov, pripravljal svojo zasluženo strokovno ekskurzijo. Ramovša so pri tem prosili za nasvet in pomoč pri organizaciji. Prišlo je do odločitve za ogled Centra di solidarieta v Rimu, sreča in dobre zveze pa so pripomogle, da so nas bili pripravljene takoj sprejeti in nam pripraviti brezhiben večdnevni informativni seminar o svojem delu. Tako je petnajstera od 22. do 25. maja 1991 res doživela enkratno, lepo pripravljeno predstavitev in ogled CEIS-a. Spoznanje vseh je bilo: Tu se slovenska sociala lahko veliko nauči!

V tem okviru je bilo doslej storjeno dvoje:

1. 10. decembra 1991 je bil organiziran enodnevni seminar *Prostovoljno delo in pomoč zasvojenim*, ki ga je v veliki dvorani Teološke fakultete v Ljubljani vodila Sabina Ruberto iz CEIS-a. To je bilo po eni strani nadaljevanje 12. mednarodne poletne šole, po drugi strani pa samostojna prireditev na slovenski ravni, saj so bili soorganizatorji še:

- Inštitut za socialno medicino in socialno varstvo pri Univerzitetnem zavodu za zdravstveno in socialno varstvo,
- Slovenska Karitas,
- Univerza v Ljubljani, Višja šola za socialne delavce,
- Mesto Ljubljana, Sekretariat za socialno in zdravstveno varstvo,
- Društvo psihologov Slovenije, Sekcija za skupinsko dinamiko in osebnostno rast,
- Društvo za prostovoljno delo Most ter
- Društvo socialnih delavcev.

2. Isti dan smo ob koncu seminarja ustanovili *Socialni forum za zasvojenosti in omame* kot civilno združenje strokovnih in prostovoljnih delavcev socialne sfere na področju zasvojenosti in omam, ki deluje v tesni mednarodni povezanosti s Centro Italiano di Solidarieta.

Kaj je pravzaprav Centro Italiano di Solidarieta?

Je civilna (nedržavna) krovna socialna organizacija, ki je svetovno znana prav na področju dela z zasvojenici na principu samopomoči in prostovoljnega dela. Pod okriljem Organizacije združenih narodov pa deluje tudi na raznih koncih sveta pri projektih socialnega dela. Izvrsten je zlasti

njihov model usposabljanja sodelavcev in organiziranja projektov. Kdor je od blizu videl njihovo neverjetno uspešno delo s stotinami narkomanov v najtežjih oblikah odvisnosti, ni le dobil upanja v možnost njihovega človeškega dviga, ampak tudi vpogled v to, kaj lahko naredi prostovoljno socialno delo v partnerski povezavi s strokovnim znanjem. Ustanovitelj Centra di Solidarieta je znani don Mario Picchi.

Navedimo sedaj v povzetku nekaj misli s seminarja Sabine Ruberto v Ljubljani, ki bodo bolj osvetlile tako CEIS kakor tudi njegovo delo na področju narkomanije in prostovoljnega dela.

Projekt CEIS se je začel v šestdesetih letih. Pobudnik je bil don Mario Picchi s skupino prostovoljcev. Na rimskih ulicah so delali s klošarji. Problema droge takrat še ni bilo, pojavil se je v začetku sedemdesetih let. Takrat je bila družba do tega problema na vseh nivojih zelo brezbrizna. Obstajal je samo zakon, ki je predpisoval kazni za uporabnike in prodajalce drog.

Don Picchijeva skupina prostovoljcev je prihajala v stik tudi z narkomani, bila pa je pred njihovim problemom nemočna.

Odločila se je usposobiti za pomoč narkomanom pri vseh virih po svetu, ki so učinkoviti. Povezali so se denimo z organizacijo Daytop iz New Yorka. Njeni predstavniki so prišli v Italijo, pripravljeni odgovoriti na italijanske potrebe.

Pokazalo se je, da je za uspešen razvoj projekta najpomembnejše usposabljanje. Zato so takoj ustanovili Šolo za usposabljanje - "sončno hišo" v Castell Gandolfu; tu jim je papež Pavel VI. dal stavbo za šolo in posestvo za terapevtsko komuno, še prej pa večjo vsoto denarja za usposabljanje po svetu in nekaj eksteritorialnih prostorov v Rimu, v katerih so lahko delali z narkomani brez strahu, da jih bo preganjala italijanska policija. Program usposabljanja je zastavljen tako, da tisti, ki naj bi kasneje delali z narkomani v terapevtski skupnosti, sami živijo in delajo v terapevtski skupnosti, kjer se učijo tudi iz lastnih izkušenj.

Leta 1978 je nastal projekt *Človek* kot temeljna konceptualna osnova terapevtskih postopkov. Izbira imena ni bila naključna. Kdo drugi bi morda projekt poimenoval Droga. Toda - gre za človeka!

V terapevtskem programu CEIS-a ima družina osrednji pomen in mesto. Seveda pa je v raznih fazah dela z narkomanom družina različno vključena v postopek.

V začetku 80. let je bilo še veliko sodelavcev CEIS-a slabo usposobljenih. To se je izražalo v rigidnejši strukturi programa. Toda razvijale so se vse bolj individualizirane in pestre oblike dela. Postopno smo prišli do sedanjega spektra terapevtskega programa.

Prva stopnja obravnave so *pogovori*, ki se vršijo v *centrih za poslušanje*.

V Rimu sta dva centra, odpirajo pa se novi, tako da bodo kmalu obstajali v vseh predelih Rima. Tu se srečujeta terapevtski delavec (operatore) in stranka. Delavec posluša fantove ali dekletove probleme in razmišlja, kaj bi bila v konkretnem primeru najboljša oblika pomoči. To je zelo splošno sondiranje, vendar pa se tu že začneja oblikovati terapevtski dogovor. Mladega človeka prosijo, da prevzame določene majhne odgovornosti. Po dveh do petih pogovorih vključijo fante in dekleta v *skupine za orientacijo*. Srečujejo se dvakrat tedensko, zahteve postajajo čedalje večje, prevzemati morajo čedalje več odgovornosti. Več morajo na primer pomagati doma pri vsakdanjih opravilih, skrbeti za svoje stvari itd.

Druga stopnja obravnave so *skupine srednje stopnje* (gruppi di intermedio). To so še vedno oblike dela, ki potekajo zunaj terapevtskih skupnosti. Na tej stopnji je glavna naloga določiti *terapevtski postopek* za posameznika.

Tretja stopnja so *terapevtske skupnosti*. Klasična je terapevtska skupnost Sv. Karel v Castell Gandolfu, sicer pa so si podobne. Sv. Karel je bolj hierahično urejena, strožja skupnost, namenjena najtežjim narkomanom, ki nimajo notranje osebnostne strukture. Mlade, ki še ohranjajo stike s socialnim okoljem, v katerem živijo in delajo, pošiljajo v drugo terapevtsko skupnost, ki temelji bolj na osebni odgovornosti in je manj direktivna. V zadnjem času sta si skupnosti vse bolj podobni, ker se je spremenila podoba uživalca droge. V sedemdesetih letih je bil uživalec droge tak, da je prelomil z vsem in odšel na primer v Indijo, danes pa ostaja v svojem socialnem okolju, v družini, šoli, na delovnem mestu.

Postopek v terapevtski skupnosti nato preide v naslednjo fazo, *ponovno socialno vključenje oz. integracijo*. V tej fazi člani praviloma ne stanujejo več v skupnosti, ampak prihajajo na pogovore iz svojega okolja. Terapevtska skupnost Sv. Karel pa ima na tej stopnji tri faze; v fazi A in B klienti še prebivajo v terapevtski skupnosti, v fazi C pa ne več. V fazi A živijo v posebni hiši in se vključijo v terapevtsko delo v skupinah za poslušanje, skupinah srednje stopnje in skupnosti. V fazi B hodijo na delo izven skupnosti. V fazi C si najdejo delo in stanovanje; terapevtski delavci spremljajo njihovo življenje samo še preko pogovorov. V fazi C so srečanja enkrat, v fazah A in B pa dvakrat tedensko. Bolj ko se bliža konec obravnave, manjša je frekvenca srečanj skupin. Sklepni izpit (graduazione) poteka obredno in je končna evalvacija celotnega terapevtskega procesa. Prisotni so predsednik CEIS-a in terapevtski delavci, ki skupaj s klientom naredijo pregled celotne obravnave.

V CEIS-u si prizadevajo, da bi bil program vedno bolj individualen, tj. vedno bolj prilagojen potrebam posameznega klienta. Program, ki je naveden zgoraj, ne ustreza vsem. Če išče pomoč mlad človek, ki hodi v šolo ali dela,

je nesmiselno, da bi s to dejavnostjo prekinil. Zato so pred nekaj leti uvedli z alternativni program. Začetni pogovori in usmerjanje potekajo tako kot v klasičnem programu - tu opredelijo probleme, nato pa se klienti lahko vključijo v *program COINE*, ki je namenjen povezovanju terapevtskega programa in šole. Tako so letos ostali mladi vključeni v šolo, tja hodijo normalno ob dopoldnevih, popoldne pa pridejo v skupnost COINE in tam sodelujejo v terapevtskem programu. Za zelo zahtevno nalogo se je pokazala povezanost učnega osebja v šoli in terapevtskega osebja, ki je nujna, ker imata deček ali deklica opraviti z obojimi.

Druga rešitev, ki je izšla iz potreb klientov, je *večerni program*. Tu lahko govorimo o integraciji terapevtskega programa s svetom dela. Čez dan delajo klienti v službah, v terapevtskem programu pa sodelujejo ob večerih in konec tedna. V okviru programa delujejo skupine za konfrontacijo, specifične terapevtske skupine (npr. psihodrama) in skupine za samopomoč. Trenutno zključuje proces večernega programa prva skupina. To so še sveže izkušnje. Tudi ta proces se konča z zaključnim izpitom, ki je v bistvu samoevalvacija, torej poudarek ni na klasičnem ocenjevanju, kjer zunanji, "močni", objektivni eksaminator poda svojo (ob)sodbo.

Na koncu otroku pomagajo, da se loči od ljudi in skupin, na katere se je v terapevtskem postopku navezal, delujejo "centrifugalno", "vržejo" ga od sebe, od skupnosti v okolje. Trenutno v različnih programih obravnavajo okoli 800 mladih.

Poleg dela z zasvojenici se veliko ukvarjajo z njihovimi družinami. Za italijansko družino velja, da je zelo močna socialna tvorba. Težko se zgodi, da bi narkoman stik z družino popolnoma izgubil oziroma da bi družina izgubila stik z njim. Prva vzgojna ustanova je družina. Motnja se skoraj gotovo najprej pojavi v družini. Pokazalo se je, da je bilo usposabljanje za delo z družino in za reševanje družinskih problemov nujno. V začetku 80. let je spontano nastalo *Združenje družin*. Družine so se začele same povezovati, ko so starši spremljali otroke v programu. Skupine za samopomoč so se osnovale same od sebe. Na določeni točki so spoznali, da je dogajanje v družinah ločeno od terapevtske poti posameznika; nihče ni vedel, kaj dela drugi. Problemi so nastali ob vrnitvi urejenega zasvojenca v družino, v kateri se ni nič spremenilo.

Vse te različice programov so nastale evolucijsko. Leta 1984 je nastal vzporedni družinski program. Veliko staršev je prostovoljnih sodelavcev.

Skupine družin za samopomoč so zelo koristne. Pomembno je, da dobi družina občutek, da s svojimi problemi ni sama, da imajo podobne probleme tudi druge družine. Družina spremlja potek celotnega procesa svojega člana. Načini obravnave so:

- mešane skupine - družine in mladi, ki se zdravijo, starši in otroci;

delujejo v vseh fazah;

- individualne skupine - ena sama družina in terapevt;
- skupina samih staršev, ki služi temu, da se dobi vpogled v družinsko zgodovino, dela se genogram za dve generaciji nazaj; gre za akcijsko raziskavo družinskih odnosov.

V programih ni nič rigidnega. Klient se na primer lahko po prvih pogovorih odloči, da se ne bo vključil v nobeno obliko obravnave, ampak se zanj organizirajo (le) suportivni pogovori. Pomožne usluge (servizi ausiliari)

- druge, dopolnjujoče službe ob terapevtskem programu so:

- *kulturne usluge* - to je sektor, ki pomaga otrokom organizirati prosti čas; organizirajo koncerte, razstave; ta služba dela za otroke, ki so v programu;
- *agora* - išče načine, kako vzpostaviti stike z okoljem; ima službo za socialno blaginjo in prevencijo; organizira seminarje, kontakte s socialnimi skupinami, družbenimi organizacijami, župnijami na področju, kjer klient živi; tu ne gre toliko za probleme mamil, ampak bolj za prevencijo;
- *mednarodno sodelovanje* - stiki z Združenimi narodi, z Latinsko Ameriko itd.; tu gre predvsem za usposabljanje osebja; v CEIS-u menijo, da je temeljni kamen prav usposabljanje in oblikovanje terapevtskih delavcev;
- *avdiovizualna skupina* - snemanje z videom;
- *center za zbiranje in shranjevanje podatkov*;
- *šola za oblikovanje terapevtov*;
- *revija DELFIN*; izdajajo tudi *knjige*;
- *medicinski sektor* - tu gre za pomoč pri zdravstvenih pregledih pred vključitvijo v program; največji problem je okuženost z virusom AIDS; ekipa zdravnikov in paramedicinskega osebja hodi tudi po skupnostih, hišah;
- *zakonodajno svetovanje*.

Zadnji dve skupini sta popolnoma prostovoljni. *Socialni sekretariat* je odgovoren za shemo obravnave, ki jo izdelajo socialni delavci. Podatki iz anamneze se hranijo v arhivu.

Projekt vodita predsedstvo in podpredsedstvo.

Vprašanja poslušalcev:

V: Gre za konkreten primer 19-letnega fanta. Kako bi ga lahko vključili v program človek?

O: Premalo podatkov imam za odgovor. Kaj fant dela?

V: Študira na fakulteti, vendar študija ne bo mogel nadaljevati.

O: Govorimo hipotetično: kdo je prišel prosit za pomoč?

V: Družina.

O: Koliko časa uživa drogo in katere substance?

V: Leto in pol, heroin.

O: Ali živi v družini?

V: Da, še.

O: Povzemam. Treba bi se bilo pogovoriti z družino, jim pojasniti, kako resna je stvar. Zame ni neozdravljivih narkomanov.

V: S kom bi lahko imel prvi kontakt?

O: S Centrom za poslušanje. Na telefonu je običajno eden od staršev, ki je imel ta problem v svoji družini. Ti se znajo najbolje vživeti, obenem pa spontano najbolje svetovati; tistemu, ki kliče, dajo potrebne naslove terapevtskih delavcev. Dogovorijo se za termin. Prvi pogovor je informativen. Ponavadi naredijo prvi korak matere. Običajno zakrivajo težo problemov, ne zavedajo se resnosti položaja, svojega otroka poskušajo opravičiti, skriti določene stvari. V družini zasvojenega se pogosto ustvari nekakšen tihi negativni dogovor, ponavadi med materjo in zasvojencem, ki rad preide v odnos maščevanja, na primer: ali mi daš denar ali pa bom odšel. Starše je zelo strah, da bi otrok odšel. Večkrat prideta po pomoč mož ali žena in delavec predstavi značilnosti zasvojenosti z drogo. Morda so za nas videti ti prvi koraki površinski, za te ljudi pa so te stvari dramatične. Nato poskušamo na razbijati ta tihi negativni dogovor v družini. To so procesi, ki lahko trajajo leta. Včasih pride sam zasojenec do sodelavcev CEIS-a šele po dveh ali treh letih. Doseči poskušamo, da življene v družini zasvojencu ne bi bilo več enostavno.

V: Prosim za številko enega od Centrov za poslušanje.

O: Prosim, če se v odmoru osebno obrnete name.

V: Kakšna je starost mladih, ki jih napotijo v Center? Ali prihajajo sami ali pa jih kdo napoti?

O: Povedala sem že, kako je, če se obrne na nas družina. V Italiji imamo tudi zdravstvene službe, ki so zadolžene za to področje. Do pred nekaj leti so delili samo metadon, psihofarmake, zdaj pa so se spremenili. Mladi pridejo po metadon, tam pa jim svetovalec nudi druge možnosti. Ali pa pridejo do informacij preko časopisov, TV, v šolah se govori o tem. Lahko pa jih sodišče postavi predz alternativno: ali zapor ali terapevtski program.

V: Kako poteka dan mladega v eni od terapevtskih faz?

O: Različno v različnih fazah. Na primer druga stopnja v skupini za orientacijo: dvakrat na teden po dve uri. V vmesni fazi je vsak dan v programu od 8. do 15. ure. Tu so seminarji, pomoč pri hišnih delih, vzdrževanje. V fazi priprave na terapevtsko skupnost od 8. do 16. ure - kuhinja, vzdrževanje, vrt, čiščenje, skupine, seminarji, terapevtska srečanja.

V: Kako je z drogo, ali jo zasojenec preneha jemati?

O: V večini primerov da. Če se zloraba večkrat ponavlja, zapustimo

terapevtsko skupnost. To se redko zgodi. Usmerimo jih v druge skupnosti oz. terapije, ki so na razpolago v Rimu. Lahko delajo v delavnicah, rišejo. V Rimu so na voljo tudi taki načini obravnave, kjer samo delajo. Ni rečeno, da je naša terapevtska metoda ustreza za vse.

V: Kateri so pogoji, da se lahko zasvojenec vključi v terapevtsko skupnost; če jo odklanja, kako mu lahko pomagamo?

O: Če ni minimalne motivacije, s pomočjo ne boš uspel.

V: Ali se lahko Slovenec vključi v italijansko terapevtsko komuno? Kateri so pogoji? Kakšna je cena?

O: Ne vem, kakšen je dogovor med vladami Slovenije in Italije. Za države članice EGS ni problema. Lahko pride vsak. K nam pa prihajajo na primer tudi ljudje iz Južne Amerike, ki potrebujejo vizo, turistična viza zanje ni veljavna. Naši terapevtski programi so zastoj, klientom ni treba nič plačati. Če lahko kaka družina plača, da to kot dar, če družina ni ekonomsko sposobna, ji ni treba nič plačati.

V: Kdo so terapevti, kakšnih poklicev in izobrazb so?

O: Najprej naj omenim prostovoljce brez specifičnega poklica. Ti se izobražujejo v samem CEIS-u, teoretično in praktično. Potem so tu ljudje s specifično izobrazbo - socialni delavci, zdravniki, psihologi. Tretji so urejeni nekdanji narkomani, ki so šli skozi terapevtski proces in se odločijo, da bodo aktivni kot terapevti. Izobraževanje stalno poteka. Imamo izobraževalni center. Vključujemo strokovnjake od zunaj, na primer dr. Elisabeth Lucas, logoterapevtka, je redno prihajala iz Nemčije vrsto let. Prav tako imamo strokovnjake za psihodramo, Rogersov pristop, sistemski pristop itn.

V: Kako dosegate abstinenco, kaj predpisujete ob abstinenci krizah?

O: Ne sprejemamo fantov, ki so še pod vplivom droge. Priti morajo "čisti". Dokler ne začnejo abstinirati, so v fazah pogovorov in se ne morejo vključiti v skupino.

V: Ali lahko prenehajo jemati drogo?

O: Problem ni prenehati, ampak to, da spet začnejo.

V: Kako premagate abstinenco krizo?

O: To vedo zasvojenici sami, vsak že ima izkušnje s tem. Nekateri se zaprejo v hišo, vedo, da bo trajalo dva, tri dni.

V: Kriza so daljše in težje, zasvojenici jih ne zdržijo!

O: Če ne bi bilo možno zdržati abstinenci krize, bi bilo absurdno, da smo danes tukaj, kajti potem naše delo sploh ne bi bilo možno.

V: Ali morajo abstinenco krizo prebroditi doma ali v bolnišnici?

O: Največkrat jo prebrodijo doma. Toda glavni problem je, kako *potem*, kako človeku pomagati najti smiselno življenje brez droge. Krizo lahko preneha tudi ob zdravljenju.

V: Kakšne probleme imajo družine, iz katerih prihajajo zasvojenici?

O: Lahko gre za zelo različne probleme. Pogosto vidimo, da prihajajo zasvojenosti iz družin, ki so integralne, iz zelo normalnih družin. Problem ni samo v družini, je tudi v človeku, ki je zasvojen. Gotovo pa prihajajo zasvojenosti tudi iz družin z ločenimi starši, lahko imajo mater prostitutko, lahko so doživeli spolno nasilje v družini itn. Važno je, kakšni so odnosi v družini.

V: Kakšna je starost zasvojenecov?

O: Povprečna starost je 24 let, z razponom od 14 do 45 let.

V: Omenili ste, da trenutno obravnavate okoli 800 mladih.

O: Koliko sodelavcev imate, koliko prostovoljcev? Od kod dobite sredstva?

O: Sodelavcev je okoli sto, prostovoljci so plačani in neplačani. Petina vseh sodelavcev je prostovoljcev. Dobivamo donacije iz privatnega in družbenega sektorja, - obstajajo dogovori z lokalnimi zdravstvenimi organizacijami, financira nas tudi vlada.

V: Kakšni so uspehi in koliko je povratnikov?

O: Uspeh je okoli 80-odstoten. Večina recidivistov se vrača v program. Zelo redko se zgodi, da kdo, ki se enkrat vključi, odide brez sledu.

V: Kako je z usposabljanjem v CEIS-u?

O: V edukaciji zahtevamo obdobje prakse, ki traja od 6 mesecev do 2 let. Osnovni tečaj traja 3 mesece in ima teoretični in praktični del. Med drugim so vanj vključene transakcijska analiza, logoterapija, sistemska teorija itd. Na koncu sledi izpit. Pomembna je ocena osebnega odnosa. Po osnovnem tečaju se človek lahko vključi v aktivnosti, predstavimo mu možnosti nadaljevanja. Obstajajo štiriletne specializacije v obliki seminarjev, npr. iz psihodinamike, logoterapije itd. Proces učenja človeka zajame tudi osebno, ne le profesionalno. Poudarek je na osebnih, praktičnih izkušnjah. Teoretična znanja se večkrat pokažejo za coklo, če človek zapada v rigidne sheme, namesto da bi navezal stik s konkretnim zasvojenecem z enkratnim vzorcem problemov.

V: Kako je z delitvijo dela med prostovoljci in profesionalci?

O: Ni stroge, jasne delitve na profesionalno in prostovoljno delo. Če kdo sploh nima profesionalnih izkušenj, niti teoretičnih niti praktičnih, potem se lahko vključi v pomožne službe. Poudarek v CEIS-u je na zmožnosti empatije, ne na obsežnosti teoretičnega znanja.

V: Kakšen je vaš delovni čas?

O: Delali naj bi osem ur dnevno, vendar ni nikoli tako, delamo več. Gre za *duh služjenja* (spirito di servizio). Ta duh je temelj CEIS-a in tako bi moralo biti v kateremkoli sektorju socialnega dela. Plače so v primerjavi s povprečnim dohodkom delavca v Italiji zelo nizke. Ko zjutraj vstanem, se vprašam, zakaj vse to počnem za tako malo denarja. Moj odgovor je - gre za človeške odnose, ki so kvalitetni in se jih druge ne da najti.

V: Koliko povprečno traja obravnava?

O: Povprečno dve leti, terapijska skupnost sedem do devet mesecev. Vsak pa ima svoj individualni načrt.

V: Katere telesne aktivnosti gojite v terapijskih skupnostih?

O: Poudarek je na razvijanju pozitivnega odnosa do lastnega telesa, in sicer prek športa, joge, plesne terapije.

V: Kako v terapijskih skupnostih ravnete s povratniki, ali jih kaznujete?

O: Včasih smo jih kaznovali z deli tretje kategorije, npr. čiščenjem stranišč. To se ni pokazalo za učinkovito. Zdaj se z vsakim povratnikom ukvarjamo individualno.

V: Kako je z varovanjem tajnosti podatkov, anonimnostjo zdravljenja?

O: Tu smo zelo strogi in ravnamo po pravilih zdravniške etike.

Don Mario Picchi

Način udejstvovanja, mišljenja, prepovitve našega vsakdanjega dela z duhom služenja, slog življenja: to je za nas prostovoljstvo. Novi okvirni zakon odpira nova obzorja in zbuja tudi določene dvome. Vendar pa je pomembnejša od zakonov motiviranost za ideale, od katerih nas nihče ne more odvrniti.

Skupaj delamo, mladi, zreli in stari. Vsak prispeva svoj delež, svoje notranje bogastvo, svoje človeške, strokovne, kulturne in duhovne darove. Skupnost, ki se razvija in raste, potrebuje močne roke, dobrega duha, širokogrudnost in razpoložljivost.

Vsi tisti, ki sodelujemo v CEIS-u (Centro Italiano di Solidarieta), smo se v minulih tednih nekajkrat srečali, da bi razmišljali o motivih našega druženja, morebitnih pasteh, v katere bi se lahko ujeli, tveganjih, s katerimi se soočamo, koreninah našega prostovoljstva ter o perspektivah naše skupne poti.

Naša razmišljanja in razprave so sovpadla z javno razpravo o zakonu, ki je začel veljati preteklo poletje. Ta zakon se je prvič na nacionalni ravni na organski način soočil prav z vprašanjem prostovoljstva. Zakon, ki smo ga pričakovali, je konkreten korak naprej, s tem da zagotavlja legitimnost in postavlja bolj v ospredje pomembne dejavnike civilne družbe in s tem omogoča vzpostavljanje njihovega dialoga z institucijami. Svečano priznava prostovoljstvo kot *"izraz sodelovanja, solidarnosti in pluralizma"*; pravno ščiti take organizacije in skupine; nudi možnost zdravstvenega zavarovanja za posameznike, ki so zboleli ali se poškodovali v času prostovoljne dejavnosti; predvideva vrsto davčnih olajšav tako za združenja kot tudi za vse tiste, ki te dejavnosti podpirajo; spodbuja drseči urnik v redni službi za ljudi, ki želijo del svojega delovnika posvetiti prostovoljstvu; predvideva registre, opazovalce, ljudska štetja, eksperimentalne projekte in projekte za pospeševanje prostovoljstva.

Tako kot vsak zakon je tudi ta samo orodje, ki lahko poraja vprašanja in bo potreboval preskusno fazo, da bi zbledele bojzani in nezaupanja, ki se upravičeno porajajo v pričakovanju pravilnika, ki bo določil njegovo uporabo.

Morda je videti, da daje prednost prostovoljstvu svobodnih poklicev, javnih uslužbencev, gospodinj, ki potem, ko opravijo svoje *dolžnosti*, vložijo del svojega prostega časa za dobrodelne dejavnosti. Nedvomno koristna, izredno cenjena obveznost; toda kako jo uskladiti s tisto strokovno priprav-

ljenostjo, z razpoložljivostjo na celotnem področju, ki danes morata spremljati velikodušnost in dobro voljo? Ali lahko prostovoljno delo v prostem času zagotavlja prisotnost in učinkovite odgovore v trenutku, ko se resnično porajajo potrebe?

Okvirni zakon pravi, da je prostovoljstvo *"tista dejavnost, ki je opravljena brezplačno na osebni in spontan način ter zastopa organizacijo, ki ji prostovoljec pripada, samo za solidarnostne namene"*. Tako prostovoljec ne more biti tisti, ki ima "podrejen ali avtonomen delovni odnos" z organizacijo, ki ji pripada, ali pa "ima v njej premoženjski delež".

Navajam ugotovitev prostovoljca Skupnosti Srečanje (Comunita Incontro) Alda Curiota, ki z grenkobo povzema nov položaj: *"Ker nimam lastnih sredstev, ki bi jih porabil za to, da bi poravnal stroške svoje dejavnosti, in ker imam celo potrebo po tem, da jem, se oblačim, spim, da bi lahko delal poln delovni čas pri svojem združenju, ugotavljam, da nisem več (ali da nisem nikoli bil) prostovoljec. Postaja pa mi tudi jasno, da prostovoljci niso niti redovniki ali nune, niti don Pierino, don Picchi, don Ciotti, niti mati Tereza iz Kalkute, niti njihovi bližnji sodelavci, kajti vsi jedo, se oblačijo, spijo, potujejo in morda tudi malo počivajo na račun institucije, združenja, društva, ki mu pripadajo."*

Videti je skratka, da ni prostora za ljudi, ki hočejo ves svoj delovni čas in celo življenje posvetiti služenju ter pri tem ne iščejo dobička, potrebujejo pa sredstva za preživetje. *"Ni več prostora za tiste, ki nočejo prevesti svoje obveznosti in obdarovanja v ekonomsko vrednost: toliko časa = toliko denarja, toliko dodatnega dela = toliko plavih kuvert, toliko let delovne dobe = toliko dni počitnic itn. Prostovoljci, ki prostovoljno delo opravljajo poln delovni čas, torej nimajo druge izbire, kot da postanejo figure drugotnega pomena, v ozadju, torej nekaj nepravilnega, začasnega."*

Aldo Curioto nadalje ugotavlja: tudi nedavno sprejeti zakon o odvisnosti od mamil greši, ko hvali prostovoljce za njihovo pionirsko delo in sposobnosti pri zdravljenju in preprečitvi odvisnosti od drog; kajti dejansko ljudje in realnost, na katero se zakon nanaša, ne ustrezajo kriterijem novega zakona o tem, kaj je *"prostovoljstvo"*.

In še vprašanje: *"Ali lahko realno razmišljamo o varovanju združenj, ko istočasno slabimo idealno razpoložljivo in operativno moč članov teh združenj, ko jih silimo v dvojno delovno identiteto, torej po eni strani k delu, ki je namenjeno samovzdrževanju, in po drugi strani k solidarnostni dejavnosti? Ne pozabimo, da prostovoljstvo skupine obstaja in je močno zato, ker ga tvorijo tudi ljudje, ki so se odločili za popolno predanost tej dejavnosti in ne le za part-time ali za določen delež."* Ministrica za socialne dejavnosti Rosa Jervolino Russo, ki je tudi sama osebno prišla do izkušenj o pomenu prostovoljnega dela, si je hvale vredno veliko prizadevala za to, da je

začel veljati ta zakon - zakon, ki pa ne rešuje vse problematike obstoječih združenj in skupin, ki so tako zelo različne po svojih izkušnjah, operativnem obsegu, metodologiji dela itn.

Ponavljam, da je zakon samo orodje. Orodje, ki nas ne ovira pri tem, da ne bi nadaljevali svojega služenja in s tem pričali o njegovi omejenosti. Ne moremo pa zanikati dejstva, da je zakonodaja o prostovoljstvu na prav izjemen način naletela na plebiscitni konsenz v parlamentu in da je v teh letih dozorela tako v celotnem javnem mnenju kot pri svojih institucionalnih predstavnikih.

Gre torej za civilizacijsko pridobitev. Toliko bolj, ker smo se lahko prav preteklo poletje prepričali, da zakon ni nedotakljiva dogma. Člen 162 je leta 1990 že doživel prve popravke in to je potrdilo, da daje vlada veliko pozornosti temu, da bi stvari uredili. Z dekretom iz avgusta, ki onemogoča prelahko in avtomatično aretiranje ljudi, odvisnih od mamil, je deloma povrnila sodnikom njihovo odgovornost oz. polnomočje. Dekret vrača odločanje o odvzemu osebne svobode v roke sodnikom, namesto da bi to bilo prepuščeno rigidnim avtomatizmom. Sodnikom omogoča, da presojajo vsak primer, vsako zgodbo posebej, in jim s tem nedvomno nalaga veliko breme odgovornosti. Vendar je prav to neobhodno potrebno in to vedo vsi, ki od blizu poznajo odvisne od mamil.

Nekoč smo prav na teh straneh pisali, da za nas prostovoljstvo pomeni:

- *revščina*: dajati prednost najbolj slabotnim in krhkim, izhajajoč vedno iz njihovih potreb;
- *solidarnost*: nuditi usluge, ki ustrezajo času, mestu, osebi, usluge, ki so strokovno kvalificirane, hkrati konkretne in ustvarjalne, po eni strani so pripravljene odgovoriti na nujne, nenadne potrebe in po drugi strani je zagotovljeno, da so stalno na razpolago;
- *pluralizem*: uveljavljati svojo identiteto in hkrati globoko spoštovati identiteto vseh drugih, s katerimi sodelujemo;
- *brezplačnost*: darovati svoje služenje brez protiuslug, plačila, priznanja in povračila;
- *vrednote*: navdihniti naše služenje z etiko, ki se ne oznanja z besedami, temveč se kaže prek dejanj in v prvi osebi.

Povedano še preprosteje, smo prostovoljci, ker smo to zavestno izbrali, in to izbiri vsak dan znova obnavljamo, čeprav bi morda drugje lahko dosegli večje osebne uspehe, več zadoščenja v smislu kariere, večje plačilo.

Smo prostovoljci, ker nas ni nihče prisilil k temu, da smo se priključili v temu našemu združenju. Prišli smo z različnimi zgodbami in po različnih poteh, včasih na videz nasprotnih. Vendar je bila motivacija pri vseh podobna: najti roko, ki bi jo stisnili, nasmeh, ki bi ga izmenjali, ponuditi prijateljsko besedo in prisluhniti. Menim, da bi to lahko bila motivacija, s

katero se vsak dan posvečamo našemu delu.

Projekt Človek je naš terapevtsko-edukativni program, ki ga uresničujemo vsi skupaj; je velika, tiha revolucija, ki namerava postaviti v središče življenja človeka in ne stvari, ne snovi, ne denarja, ne zamere, ne jeze, ne nejevolje. Nam bo uspelo, da bo ta duh ostal stalen in nedotaknjen?

V pomoč naj nam bo zavest, da se katerokoli področje našega dela in katerakoli stvar, ki jo počnemo, odražata v kvaliteti dela drugih in v kvaliteti življenja tistega, ki trka na naša vrata.

Če gojim cvet, tipkam na računalniku, pomivam posodo, odgovarjam na telefon..., moram vedeti, da ta cvet postaja simbol sprejemanja, reda, ljubkosti, preprostosti; da tisti podatki v računalniku omogočajo, da lahko več zremo o tem, kaj delamo, in da lahko to izboljšujemo; da bo tisti pomiti krožnik drobnih razlogov več za sožitje v mir v menzi; da imajo lahko tiste besede, ki jih govorimo v slušalko, tak ali drugačen vpliv na existenco kakega človeškega bitja in njegove družine.

To razmišljanje drži ne glede na to, kje delamo. In poleg nas imajo pomembno mesto v zgodovini CEIS-a družine; so sila, ki je zelo številčna, velikodušna in poleg problemov polna sposobnosti. Z vso upravičenostjo sodelujejo v projektu Človek, tako kot tudi vsi drugi moduli programa. Po dneh, polnih strahu in skrbi, je za velik del teh družin prišel trenutek priznanja in potem trenutek prostovoljstva, brezplačnega in brez interesov.

Na koncu bi v zvezi z novim zakonom rad poudaril eno stvar: ne gre za kaka določila, ki bi temeljila na financiranju in bi bila od tega popolnoma odvisna. Ne predvideva plohe milijard, ki bi padla na skupine prostovoljcev, tako kot jih ne predvideva zakon o mamilih, v nasprotju s tem, kar sta verjela tisk in javnost (in s to veliko dezinformacijo je napravljena velika škoda tistim, ki so, tako kot mi, v svoji zgodovini vedno gradili na trdnem temelju širokogrudnosti privatnih dobrotnikov). Vendar pa vsebuje zavrnitev koncepta vsemogočne državne pomoči in izrecno povabilo k dvema vrednotama, na kateri mi ni nikoli težko vedno znova opozoriti, ker sta prisotni v naših terapevtsko-edukativnih programih: sodelovanje in načrtovanje.

Dve vrednoti, ki predstavljata izziv za vse, ki jih na tak ali drugačen način definiramo kot prostovoljce. Kajti sodelovanje pomeni počutiti se kot bistveni del sveta, ki se ne konča za zidovi lastnega doma, pomeni zavedati se lastne vloge, možnosti, da smo protagonisti zgodovine tudi na skromnem terenu vsakdanjega življenja. Odgovorno sodelovanje pomeni prepričanje, da, če kak človek trpi, obstaja družba, ki ustvarja trpljenje, in da v tej družbi vsak od nas polnomočno sodeluje.

Načrtovanje pomeni, da smo sposobni gledati naprej, da "vtaknemo prst v revolucijo", da bi nekaj spremenili glede na lastna sredstva, lastno

strokovnost, razpoložljivost, kulturo. Vsak od nas lahko to naredi: sramota, ki jo razgalja Evangelij, je prav to, da ne dovolimo našim talentom obroditi sadov, da ostajamo zaprti vase. Prepogosto imenujemo utopija tisto, kar od nas zahteva žrtev, odpoved, obveznost, vztrajnost.

Članek don Maria Picchia *Perche siamo volontari* iz revije CEIS-a *Il delfino*, 1991, št. 16, str. 4-6,
sta prevedla Tanja in Miran Možina.

TABOR KOT KOMPLEKSNI AVTOPOETSKI SISTEM

Bernard Stritih, Milena Andrejek, Milan Babič, Nataša Bregant-Možina, Vesna Cotič, Barbara Čibej, Katka Kompan, Maruška Kramarič, Miran Možina, Andrej Palir, Tatjana Palir, Alenka Petek, Brane Petek, Jože Pirnat, Helena Pirnat, Marijke Rutten-Saris, Stana Sitar, Bojana Slokan, Ana Vovk-Pezdir

1. Cilji raziskovanja

Naše raziskovalno delo, ki traja že od leta 1975, po eni strani izhaja iz tradicije *akcijskega raziskovanja*, po drugi strani pa je v zadnjih petih letih nanj zelo pomembno vplivala t.i. *teorija kompleksnih sistemov oz. znanost o kompleksnosti*. To pomeni, da si zastavljamo vedno nove cilje, ki so rezultat avtopoetskega, avtonomnega razvoja naše dejavnosti:

- počitniško letovanje otrok s psihosocialnimi težavami skupaj z njihovimi vrstniki, ki nimajo posebnih težav;
- psihosocialna pomoč otrokom s težavami;
- integracija različnih dejavnosti (npr. umetniško-ekspresivne, športno-rekreacijske idr.) in otrok s težavami v skupine;
- ustvarjanje terapevtskega skupinskega miljeja, ki naj bi omogočil korektivna čustvena doživetja za otroke pa tudi odrasle sodelavce; cilj skupinskega dela po našem mnenju ne more biti oblikovanje trajnih in stabilnih povezav med ljudmi, temveč je osnovno vprašanje skupinskega dela, kako pomagati posameznikom, da bodo s svojim vedenjem v sistemih medčloveških odnosov čim bolj ustvarjalno uporabljali vse svoje človeške zmožnosti in da bodo v dobrih trenutkih dosegali tisto raven interakcije, na kateri se lahko zgodi nekaj novega, na kateri se porodijo ideje, ki tudi v širšem kulturnem kontekstu lahko služijo ustvarjanju novih, smiselnih oblik življenja in dela;
- pridobivanje veščin, ki so potrebne za življenje v naravi;
- razvijanje kulturnih dejavnosti, konstruktivnih oblik razvedrila, nove kulture prostega časa in dela;

- usposabljanje strokovnjakov in prostovoljcev za skupinske in individualne oblike dela z otroki;
- razvijanje prostovoljnih oblik dela v smislu samoorganiziranja in samopomoči;
- razvijanje mreže prostovoljcev, ki naj bi bili aktivni tako v smislu dela z otroki kot tudi v smislu lastnega usposabljanja tudi v času med tabori;
- razvijanje novih oblik sodelovanja med institucijami oz. strokovnjaki in prostovoljnimi sodelavci - dopolnjevanje in bogatitev ustaljenih programov institucij s področja psihosocialne pomoči otrokom;
- omogočanje reflektiranja in integracije izkušenj iz različnih socialnih okolij, v katerih živijo otroci - družina, ustanove za varstvo ter vzgojo in izobraževanje (vključno z različnimi oblikami organiziranega preživljanja prostega časa) ter skupine vrstnikov;
- omogočanje sodelovanja vseh otrok in odraslih sodelavcev pri procesih oblikovanja skupne "politike" oz. "strategije" za doseganje določenih ciljev; s tem v zvezi skrb za transparentnost dogajanja;
- razvijanje tolerantnosti do psihosocialnih motenj in simptomov, odpiranje raznolikih pogledov nanje, ki naj bi omogočili večjo fleksibilnost v srečevanju s temi pojavi;
- enakopravna delitev vsega dela po načelu, da sposobnejši prevzemajo težje naloge in večje odgovornosti;
- razvijanje novih načinov medčloveškega komuniciranja, senzibilizacija za nezavedne procese in omogočanje sinergičnih stikov med zavednim in nezavednim dogajanjem pri posameznikih in v skupinah;
- razvijanje sposobnosti za kontinuirano dogovarjanje in pogovarjanje o vseh relevantnih temah, ki se pojavljajo v procesu skupnega dela in življenja;
- razvijanje systemskega pristopa oz. teorije kompleksnih sistemov;
- organiziranje edukacije iz systemskega pristopa oz. znanosti o kompleksnosti; temeljni koncepti so: nelinearnost, kaos, odprti sistemi, mreža ali vzporedna interakcija in struktura, cirkularnost, povratna zveza, rekurzivnost, samoreferenčnost, celostnost, celota in samoorganizacija, nematerializem, informacija, komunikacija, opazovanje in epistemologija idr.;
- ohranjanje naše dejavnosti kot avtopoetskega, avtonomnega, družbenega, postmodernega gibanja.

Skupna značilnost naših taborov in drugih dejavnosti, ki so se razvile ob njih in iz njih, je avtopoetski proces. To razumemo tako, da se taborna skupnost in obdajajoča jo mreža stalno razvijata, da se iz svojih notranjih pobud ohranjata in obnavljata. Glede ciljev avtopoetski proces pomeni, da je cilj tudi sama pot in da se na poti pogosto oz. praviloma pokažejo tudi nepričakovani in do takrat nenačrtovani cilji. Taka usmeritev je značilna za

mnoга t.i. *postmoderna gibanja* pri nas in drugod po svetu, ki odkrivajo pomen svojega delovanja v samem delovanju, ne pa toliko v ciljih, ki si jih zastavljajo.

2. Rezultati

O doseženih rezultatih ne moremo govoriti samo iz perspektive letošnjega tabora, temveč moramo nujno vključiti tudi vidik sedemnajstletne kontinuitete in razvoja (kot že rečeno, poteka razvoj naše dejavnosti oz. naš avtopoetski proces od leta 1975, ko je bila izvedena prva t.i. terapevtska kolonija na Rakitni) naše dejavnosti, ki je z leti dobila značilnosti socialne mreže oz. družbenega gibanja. Ta oblika dela se je že od prve kolonije na Rakitni pokazala privlačna za otroke, mladostnike in prostovoljne sodelavce (tako strokovnjake kot laike). V povprečju so se posamezniki udeležili naših taborjenj po štirikrat. V sedemnajstih letih našega delovanja še nikoli nismo imeli problemov s tem, da bi imeli premalo interesentov tako med otroki kot tudi med odraslimi prostovoljci. "Fluktuacija" ni nikoli ogrozila kontinuitete naših dejavnosti, temveč je prej prispevala k ohranjanju zelo velike raznolikosti našega dela in raziskovanja. Ena od temeljnih značilnosti naših taborov je že od vsega začetka, da smo se vedno znova znašli v vrtničastem toku doživetij, ki so imela za večino udeležencev kvaliteto neobičajne intenzivnosti in novosti. Po teh doživetjih za mnoge prav nič ni bilo več tako, kot je bilo prej. Tako je prihajalo do sprememb praktično v vseh strukturah naše mreže oz. dejavnosti. Pri otrocih smo lahko (tako kaže tudi letos) opazovali spremembe vedenjskih značilnosti:

- povečevanje samostojnosti;
- izboljšana samopodoba;
- izboljšane socialne spretnosti;
- večji repertoar možnosti kompenzacije prejšnjih motenj;
- izboljšanje komunikativnosti;
- večja možnost koncentracije in pozornosti;
- agresivne oblike vedenja postajajo manj destruktivne;
- z novo pridobljenimi veščinami si otroci v svojem vsakdanjem okolju postopno izboljšujejo status;
- spremembe v kvaliteti prijateljskih odnosov in odnosov med spoloma, ki ustrezajo širšemu (ne le v sodobnih družbah najbolj reklamiranemu hedonistično-potrošniškemu) spektru interesov in potreb;
- temeljne spremembe v družinskih odnosih: upoštevanje in spoštovanje generacijskih razlik, urejanje patološke delitve vlog in dela, rahljanje

nefunkcionalnih rigidnosti v družinskih odnosih, širjenje repertoarja možnosti za konstruktivno razmejevanje navzven namesto komuniciranja preko simptomov, izkoriščanje "problemov" in "kriz", večanje preglednosti družinskega dogajanja, večja senzibilnost za sistemsko in cirkularno resničnost družinskih odnosov - npr. odpravljanje iskanja grešnega kozla;

- širjenje odnosne mreže prijateljstev in obujanje potencialov solidarnosti;
  - spreminjanje temeljne naravnosti do pomena duševnih težav, motenj in posebnosti: večanje tolerantnosti, potencialov za samopomoč in pripravljenosti (motiviranosti) za iskanje primerne pomoči pri odraslih in strokovnjakih;
  - temeljne spremembe kulturnih navad: ekološko mišljenje, prevzemanje osebne odgovornosti, odkrivanje možnosti kreativnega razvoja lastnih potencialov v delu.
- Spremembe pri prostovoljnih sodelavcih se kažejo predvsem v:
- novem razumevanju in večji fleksibilnosti pri uporabi metod skupinskega dela - z otroki, v timu sodelavcev ter na ravni mreže prostovoljcev in otrok kot celote;
  - povečanju samoiniciativnosti in samoorganiziranja za razvijanje lastne strokovne identitete in za večanje svoje delovne kompetentnosti;
  - večanju sposobnosti samoopisa procesa posameznikov in skupinskega procesa;
  - razvijanju horizontalnih oblik medsebojne strokovne pomoči v smislu intervizije;
  - razvijanju osebnega čuta za počlovečenje institucionalnih oblik dela;
  - razvijanju novih oblik sodelovanja strokovnjakov in prostovoljnih sodelavcev;
  - razvijanju drugačnih gledanj na težave otrok, ki omogočajo izrabljanje še neidentificiranih virov;
  - razvijanju osebnega čuta za kompleksne odnose v taborni skupnosti in socialnem okolju;
  - vnašanju novosti na svojem delovnem mestu in v privatnem življenju; spreminjanju tradicionalne ločnice med delom in prostim časom, med javnim in privatnim;
  - kreativnem odkrivanju novih možnosti, ki so blizu vsakdanjemu življenju ljudi;
  - povezovanju rekreativnih in kulturnih dejavnosti z doživetji, ki imajo globlji vpliv na poznejši razvoj človeških potencialov in odpirajo tudi prostor za razvijanje novih vrednostnih sistemov;
  - prepoznavanju lastnih problemov in stisk ter njihovem preseganju v okviru samopomoči.

Avtopoetski proces razumemo tako, da vsak udeleženec vnaša v celotno bivanje vse svoje konstruktivne zmožnosti, da se uči živeti in delati z lastnimi problemi in problemi drugih ljudi ter da se vsak zase uči novih, raznolikih odgovorov na spremembe v svojih življenjskih okoljih.

3. Kvaliteta rezultatov

Naše dejavnosti svojo kvaliteto potrjujejo:

- v sedemnajstletni kontinuiteti in nenehnem razvoju, odkrivanju novega; tako govorimo o štirih fazah v razvoju obravnavnega modela in teoretičnih okvirov raziskovalnega dela:
  - 1975-76 - *akcijsko-sociološka* konstrukcija raziskovalnega problema in *neavtoritarna-skupinski* obravnavni model,
  - 1977-80 - obdobje *razmaha dejavnosti, organizacijskih sprememb in teoretske zmede,*
  - 1980-85 - vpliv *dinamične psihiatrije* kot terapevtsko-obravnavne doktrine dela in pomen *doživetja* dinamične psihiatrije kot *družbenega gibanja;*
  - 1986-89 - vpliv *sistemske teorije* kot metateorije ter obravnavni model *samoorganizacije* in *samopomoči.*
- ker ne stigmatiziramo otrok s težavami;
- ker opažamo, da se otroci in njihove družine osamosvajajo in postajajo manj odvisni od raznih oblik pomoči;
- ker ne pomagamo otrokom razreševati le težav, ampak se usmerjamo k razvijanju še neprepoznanih sposobnosti in talentov - torej to ni le socio-terapevtska pomoč, ampak je socialno stimulatívna ali socialno-razvojná pomoč;
- ker se kvaliteta dela potrjuje tudi z vedno večjim razraščanjem in pove-zovanjem s podobnimi iniciativami v slovenskem, hrvaškem in medna-rodnem prostoru (doslej smo npr. poročali o našem delu na kongresih v Münchnu, Berlinu, Parizu, Heidelbergu in vsepovsod smo naleteli na ugoden odmev in potrdíte naših zamisli);
- ker vodje letošnjega tabora in tudi mnogi drugi sedanji in prejšnji sodelavci kažejo uspehe pri edukaciji ljudi, ki želijo razvijati ali že razvijajo podobne dejavnosti.

MOJE IZKUŠNJE V SKUPINAH ZA SAMOPOMOČ

Ema Krejač

Sestavek ima dva dela. V prvem poskušam zarisati širši kontekst današnje stvarnosti, v katero so umeščene skupine za samopomoč, ki mi služi kot motivacija za to delo. V drugem pa nekoliko podrobneje orišem svoje izkušnje v dveh vrstah skupin za samopomoč, ki jih vodim.

Širši kontekst današnje stvarnosti, v katero so umeščene skupine za samopomoč

Življenje zahteva danes visoko stopnjo organizacije. Sicer bi vladala anarhija. Družba zato potrebuje institucije, ki se ukvarjajo s kakim pomembnim področjem življenja večjega števila ljudi, npr. institucije šolstva, zdravstva, sociale. Življenje se s tem vedno bolj specializira in institucionalizira.

Nekaj značilnosti institucije:

- racionalna organiziranost; to ji daje karakteristiko *anonimnosti* in hladnosti;
- vsaka organizacija zajema večje število ljudi, ki imajo skupne potrebe;
- ima naloge, ki jih mora uresničiti;
- odnosi v njej so formalni in abstraktni;
- ima strogo in natančno izdelana pravila.

Zame je danes v zvezi z institucijami aktualno vprašanje, *ali je življenje ljudi v današnjih institucijah še humano*. Koliko človek v teh institucijah ne postaja vedno bolj številka, razosebljen, razčlovečen, ker pač mora biti vedno le v funkciji nekega neosebnege sistema?

Zato so vedno pomembnejše *skupine*, v katerih ljudje živijo skupaj kot *osebnosti* in *posamezniki*, sploh ne brez problemov in konfliktov, vendar v skupinah, kjer se konflikti in problemi ne rešujejo tako kot v institucijah (z advokatom, disciplinsko komisijo ali šefom), ampak z bratsko ljubeznijo in medsebojnim sporazumom, v skupinah, kjer so in postanejo stvari razvidne, podobno kot v *družini*. Lahko torej zaključim, da so institucije danes nujne. Vendar človek ne more živeti le v instituciji. Človek se samo z njimi nikoli

ne bo mogel popolnoma sprijazniti (ker ni robot).

Velikih institucij pa tudi z dekreti ni mogoče spremeniti v manjše skupine, kjer naj bi vladali privatni medčloveški odnosi. *Skupina* je danes kot *masa* (če nastopijo v množici močni emocionalni momenti, ki jih nekdo usmeri v določen cilj) in *množica* (ljudje, ki se zaradi kakega razloga zberejo na določenem kraju) manjše število ljudi, med katerimi obstajajo številne interakcije in ki skupaj težijo k nekemu cilju. Člani skupine imajo *skupen vrednostni sistem*, iz katerega sledijo *skupne norme*. Ko skupina uresničuje svoj cilj, sprejemajo njeni člani različne *vloge* ali *delovne naloge*, ki prispevajo svoj delež k skupnemu cilju. Iz tega sledi *relativna stalnost* skupine in sorazmerno majhno število njenih članov. V vsakem priročniku skupinske psihologije najdemo drugačno opradelitev skupine, vse opredelitive pa vendar imajo naslednje skupne značilnosti:

- več ljudi;
- časovna in prostorska omejitev skupinskih doživetij;
- neposredna komunikacija med člani skupne.

Zanimanje za skupine se je pojavilo, ko je človek občutil in zaznal, da ga moderna družba preveč osamlja. Ljudje smo postali individualisti. Med največjimi problemi, ki jih danes poznamo, sta *osamljenost in izolacija*. Visoko razvita industrijska družba zahteva od človeka, da dobro opravlja svoje delo in dobro funkcionira (je konkurenčen in ne dela težav). Kako pa se človek ob tem počuti, sistemu ni dosti mar.

Drugi vidik oz. problem človeškega življenja danes je *kolektivizem*. V kolektivizmu prideta do izraza prisilna organizacija in organiziranost, ki so pollaščata vseh življenjskih področij (delo, prosti čas, religija itn.). Vse je določeno in človek se *mora* vključiti v tak sistem, ne da bi *lahko in smel misliti in izbirati*. Medčloveški odnosi se kolektivizirajo ali celo totalizirajo.

Pojavi se vprašanje, ali obstaja tretja pot - *kako živeti skupaj?* Morda je kakšna rešitev med individualizmom in kolektivizmom? In tu se prav gotovo pojavita veliko zanimanje in potreba po skupinah.

Kompleksnost današnje družbene stvarnosti pa ima vsaj tri značilnosti:

1. *množičnost*:
  - materialnih pripomočkov,
  - medčloveških odnosov,
  - infomacij;
2. *dinamičnost*:
  - hitre spremembe v materialnem svetu;
  - pojem zvestobe postaja starokopiten; najvišja vrednota postajata prilagodljivost in iznajdljivost (ne pa zvestoba);
3. *spoznavanje novih meja*:
  - omejitve materialnega sveta (ekologija),

- omejitve v medčloveških odnosih (na mikroplanu: alkoholizem, narkomanija; na makroplanu: grozi uničenje sveta),
  - omejitve na ideološkem področju (padeč in relativnost vseh vrednot dopuščata bohotenje raznih ideologij).
- Če vrednote ne morejo več uravnnavati in nadzorovati vedenja posameznikov v kaki družbi, naredijo to prisila, moč, policija, država ali ideologija.

Moje izkušnje v skupinah za samopomoč

Delam kot psihologinja na Centru za socialno delo v Mriboru. Sem specialistka klinične psihologije, samo sebe pa že nekaj let doživljam kot socialno psihologinjo. Svojega strokovno-terapevtskega dela si ne znam predstavljati brez dela s skupinami (v skupinah), in to:

- v skupinah klientov,
  - v skupini sodelavcev na interviziji oz. superviziji.
- Delala sem oz. delam v skupini kluba zdravljenih alkoholikov, skupini rejnic, rejencev, prostovoljcev, starostnikov v domu upokojencev in v krajevni skupnosti, skupini bolnikov z epilepsijo, nevrotikov, skupini za osebnostno rast. Nekoliko podrobneje bi se ustavila ob skupinah za samopomoč starostnikov in oseb z epilepsijo.

Najprej bi rada povedala, da moraš biti za delo s starimi osebami pripravljen. Spominjam se, da mi je bilo v mlajših letih to področje zelo tuje. Večkrat sem npr. rekla, da nikakor ne bi hotela delati s starostniki in tudi ne z zaporniki. Potem pa so se stvari obrnile drugače:

- na CSD se je začelo govoriti o skupinah za samopomoč (v okviru preventive) in zaželeno, skoraj obvezno je bilo, da se pojavljajo v programih (kratkoročnih in dolgoročnih, tudi denar je bilo mogoče dobiti...);
- na CSD je bila sodelavka, ki so jo te stvari zanimale prav tako kot mene in je bila pripravljena delati in sodelovati;
- prevladujoče vzdušje na CSD je bilo in je še "čakanje...", "bomo videli, kako bo...";
- pojavil se je interes v domu upokojencev in na nevrološkem oddelku bolnišnice.

Smiselno se mi zdi govoriti o tem na letošnji poletni šoli, ko naj bi bila v središču pozornosti *sposobnost preživetja* in s tem povezana *avtopoeza*. Saj je tudi pri meni šlo za vprašanje "preživetja". V času, ko so mi ljudje prejšnjega sistema zrušili tisto, kar sem s sodelavci gradila več let (dejavnost zakonskega svetovanja), je bilo treba *preživeti, ostati živ* (to poklicno zame

pomeni delati nekaj, kar se mi zdi smiselno, kreativno, kar me angažira). Tako sva se s kolegico Mirjano Majhenič, sociologinjo, pred dvema letoma lotili tega dela. Povezali sva se z domom upokojencev. Organizirali sva skupni ogled takega dela v Kopru, kjer nas je prijazno sprejel g. Tone Kladnik, nam razgrnil njihov projekt (pod mentorstvom dr. Ramovša) in nam omogočil udeležbo v skupinah.

Takoj po vrnitvi, maja 1990, sva začeli z delom v dveh skupinah starostnikov v domu upokojencev. Sodelujeta še obe socialni delavki, vsaka v eni skupini. Dogovor je bil, da bosta kasneje recipročno sodelovali v skupinah v krajevni skupnosti (KS). Z navdušenjem smo sprejeli način dela iz Kopra. Obe skupini starostnikov v domu se srečujeta redno enkrat tedensko po eno uro, nato se skupini združita in srečanje vedno zaključimo s petjem nekaj pesmi. Skupini štejeta vsaka od 10 do 15 članov. Število članov se ob stalnem jedru spreminja. Zanimivo je bilo spremljati in sodelovati v tem, kako se je iz zbranih posameznikov v procesu počasi oblikovala skupina, njeni cilji, norme, vloge posameznih članov, kako so se njihovi interesi premeščali od jaz k ti in mi, od boleznin in "česa ne morem", k zdravju, veselju, "kaj še zmorem"... Neštetokrat sem odhajala iz skupine polna energije in z dobrim občutkom ter presenečena nad tem, kako procesi skupinske dinamike, učenja in zorenja v tej skupini (povprečna starost je 80 let) potekajo tako kot v vsaki drugi (čeprav počasneje in malo drugače).

Oktobra 1990 sva s kolegico Mirjano organizirali skupino starostnikov v KS. Izbira KS je bila skoraj slučajna. Zanimiv in na koncu zabaven je bil sestanek s funkcionarji KS. Po vseh peripetijah sva končno dobili seznam starostnikov, ki sva jih vse obiskali in jih osebno povabili v skupino ter jim pustili doma še prijazno pismeno povabilo. Tako se je oblikovala skupina, ki se redno tedensko sestaja v prostorih KS. Mirjana je nekoliko kasneje skupaj s sodelavko, ki je zaposlena za določen čas (sociologinja), oblikovala še eno skupino starostnikov v drugi KS (zgodba zase, kar se tiče funkcionarjev).

V vseh teh skupinah se mi zdijo srečanja dobra takrat, ko nam uspe ostati pri kaki temi, o kateri potem vsi člani aktivno razpravljajo. Teme so lahko zelo različne, od starih praznovanj in običajev, pogovora o svojih starših, poklicu, kaj mi je všeč pri sebi, kaj cenim pri ljudeh, česa ne maram, sanje, želje... Krasno je, če pride ideja za temo iz skupine, lahko jo predlagam tudi jaz kot moderatorica, včasih pa je pogovor "valujoč" ali "razpršen" in čutiš, da ni dobro česar koli vsiljevati.

Zanimiva je primerjava skupin v domu in KS. V obeh primerih je več žensk in več takšnih, ki so bili v svojem življenju zaposleni (so pripadali kakemu kolektivu). Mnogo bolj živahni in razgibani so starostniki iz KS, tudi njihova telesna drža in hoja sta drugačni. Bolj se tudi zanimajo za

okolico in eden za drugega.

Za oblikovanje skupine oseb z epilepsijo je prišla pobuda z nevrološkega oddelka bolnišnice, kjer se te osebe zdravijo. Informirali so nas, da je v Ljubljani ustanovljena oz. ponovno aktivirana liga za boj proti epilepsiji, ki ima v svojem programu tudi skupine za samopomoč. Udeležila sem se sestanka odbora te lige in ugotovila, da to nima dosti skupnega z bolniki in skupinami za samopomoč. Na nevrološkem oddelku so nam dali naslove njihovih bolnikov in jim posredovali prvo informacijo o skupini (dali so jim tudi pismeno povabilo, ki sva ga pripravili s kolegico). Ta skupina se sestane dvakrat mesečno za 2 uri v prostorih CSD, ki je dokaj blizu bolnišnice. Težišče pogovora na prvih srečanjih je bilo na vprašanju, "kako živim s to boleznijo", sicer pa so primerne vse teme iz življenja. Na srečanja so vabljeni tudi svojci. Za prvih šest srečanj sva poslali pismena vabila. Najprej smo načrtovali dve skupini, ki bi se sestajali vzporedno in bi se potem občasno lahko združili, pa jih ne prihaja redno več kot 10, zato smo ostali v eni skupini. Organizirali smo že predavanje nevrologa o temi, ki so jo predlagali udeleženci skupine.

Če si v zaključku prostorsko predstavljam svoje delo zadnjih dveh let, ga vidim izrazito na robu, na periferiji (s pozicije CSD - prostorsko in časovno izven centra). Tudi obe skupini v domu sta z vidika doma upokojencev prav tako povsem na obrobju ("eksotika", kaplja v morje - dom ima 750 oskrbovancev). Poleg kolegice Mirjane se na CSD za moje delo nihče ne zanima, razen če pride kak novinar ob tednu starejših občanov ali pa je treba kam poslati kakšen program dela. Pa tudi meni ne pride na misel, da bi koga s tem "morila". Tudi v domu upokojencev so medeni tedni našega sodelovanja že davno mimo in točno vem, kje je meja. To bi bil lahko poseben referat. Po dveh letih tega dela občutim, da mi počasi zmanjkuje energije. Mislim, da zato, ker:

- slabo dalj časa prenašam pozicijo na periferiji (imam potrebo, da pripadam strokovni delovni skupini, ki skupaj nekaj počne);
- svojo strokovno radovednost sem potešila in se preizkusila na novih področjih;
- vsi načrti se niso uresničili (nekaj pa imam prav bridkih izkušenj);
- pogrešam supervizijsko skupino.

Literatura

- B. Stritih, Članki o socialnem delu in skupinah za samopomoč
 J. Ramovš, Sto domačih zdravil za dušo in telo
 J. Bajzek, Mladostno zorenje v skupini

SLOVENSKI PLANINSKI TABOR ZA USTVARJALNO ŽIVLJENJE MLADIH

Žare Trušnovec in Zdenka Zalokar Divjak

Uvod

Avtorja vodiva planinsko dejavnost v VVZ Krško in OŠ "France Bevk" Tolmin.

Akcija Ciciban-planinec poteka v VVZ Krško že peto leto. Izvajamo družinsko obliko dejavnosti, kar pomeni, da gredo na vsakomesečni pohod po Zasavskih hribih starši skupaj z otroki. Poleg tega sodi v program še skupno praznovanje Dedka Mraza v planinski koči ter zimski in letni planinski tabor za otroke. Za osnovnošolce pa sta organizirana planinska šola ter krožek v osnovni šoli, prav tako s svojim programom dejavnosti.

Planinski tabori so bili sprva zamišljeni le kot sestavni del te dejavnosti, katere osnovni namen je bil doživljanje narave in vseh lepote, ki nam jih nudi. Pokazalo pa se je, da je tak način dela zelo uporaben za globlje spoznavanje otrok, njihovih težav, posebnosti, interesov, nadarjenosti, in predvsem, da tak način dela omogoča in spodbuja otrokovo ustvarjalnost.

Dosedanji tabori so bili namenjeni mlajšim otrokom v starosti od pet do deset let. Glavne izkušnje, ki smo si jih pridobili pri delu z njimi, so naslednje:

- otroci so navdušeni nad dejavnostmi, kar dokazujejo s svojim vedenjem, risbicami, pisanjem itd.;
- hitro pridobijo kondicijo in vse napore brez težav zdržijo;
- hitro se sprostijo, navežejo stike z vrstniki in tudi najtežavnejši postanejo prijetni;
- veliko pridobijo v skrbi zase, saj ni nikogar, ki bi delal namesto njih;
- razvija se otrokova ustvarjalnost in tako odkrivamo nadarjene telovadce, tekače, plezalce, otroke z izrednim smislom za organizacijo iger, pisanje domiselnih spisov, glasbeno in likovno nadarjene itd.

Tokrat smo v tabor prvič vključili tudi starejše od osemnajst let. Na razpis so se lahko prijavi iz cele Slovenije. Tabor je potekal v Logu pod Mangartom od 22. do 29. junija 1990.

Namen tabora

Namen tabora je bil zbuditi mladim smisel za ustvarjalen in zdrav način življenja ter jih na ta način pripraviti na napore, ki jih čakajo v bodočnosti. Ker so bili na taboru mladi iz vse Slovenije, je bil smisel tabora tudi spoprijateljevanje mladih na osnovi pozitivnih izkušenj in lepih doživetij, brez alkoholne in nikotinske omame.

Program tabora je bil usmerjen k celostnem razvoju človeka, saj mora biti mlad človek telesno, psihično in duhovno aktiven, da lahko ustvarjalno poseže v življenje. Želeli smo torej poiskati in spodbuditi tiste ustvarjalne sile, ki lahko pridejo na dan prek doživetij. Za to pa je potrebno omogočiti delovanje vseh čutil, tako da se mladostnik lahko vživi in poistoveti z naravo in njeno neminljivostjo. Po R. Steinerju je mladostnika možno narediti občutljivega za naravo in medsebojne odnose le takrat, kadar gre za skladen razvoj vseh čutil. S pomočjo pozornosti zbiramo zunanje vtise in jih doživljamo v naši notranjosti. Ko zberemo čim več teh vtisov in doživetij, se začnejo razvijati tudi sodbe in notranje bogastvo, s katerim si lahko ustvarimo zdrav odnos do sveta.

Program dejavnosti tabora

Na taboru je bil poleg naju še planinski vodnik Dušan Barbič, ki je vodil šolo joge ter vztrajnostni tek in dihalne vaje, pridružil pa se nam je tudi dr. Jože Ramovš, ki je vodil logoterapevtsko in glasbeno delavnico.

Potek naših dni na taboru najbolje ponazorimo z dnevnim redom, ki smo ga izobesili:

- 6.00 v hribih se dela dan (budnica)
- 6.05 razgibajmo življenje (tek)
pretegnimo se, razgibajmo kosti (telovadba)
samo omejeno število dihov nas čaka (dihalne asane)
- 6.30 ujemimo trenutek s samim seboj (meditacija)
- 7.00 zdaj pa hitro, en-dva-tri, nam na zajtrk se mudi
- 7.30 lenka se šeta, metla pometa (pospravljanje sob in priprava nahrbtnikov)
- pojdi z menoj na PLANINE, POJDI Z MENOJ NA VRHE (Loška Koritnica, Možnica, Jerebica, Frata, Kancler, Bala, Jalovec)
- 15.00 KOSILO
- 16.00 PISANJE UTRINKOV
- 17.00 APEL PODOBO SVOJO NA OGLED POSTAVI (likovna

- delavnica, plezanje)
- 18.00 OLE, OLE, OLE, WE ARE THE CHAMPIONS (rugby, baseball, tekmovanje v krosu)
- 19.00 JOGA
- 20.00 VEČERJA
- 20.30 POTOVANJA V : PERU, BOLIVIJO, ŠKOTSKO, INDIJO, MEHIKO (diapozitivi z narodno glasbo dežele)
- 21.00 GLASBENI VEČER
- TABORNI OGENJ S POSEBNIM PROGRAMOM
- 23.00 SPANJE

Program tabora je bil sestavljen iz številnih dejavnosti tudi zaradi tega, da se je lahko vsakdo potrdil in izkazal v kaki dejavnosti, kar je velikega pomena za izgraditev samozavesti v tem obdobju.

Vzgoja in vzgojitelji

Vzgojni princip, ki ga zastopamo vzgojitelji na taboru, je dosledna, avtoritativna vzgoja z zgledom. Upoštevati želimo vse tiste pedagoge in vzgojitelje, ki gledajo na otroka kot na bitje, ki vstopa v odnos z zunanjim svetom le tedaj, če ga ta odnos tudi pritegne, kasneje pa v avtoriteti doživi in spozna svet okoli sebe. Vzgoja vzgojitelja mora biti torej v skladu z njegovo lastno dejavnostjo.

Na taboru smo bili vsi vzgojitelji udeleženi pri vseh dejavnostih, s tem da je bil vsakdo izmed nas zadolžen še za posebno področje (npr. za tek, plezanje, petje, jogo, organiziranje iger itd.). Za 45 otrok in mladostnikov smo poleg kuharice vse urejali in vodili trije oziroma štirje vzgojitelji, kar se je pokazalo kot zadostno.

Ugotovitve in spoznanja

- Kljub dokaj zahtevnemu programu so bili otroci ves čas odlično razpoloženi, nihče ni govoril o utrujenosti. Celo nasprotno, proti koncu so si želeli še težavnejših pohodov. Menimo, da so bile dejavnosti primerno izbrane glede na ritmični sistem organizma.
- Na taboru razen žuljev ni bilo nobene poškodbe, tudi zbolel ni nihče. Glede na številne pohode, športne igre in kovanja v mrzli Koritnici bi jih lahko pričakovali. Prepričani smo, da imata glavno zaslugo za to

jutranja telovadba in tek, ki otroke razgibata in utrdita. V utrinkih je bilo največ pripomb ravno na jutranji tek, vendar za sedaj pri tem dosledno vztrajamo zaradi omenjenih pozitivnih učinkov, še zlasti pa, ker je to naložba za bodoče življenje (vsi trije vzgojitelji smo redni tekači).

- Z jutranjo meditacijo smo našo pozornost poskušali usmeriti na lepote gora okoli nas. Vsi so jo sprejeli zelo resno, nobenega posmehovanja ni bilo, nekaterim pa je ta del dneva pomenil pravo odkritje.

- Planinski pohodi so bili vrhunci doživetij na taboru. Otroci si jih želijo še več in zlasti starejši še zahtevnejših tur. Zdravo jedro planincev iz Krškega in Tolmina pa na pohodih lahko uporabimo za zelo prizadevne pomočnike za manj spretno in nove planince. Zlasti na začetnih pohodih so bili nepogrešljivi. Kljub temu, da so kondicijo hitro pridobivali, so se nam potrjevala spoznanja naših kolegov o pomanjkljivi športni vzgoji slovenske mladine.

- Začetni tečaj joge in dihalnih vaj je pritegnil zlasti starejše. Večina se je z jogo srečala prvič in bili so navdušeni ter zelo zavzeti za vsakodnevno učenje.

- S petjem smo imeli veliko težav. Učenci po šestih, sedmih ali osmih letih osnovne šole ne znajo zapeti niti ene slovenske narodne, taborniške ali planinske pesmi. Če bi jih pustili, pa bi ure poslušali rock glasbo, ki še pogloblja že tako močno izraženo otopelost doživljanja, nesproščenost, splošno naveličanost in neustvarjalnost.

Za zaključek bi predstavili del pesmice, napisane namesto zaključnih utrinkov.

Odšel sem tja, kjer je daljši dan,

kjer se mestni svet konča,

kjer namesto asfaltnih cest

vodi le steza.

pretegnimo se, razgibajmo kosti (telovadba)

Hiše razpršene kot jata plahih jerebic,

čas pa utripa drugače,

če živiš v eni od loških kočic.

V teh dneh tukajšnjega življenja

bilo je dosti muke in trpljenja,

a to omembe vredno ni,

če pomislim, kaj doživeli smo prav vsi.

SKUPINE ZA SAMOPOMOČ STARIH

Jože Ramovš, Tone Kladnik, Julijana Kristan, Branka Knific in ostali sodelavci

Za položaj, v katerem so stari ljudje, je značilno, da si ga niso priborili, temveč jim je določen in so vanj potisnjeni. Kot značilnosti tega življenjskega obdobja lahko prepoznamo tudi "odloženost" na stranski tir, nepotrebno, predvsem pa osamljenost, ki z leti narašča, saj se človek poslavlja od svojih sorodnikov, prijateljev, znancev... Posebno težko je staremu človeku, ki je primoran zapustiti svoj dom in se preseliti v institucijo. Izkoreninjenost, zmanjšana sposobnost prilagajanja ter pogosto tudi popolna prekinitvev stikov z naravnim okoljem so prehuda bremena. Zato v domovih upokojencev srečamo toliko topih pogledov, zazrtih v nič...

Vključitev v skupino za samopomoč stanovalcu doma upokojencev - članu skupine omogoča, da spozna druge člane, se jim ob rednem srečevanju predstavi ter preko dejavnosti, ki jih skupina neguje spleta človeške vezi. Tako skupina iz prvotne, umetne, ob rednem srečevanju z leti preraste v prijateljsko.

Prvo takšno skupino smo v domu upokojencev v Izoli ustanovili 5.3.1987. Danes je v pet skupin vključenih preko 60 stanovalcev. Poleg dejavnosti v okviru doma smo skupine za samopomoč ustanovili tudi v naravnem okolju (v obalnih občinah deluje 5 skupin; zanimiva je "mešana" skupina v Izoli, ki povezuje stanovalce doma z občani).

Naša spoznanja in izkušnje smo z veseljem posredovali drugim kolegom, ki so jih prenesli v okolje, kjer živijo in delajo.

Danes je v Sloveniji aktivnih preko 40 takšnih skupin. Voditelji skupin z obalno-kraškega in goriškega območja smo povezani v strokovno skupino, v kateri načrtujemo svoje delo in skrbimo za pridobivanje znanja.

Pri Univerzitetnem zavodu za zdravstveno in socialno varstvo je dejavnost sprejeta kot raziskovalno-uporabni projekt, ki je v fazi priprave priročnika. Vodi ga dr. Jože Ramovš. Redna supervizijska srečanja vseh voditeljev skupin, ki jih vodi, nudijo priložnost za izmenjavo izkušenj in razreševanje dilem, ki se porajajo.

Dejavnosti, ki jih negujemo v skupinah za samopomoč starejših, npr. v domu upokojencev v Izoli (drugod so podobne oz. imajo nekatere svoje značilnosti), so:

- pogovor v skupini: srečanja skupine so tedenska in potekajo po določenem programu, ki v domu upokoencev ne zamre niti v času letnih dopustov ali praznikov. Izoblikovali smo nekaj temeljnih načel za naše odnose, ki jih negujemo, na katera so člani ponosni in so obenem osnova za ustvarjanje prijateljstva;
- skupna srečanja skupin v domu upokoencev;
- petje, ples;
- skupni izhodi vseh članov skupine;
- redna mesečna srečanja družin KZA "Viharnik" iz Pirana s stanovalci, ki so ostali brez stikov z ljudmi iz naravnega okolja;
- mesečni obiski zanimivih posameznikov ali skupin v domu;
- priprava proslav in zabav, sodelovanje pri izvedbi;
- srečanja skupin za negovanje sožitja med generacijami;
- skupna srečanja predstavnikov vseh skupin iz različnih okolij;
- izleti..

Rečemo lahko, da se je v domove upokoencev, kjer so skupine za samopomoč aktivne, naselilo življenje. To je takoj opazna sprememba, saj so ljudje med seboj povezani, komunikativni in potrpežljivi do potreb človeka ob sebi.

Voditelji skupin pogosto ugotavljamo, da pravzaprav ne vemo, kdo v tem procesu dobiva več.

Ob pripravi pismene informacije o naših izkušnjah smo želeli biti kratki, saj vsega ni mogoče napisati. Za tiste, ki vas naše izkušnje zanimajo, prilagamo seznam - naslove institucij in oseb, na katere se v okoljih, kjer je dejavnost živa, lahko obrnete ter z neposrednim sodelovanjem spoznate in začutite, za kaj gre.

- Center za socialno delo Koper, Tone Kladnik, 066/21-183
- Dom upokoencev Izola, Marija Brec-Sorgo, 066/61-213
- Center za socialno delo Piran, Dragica Rihter, 066/75-365
- Center za socialno delo Postojna, Julijana Kristan, 067/22-861
- Center za socialno delo Ilirska Bistrica, Mimica Pirmc, 067/81-282
- Dom upokoencev Sežana, Nataša Renko, 067/72-741
- Center za socialno delo Žalec, Irena Potočnik, 063/711-261
- Dom upokoencev Preddvor pri Kranju, Bojan Križaj, 064/45-015

V okoljih, v katerih delajo navedene institucije, živijo skupine že nekaj let. Člani skupin vas bodo z veseljem sprejeli medse in vam omogočili, da doživite utrip njihovega najlepšega dne v tednu, saj mnogi zagotavljajo, da se dneva, ko se skupina sreča, najbolj veselijo.

Namesto zaključka navajamo spoznanje Simone de Beauvoir, ki je v knjigi Starost I, II zapisala, da *Starost ni problem starca, temveč mladega moža.*

ŠOTOROVCI

Niko Arnerić

Na letošnji poletni psihološki šoli smo se predstavili tudi skupina šotorovci. Tam ste nas nekatere videli in slišali, kaj delamo, kako živimo, kako pojemo. In šlo je lahko. Sedaj pa je vse to treba spraviti še na papir.

Kdo pravzaprav smo šotorovci? Kar precej definicij smo si "izmislili", z nobeno nismo povsem zadovoljni. Ta preveč poudarja eno plat, druga drugo. Čisto zagotovo drži le to, da smo skupina prostovoljcev, saj za tisto, kar delamo, nismo plačani. Tudi to, da smo skupina mladih, bo kar držalo. Najstarejši, ki se bliža 39. letu, si lahko pripiše 'po srcu', sicer pa smo stari tam od 20 let dalje. Nekateri še študentje (psihologije, defektologije, medicine, kemije...), drugi že bolj ali manj z obema nogama v službi. Tudi takole definicijo smo si postavili: Smo skupina mladih kristjanov, ki iščemo nove konkretne oblike izražanja svoje vernosti. Saj ne, da to ne bi bilo res, ampak najbrž je ravno ta definicija zbudila pri članih največ polemik. Eni smo bili mnjenja, da naj bi tega ne omenjali preveč, saj nismo skupina za versko reklamo in pripadnost cerkvi ali religiji ni pogoj, če hočeš postati naš prijatelj ali sodelavec. Vera je osebna stvar in če ji bo kdo zaradi nas bližje, naj to ne bo zaradi naše reklame. Morda bom vse to najbolje razložil, če povem, kako smo nastali. To in pa opis tega, kar delamo, nas bo še najbolje predstavilo.

Nastanek naše skupine je povezan z vero in vsi prvotni člani pa tudi skoraj vsi, ki so se nam pridružili kasneje, se imajo za verne. Skupina je nastala leta 1988. Duhovnik mag. Zvone Štrubelj (sedaj že doktor) je dobil "zadolžitve", da pripravi prireditve ob 100. obletnici smrti ustanovitelja redovne skupnosti salezijancev, katere član je tudi sam. Kot sodelavce je pritegnil skupino mladih, ki jih je poznal iz veroučnih skupin, ki jih je sam vodil, ali pa kako drugače. Prireditve si je zamislil kot skupino mladih, ki se ob vikendih s svojim šotorom ustavi v župnijah, ki jih vodijo salezijanci. V šotoru je razstava o Janezu Bosku, ustanovitelju reda salezijancev, sicer pa pripravijo člani skupine vrsto prireditev, namenjenih obiskovalcem različnih starostnih skupin. Prireditve so sestavljene iz katehez (kratkih dramskih predstavitev), pesmi, pripovedovanj pa tudi skupnih družabnih iger, kar vse naj bi obiskovalce seznanilo z življenjem in delom ustanovitelja reda Janeza Boska. Tudi on je bil seveda duhovnik. Pred več kot sto leti je služboval v Torinu in tam spoznal bedno življenje mladih brez staršev, prepuščenih ulici,

brez strehe nad glavo in brez človeka, h kateremu bi se lahko zatekli. Mnogi so že zašli tudi na pot kriminala. Janez Bosko (Giovani Bosco) je menil, da lahko zanje kaj stori. Pravzaprav je tem mladim posvetil vse svoje preostalo življenje in delo. Ustanovil je domove in šole za te otroke, ki jih je sprva "nabiral" kar po delavnicah in gradbiščih, kjer so morda priložnostno delali, ali pa kar po cestah in zaporih. Ustanovil pa je tudi redovno skupnost, imenovano salezijanci (po svetem Frančišku Saleškem), katere namen naj bi bil predvsem vzgoja, izobraževanje in skrb za mlade, torej nadaljevanje njegovega dela.

Leta 1988 je skupina s svojimi prireditvami tako obiskala devet župnij in imela zaključno prireditev v Ljubljani. Še predno pa je bil niz prireditev končan, so se med člani skupine stkale tako trdne prijateljske vezi, da kar nismo mogli več narazen. Še naprej smo se sestajali vsaj enkrat tedensko, se veliko pogovarjali, peli, se veselili. Tudi od šotora, s katerim smo potovali, se nismo hoteli čisto ločiti in smo se po njem poimenovali šotorovci. Ker smo med našimi obiski po župnijah postali znani kot veseli fantje in dekleta, so nas še večkrat vabili, da pripravimo srečanja za mlade ob župnijskih praznikih ali da zapojemo na novih mašah ipd.

Vendar pa samo s tem nismo bili zadovoljni. Nismo želeli postati le servis za pripravo veselih srečanj. Našemu veselju in ljubezni do petja, sploh našemu skupnemu življenju smo želeli dati več vsebine in kar nekaj časa smo na naših srečanjih porabili, ko smo se spraševali, kaj in kako naprej. Bili smo že kar malo naveličani drug drugega in neplodnega iskanja vsebine našega druženja. Pa nas je nekega dne naš vodja Zvone vprašal takole: "S šotorom smo hodili okoli, peli in se igrali in lepo smo se imeli. Spoznali smo življenjsko pot Janeza Boska in jo predstavljali drugim. Ali ne bi nekaj tega, kar smo pripovedovali drugim, počeli tudi sami? Ali ne bi tudi mi počeli kaj podobnega kot Janez Bosko? Ali ne bi tudi mi del našega časa posvetili otrokom in mladini, tistim, ki pomoč potrebujejo in jim jo lahko damo?" In smo začeli. Nič kaj preveč nismo premišljevali. Težko bi rekel, zakaj. Morda zato, ker nismo hoteli razočarati našega vodjo Zvoneta, morda zato, ker nas je bilo majčkeno strah, da bi enostavno razpadli brez pravega dela in cilja, pa ravno sedaj, ko smo se že tako lepo navadili drug na drugega. Morda pa tudi zato, ker smo v Zvonetovih načrtih videli zanimivo, prijetno pa tudi koristno delo. Povezali smo se torej s Centrom za socialno delo občine Ljubljana-Center in tam še posebej s sociologom Martinom Bertokom. V osnovnih šolah je mnogo otrok, so nam tam povedali, ki imajo v šoli težave. Mnogi med njimi pa imajo še cel kup drugih težav in so tiste s šolo le njihova posledica. Domače razmere so neurejene ali pa so otroci tako živi oziroma imajo takšne vedenjske motnje, kot se temu strokovno reče, da potrebujejo nekoga, ki jim bo pomagal, se z njimi učil, postal tudi njihov

prijatelj, s katerim bodo lahko počeli še kaj drugega, kot se le učili. Z njim bodo delili tudi težave, ki jih imajo doma, v družini ali pa v šoli zaradi svoje nemirnosti. Bili smo vedno bolj zagreti. Skoraj vsak izmed šotorovcev je tako dobil po enega ali celo dva varovanca. Postali smo pravi prijatelji. Z mnogimi se srečujemo tudi sedaj, ko so že končali osnovno šolo in naše pomoči pravzaprav ne potrebujejo več. Kot rečeno, samo učenje nam ni bilo dovolj. Z otroci smo postali pravi prijatelji, vsak s svojim pa tudi vsi skupaj, saj smo organizirali kar nekaj srečanj za vse. Tako smo se npr. dobili na pustovanju, na dvodnevnem izletu v Ankaranu, združenim z nabiranjem in peko kostanjev, pa na kolesarskem izletu, ki smo ga s pomočjo Republiškega družbenega sveta za varnost v cestnem prometu združili s skoraj pravo malo šolo kolesarjenja in ocenjevanjem koles za značko dobro opremljenega kolesa. Skupaj smo seveda veliko peli, se veselili in sploh bili taki, kot šotorovci znamo biti. Da ne bi izgubili zagona za delo, smo se šotorovci večkrat odpravili na "srečanja z razmišljanjem", kjer smo si vzeli časa zase, se pogovorili drug z drugim, poklepetali o svojem delu in naredili načrte za naprej. Dvakrat nam je Martin Bertok s Centra za socialno delo pripravil seminar, na katerem smo govorili o sebi in svojem delu, pa tudi sicer smo se na Centru redno srečevali in razpravljali ter skupaj reševali težave naših malih varovancev.

Pred dvema letoma pa smo se odpravili tudi na ogled prehodnega mladinskega doma v Novih Jaršah v Ljubljani. Zanimalo nas je, kako mladi živijo v takih "popravnih domovih". Veliko dolgčasa je in še posebno tisti, ki ne hodijo ne v šolo ne na delo, kar ne vedo, kaj bi sami s sabo. Pa smo rekli, šotorovci znamo biti veseli in skečev in pesmi, ki smo jih včasih pogosteje uprizarjali, še nismo pozabili. Dogovorili smo se za pripravo veselega večera, takega s pesmijo, skeči in tekmovalnimi igrami. Kar malo strah nas je bilo, kako nas bodo sprejeli. Bodo z nami zadovoljni ali pa bomo zanje preveč dolgočasni in brez veze? Pa smo si bili všeč. Mi njim in še bolj oni nam. Spoznali smo, da niso nič drugačni kot drugi mladi, le nekaj več hudih življenjskih izkušenj imajo za sabo, ki so jih pripeljale na pot bega od doma, včasih pa tudi nasilniškega obnašanja ali kraje. Še smo se srečevali. Na veselem večeru vsi skupaj, pa tudi bolj po domače, po dva ali trije. Hodili smo skupaj v mesto, na izlete, se dobili pri kom od šotorovcev, si skupaj pripravili kosilo ipd. Pa še ena ideja se je porodila. Zakaj ne bi šli poleti kam skupaj? Dogovorili smo se za poletni tabor in ga tudi prijaviли pri odboru za mladinske tabore, ki ga je tudi sofinanciral. Navdušenje je bilo veliko in kar bali smo se prevelike gneče. Toda na predvečer odhoda, ko naj bi se Jaršani, ki so bili večinoma na počitnicah pri starših, zbrali v domu, so bili tam samo trije. Na vrat na nos smo se morali organizirati. Zapeli so telefoni in tako je poleg šotorovcev naslednji dan odšlo na tabor še 14

mladih iz različnih vzgojnih domov (Jarše, Logatec, Višnja gora in še dva naša osnovnošolska varovanja). Tabor pa ni bil kar tako. Prva dva dni smo si ga morali prislužiti s peš hojo po Beli krajini. Ustavili smo se v Redencih od Kolpi in se utaborili tik ob reki na travniku prijaznega kmeta Stanka. Veliko kopanja, veselja, petja je bilo naslednje dni. Pa tudi v roke smo morali pljuniti, da smo si uredili tabor, pomagali kuharici, prinašali vodo in Stanku malo priskočili na pomoč pri poljskih opravilih. Seveda ne smemo pozabiti tudi na srečanje z vaščani. Zbrali smo se ob večerni maši, kjer smo po stari šotorovski navadi veliko prepevali. Petje se je nato nadaljevalo še pozno v noč in se končalo že skoraj s pravo vaško veselico. Skratka, bilo je lepo in s tabora smo vsi odnesli kup lepih spominov in prijateljstev. Z večino udeležencev smo še vedno v stikih, še posebno seveda s tistimi iz Jarš v Ljubljani.

Predolgo bi trajalo, če bi naštevali vsa srečanja in obiske pri fantih in dekletih iz vzgojnih zavodov. Naj omenim le, da smo obiskali tudi mari-borsko stanovanjsko skupino in Dom Malči Beličeve v Ljubljani. Povsod smo morali obljubiti, da še pridemo. Tudi zimskega vikenda v koči na Uskovnici skupaj s fanti in dekleti iz Jarš ne smem pozabiti, pa to, da že načrtujemo letošnji tabor in potihem upamo, da nam bo kljub neugodnim finančnim in vojnim tokovom uspelo izpeljati tudi križarjenje po morju.

Skratka, notri smo. Fante in dekleta, s katerimi se sestajamo, bi pogrešali in tudi njim verjamemo, ko pravijo za nas. Skupaj si lahko polepšamo življenje. Prepričani smo, da je lahko življenje lepo in da lahko najdemo moč za delovno in drugo ustvarjalnost v medsebojnih družabnostih in prijateljstvih. In včasih se vprašamo, kako naprej. Najbrž tako kot do sedaj. Veliko časa bomo prebili skupaj. Sedaj manj, drugič več, ta manj, drugi več, pač glede na osebne in službene obveznosti. Radi bi svoj način življenja predstavili tudi drugim in poleg rednih tedenskih sestankov šotorovcev skušamo pripraviti pogosto tudi odprte sestanke, namenjene našim prijateljem pa tudi vsem, ki delajo podobne stvari in bi se radi seznanili z nami ali pa skupaj z nami prisluhnili strokovnim razmišljanjem in predavanjem s področij, s katerimi se ukvarjamo. Informacije o tem lahko dobite na avtorjevem telefonu (Niko Amerić, tel. 217-017 ali v službi 317-861).

Naj povem, da šotorovci izdajamo tudi svoje glasilo. V njem objavljamo sami, pa tudi "naši fantje in dekleta" vse pogosteje objavijo vtise z naših skupnih srečanj ali druga razmišljanja. Poleg vtisov in razmišljanj pa skušamo ponatisniti tudi zanimive članke ali strokovne prispevke s področja našega dela.

Tako smo torej nastali in to počnemo šotorovci. S prostovoljnimi delom smo se začeli ukvarjati kot že formirana skupina. Večinoma se prostovoljci vključijo v prostovoljno delo posamezno ali v okviru "obvezne šolske

prakse". Morda je ravno dejstvo, da je bila naša skupina skupina prijateljev že od prej, pa tudi, da smo se pri svojem prejšnjem delu pravzaprav spoznavali in "okužili" z idejo dela za druge, pripomoglo, da še vedno vztrajamo. Vztrajamo pa najbrž tudi zato, ker svojega dela nikoli nismo videli kot delo. Kako čudno se počutim, ko moram ob pisanju tega članka tolikokrat ponoviti to besedo. Delo sem, delo tja, pa delo za nekoga... Mi pa se imamo lepo. Družimo se, smo prijatelji in drug drugemu veliko dajemo. Dajemo prijateljstvo in zaupanje in vsi skupaj zato nekoliko lažje živimo in se lažje spoprijemamo s svojimi težavami. Čutimo in prepričani smo, da je tako.

SKUPINA ZA SAMOPOMOČ PO IZGUBI PARTNERJA

Doris Erzar in Majda Golja

1. Uvod

Po nekajletnih izkušnjah na področju zakonskega in družinskega svetovanja na centru za socialno delo (CSD) smo svetovalci vedno znova prihajali do spoznanja, da posamezniki razvezo zelo različno doživljajo. Vendar se razveza ne zaključi z obravnavo na CSD in kasneje na sodišču z razvezno sodbo, ampak gre za dalj časa trajajoč proces.

Izguba partnerja pomeni prekinitev odnosa, ki je trajal daljši čas. To je bil intenziven, intimen medčloveški odnos, ki ga je nemogoče naenkrat končati. Z izgubo partnerja pogosto prihaja do osebnih kriz in zapletenih življenjskih razmer, ki jih je brez pomoči težko prebroditi. Posamezniki se znajdejo v novih življenjskih situacijah, ki so drugačne od tistih v skupnem življenju. Običajno so osamljeni in naletijo na nerazumevanje širšega in ožjega okolja.

Človek ni sam sebi dovolj, živi lahko le v okolju z nekom, ki ga ima rad. Težko živi z občutkom, da je samo on tisti, ki je preživel osebno travmo. V težavah in notranjih stiskah si skuša najprej pomagati sam, v svoji družini, sorodstvu, soseski in drugih skupinah. Dane pa so te naravne povezave v krizi in zelo zrahljane, zato predstavljajo različne skupine za samopomoč nadomestno obliko teh naravnih povezav med ljudmi. Kadar več

ljudi doživlja podobne stiske, se jim z izmenjavo izkušenj, ob že preverjenih načinih reševanja enakih ali podobnih težav, ponuja možnost, da skupaj učinkoviteje premagajo lastne težave.

2. Dosedanje izkušnje pri delu s skupinami za samopomoč ob izgubi partnerja

Na osnovi izkušenj in spoznanj z zakonci ob razvezi smo v letu 1988 na Centru za socialno delo Kranj oblikovali okvirni program za delo v skupini. Namen naših srečanj je bilo osamosvajanje po razvezi kot pomoč tistim, ki razvezo težje doživljajo in se težje znajdejo v novi življenjski situaciji. Drugi namen je bilo učenje novih vlog in razreševanje lastnih problemov na primeren in okolici sprejemljiv način. Skupino smo oblikovali iz posameznih partnerjev, ki smo jih na Centru za socialno delo obravnavali v razveznem postopku. V skupino se je redno vključevalo 12 do 14 članov, vodile pa smo jih izmenično 3 sodelavke teama za zakonsko in družinsko svetovanje različnih profilov. Dvoletno delo je potrdilo naše domneve, da v krizni situaciji ljudje potrebujejo takšno obliko pomoči. Obogateni s temi izkušnjami smo program dela dopolnili. Skupina sedaj deluje že tretje leto z dvema svetovalcema, ob tem pa se je še bolj odprla novim članom. Posamezni člani so postali zelo aktivni in oblikujejo različne oblike družabnega življenja tudi izven naših srečanj (npr. družabni večeri, skupna praznovanja, planinarjenje, smučanje).

Na Centru za socialno delo Piran je začela v aprilu 1990 prav tako delovati skupina za samopomoč po izgubi partnerja. V skupino se vključuje 8 do 10 posameznikov, vodita pa jo 2 strokovni delavki različnih profilov iz zakonske posvetovalnice.

Obe skupini vključujeta člane s podobnimi težavami in delujeta po podobnih programih. Zato smo navezali stike najprej vodje skupin, kasneje pa organizirali tudi skupna srečanja vseh članov, ki so jih le-ti doživeli zelo pozitivno. Navezali so osebne stike in se občasno srečujejo tudi izven skupine. Na osnovi teh izkušenj bomo s tem delom še nadaljevali.

3. Okvirni program skupine

Na osnovi vseh teh spoznanj sta CSD Kranj in CSD Piran skupaj oblikovala okvirni program skupine za samopomoč po izgubi partnerja, ki ga bomo lahko uspešno uporabili za širjenje tega načina dela. Naš namen je,

da se oblikujejo še nove skupine, ki bi lahko nudile pomoč čim večjemu številu ljudi. Okvirni program vsebuje namene in cilje skupine, metode in oblike dela ter vsebino, ki je pripravljena in diferencirana glede na:

- strukturiranost skupine;
- velikost skupine;
- trajanje skupine;
- dogovorni pakt;
- število in profile vodij skupine

4. Zaključek

Izguba partnerja, predvsem ob razvezi, v naši kulturi posameznika zaznamuje in ga pogosto potisne v osamljenost, iz katere težko najde ustrežno pot. Vključitev v skupino za samopomoč pomeni prvo navezovanje stikov z drugimi ljudmi na poti k premagovanju oz. reševanju lastnih težav. Druženje z ljudmi, ki razumejo in delijo s tabo svoje izkušnje, ti daje občutek varnosti in dobrega počutja, kar je izhodišče za spoznavanje in sprejemanje samega sebe in s tem osebne rasti.

MLADOSTNIK - ZAKON - DRUŽINA V PROGRAMIH CENTRA ZA SOCIALNO DELO KRANJ

Doris Erzar in Blanka Gašperlin

1. UVOD

Preventivne oblike svetovalnega dela z mladimi so na Centru za socialno delo (CSD) Kranj v okviru zakonskega in družinskega svetovanja začele nastajati na osnovi izkušenj, ki smo jih svetovalci dobili z bodočimi zakonci pred sklenitvijo zakonske zveze. Pri tem delu smo se pogosto srečali z mladimi pari, ki so izražali potrebo po teh spoznanjih že v primarni družini

ter v procesu vzgoje in izobraževanja. Prav v obdobju odraščanja doživlja mladostnik velike spremembe, ki se odražajo tako v fizičnem kot psihičnem razvoju. Tako mladostnik sprejema različne življenjske vloge in se v njih bolj ali manj uspešno znajde.

Mlad človek potrebuje spoznanje o sebi, o doživljanju sebe in drugih, to mu pomaga pri oblikovanju osebne zrelosti in osebne rasti. V kolikor svetovalci in učitelji zaznamo težave pri odraščanju, pogosto iščemo vzroke v primarni družini in krivimo za to starše. Ob tem pa se premalo vprašamo, kaj naredimo za to, da bi bili starši uspešnejši, in kje bi se starševstva lahko učili. Z vlogo starša prevzemamo eno najzahtevnejših opravil, ne da bi imeli za to potrebno posebno predznanje. Za vsak, še tako enostaven poklic se mlad človek usposablja najmanj tri leta, za vlogo starša in razvoj družine pa se učimo le z vzorci vedenja v svoji primarni družini.

Vsa ta razmišljanja, ki so nam jih oblikovali mladi, bodoči zakonci, so nas vodila k pripravi programov za mlade na osnovnih in srednjih šolah v Kranju. Na začetku našega dela leta 1982 je bil to razmeroma skromen program, ki je vključeval vsebine, ki smo jih pripravili na CSD skupaj z zunanjimi sodelavci različnih profilov. Danes, po skoraj desetih letih izkušenj in spoznanj, so programi vsebinsko in časovno obsežnejši in kvalitetnejši. Postali so sestavni del vzgojnoizobraževalnega procesa za mlade. Ob tem lahko ugotavljam, da nam je uspelo ustvariti dobro sodelovanje z učenci, dijaki, učitelji in vodstvi šol, kar nam je omogočilo razvoj novih metod in oblik.

Na CSD Kranj delamo v preventivnih programih že vsa leta strokovni delavci zakonskega in družinskega svetovanja različnih profilov, strokovni team pa dopolnjujejo še zunanji sodelavci. Tako nam uspeva pokriti potrebe po vseh šolah.

2. Vsebina in program srečanj z mladimi na osnovnih in srednjih šolah

Že v uvodu sva omenili, da so bili naši začetki skromni, saj smo začeli delati z dvema šolskima urama letno v razredu. Po dogovoru s posamezno šolo smo uvajali dodatne ure in dopolnjevali program s starševskimi sestanki. Naš program in vsebina pa sta se z leti širila. Tako imamo za prihodnje šolsko leto sprejet in potrjen program preko Zavoda za šolstvo RS, ki vsebuje 10 ur dela z mladimi v programu gimnazije in ga bomo kot takšnega ponudili tudi drugim šolam v naši občini.

Naše prvo srečanje je namenjeno spoznavanju s člani skupine,

ugotavljanju njihovih pričakovanj, potreb in predznanja (glej tudi priloženo igro Kdo sem) ter sklenitvi dogovornega pakta. Nadaljujemo s predstavitvijo programov, vsebin in metod dela. Vsebine in teme, ki jih odpira svetovalec kot moderator, slonijo na verificiranem programu in se prilagajajo posamezni skupini, starosti, številu, interesom in pričakovanju članov. Srečanja so opremljena z vajami, didaktičnimi pripomočki, video kasetami, s katerimi skušamo dograjevati posamezne vsebine. Z mladimi se pogovarjamo o ljubezni, njenem pomenu za vsakega posameznika, generacijskih težavah, družini, medsebojnih odnosih, spolnosti in odgovornosti ne glede na spol. V srednjih šolah se teme in vsebine širijo na izbiro partnerja, način izbire, pomen interesov, pomen zrelosti v partnerstvu, odgovornost itn. Zadnje srečanje je namenjeno zdravstvenim vsebinam. Svetovalec - zdravstveni delavec odpira teme o menstruacijskem ciklusu, fiziologiji zanositve, kontracepciji pri mladih, odgovornosti za spolnost, spolno prenosljivih boleznih (npr. aids) itn. Vloga svetovalca kot moderatorja je predvsem oblikovanje sproščene pogovora, pri čemer je pomembno, da se izogibamo vrednotenju in moraliziranju. Takšen način nudi mladim varno možnost sproščene in aktivnega sodelovanja.

3. Program in vsebina posvetovalnice za mlade

Na osnovi vprašanj in analize o tem, kakšna so pričakovanja mladih in njihove potrebe, so nas mladi vodili pri izvedbi programa. Posvetovalnica deluje v Kranju od leta 1984. Ugotovitve iz analize so nam pokazale, da mladi kot bodoči partnerji in starši potrebujejo vodene skupine, ki nudijo pomoč pri vprašanjih, ki se pojavljajo v obdobju mladostništva in zorenja.

Skupine, s katerimi delata vzporedno 2 svetovalca različnih profilov, so majhne - do 15 mladih. Metoda je skupinska oblika dela, ki vsebuje vse elemente skupinske dinamike. Na skupini se pogovorimo o željah, potrebah in naših pričakovanjih. Na prvem srečanju se sprejme tudi dogovorni pakt. Poleg razgovorov uporabljamo tudi metodo igranja vlog in različne vaje, povezane z vsebino. Ob zaključku skupine se pogovarjamo o naših občutkih, o realiziranih pričakovanjih in predlogih. Na skupini uporabljamo svetovalec tudi didaktična sredstva in video kasete. Po zaključku dela v skupinah imajo mladi možnost razgovora in pregleda v ginekološki ambulanti, ki je namenjena samo mladim. Ginekolog je občasno tudi moderator na skupinah v posvetovalnici, predvsem pa deluje kot svetovalec v ginekološki ambulanti, kjer mladim individualno ali v paru svetuje in jim nudi ustrezno zaščito.

4. Zaključek

Po naših izkušnjah in analizah mladi v posvetovalnici zelo odprto in močno izražajo potrebo po tovrstnih srečanjih, saj povedo, da takšnih pogovorov pogrešajo tako doma kot v šoli. To dokazuje utemeljenost dela z mladimi, kajti njihova doživljanja kažejo dileme ob razpotjih, na katerih jim lahko svetovalec z opisanimi metodami in strokovno pripravljenostjo učinkovito pomaga. Posvetovalnica je svojo utemeljenost dokazala s 7-letnim delovanjem. Na skupine prihajajo dijaki in študentje z vse Gorenjske brez napotnic in posebnih vabil. Odzivnost je dovolj velika že s samim ustnim izročilom in pogovorom med mladimi o tem, kaj lahko dobijo v Posvetovalnici za mlade v Kranju.

Kdo sem?

NAVODILA ZA IGRO

Z vami bi rad poskusil igrico "KDO SEM". Med vas bom razdelil obrazce z vprašanji in prosim vas, da jih izpolnite. Časa imate 10 minut...

Zdaj bi rad, da napravite skupine s po štirimi otroki...

Preberite si, kaj ste napisali, in se o tem pomenite. Na voljo imate četrto ure časa...

Zdaj posedimo v velik krog, tako da se bomo lahko skupaj pogovorili o poskusu...

TOČKE ZA OBRAVNAVO

- * Kako se zdaj počutim?
- * Katero vprašanje se mi je zdelo najbolj važno?
- * Na katero vprašanje mi je bilo težko odgovoriti?
- * S katerimi tremi otroki sem oblikoval skupino?
- * Ali sem si jih sam izbral?
- * Ali so me oni izbrali?
- * O kom sem zvedel kaj novega?
- * Kdo med vsemi ljudmi me najbolj pozna?
- * Kdo me v tej skupini pozna najbolje?

IZKUŠNJE

Poskus pomaga otrokom razvijati občutek za lastno identiteto. Omogoča jim zlasti, da se v majhnih skupinah natančneje spoznajo, in krapi zaupanje v skupini.

Pri skupni obravnavi se lahko seveda s pridom posvetite samo enemu vprašanju.

Inačica (za starejše otroke): Otroci naj obdelajo tole vprašanje: "Katero vprašanje mi mora človek postaviti, da zve, kdo sem?"

Seznam vprašanj: KDO SEM?

Ko zjutraj vstanem, sem največkrat

preden zaspim, velikokrat mislim

Najraje imam

Ne maram ljudi, ki

zaupam ljudem, ki

Srečen sem, kadar

Rad bi, da bi moji starši o meni vedeli, da

Strah me je, kadar

Žalosten sem, kadar

Sem

Datum

Podpis

PROSTOVOLJNO DELO MLADIH

Marta Vodeb Bonač

Pomoč otrokom s težavami

V svojem referatu želim prikazati vlogo, organizacijo in vodenje prostovoljnega dela v Svetovalnem centru, ki smo ga razvili v zadnjih dvanajstih letih kot alternativno obliko dela ob diagnostično-svetovalnem delu z otroki in starši.

Gre torej za pomoč prostovoljcev - študentov otrokom s težavami, ki so obravnavani ambulantno pri psihologu, specialnem pedagogu, psihiatru, socialnem delavcu ali drugem strokovnem delavcu.

1. Kdo so otroci, ki potrebujejo pomoč

Iz analize družinskih razmer pri otrocih, ki jim organiziramo pomoč prostovoljnega delavca, je razvidno, da gre v večini primerov za na nek način posebno težavne okoliščine, v katerih otroci odraščajo; družina je na primer prizadeta zaradi dolgotrajne bolezni družinskega člana ali alkoholizma, pogost problem so adaptacija družine v novem okolju, nizek materialni status, zgodnja ločitev otroka od staršev zaradi nerešenega stanovanjskega vprašanja itd.

Za ustrezne psihosocialne razmere so prikrajšani nekateri otroci iz nepopolnih družin, družin razvezanih staršev, družin mater samohranilk, otroci, katerih starši so preveč zaposleni z lastnimi psihičnimi težavami ali z izpolnjevanjem svojih socialnih vlog.

Dalje potrebujejo pomoč prostovoljca otroci s specifičnimi učnimi težavami, lažje telesno prizadeti otroci (na primer naglušni, slabovidni, spastiki) in družine s težje prizadetimi otroki.

Z vami bi rad poskusil igrico "KDO SEM". Med vas bom razdelil obrazce z vprašanji in prosim vas, da jih izpolnite. Časa imate 10 minut...

Zdaj bi rad, da napravite seznam otrok...

2. Namen pomoči

Preberite si, kaj ste napisali, in se o tem pomenite. Na voljo imate četiri vprašanja. Omejujem se samo na namene prostovoljnega dela za uporabnike. Nameni pomoči so naslednji:

- učna pomoč;
- osebna pomoč;
- pomoč otroku ali družini v kriznih situacijah.

a/ Učna pomoč je namenjena predvsem otrokom s specifičnimi učnimi težavami. Gre za težave, ki jih imajo povprečno nadarjeni otroci pri nekaterih predmetih, na primer pri matematiki, angleščini ali slovenščini. Pouk v šoli je premalo individualiziran, da bi lahko bili ti otroci kljub svojim težavam uspešni.

Starši so navadno do otrokovih težav preveč nestrpni. Neuspeh otroka je tudi neuspeh staršev in povzroča občutke strahu, tesnobe, krivde. Zaradi takega emocionalnega doživljanja starši otrokom ob premagovanju učnih težav ne morejo ustrezno pomagati.

Prostovoljci so tu v drugačnem položaju. Sami imajo navadno ugodne izkušnje v zvezi s šolsko uspešnostjo in niso tako emocionalno vpleteni v konkretno situacijo. Zato ob nudenju pomoči otroku lažje ustrezno reagirajo, zbujajo zaupanje v lastne moči in sposobnosti za premagovanje težav, nudijo otroku povratno sporočilo, ki je v skladu z realnostjo.

b/ Osebna pomoč pomeni sprejemajoč, osebni odnos, čustveno podporo, spoštovanje otroka, razumevanje njegovih potreb ter upoštevanje njegovih

želja in interesov. Prostovoljci so otrokom blizu po letih, statusu, nekaterih življenjskih izkušnjah. Cilj prostovoljca ni, da bi otroka ali družino spreminjal; vključuje se vanjo, kolikor mu ta sama dopušča, in je otrokov odrasli partner pri igri in delu.

Komponenta osebne pomoči se izraža v različnih dejavnostih: ob učenju, rekreacijskih in zabavnih igrah, ob obisku gledališča, ogledu filma, lutkovne predstave, na izletih... Za mnoge od otrok so to prva in enkratna osebna doživetja.

Na sestankih s prostovoljci vsako leto znova ugotavljamo, da nekaj otrok še nikoli ni bilo v kinu, da nimajo lastnih igrač, da nimajo družbe vrstnikov, da so ure in ure zaklenjeni v stanovanju, da se vsi njihovi izleti končajo v prvi gostilni ipd.

c/ Pomoč otroku ali družini v kriznih situacijah: Nepoklicni prostovoljni delavec večkrat nastopa v vlogi posrednika med otrokom in starši, otrokom in šolo ali družino in strokovno ustanovo. V situacijah, kot so na primer nenadna bolezen v družini, kriza zaradi ločitve, šolski neuspeh ipd., prostovoljci pogosto odigrajo pomembno vlogo pri organiziranju stvarne pomoči (na primer pri organiziranju varstva otroka, pri informiranju prizadetih o različnih možnostih reševanja težav ipd.) in po potrebi vlogo zaupnega sogovornika, ki ni sorodnik, prijatelj, sosed, niti strokovni delavec.

Nekatere krize so takšne, da stvarna pomoč ni potrebna. V takem primeru je lahko cilj predvsem osebna pomoč.

Primer: Otrok se je po razvezi staršev skupaj z materjo preselil k materinim staršem. Glede varstva je bila mati naenkrat v boljšem položaju kot prej. V manj ustreznem položaju pa je bila v psihološkem smislu. Vrnila se je nazaj v lastno družino, ki jo je ovirala pri izpolnjevanju materinske vloge, ni ji dopuščala nobene samostojnosti, njen odnos z otrokom je obravnavala kot neustrezen ipd. V tej novi situaciji sta mati in otrok potrebovala predvsem osebno pomoč.

3. Organizacija akcije

Preden začnemo s pridobivanjem in usposabljanjem študentov - prostovoljcev, vzpostavimo ali obnovimo formalni dogovor z institucijami, ki jih prostovoljci kot študenti obiskujejo. Tak formalni dogovor je lahko sporazum o sodelovanju, kjer obe instituciji opredelita skupne interese, naloge in način izvajanja določene akcije.

Akcijo nadaljujemo s pridobivanjem študentov - nepoklicnih prostovoljnih delavcev.

Načini pridobivanja bodočih prostovoljcev so formalni in neformalni. Med prve spadajo obvestila o akciji* na oglasnih deskah fakultet ali obvestila profesorjev na predavanjih, v drugo obliko obveščanja pa sodijo osebni stiki med študenti, nepoklicnimi prostovoljnimi delavci ali profesorji in drugimi, ki v akcijah že sodelujejo.

Kandidati, ki se odločijo za nepoklicno prostovoljno delo, pridejo najprej na informativni razgovor v Svetovalni center. V tem pogovoru jih seznanimo s cilji, namenom, metodami, vsebino in učinki dela. Takoj zatem se vključijo v začetni izobraževalni program (tri predavanja), v katerem se seznanijo:

- z različnimi možnimi področji dela (na primer individualno delo z otroki, ki imajo učne težave, skupinsko delo - organizirajo ga nekatere šole - z otroki, ki imajo psihosocialne težave, pomoč družinam s težje prizadetimi otroki...);
- z osnovnimi vrstami težav pri otrocih;
- s tem, kako naj vzpostavijo prvi stik z otrokom in družino.

Hkrati s pridobivanjem in začetnim usposabljanjem prostovoljcev poteka v Svetovalnem centru izbor otrok, za katere strokovni delavci (psihologi, defektologi) predvidevajo pomoč prostovoljcev. Strokovni delavec, ki želi v strokovno obravnavo otroka vključiti še pomoč prostovoljca, izpolni posebno prijavnico* z osnovnimi podatki o otroku in vrsto otrokovih težav ter jo izroči koordinatorju prostovoljnega dela. Ta zbere imena otrok in vabi starše na skupinski razgovor. Informira jih o namenu in načinih pomoči. Otroka o predvideni pomoči prostovoljca seznaní strokovni delavec, ki vodi obravnavo. Zelo pomembno je, da so cilji pomoči in način dela staršem že od vsega začetka jasno predstavljeni. Nekateri starši si pomoč otroku predstavljajo po svoje in poskušajo od prostovoljca doseči, da se prilagodi njihovim načinom ravnanja. V razgovoru s starši jasno okvirmo opredelimo kraj, čas in način dela.

Kraj: Če otrok doma nima ustreznega prostora zase, kjer vsaj nekaj časa ni moten, organiziramo pomoč prostovoljnega delavca v šoli ali Svetovalnem centru.

Čas: Staršem povemo, da bo prostovoljec prihajal najmanj enkrat na teden za dve šolski uri. Svetujemo jim, naj v razgovoru s prostovoljcem in otrokom poskušajo najti vsem ustrezen čas. Včasih tu prihaja do težav, ker imajo starši in otroci turnuse, študenti pa predavanja ves dan.

Način dela: Odvisen je od otrokovih težav. Kadar gre za učne težave,

* Priloga 1.

* Priloga 2.

staršem povemo, da prostovoljec ni instruktor, da z otrokom ne bo delal le "za šolo", ampak bosta skupni čas porabila za različne aktivnosti, ki so za otroka prav tako potrebne in koristne. Vsem staršem povemo, da prostovoljno delo ni plačano, in tudi, kdaj predvidoma bi se prostovoljni sodelavec lahko oglasil v družini. Ob koncu razgovora starše vprašamo, ali so pripravljeni sprejeti tak način pomoči za svojega otroka.

Po razgovoru s starši organiziramo skupinski razgovor s prostovoljci. Razgovor je namenjen predstavitvi otrok, ki potrebujejo pomoč. Poleg koordinatorja akcije se razgovora s prostovoljci udeležijo še tisti strokovni delavci, ki so za obravnavane otroke predlagali pomoč prostovoljca. Predstavitvev otroka je kratka.

Vsebuje:

- osebne podatke (ime, priimek, starost, spol, stanovanje, šola);
- podatke o vrsti otrokovih težav (učne, čustvene, vedenjske);
- podatke o tem, kakšno pomoč otrok potrebuje (učno, osebno...);
- podatke o tem, kdo otroka obravnava v Svetovalnem centru.

Študenti pri izbiri otroka navadno upoštevajo:

- lastne nagibe (nekateri rajši delajo z mlajšimi otroki, drugi s starejšimi, eni s fanti, drugi z deklicami, eni se lažje odločijo za pomoč pri učenju, drugi za osebno pomoč itd.);
- kraj otrokovega bivanja (večina študentov je zainteresiranih, da stanuje otrok čim bližje njihovemu bivališču);
- način predstavitve otrokovih težav.

Ko se odločijo za enega izmed predstavljenih otrok, študentje sklenejo pismeni dogovor o sodelovanju.* S tem se obvežejo, da bodo otroka obiskovali najmanj pol leta. V praksi opažamo, da tretjina študentov nadaljuje s pomočjo istemu otroku tudi naslednje leto ali še dlje.

Po predstavitvi otrok pridejo študentje na individualni razgovor h koordinatorju akcije. Navadno se želijo še podrobneje dogovoriti o prvem stiku z otrokom in družino, o tem, kako naj ob prvem obisku v družini delajo, o čem naj se pogovarjajo, česa naj se izogibajo ipd.

Otroku in družini se najavijo pismeno ali po telefonu.

Ko je kontakt vzpostavljen, prihajajo v družino najmanj enkrat na teden po dve šolski uri v času od januarja do junija tekočega leta.

4. Usposabljanje in vodenje prostovoljcev

Hkrati z delom, ki se je začelo, poteka nadaljnje usposabljanje in vodenje študentov. Vsakih 14 dni prostovoljci obiskujejo predavanja, ki so tematsko izbrana tako, da jim širijo teoretski okvir znanja in jih usposabljuje za praktično delo.

Ciklično, prav tako vsakih 14 dni, pa prihajajo študentje na skupinske razgovore, kjer poročajo o svojem delu, posredujejo svoja opažanja, iščejo usmeritve za naprej.

Posebno pomembna pri vodenju je podpora študentom. Prostovoljni sodelavec, ki se angažira v delu z otrokom, mora dobiti občutek, da je strokovni delavec, ki vodi prostovoljno delo, pripravljen sprejeti in razumeti tudi tiste čustvene sestavine odnosa med otrokom in prostovoljnim delavcem, ki izhajajo iz kake globlje motivacije.

Ob predstavitvi otroka neka prostovoljka na primer pravi: Tega bom pa prevzela jaz, ker sem kot otrok doživela podobne težave (šlo je za prizadetost otroka ob ločitvi staršev). Prostovoljka ob tej izjavi sploh ni razmišljala o tem, kaj pomeni pomoč takemu otroku, niti o tem, iz kakšnih globljih motivov se odloča za delo prav s tem otrokom. To pa ob ustreznem vodenju lahko osvesti pozneje.

Naloga prostovoljca je, da spoznava in sprejema svoje motive za delo, svojo vlogo in položaj, naloga strokovnega delavca, ki skupino vodi, pa je, da se mu ob tem nudi ustrezno psihološko pomoč. Kadar ta ne zadostuje, mora strokovni delavec uporabljati drugačne tehnike: obnavljati pravila oziroma dogovore, opozarjati na strukturo vlog in odnosov ipd.

Do takih razgovorov prihaja takrat, kadar prostovoljec zaradi lastnih nerazrešenih problemov ni pripravljen oziroma sposoben upoštevati dogovora o sodelovanju.

Primer: Za deklico štirinajstih let smo predvideli kot potrebno učno in psihosocialno pomoč. Odraščala je v enem od mladinskih domov, starša nista bila sposobna skrbeti zanjo. Mati je psihiatrični bolnik, oče pa alkoholik. Deklica je povprečno sposobna, ob polletju 8. razreda pa je imela tri nezadostne. Potrebovala je učno pomoč, da bi uspešno končala osemletko in se lahko vključila v ustrezno usposabljanje za poklic. Hkrati je deklica potrebovala intenzivno osebno pomoč in podporo. Prostovoljec je bil ob prvem razgovoru o deklici seznanjen s cilji pomoči. Pozneje pa je skušal učno pomoč popolnoma zanemariti in se je ob tem skliceval na lastne ideološke predpostavke o prostovoljnem delu. Ker se ni bil pripravljen osvestiti o lastnih motivih za tako ravnanje, smo morali v pogovorih z njim vedno znova obnavljati pravila oz. dogovore, ki jih je sprejel ob vzpostavitvi odnosa.

5. Zaključek akcije

Ob zaključku akcije ponovno vabimo na razgovor starše in nepoklicne prostovoljne delavce. Razgovor je namenjen evalvaciji dela.

Starši pri otrocih najpogosteje ugotavljajo spremembe v socialnem funkcioniranju (večja samostojnost, večja komunikativnost, večja stopnja samozaupanja, trajnejše izboljšanje razpoloženja...). Pomoč prostovoljca doživljajo kot razbremenitev. Ob tej razbremenitvi se pogosto izboljša tudi odnos med otrokom in starši. Mnogim staršem pomeni prihod prostovoljca v družino nekakšno povezavo z zunanjim svetom.

Prostovoljci v teh razgovorih navadno poudarjajo pomen praktičnih izkušenj za nadaljnje delo z ljudmi in osebno zadovoljstvo ob angažiranju v humanitarni akciji.

6. Problemi, dileme, razvojne perspektive

Eden izmed problemov, ki ga ugotavljamo pri tej obliki prostovoljnega dela, je, kako zagotoviti večjo kontinuiteto dela. Študenje, posebno če so iz drugih krajev, ne morejo prevzeti pomoči otrokom za več kot eno leto. V večini primerov pa je pomoč potrebna daljši čas.

Ena izmed možnih rešitev bi bila ta, da bi začeli kot prostovoljce vključevati ljudi iz otrokovega neposrednega okolja. V tem primeru tudi ne bi bilo potrebno, da je strokovna institucija center in iniciator solidarnostne akcije, ampak bi imela bolj vlogo mentorja te dejavnosti.

V praksi ugotavljamo, da bi bilo potrebno izdelati tipologijo problemov in problemskih situacij, za katere je indicirana pomoč prostovoljca. Tako se lahko namreč kaj hitro zgodi, da nepoklicni prostovoljni delavec na željo strokovnjaka rešuje probleme, ki niso problemi, ali pa probleme, ki jim ni bil nihče kos in lahko pričakujemo, da jim tudi študent ne bo.

Seveda pa je treba paziti, da se nepoklicno prostovoljno delo preveč ne institucionalizira in da se s tem ne izgubijo bistvene značilnosti tega alternativnega odnosa, predvsem pa, da institucija s prostovoljci ne manipulira.

Za prostovoljno delo je zainteresiranih vedno več institucij in posameznikov. S širjenjem tega dela pa je potrebno zagotoviti sistematičnejše usposabljanje strokovnjakov, ki bi strokovno in organizacijsko vodili te akcije, prav tako pa je potrebno iskati nove metode dela in nove organizacijske oblike.

Priloga 1

SVETOVALNI CENTER ZA OTROKE, MLADOSTNIKE IN STARŠE
61000 Ljubljana, Gotska 18

OBVESTILO

Svetovalni center v Ljubljani bo v letošnjem letu ponovno organiziral prostovoljno delo študentov za pomoč otrokom, ki imajo učne in psihosocialne težave.

Za nepoklicne prostovoljne delavce bomo priredili ciklus predavanj o različnih vrstah težav pri otrocih in načinih pomoči.

Delo študentov bo strokovno vodeno. Razgovor o nepoklicnem prostovoljnem delu bomo imeli v Svetovalnem centru,

v ponedeljek, 15. novembra 1982 ob 18,30 uri.

Če te veseli delo z otroki, pridi.

V primeru, da se razgovora ne moreš udeležiti, se oglasi kadarkoli osebno ali po telefonu na naslov:

Svetovalni center za otroke, mladostnike in starše, Gotska 18, 61000 Ljubljana telefon 559-251, interna 06.

Informacije posreduje in sprejema socialna delavka Marta Vodeb Bonač.

Direktorica:

Dr. Anica Mikuš Kos

Priloga 2

SVETOVALNI CENTER ZA OTROKE, MLADOSTNIKE IN STARŠE
61000 Ljubljana, Gotska 18

NAPOTNICA NEPOKLICNEMU PROSTOVOLJNEMU DELAVCU

I. OSNOVNI PODATKI O OTROKU ALI MLADOSTNIKU

1. Ime in priimek
2. Naslov
3. Starost ..... let
4. Spol M Ž
5. Šola
6. Razred

II. DOKUMENTACIJA PROBLEMOV OZIROMA MOTENJ OTROKA

1. Vrsta otrokovih težav:

2. Morebitne somatske težave in vrsta medikamentozne terapije:

- epilepsija
- srčne bolezni
- izrazita telesna šibkost
- alergije
- nezgodništvo
- zelo slaba motorična koordinacija

3. Posebna sporočila: .....

4. S strokovnim delavcem, ki otroka obravnava, se lahko pogovorite vsak

5. S koordinatorjem nepoklicnega prostovoljnega dela se lahko posvetujete .....

Podpis koordinatorja akcije: _____ Podpis strokovnega delavca: _____

Moja glavna cilja je bil pomoč otroku s težavami in njegovim delom. Želela sem potegniti svojo odgovornost in vključiti v ta program. Ker se nikoli nisem srečala z otroki s težavami nisem imela stika z otroki s težavami. Spravevala sem se, ali bom tej nalogi sploh kos. Odgovarja nisem našla še na mnogih drugih programih. Nekaj notranji glasovi so mi pomagali. Kaj pa je bil cilj tvojega dela?

Priloga 3

SVETOVALNI CENTER ZA OTROKE, MLADOSTNIKE IN STARŠE
61000 Ljubljana, Gotska 18

DOGOVOR O SODELOVANJU V AKCIJI NEPOKLICNO PROSTOVOLJNO DELO

Podpisani _____ Rojen _____
stanujoč _____ telefon _____ s stalnim bivališčem _____
telefon: _____ študent fakultete/višje šole _____
oddelka za _____ bom kot prostovoljni delavec sodeloval v
akciji Nepoklicno prostovoljno delo z otroki in prevzel eno od naslednjih
delovnih vlog:

- a) individualna učna pomoč otroku s specifičnimi učnimi težavami
- b) individualna učna pomoč otroku s psihosocialnimi težavami
- c) skupinsko delo z otroki s psihosocialnimi težavami na šoli

Podpis

Priloga 4

SVETOVALNI CENTER ZA OTROKE, MLADOSTNIKE IN STARŠE
61000 Ljubljana, Gotska 18

IZOBRAŽEVALNI PROGRAM ZA NEPOKLICNE PROSTOVOLJNE DELAVCE

1. Vloga nepoklicnega prostovoljnega dela pri varstvu duševnega zdravja
2. Etični vidiki terapevtskega dela z otroki
3. Prvi stik z otrokom in družino
4. Kaj so specifične učne težave
5. Emocionalni vplivi na učenje
6. Psihosocialne motnje pri otrocih
7. Obravnava vedenjskih problemov pri otrocih
8. Individualne razlike v temperamentu in razvoju
9. Otrok v skupini
10. Nekateri problemi sodobne družine
11. Otroci s težavami v socialnih stikih
12. Igra kot element terapije
13. Razgovor kot element terapije
14. Kaj pomeni prostovoljno delo za prostovoljnega delavca

Izkušnje prostovoljnih sodelavcev

Svetovalni center za otroke, mladostnike in starše v Ljubljani je ustanova za pomoč otrokom s težavami, ki se je doslej že večkrat predstavljala s svojimi dejavnostmi v različnih sredstvih javnega obveščanja. Tokrat predstavljamo prostovoljno delo študentk in študentov z otroki, ki smo ga razvili kot dopolnjujočo obliko pomoči ob strokovnem svetovalnem delu z otroki in starši. Namen je opozoriti ne neprecenljivo vrednost tovrstne pomoči. V zadnjem času, ki je čas hitrih sprememb, se prostovoljno delo vse bolj popularizira. V veljavo prihajajo spoznanja, da družba ne more rešiti vseh problemov, s katerimi se srečujemo ljudje, izključno na institucionalni ravni. Zato je prav, da ob vseh mogočih novih oblikah prostovoljnega dela, ki se pojavljajo kot odgovori na različne stiske ljudi, opozorimo tudi na tiste, ki v slovenskem prostoru pomenijo že tradicijo. Med projekti prostovoljnega dela z otroki je eden izmed takih prostovoljno delo na Svetovalnem centru.

Za kakšno pomoč gre? Študentke in študentje, prostovoljni sodelavci Svetovalnega centra, sporazumno s starši obiskujejo otroke na domu, se z

njimi družijo, učijo, rešujejo uganke, rišejo, pojejo, hodijo na sprehode in v kino, kratka, počnejo stvari, ki so za otroke lahko prijetne in koristne. Naš cilj je, da strokovno pomoč, ki jo otroci in starši prejema v instituciji v obliki svetovanja, dopolnimo z osebno in stvarno pomočjo študentov - prostovoljcev. Pomoč prostovoljcev je nepoklicna, prostovoljna in neplačana.

Majda, kaj te je pritegnilo k sodelovanju z našo ustanovo?

Že na začetku študija na Pedagoški fakulteti, na oddelku za vedenjske motnje, sem začela spoznavati, da pravzaprav o svojem bodočem delu ničesar ne vem. Spraševala sem se, kakšni otroci so to, kako se z njimi dela. Seveda mi faks na začetku na ta vprašanja ni odgovoril, saj je tako kot povsod drugod, študij zasnovan na teoretski podlagi.

Kmalu sem se znašla v drugem letniku. V programu smo imeli tudi ogled Svetovalnega centra. Tako sem se tam prvič seznanila s prostovoljnimi delom. Želela sem potešiti svojo radovednost in odločila sem se, da se bom vključila v ta program. Ker še nikoli nisem počela česa podobnega oziroma nisem imela stika z otroki s težavami, sem se prvega srečanja zelo bala. Spraševala sem se, ali bom tej nalogi sploh kos in ali me bo otrok sprejel. Odgovora nisem našla še na mnogo drugih vprašanj. Kljub temu pa mi je nek notranji glas govoril: "Vredno je poskusiti. Enkrat mora biti prvič."

Kaj pa je bil cilj tvojega dela?

Moj glavni cilj je bil pomagati otroku, da se prebije skozi osnovnošolsko šolanje in doseže tako stopnjo zrelosti in samozavesti, da bo uspešno končal tudi srednjo šolo oziroma se izučil kakega poklica. Moj cilj je bil stati mu ob strani, mu biti v oporo, mu pomagati, da se lažje orientira, da se bolje organizira, da lažje izbira, da postane samostojnejši in bolj zadovoljen s svojimi uspehi.

Teja, tudi ti si prostovoljka. Kako ti razumeš svojo vlogo?

Ker moja deklica potrebuje predvsem učno pomoč, sva se na samem začetku omejevali zgolj nanjo. Učili pa sva se drugače kakor v šoli. Vzeli sva si dovolj časa in pazili sva, da nisva začnjeni s prezahtevnimi in zapletenimi nalogami. Skupaj sva izbirali načine reševanja nalog. Kasneje se je velikokrat zgodilo, da je Lučka sama "vodila" uro najinega srečanja. Še preden sem prišla, si je zamislila potek najinega sodelovanja. Tako si je razvijala samoiniciativnost in krepila samozavest. Kadar sva se odpravili na kakšen krajši sprehod ali v kinoteko, sva se kasneje o tem tudi pogovarjali, pogostokrat pa se je zgodilo, da je sama svoje občutke in misli o tem tudi zapisala.

Po enoletnem sodelovanju z mojo malo Lučko čutim, da sem na pravi poti do cilja. Vesela sem, ko me vsa ponosna predstavi svojim sošolkam in prijateljicam kot nekakšno starejšo prijateljico. Kot tisto, ki ji stoji ob

strani pri šolskih težavah, in tisto, ki deli z njo prijetne dni njenega otroštva.
Kaj pa ti, Sonja?

Večkrat se je zgodilo, da sem že stala pred vrati mojega Petra, pa še vedno nisem vedela, kaj naj bi skupaj počela. Nobene ideje nisem imela, vrata pa so se nenadoma odprla. Ko sem ga vprašala, kaj naj bi delala, mi je ves navdušen odgovoril: "Učila!" Sprva sem se tej nalogi upirala, ker nisem hotela, da bi otrok ob moji navzočnosti dobil občutek, da mora nekaj storiti zaradi mene ali zaradi pričakovanja staršev. Potem pa se je izkakazalo, da si otrok tega sam resnično želi. Želi si, da bi v šoli nekaj znal, pa tudi meni želi pokazati, kaj zmore sam. Vedno se mi je zdelo zelo pomembno, da sem v odnosu do otroka resnicoljubna. Pohvalila sem ga takrat, ko si je to zaslužil oziroma se je trudil, da bi bil uspešnejši. Poskušala sem ga jemati takega, kot je. Prizadevala sem si, da bi mu odkrivala in mu pokazala tista področja, tiste lastnosti, vse tisto, kar imajo tudi drugi otroci. Ne zdi se mi primerno, da otrokom pogosto govorimo in dajemo za zgled druge otroke, ki so boljši od njih. Najti moramo njim enake, ker je potem teža njihove bridkosti veliko manjša.

Pri svojem delu z otrokom sem poskušala slediti naslednjim načelom:

- pazila sem, da nisem brez potrebe poudarjala otrokovih pomanjkljivosti in njegove zmedenosti;
- o njegovih težavah sem se pogovarjala z drugimi samo v njegovi prisotnosti, nikoli pa o njih nisem govorila s tistimi, ki za to niso poklicani;
- nikoli nisem uporabljala besed, kot so "ni normalen", je prizadet, je malo tako..., ker vse to preprosto ni res, take oznake pa bi mu lahko zgolj škodovala;
- ker sem se čutila poklicano za delo z otroki s težavami, sem si prizadevala, da bi ohranila njegovo zaupanje;
- bila sem mu na voljo, če je bilo mogoče, tudi takrat, ko se je znašel v težavah;
- dajala sem mu vedeti, da je on tisti, ki je prišel do uspeha, čeprav z mojo pomočjo; na prvem mestu so bile vedno njegove zasluge in njegov trud.

Helena, ti si svojo Barbaro obiskovala tri leta. Bi nam lahko povedala, kaj ti to delo pomeni?

Najprej je veliko že to, da mi je nekdo zaupal samostojno delo z otrokom - tako starši kot institucija. Res je, da smo imeli študentje na sestankih možnost pogovora s strokovnjaki, vendar pa si kot prostovoljec v konkretni situaciji sam in ukrepaš tako, kot se tebi zdi prav. Recimo - nihče te ne nadzoruje tako natančno kot pri vajah na fakulteti.

Positivna izkušnja se mi zdi tudi to, da sem si začela postavljati

nekoliko realnejše cilje glede tega, kaj v praksi lahko dosežem in česa ne morem. Na začetku sem imela občutek, da bi se probleme dalo veliko bolje in hitreje rešiti in da sama lahko ogromno naredim. Počasi sem spoznavala, da se tudi na tem področju ne da premikati gora. Mladi smo pogosto zelo kritični, mnenja smo, da bi se dalo marsikje narediti več in bolje. Toda ko sem na tak način pokukala v prakso, me je vse skupaj postavilo na realnejša tla. To se mi zdi dobro.

Prednost, ki jo omogoča ta projekt prostovoljnega dela, je tudi to, da kot prostovoljec prihajaš v družino le za uro in pol na teden. V tem času se zgodi veliko stvari, ni jih pa toliko, da jih v enem tednu ne bi mogel sam pri sebi razgraditi in sam oceniti, kdaj si reagiral prav, kdaj ne in kako bi bilo lahko tudi bolje. Prednost je lahko tudi to, da spremljaš le enega otroka. S tem opaziš drugačne podrobnosti, kot če vodiš skupino. Ustvarja se tudi tesnejša povezanost, kar nekateri otroci potrebujejo. In ne nazadnje - z mojo Barbaro sva se skupaj veselili vsakega uspeha, vsakega lepega dogodka.

Prostovoljno delo mi je vzelo veliko časa - praktično eno popoldne v tednu, če štejem še pot do otroka in nazaj. Potem so bili tu še sestanki in predavanja za prostovoljce. Včasih ti tudi ne gre vse tako, kot si si predstavljaj, in potem si slabe volje, čeprav vložiš veliko truda in naporov. Hkrati pa se naučiš več kot pri vajah, čeprav je le-teh več ur na teden. Koristni zame so bili tudi sestanki s prostovoljci, ko lahko še enkrat znova premisliš vse stvari in ko poslušаш druge, kako ravnajo ali pa kako bi ravnali na tvojem mestu.

Prostovoljno delo res ni plačano z denarjem, je pa plačano s stvarmi, ki so dostikrat več vredne kot denar (zadovoljstvo, občutek, da si nekomu v pomoč) in jih za denar ni mogoče dobiti.

Iz pogovora s študentkami postanejo razvidne nekatere koristi prostovoljnega dela za vse udeležence v akciji. Poglejmo si najpomembnejše:

- Za otroka in družino pomeni pomoč prostovoljca razbremenitev, podporo, večanje zaupanja v lastne sposobnosti za premagovanje težav in večje zaupanje v možnosti pomoči, ki jih lahko nudi skupnost. Starši pogosto pripovedujejo, da se ob otrokovih problemih ne počutijo več tako sami, otrok zaradi doživljanja sprejetosti in uspehov ob pomoči prostovoljca postane bolj odprt, samozavestnejši in zadovoljnejši.
- Študentje s prostovoljnim delom dopolnjujejo svoje znanje, bogatijo socialne izkušnje, dejavno sodelujejo v socialnem prostoru, osebnostno rastejo.
- Od strokovnjaka zahteva prostovoljno delo odprtost in posluš za različne potrebe prejemnikov pomoči in predloge oziroma alternativne pristope prostovoljcev. Ti pogosto presenečajo s svojo samoiniciativnostjo, zavzetostjo in pripravljenostjo za poglobljanje znanja.

- Tako se zmanjšuje distanca med strokovnim delavcem, človekom v stiski in prostovoljcem. Nastaja skupni prostor, v katerem si različni udeleženci vsak v svoji vlogi, v odnosih medsebojnega sodelovanja, prizadevajo za rešitev problema.

Svetovalni center namerava v bodoče širiti in kvalitativno dopolnjevati različne modele prostovoljnega dela za otroke. Kot prostovoljce namerava poleg študentov in dijakov vključevati tudi starejše osebe. Razširitev dejavnosti podpira fundacija HACIN s sedežem v Bostonu in Ženevi.

SKUPINE ZA SAMOPOMOČ STARIH

Julijana Kristan

Kronika mojega dela s skupinami za samopomoč starih

1. Kronika mojega dela s starimi

Leta 1980 sem se kot socialna delavka zaposlila v Zdravstvenem domu Postojna. Delala sem v timu psihiatričnega in geriatričnega dispanzerja ter v klubu zdravljenih alkoholikov. Že v začetku sem se torej srečala s skupinskim delom in kljub temu, da mi je ustrezalo, s težavami v zvezi s tem. Veliko sem se o skupinskem delu in skupinski dinamiki naučila v društvu terapevtov za alkoholizem R Slovenije v Ljubljani.

V timu geriatričnega dispanzerja smo se dogovorili, da bomo sistematsko obiskali vse starostnike nad 65 let. Začeli smo z vasjo Planina, kjer je pretežno staro prebivalstvo. Skoraj v vsaki hiši je bil kakšen star človek, zato mi je že tedaj prišlo na misel, da bi zbrala te ljudi v skupino, ki bi se redno sestajala. V vasi je bil tedaj še zelo aktiven aktivist RK, ki sem mu to predlagala. Nekajkrat smo se dobili pri njem doma in že sem začutila, da se ljudje na ta način zelo povežejo, in v Planini je zaživela sosedska pomoč, kot ni uspelo kasneje več v nobenem kraju. Tudi sama sem začutila, da sem rada med starimi ljudmi, da me neverjetno bogatijo in me nenazadnje

spominjajo na mojo staro mamo, na katero sem bila zelo navezana.

Na žalost, meni pa v veselje, sem odšla že naslednje leto na porodniški dopust, po porodniškem pa sem se zaposlila na centru za socialno delo in delo v geriatričnem dispanzerju ZD je zamrlo. V okviru centra za socialno delo pa tedaj tudi ni bilo interesa za kakršnokoli skupinsko delo.

Celo desetletje sem se potem poleg skrbiških zadev in postpenale ter samomorilnih poskusov ukvarjala z alkoholizmom in kar aktivna ter uspešna sem bila na področju zdravljenja alkoholizma. Vmes pa sem se srečevala s starimi ljudmi bodisi v zvezi s skrbištvom ali alkoholizmom, zlasti ireverzibilnim, zlasti pa ko sem prevzela mentorstvo nad kolegico na referatu za varstvo starih in zavodsko varstvo v času odsotnosti kolegice.

Na terenu sva srečevali veliko osamljenih in čisto zapuščenih starih ljudi, ki so životarili in se čutili že čisto nepotrebne. Mladi so opazili, da potrebujejo pomoč, šele tedaj, ko si niso mogli več kuhati ali pospravljati ali kaj podobnega, in tedaj so poklicali nas. Naslednji korak je bil že predlog za namestitev v dom, češ, oni so tako obremenjeni, da ne morejo prevzeti skrbi. Pri tem jim je pomagala prav aktivna patronažna služba, ki nikakor ni videla nobene možnosti za kakršnokoli drugo obliko lajšanja starosti.

Redkokdo se je spomnil, da stari ljudje potrebujejo pravzaprav človeško bližino, toplo besedo, poslušalca in razumevajočega človeka, ki bo prisluhnil njegovim težavam, stiskam, spominom, pričakovanjem...

Še zlasti pa me je bolelo, ko sem te ljudi, ki sem jih obiskovala, morda pomagala prepričevati, naj se odločijo za domsko varstvo, jih končno v to prepričala, jih nato odpeljala v dom, predala glavni sestri ali komu iz doma, ki ga je odpeljal v njegovo sobo, in odšla. Največkrat ga nisem nikoli več videla, čeprav sem se nanj velikokrat spomnila in veliko razmišljala, kako bi ohranila stike. Včasih sem takega znanca obiskala v sobi, vendar se me največkrat sploh ni spomnil ali pa je bil do mene celo odklonilen, saj sem bila vendar jaz tista, ki sem ga vzela na njegovem domu in ga pripeljala v tako "grd dom", ki je verjetno njegova "zadnja postaja", ali pa sem pri tem pomagala njegovim domačim, "ki so se ga hoteli odkrižati"...

Na enem izmed sestankov društva terapevtov je kolegica Branka Knific s centra za socialno delo v Piranu poročala o začetnih poskusih skupinskega dela s starimi v DU Izola. Takoj sem se navdušila, da bi začela, pa še vedno nisem imela poguma. Bala sem se tudi, kako bom shajala s časom, saj mi na tako obsežnem referatu ni ostajalo časa.

Opogumila sem se šele konec leta 1989, ko mi je kolegica Mimica Primc povedala, da je ona začela in da je naletela na veliko zanimanje.

Tedaj sem po desetih letih prekinila delo v KZA, kajti zaradi alternativnih poskusov v svoji skupini sem imela težave s "klasično" psihiatrijo. Moje delo je temeljilo na socialno andragoški metodi rehabi-

litacije zdravljenih alkoholikov, ko pa sem svoj program želela razširiti, so mi stopili na prste. Skupinsko delo sem pogrešala in poskusila sem s skupino žena v stiski. Ker od prekinitve dela v klubu zdravljenih alkoholikov nisem več dobila podpore za članstvo v DTA, nad svojim delom nisem imela supervizije, prav tako nisem imela nikakršne opore in po dopustu 1990 sem s tem prekinila.

Pogum za skupinsko delo s starimi pa mi je dalo tudi to, da sta bili na sodelovanje pripravljene na novo zaposlena psihologinja in kolegica Karmen Zavec, ki dela na referatu za varstvo starih oz. zavodsko varstvo. Psihologinja Nadja Jejčič je že na začetku prekinila sodelovanje, s Karmen pa sva se v delo prav zagrizli.

Najprej sva novembra 1989 začeli v domu upokojencev v Postojni. Da ne bi imeli v domu preveč odklonilnega stališča in da nas ne bi doživljali kot zunanjo kontrolo, sva predlagali, da bi sodelovali tudi dve delavki doma. Dogovorili smo se, da bomo za začetek formirali dve skupini, v kateri bomo vključili 8-10 ljudi. Izbiri ljudi sva prepustili domu.

V domu so se dogovorili, da bosta z nama sodelovali fizioterapevtka Evgenija Modic in delovna terapevtka Ivanka Smrdelj. V vsaki skupini sva bili po dve voditeljici, skupini pa smo imenovali *Lipa* in *Tisa*. Kmalu je v skupini nastala takšna dinamika, da smo se navežali drug na drugega in se počutili kot velika družina. Zelo hudo mi je bilo, ko je v januarju 1990 kolegica fizioterapevtka napovedala, da nas bo zapustila, ker je s svojim delom preobremenjena. To delo je prevzela v domu na novo zaposlena višja medicinska sestra Badema Arsič, ki je vse leto ostala bolj opazovalka. Med letom sem predlagala, da bi enkrat mesečno izmenjavali mnenja in izkušnje ter se občasno dobili tudi z vodstvom CSD in DU. Ves čas sem imela občutek, da nas niso sprejeli kot potrebno pomoč za lajšanje starosti teh ljudi, kot nadomestilo za sorodstvo in sosedstvo, čeprav smo jim to vseskozi dopovedovali. Občutka, da smo tam nekakšen nebodigatreba, se vse leto nisem mogla znebiti. Nasprotno se je dogajalo z ljudmi, ki sva jih imeli v skupini. Imela sem občutek, da se ti ljudje spreminjajo iz tedna v teden. Njihovi obrazi so bili iz srečanja v srečanje vedrejši, vedno bolj polni pričakovajnja. Vedno bolj smo bili drug na drugega navezani, zazdelo se mi je, kot da sem z njimi v sorodu. V skupini *Lipa* smo v tem letu doživeli tudi smrt enega člana in takrat sem se zjokala, kot da bi mi umrl sorodnik. Ko smo se ga spomnili s pesmijo *Lipa zelenela je* in počastili njegov spomin z minuto molka, me je stisnilo v grlu, ko sem videla solze v očeh ostalih članov skupine.

Da bi se voditeljice skupin med seboj bolj povezale, da bi se izobraževale in imele še več možnosti za izmenjavo izkušenj, sem predlagala, da bi se vse štiri redno udeleževale strokovnih sestankov in supervizijskih srečanj v domu

upokojenec v Izoli oz. na obali. S tem se je vodstvo doma strinjalo, prav tako direktorica CSD Marija Vilhar, ki nam je pri delu dajala podporo. Med seboj pa nismo znale najti skupnega jezika in to je oteževalo naše delo. Morala sem napeti vse sile, da sem ostala, in ostala sem samo zaradi ljudi v skupini, ki so mi dejali, da ne bodo več prihajali na skupino, če mene ne bo. Torej ne velja le za zdravljenе alkoholike, da jih določen odstotek pri odhodu ali zamenjavi terapevta odpade, določen odstotek pa jih celo recidivira. Tudi stari se na voditelja tako navežejo, da se težko navadijo na zamenjavo.

Novembra 1990 je bila prva obletnica delovanja skupin in ob praznovanju "rojstnega dne" skupin *Lipa* in *Tisa* 6. novembra smo se dogovorili, da bomo skupini razdelili v štiri skupine, kajti zanimanje oskrbovancev za to obliko druženja je postajalo čedalje večje. Prihajali so novi, vključevali so se stari in pomislila sem, da bi me verjetno tudi lažje delale vsaka s svojo skupino. Nismo torej iskale novih voditeljev, saj smo iz prejšnjih izkušenj vedele, da jih bomo težko dobile. Nastali sta še dve skupini *Javor* in *Bor*. S Karmen sva želeli pri formiranju novih skupin sodelovati glede na dinamiko, ki je nastala v skupinah, glede na interakcije med ljudmi, na navezanost teh ljudi drugega na drugega in na posamezne voditelje. Takrat je prišlo do konflikta med nami, kajti delavki doma sta skupini sami razdelili in nista dovolili najinega vmešavanja. Da se konflikt ne bi poglobljal, sva zadevo prepustili toku časa, kljub temu, da je bilo veliko pripomb članov skupin, ki bi radi ostali v določeni skupini. Tako sem čakala, da pride v mojo skupino redna in aktivna članica in ker je ni bilo, sem šla v njeno sobo. Na vprašanje, v katero skupino bo šla, mi je odgovorila, da v nobeno, če je jaz ne maram. Določena je bila v drugo skupino in ko sem jo seznanila s tem, da nimam nič pri delitvi skupin in da želim, da ostane v moji skupini, se je po daljšem prepričevanju odločila, da pride v skupino, in tu je še danes, še vedno zelo redna in aktivna. Niti enkrat ni manjkala. Še nekajkrat je v skupini povedala, da ne bi več prihajala, če bi morala v drugo skupino. Tako so dejali še nekateri drugi člani skupine, ena od njih pa se je odločila za skupino kolegice Bademe.

Menim, da je nujno ljudem pustiti, da se sami odločajo, v katero skupino se bodo vključili. Ni človeško, da ljudi, ki v domu doživljajo toliko stisk zaradi iztrganosti od doma, osamljenosti, starosti in betežnosti, izpostavljamo novim travmam in jim povzročamo nove stiske. Tako malo je treba, da ljudem v domu olajšamo in olepšamo zadnja leta, zadnje trenutke življenja!

Medtem ko smo v skupinah v prvem letu delovanja izgubili le enega člana, se je zgodilo, da je v začetku zime po delitvi "odšlo" kar 5 ljudi. Zamislila sem se nad tem in še vedno razmišljam, kolikšna je lahko posledica ločevanja ljudi, ki se med seboj navežejo. No, delo je kljub vsemu

teklo dalje.

Ker sva bili s kolegico vključeni v projekt zavoda za zdravstveno in socialno varstvo v Ljubljani pod mentorstvom dr. Jožeta Ramovša v okviru dela s skupinami za stare v naravnem okolju, sva se v teh trenutnih stiskah, ki sva jih doživljali zaradi konfliktov v domu, zagrizli v delo na terenu.

Na tedanjem komiteju za družbene dejavnosti in občo upravo so nama zagotovili, da z denarjem za to obliko dejavnosti ne bo problemov, ko pa sva nekoliko raziskali teren in ugotovili, da bi skupinsko delo lahko razvijali v 10 vaseh v občini, se je nenadoma pojavil prav finančni problem. Seveda tudi voditeljev ne bi bilo dovolj, kajti za to delo se ljudje težko odločajo. V okviru možnosti sva se torej odločili, da pričneva v Postojni. Domislila sem se, da bi bilo dobro pričeti v bloku upokoencev poleg doma upokoencev v Postojni, kjer živijo samo stari ljudje, okrog 56 jih je. Obiskali sva nekaj upokoencev in predsednika hišnega sveta. Takoj je izrazil svoje odklonilno stališče do kakršnegakoli vmešavanja socialne službe v njihovo življenje, češ: "Poklicali vas bomo, ko bomo onemogli in ko bo za koga treba urediti sprejem v dom upokoencev." Še sva poskušali, tudi s tem, da sva v dom, ko je bilo kakšno praznovanje, vedno povabili tudi njih. Odzvali sta se dve upokojenki, ki sta praznovanje kar poživili. Ko pa smo poskusili obratno in peljali na sprehod okrog bloka skupine iz doma, so se že pritožili, kot da bi bili ljudje iz doma drugorazredni. Poskuse v tem bloku sva opustili in nadaljnje priprave so se začele junija. Z namenom, da bi izbrali kandidate, sva obiskali KS Postojna, DU Postojna in Župnišče Postojna. Od KS sva potem dobili seznam in vse te ljudi obiskali. Poleg tega sva z začetkom nove dejavnosti seznanili tudi vse druge, s katerimi sva kakorkoli prišli v stik. Dobili sva vtis, da je zanimanje veliko in da bo odziv ugoden. Priprave so trajale skoraj pol leta, v novembru 1990 pa smo začeli. Odzvale so se le tri ženske. Bili sva razočarani, vendar sva upali, da bova le uspeli. Le vztrajnost je pomembna! Tako smo se dobivali v sejni sobi centra za socialno delo, ki pa je kar precej oddaljen od centra mesta. Tudi te tri ženske so pričele tožiti, da je daleč, da je zima huda in da težko prihajajo. Zato sva zaprosili za prostor društvo upokoencev, ki je skoraj v centru Postojne. Na razpolago so nam dali svojo sejno sobo in nadaljevali sva s sestanki ob sredah od 13.30 do 15. ure. Obiskali sva še 25 starih ljudi v bloku, kjer ima društvo upokoencev svoje prostore, in spet se je pokazalo, da so ti ljudje, kljub temu, da živijo skupaj v bloku, precej osamljeni, odtujeni in da je interes za druženje velik. Ker so nekateri tožili, da morajo v zdravstvenemu domu dolgo čakati za merjenje krvnega pritiska, ki pa naj bi bilo pa naročilu zdravnika redno, smo se odločili, da bomo tem ljudem na vsakem sestanku tudi zmerili krvni pritisk. To bi jih morda še bolj pritegnilo, poleg programa, ki smo jim ga predstavili. Navdušeni so bili nad tem, da bomo

imeli enkrat mesečno kakega zanimivega gosta, da bomo enkrat na četrletje odšli ven na sprehod, na sladoled ali na kavo, da bomo praznovali vse pomembnejše praznike, enkrat letno pa bomo odšli na daljši izlet, npr. v Lipico, na grad Snežnik ali kaj podobnega. Ljudje so se odzvali in skupinsko delo teče. Ker pa sama načrtujem tudi izvenbolnišnično zdravljenje alkoholizma v skupini na centru za socialno delo, kajti klubska dejavnost rehabilitacije se je na zadnji skupščini prelevila v društvo zdravljenih alkoholikov, ki ga ne bo več financiralo zdravstvo, sem začutila še večjo potrebo po pridobivanju sodelavcev. Tako sva k delu pritegnili kolegico Heleno Primc, vodjo rehabilitacije v Podjetju za zaposlovanje in rehabilitacijo invalidov *Soviš* Postojna, ki je zaključila tudi srednjo šolo za medicinske sestre. Že konec lanskega leta je začela delati v skupini.

Čeprav je še vedno prisoten problem financiranja te dejavnosti in naš program na Občini Postojna še ni bil odobren, sva vztrajali, da je potrebno še nadaljnje pridobivanje prostovoljcev in navdušeni sva bili, ko sva zvedeli, da sa za to zanima upokojena glavna sestra doma upokojencev v Postojni Neva Martinčič. Ko sva jo obiskali, sva ugotovili, da se za to delo zanima tudi njena hči, študentka sociologije Polona Martinčič. V skupino sta že prišli, vendar se je Polona premislila, ker se je medtem odločila, da bo prej zaključila študij, sestra Neva pa se bo angažirala v novo nastajajočem domu upokojencev v Ilirski Bistrici, ki bo predvidoma odprt letos jeseni.

Tako sva s kolegico spet ostali sami in včasih se mi zazdi, da se zaletavava kot Jonatan Livingston Galeb, ki bi na vsak način rad dosegel največje višave, pa za to nima dovolj razvitih kril. Vedno znova ga vrže navzdol, on pa se ponovno in ponovno vzpenja kljub vsemu spremljajočemu trpljenju.

Tako sva kljub vsem težavam med vsem tem dogajanjem in kljub vsemu delu, katerega obseg se ni nič zmanjšal, bili že v polnih pripravah za delo v najbolj oddaljeni vasi v občini, na Suhorju.

Na Suhorju je le še 23 starejših ljudi, katerih seznam sva dobili pri bivši aktivistki njihove krajevne skupnosti. Obiskali sva vse in pri večini ugotovili interes za druženje in nostalgijo po starih časih, ko so se družili v različnih skupinah: pevskih, dramskih, fantovskih, dekliških itd. Pripovedujejo o tem, kako sta jih televizija in motorizacija odtujili, saj so se včasih srečevali vsaj na poti na njivo ali ob večerih na klepetu, sedaj pa se na njivo peljejo z avtomobili, s svojimi otroci, zvečer pa največkrat zaspijo ob TV sprejemniku. Ena od obiskanih pove, da niti zaspati več ne znajo, če prej ne gledajo televizije.

Najine priprave so trajale cel januar in februar, 4. marca 1991 pa smo imeli prvi sestanek. Zaradi oddaljenosti (36 km) smo se dogovorili, da se bomo sestajali na 14 dni. Na prvem srečanju je bilo 9 ljudi, na naslednjih

srečanjih pa 6-8. Že ob dogovarjanju se je pojavil problem, kje se bomo dobivali. V vasi nimajo niti kulturnega doma niti šole, ne župnišča, nobenega nevtralnega prostora. Ob obiskih smo se pogovarjali tudi o različnih možnostih, oz. ali bo druženje sploh mogoče. Zvedeli sva, da imajo v hiši gospe Antonije Čeh že neko obliko druženja - zbirajo se na 14 dni pri skupni molitvi. Obiskali sva jo in takoj nam je bila pripravljena dati na razpolago svojo kuhinjo, ko pa sva obiskovali dalje, sva dobili še dve ponudbi. Prvi štirje sestanki so bili pri gospe Čeh. Obiskovalici izražajo obžalovanje, da prihajava od tako daleč, pa je odziv premajhen. Že na tretjem srečanju smo imeli obisk novinarja Radia Slovenije in tudi njemu so izrazili to obžalovanje. Dogovorili smo se, da bomo ponovno obiskali tiste, ki ne prihajajo, in jih povprašali za razlog. Morda bi se bilo treba dogovoriti za zbiranje v kakšni "nevtralni" hiši, saj bi lahko bila ovira za nekatere prav to, da se v hiši gospe Čeh zbirajo tudi pri molitvi.

Program skupinskega dela na Suhorju obsega: narodne običaje na Slovenskem po knjigi Nika Kureta Praznično leto Slovencev, praznovanje vseh pomembnih praznikov, enkrat na četrletje predavanja raznih gostov na temo planinarjenja, jamarstva, zdravstva, kmetijstva in podobno, enkrat letno izlet (letos junija v Lipico), po želji članov skupine praznovanje rojstnega ali godovnega dne posameznih članov skupine, enkrat mesečno merjenje krvnega pritiska. Program je bil z navdušenjem sprejet. Že v tako kratkem času sva začutili povezanost s temi ljudmi in kljub svojim izkušnjam sem bila nad tem začudena.

Menim, da je nenazadnje pomemben cilj te oblike našega dela tudi ta, da imamo na tak način podroben pregled nad terenom in tako lahko sproti rešimo marsikateri problem in človeško stisko, ki bi v primeru osamljenosti ostala neizrečena in nerešena. Pomembno je tudi to, da se nam ljudje, ki se jim v interakcijah v skupini tako zelo približamo, bolj odprejo, nam bolj zaupajo, tako jih bolje razumemo in jim ob njihovih stiskah bolje pomagamo.

Upam, da se bo naša družba razvijala v takšni smeri, da bomo lahko skupinsko delo še izpopolnjevali in s tem ne le lažje reševali človeške stiske, pač pa jih tudi preprečevali.

Pripravljam že novo skupino, čisto na drugem koncu postojnske občine, v vasi pod Nanosom, imenovani Strane. V Stranah je veliko ljudi zaposlenih, vozijo se na delo v Postojno ali v Vipavsko dolino. Prav tako kot na Suhorju vodi v vas neasfaltirana cesta, telefon pa imajo kar v nekaj hišah, drugače kot na Suhorju, kjer je telefon le v eni hiši.

Prav ko je bila na TV programu Koper v oddaji Odprta meja prikazana naša dejavnost - supervizijski sestanek v Kopru, v mali dvorani Adriatika - sem bila na obisku v tej vasi in skupaj z gosposinjo iz hiše na začetku vasi

smo si oddajo ogledali.

Že prej sem ji pripovedovala, kje vse že delujejo takšne skupine, in če bo interes in možnost, nameravamo priti tudi v njihovo vas. Aktivna kmetica, ki je bila tudi republiška poslanka, se je takoj navdušila. Že naslednji trenutek je načrtovala, kje bi lahko imeli sestanke, jaz pa sem takoj pritegnila in ji povedala, da bi v njihovi vasi poskusila s skupino za vse, prisotni bi lahko bili stari in mladi.

Ob odhodu mi je zavzeto naročala, naj kmalu spet pridem, da bomo naredili načrt, kako in kje bi začeli. Po njenem mnenju verjetno ne bo problema, saj imajo lep kulturni dom.

Da bi povezali dom upokojencev z zunanjim življenjem in obratno, smo ponovno poskusili v upokojenskem bloku poleg doma in predlagali, da bi se pričeli dobivati v njihovem namenskem skupnem prostoru, ki bi bil za ta namen idealen. Vendar sva ponovno začutili njihov odpor; morda bi vztrajali, če bi imeli na razpolago čas in sredstva. Če bodo centrom odvzeli delo, bo morda to naše delo bolj zaživel, sprašujem pa se, ali bo to čisto prostovoljno ali pa nas bo kdo financiral... Na mestu se mi torej zdi razmišljanje kolega iz DU Preddvor, ali imamo pogoje za to obliko dejavnosti. S skupinskim delom za samopomoč bi torej lahko rešili marsikateri problem, toda vsiljuje se mi vprašanje, ali bomo rešili svojega.

Povezavo med domom in KS pa smo le dosegli na ta način, da smo oskrbovance doma povabili v skupino, ki že deluje v prostorih društva upokojencev, in ena oskrbovanka se je vabilu že odzvala. Dobro se je počutila in skupina jo je lepo sprejela. Morda bo odziv še večji, ko bo svoje prijatelje v domu informirala o dogajanjih v zunanji skupini.

Kaj v zvezi s tem delom opažam pri sebi?

Zadovoljna sem, ker sem lahko med starimi v tako konstruktivnem smislu, ker od njih slišim toliko lepih, pa tudi težkih, grenkih spominov, ki ne bodo ostali čisto pozabljeni, ker nekako ob tem izpolnjujem tisto, česar nisem mogla izpolniti ob svojih starih starših, tustu in tašči, ki so toliko vedeli, pa jih nismo imeli časa poslušati. Ne zavedamo se, koliko mladi na ta način pri svojih prednikih zamudimo in koliko se lahko poleg njih bogatimo. Če to delo primerjam še z zdravljenjem alkoholizma in mojim delovanjem v klubu zdravljenih alkoholikov, lahko rečem, da je po napor-nem terapevtskem delu v takšni skupini lepo delati v skupini "zdravih" ljudi, ki bogatijo tudi mene.

Možnosti za delo je torej veliko, toda kot je videti, bo moralo marsikaj temeljiti na prostovoljnem principu, kajti vprašanje je, ali bomo imeli finančne možnosti za realizacijo vseh naših načrtov.

Namen moje izpovedi ni, da bi kogarkoli prizadela. Napisala sem, kar sem ves čas doživljala in čutila, kar čutim še vedno, in se torej določenim

stvarem nisem mogla izogniti. Naj bo torej opis mojega doživljanja v korist tistim, ki bodo pričeli s tem delom za mano, za nami, ne nazadnje tudi v vednost, s kakšnimi težavami se ob tem lahko srečajo in kako jih premagati. Vztrajati torej v letu! (Jonatan Livingston Galeb)

2. Bolečina - zapis enega od srečanj

Zgubili smo štiri člane naših skupin. Povem, da sem Elizabeto Trampuž pospremila na pogrebu, tako kot tudi naš direktor, ki je prijatelj njenega sina. Ostalih nisem utegnila pospremiti, ker sem bila odsotna. Predlagam, da v počastitev njihovega spomina preberemo pesem Simona Gregorčiča, ki ga je Trampuževa oboževala:

Pri mirtvaškem Odru

Oj tu ležiš na odri ...

Pepca Gerželj je pripomnila, zakaj žalovati, če umrejo tako stari ljudje, saj takih ni škoda. Čas je, da gredo.

Povedala sem ji, da sem se nanje globoko navezala in da so mi skoraj kot bližnji sorodniki. Ne spomnim se, ali sem jim kdaj že povedala, da sem imela dve stari mami, ki sta umrli, stari preko 90 let. Ko sta umrli, mi je bilo zelo hudo, zlasti za mamu mojega očeta, na katero sem bila posebno navezana. Bila je stara 93 let, pa se mi je zdelo, da bi lahko še dolgo živela.

Največjo bolečino pa sem doživela, ko mi je umrl oče. Bil je čudovit človek. Ko je umrl, je bil star 68 let. Veliko je potrpel v življenju, od vojne in partizanščine dalje. To je neskončna bolečina, izgube pa ti ne more nadomestiti nobena tolažba. Prav včeraj sem se, preden sem zaspala, spet spomnila nanj. Čeprav je minilo že tri leta, sem jokala tako kot tisti dan. S svojo bolečino pa sem želela biti sama, ker sem vedela, da mi te izgube nič ne more nadomestiti. Srečna sem ob svojem možu in otrocih, vendar nihče ne seže znotraj te bolečine. Robovi so morda vedno manj ostri, vedno lažje pogledam vanjo in živim z njo, izginila pa ne bo nikoli. Obstajati mora in ni mi težko govoriti o njej.

Pavla Tršar je začela spontano pripovedovati o izgubi svojega moža, ki ga je imela tako zelo rada. Oko ji je zaplaval v solzi, ko je pripovedovala o njegovi želji po življenju, o tem, kako je trpela z njim, kadar ga je napadel krčevit kašelj, o tem, kako je še dva dni pred smrtjo delal načrte za naprej.

Pepca Gerželj pripoveduje, da je bila zanjo najtežja izguba očeta, na katerega je bila zelo navezana. Tudi ko je izgubila mamu, ji je bilo hudo, jokati pa ni mogla. Bolelo jo je, ko so sosede govorile na pogrebu, da nič ne joče. Ona pa je izjokala vse solze v osmih letih, ko je za mamu skrbela in jo

negovala. Bolečina ji je ob njeni smrti zadržnila grlo.

Stefan Mikuž pravi, da je to zelo hudo, če človek ne more jokati. On tudi govoriti ne more o smrti. Vsekakor pa je bila zanj najhujša izguba žene. Ko je ona odšla, se je v hiši vse spremenilo. Potem so po vrsti odhajale sestre in bratje in vsakokrat se mu je zdelo, da s tem odhaja tudi delček njega. Na koncu se sprašuje (s solzami v očeh), zakaj je sploh živel, ali se je splačalo?!

Na vprašanje, ali je komu neprijetno o tem govoriti, vsi v en glas povedo, da se o tem radi pogovarjajo, čeprav jih boli.

Branka Colja takoj pritegne, čeprav bi se rada pogovarjala o drugih stvareh, in pove, da je bila zanj najhujša izguba tete, ki je umrla v domu upokojencev, bila pa je težko bolna. Nanjo je bila najbolj navezana, potem ko ji je zbolela mama, ji je nadomestila njo in materino naročje. Tako zelo si želi na njen grob, svečko ima že od dneva mrtvih, pa ne najde prilike. Obljubim ji, da jo bomo peljali, ko bomo šli na teren.

Spomni se tudi očeta, kajti tudi nanj je bila zelo navezana in ga je imela rada. Kako ponosna je bila nanj!

Marija Penko v krčevitem joku pove, da je bila zanj najbolj boleča izguba moža. Pred 17 leti ga je izgubila, misli, da je bila za to delno kriva tudi nepravilna diagnoza. Še vedno, po toliko letih, je ta bolečina tako huda, da se vedno zjoka in zanj ni tolažbe. Tudi mamine smrti se spominja. Imela jo je rada, in ker je živela sama v hiši, jo je preko zime vzela k sebi. Po kosilu se je kar zvrnila. Zdravnik je bil malo prej pri njej (dr. Kinkela je imel navado prihajati k starejšim ljudem občasno na obisk - družinski hišni zdravnik). Ni se mu zdelo, da bi bila zelo bolna, čeprav je imela težave s srcem. Vsi so se trudili, da bi jo spravili k življenju, a zaman. Bila je stara, vendar zanj še ne dovolj stara, še zdaleč ne toliko, da bi lahko umrla. Odšla je, kot bi jo kdo ukradel.

Med pripovedovanjem ženičko večkrat popade krčevit jok, vendar pravi, da bi rada o tem še govorila, vse povedala. Ne skuša se izogniti tej bolečini, čeprav je globoka, seže ji v srce, ko pa pove, ji je le nekoliko lažje. Besede tolažbe pa ji nič ne pomagajo. Veliko ji pomeni le, če jo kdo posluša.

Milena Vodopivec je največjo bolečino doživela, ko je zgubila moža. Zanj je bil tako dober, zbolel pa je že, ko je bil star 38 let. Potem je vseskozi bolehal. 31 let je jokala in čakala najhujšega. Kljub temu, da je bil bolan in da je ob njem tako dolgo trpela, ji je bilo z njim lepo in ji je bilo težko, ko je odšel. Rada bi še naprej živela z njim, četudi bi trpela.

Marija Vekar pove, da je bila prva smrt v njihovi družini smrt njenega 24-letnega brata, ki je imel srčno napako. To je bilo njeno prvo srečanje s smrtjo in zelo jo je prizadelo. Potem pa so se smrti kar vrstile, vendar ne more reči, da se je nanje navadila. Vedno znova jo je prizadelo in prizadene jo tudi, ko umre kakšen od sostanovalcev v domu.

Medtem ko je ona še govorila, so se nam pridružile ostale skupine. Predlagala sem, da še skupaj počastimo spomin umrlih članov naših skupin z Gregorčičevo pesmijo:

Pri pogrebu

Globoko pod zemljo ....

Skupaj smo zapeli še pesmi Lipa zelenela je in Zagorski zvonovi. Nismo si dovolili, da bi nas žalost strla in nekateri so potem zapeli še nekaj veselih, skupaj z voditeljicama skupin iz doma, ki se jima ni zdelo prav, da bi ostala žalost v srcih teh ljudi, nekateri pa smo ostali skupaj do konca druženja, tihi, z bolečino v srcih in ta je nato le počasi zbledela.

Z OTROKI NA POLETNI ŠOLI

Barbara Berden

Letos sem se prvič udeležila poletne šole. Bila sem povabljena in v tem sem videla zase priložnost, da se vsaj za tri dni odmaknem od vsakodnevnih obveznosti in se po daljšem času zopet srečam z nekaterimi ljudmi, ki jih poznam še iz časa študija ali pa iz skupine za samopomoč.

Imam dva majhna otroka in sprva mi je bilo rečeno, da je bolje, če pridem na taborjenje sama. Vesela sem bila, ko sem zvedela, da lahko pridem tudi z otrokoma, saj je bila to lepa priložnost, da sem z njima vsaj malo izven mesta tudi to poletje, ko si nisem mogla privoščiti drugih počitnic. To, da je bil tabor v Bohinju, me je še posebno razveselilo in pritegnilo, ker sem kot tabornica v Bohinju preživela mnogo lepih trenutkov. O programu nisem posebej poizvedovala, kajti vedela sem, da bom zase gotovo našla kaj zanimivega, in to mi je zadostovalo. Imela sem nekaj skromnih osebnih pričakovanj, ki sem jih zadovoljila s tem, kar mi je bilo na taboru ponujeno, in tistim, kar sem si sama vzela. Vse mi je bilo nekako po duši; bila sem s svojima otrokoma in hkrati še z drugimi. Odpovedala sem se poslušanju predavanj in sodelovanju v delavnicah, ker sem videla, da nisem tako močno povezana s tem dogajanjem, čeprav je bilo vsekakor zanimivo.

Ko mi je Bernard predlagal, da prevzamem vodenje otroške skupine, me je najprej prestrašilo število otrok - bilo jih je kar dvajset. Mislila sem si: "O, Bernard, saj se mi to vendar ne ljubi", hkrati pa mi je bilo samo po sebi umevno, da lahko kdaj tudi jaz kaj prispevam od tega, kar znam, in da sem trenutno še vedno predvsem mama.

Prvi dan se je za družbo otrokom javilo nekaj mlajših udeležencev tabora in videti je bilo, da bo moja naloga samo dogovoriti se z njimi, kdo bo kaj počel z otroki. Toda naslednji dan, ko so se vsi vključili v delo po skupinah, so se kar težko odtrgali od skupin, zato da bi se posvetili otrokom. Otroci pa so bili tam in nekdo je moral biti z njimi. Potem je bilo druženje z otroki prepuščeno trenutnim nagibom posameznikov in videti je bilo, kot da je tisti, ki se je otrokom pridružil, pričakoval oddih.

Kljub temu, da je bilo tudi meni v družbi otrok prijetno, sem morala poskrbeti za nekatere stvari in v tem sem bila prepuščena sama sebi. Toda na koncu koncev mi je bil ta občutek všeč. Če bi se v tej vlogi počutila

nebojgljeno in bi pričakovala, da bodo drugi kar skakali okoli mene, da bi mi pomagali, ne bi bila v dobri koži.

Dobro je bilo, da so se starši mlajših otrok večkrat priključili kakšni dejavnosti otroške skupine. To je bila zame zelo potrebna in zadostna pomoč. Hkrati pa je bilo to dobro tudi za otroke; otroška skupina ni bila zaprta in za otroke obvezujoča. Kajti bilo je skoraj nemogoče zadržati otroka pri igri, če si je zaželel oditi malo k mami ali očetu, ki sta sedela nekaj metrov proč.

Počutila sem se prav zares kot mama. Bilo bi mi neprijetno, če bi se počutila kot učiteljica v šoli. In morala sem se znati in postaviti zase prav toliko, kolikor se mora mama za svoje otroke. Ko nas je prvi večer presenetila nevihta, nisem čakala, ali bo kdo prišel zaskrbljeno vprašat, kako nam gre. Enostavno sem vstala, poiskala fante s šotori in preselili smo se v suh šotor. In če sem kaj potrebovala iz kuhinje, sem šla in preprosto vzela. Na določeno stopnjo neurejenosti se pač nisem mogla ozirati. Prav v kuhinji sem se srečala z dilemo - ali je organizacija tudi moja stvar ali ne, če pričakujem določen red. Najprej pridem v kuhinjo in prosim za tisto, kar potrebujem, potem sprašujem, kje tisto je, in še potem, kaj smem in česa ne smem. Ko po določenem času dobim odgovor, naj se vendar že sama znajdem, in še opazko, ali se mi sami vendar nič ne ljubi, se zamislim: "Moram biti gotova vase, vedeti moram, kaj potrebujem, kaj hočem in kako bom do tega prišla." Po tem načelu sem začela urejati potrebe otrok; malice, kosila, toaletni papir...

In kako je bilo otrokom? Videti je bilo, da uživajo, kar v naravi, kjer se vedno kaj dogaja, ni težko. Ose pikajo, na poti so luže ali pa je voda v potoku tako mrzla, da te, kako razburljivo, nesejo na drugo stran. In ogenj, ki gori pozno v noč, da lahko zaspiš v maminem naročju. In nikogar ni, ki bo podnevi kričal nate, razen kakšna mama, ki se sem in tja prikaže... Tisti pa, ki so se otrokom pridružili, so s svojo dobro voljo vedno prinesli še kaj zanimivega - pesem, pravljico, kitaro, venček travniških rož.

Kako je bilo mamam? To bi verjetno morale povedati same. Nekatere so bile pogosto z nami in so si zase odtrgale le kakšno urico, ki pa, kot vem, lahko zelo veliko pomeni. Druge pa so redneje sodelovale v programu poletne šole in niso bile videti zaskrbljene za svoje otroke. Zdi se mi, da je vsak dobil svoje.

MOJA POLETNA ŠOLA

Vesna Cotic

Poletna šola je zame nadaljevanje tabora in je z njim, vsaj v moji glavi, povezana v neločljivo celoto. Ob koncu tabora sem ostala s številnimi vprašanji, brez odgovorov, in čeprav naj bi bila poletna šola zaključek tabora, predvsem njegov razumski zaključek, in smo končno, osvobojeni vsakdanjih zahtev, lahko svobodno zadihali, je tesnoba v meni ostala. Nered, s katerim smo se na taboru spopadali 14 dni, brez orožja in brez vodenja o tem, kaj je sploh mogoče narediti, se je neopazno prenesel naprej.

Že čisto na začetku je prišel gospod iz Anglije v beli obleki, sedel na leseno, grobo otesano klop in bil skratka videti kot z drugega planeta. Hitro sem se ponudila, da ga peljem na Bled, kamor lahko gredo gospodje v belih oblekah, poskušala sem biti prijazna, vljudna, toda kaosu se ne da ubežati - otroci so z umazanimi rokami jedli torte in ga vlekli za rokave... Pa vendar se je red začel vzpostavljati, podobno kot na taboru, na drugačne, nenavadne načine. Gospod v belih hlačah je naslednji dan sam odšel v gozd in ga dolgo ni bilo nazaj, vračal pa se je vse bolj prožen in vesel. Ob slovesu je rekel Miranu, da mu zavidam, ker je pripravil takšno srečanje.

Obupna gneča pri kosilu, prerivanje, vsi so se bali ostati lačni, pravi balkanski, partizanski pretep za boljši košček, čeprav je bilo vsega dovolj; čez deset minut pa vsi z menažkami na kolenih, zadovoljni in veseli po dobro opravljeni bitki.

Na poletni šoli naj bi vodila eno izmed diskusijskih skupin, seveda na travi, kjer je bilo prostora dovolj. To so bile prijetne skupine, v katerih naj bi govorili o stvareh, ki so se dogajale čez dan, vendar so nas povezovale tudi na čisto osebni ravni. Jaz sem vztrajala in vikala druge člane skupine, čeprav jih je to motilo. Da smo si zelo blizu, so mi sporočali in me vztrajno tikali, dokler se niso naveličali in se razjezili, češ da vzdržujem distanco, da bi pokazala svoj vzvišeni (terapevtski?) odnos. Nisem jim mogla povedati, da smo vendar drug drugemu neznani ljudje. Na travniku pravila ne držijo. Smo kot družina ali kot pod šotori zbrani, večkrat v eksistenčni stiski združeni ljudje, ki jih nič več ne razdružuje? Kot da bi hotela do konca streti moje spoštovanje pravil, sta v skupino prišla tudi moja otroka in zahtevala, da jima povem pravljico ali kaj že... nujno! Ne gre, da je mama tako dolgo odsotna, in nerazumljivo je, da je kakšna stvar lahko pomembnejša. K sreči je bila tukaj Marijke, ki je potovala s svojo blazino od drevesa do skednja in povsod postorila kaj psihoterapevtskega. Uspešno, čeprav nikoli ne bom vedela, kako. Mogoče vendarle zato, ker je sprejela neznosno kaotičnost

bivanja v tem prostoru in se ji podredila. Red se je lahko ustvarjal samo preko ljubezni do nas in med nami in je tako postajal protiutež destruktivnim silam, ki so grozile, da zas bodo uničile.

UDELEŽILA SEM SE POLETNE ŠOLE

Julijana Kristan

Z nekakšnim navdušenim pričakovanjem sem se odpravila na pot proti Bohinjski Bistrici, kjer naj bi se udeležila poletne šole na temo samopomoč. Vesela sem bila, da so me spremljali Miha in Jernej, moja sinova, ter Jernejevo dekle Eva. Že zato, ker so lahko bili prisotni moji bližnji, se mi je zdelo, da se bomo imeli lepo. Miha je že načrtoval, katere zgodovinske znamenitosti si bo lahko ogledal, in si naredil seznam po Atlasu Slovenije in knjigi Gradovi na Slovenskem.

Pot do Nomnja je bila kar prijetna in že polna doživetij. Ko pa smo prispeli do tabora, smo se malo čudno počutili, ker nismo nikogar poznali. Vesela sem bila, ko nas je prišel pozdravit dr. Miran Možina, in že je bilo lažje. Sam tabor mi ni bil posebno všeč, ker je bil preveč razpotegnjen, in že na prvi pogled mi ni deloval kot zaključena celota. Predstavljala sem si, da bodo šotori v krogu, v "enakopravnem" položaju, seveda pa je bilo to pri tako velikem številu udeležencev nemogoče. Miha si je izbral šotor barve teritorialcev, ki pa sploh ni bil na dobrem mestu. Takoj sem pomislila, da nam ga bo zalilo, če bo dež, saj je bil prav pod potjo.

Pričeli so se zbirati kolegi in vedno več znanih obrazov se je pojavljalo, meni pa je razpoloženje rastle, še zlasti, ko sem videla, da se je Miha takoj vživel v dogajanje, si našel družbo in se že igral. Tudi Jernej in Eva sta našla svoje mesto, čeprav ves čas nista imela prave družbe in se nista veliko vključevala v življenje tabora.

Kmalu po prihodu se je pričelo resno delo, in že prvi večer smo na predavanju dr. Mirana Možine in prof. Bernarda Stritih slišali veliko zanimivega o začetkih delovanja tabora in smislu druženja v takšne skupine, o samopomoči in avtopoezi. Pod veliko šotorsko ponjavo smo nato povečerjali in takoj nato se je vžil dež, naliv, kakršnega na prostem še nisem doživela. Skupaj smo se stisnili v sredino, vendar se nismo mogli izogniti mokroti. Miha je želel ohraniti suh šotor in kljub temu, da sem vpila, naj se

vrne, ga je tekel zapret. Seveda ni mogel storiti ničesar, vrnil pa se je popolnoma premočen. Ko je naliv prenehal, sem pomislila, kaj bodo mamice z majhnimi otroki, in v tem trenutku sem prvič začutila, da je v taboru premalo povezanosti, da je nemogoče, da bi v tako veliki skupini drug drugemu pomagali - da bi se učili samopomoči. Tudi mene ni nihče vprašal, ali je naš šotor suh, ali bomo lahko spali v njem ali kaj podobnega. Na srečo še nisem vsega razpakirala iz avtomobila in smo se lahko preoblekli, pa tudi Jernej je že postavil svoj šotor, ki ga ni premočilo. Vsi štirje smo potem spali v njegovem šotoru, čeprav sem že pomislila, da bi mi bilo najbolje oditi na Bled v hotel. Odločila sem se, da bomo potrpeli, vendar mi je bilo že sredi noči žal, saj sem dobila hudo drisko in sem morala neprestano vstajati. Da ne bi budila ostalih, sem šla spat v avto, kjer me je vso noč tresel mraz. Zdelo se mi je, da se je vse zgrmadiło nad nas, saj je že prejšnji dan Mihca pičila osa in me je zaradi njegove alergije tudi to skrbelo. Sklenila sem, da bom takoj zjutraj odšla domov.

Ko sem se zjutraj zbudila, sem zagledala vse polno kolegov, članov društva terapevtov, in zelo sem se jih razveselila. Potožila sem jim in takoj so mi priskočili na pomoč. Ob vtisih, ki so se vrstili drug za drugim, so moje osebne težave kmalu izzvenele in že sem se glede odhoda domov premislila, čeprav je bila pri Mihi reakcija na osji pik čedalje hujša. Vendar sem si mislila, da najbrž ne bom ostala osamljena na taboru, katerega smisel je druženje v samopomoči. Nekateri mojih težav niso niti opazili, drugi so bili pozorni, pomagati pa niso mogli ali niso znali. Kot sem že napisala, so mi največ pomagali kolegi, ki so že izkušeni "taborniki" ter imajo smisel in čut za samopomoč. V Balintovi skupini sem izrazila te svoje občutke, potem pa je dr. Norell vprašal, kako smo doživeli dosedanje bivanje na taboru. Ugotovil je, da sem potrebna pomoči, toda ostalo je pri verbalni ugotovitvi. Naslednja noč je bila lažja kot prva. Spoznala sem nove kolege, nekaj stvari me je kar navdušilo (Šotorovci) in že smo si izmenjali nekaj naslovov.

Ko sem se zjutraj zbudila, sem najprej pogledala Mihčevo oko, ki je bilo zaradi pika kljub vsej terapiji čisto otečeno - torej še huje kot prejšnji dan. Zbala sem se zanj in se odločila, da ga peljem k zdravniku. Odločila sem se, da se odrečem enemu dnevu poletne šole, zato da bom z njim. Kajti že takoj, ko sva vstala, mi je dejal, da je mislil, da bova, tako kot sem mu obljubila, res hodila tudi na izlete in si bova zapela, čeprav se je tudi za prejšnji dan pohvalil, da so se imeli lepo. "Otroški vrtec" je namreč organiziral nekaj skupin otrok, eno od skupin pa sta imela tudi Jernej in Eva. Lepo so se zabavali, popoldne pa so se s kanujem vozili po Bohinjki.

Odšla sva torej k zdravniku v Bohinjsko Bistrico. Od mlade zdravnice sem pričakovala bolj osebni odnos, pa je hodila mimo naju, kot da naju ni.

bivanja v tem prostoru in se ji podredila. Red se je lahko ustvarjal samo
Opazila naju je šele, ko sva stopila v ordinacijo. Ne morem reči, da ni bila prijazna, pogrešala pa sem prav tisto, o čemer sem že pisala - da zdravniki niso navajeni niti naučeni človeško pristopiti k pacientu, kar gotovo pomeni že pol zdravja. Mihec je dobil injekcijo in kmalu mu je bilo boljše. Sama pa sem občutila veliko olajšanje, saj je v meni šele tedaj začela popuščati napetost, ki se je prej niti nisem prav zavedala. Ko sem odpeljala Jerneja in Evo do vznožja Planinske gore, sem predlagala Mihi, naj on odloči, kaj bova počela. Usedla sva se na travnik nam Bohinjskim jezerom, med krave, ki so se tam pasle. Bilo je sončno in toplo in zdelo se mi je, da bi tam lahko ostala za vedno. Pogled na jezero je bil enkraten. Z Miho sva kar obsedela v sveži, zeleni travi in opazovala zmaje, ki so se spuščali na polje, levo od jezera. Prileteli so s Planinske gore in kot čudežni ptiči so se leskatali v dopoldanskem soncu. Ko sva že nameravala oditi, je Miha zagledal lovsko prežo na visoki smreki in želel jo je videti od blizu. Ko pa sva prišla do smreke, sva ugotovila, da pod njo tli ogenj. Pogledovala sva naokrog, da bi videla, s čim bi lahko ogenj pogasila, pa sva ugotovila, da je verjetno nekdo na preži kadil ter odvrgeł vžigalice ali tleči ogorek. Če ne bi bilo naju, bi se ogenj gotovo razširil. Ker ni bilo drugega pri roki, sva z deskico in palico pobrala kravjake in jih zmetala na ogenj, pa še svežo praprot prek. Nato sva šla v najbližjo vas in povedala nekemu moškemu, češ naj pazijo, če bo gorelo, ker sva težko pogasila in vedno znova je začelo tleti. Mihi se je "fajn" zdelo, da sva naredila dobro delo, in vprašal me je, ali bo lahko popoldne na skupini povedal, kaj sva doživela. Predlagala sem mu, da se vrneva v tabor, vendar ni bil za to. Želel je, da bi bila cel dan skupaj zunaj. Odšla sva v Bohinjsko Bistrico in se odpravila proti muzeju. Ustavila sva se pri hiši neke starejše gospe in jo vprašala, kje je muzej. Ko nama je povedala, da je muzej zaprt, in ga nama pokazala od zunaj, svajo vprašala, ali je v Bohinjski Bistrici še kakšna znamenitost. Povedala je, da so tu tudi Zoisov grad in Zoisova ura pa lepa cerkev svetega Petra. Zoisov grad je spremenjen v gostišče. Tam sva popila coca colo in šla v cerkev. Res je čudovita in v njej sva našla nekakšen mir, ki sva ga tako zelo potebovala.

Pomirjena in kar nekako lažja sva se vrnila v tabor. Pokosila sva in že se je začelo delo. V skupini dr. Mirana Možine in prof. Bernarda Stritih se nas je zbralo kar precej in presenečena sem bila, ko sem ugotovila, da skupina govori o mojih težavah. Presenetila me je razlika med občutki, ki so jih ob mojih težavah doživljali kolegi - od tega, da je nekdo doživel intenzivno sočustvovanje, do tega, da nekdo ni niti opazil, da je kaj narobe. Še sama sem povedala svoje občutke, pa tudi to, da sem presenečena, ker v skupini govorijo o tem, obenem pa se mi to dobro zdi, saj sem prej mislila, da sem v svoji bolečini osamljena. Ob tem mi je bilo kar nekam lažje. Začutila sem "bližino" svojih kolegov, kot jo verjetno občuti človek v skupini za

samopomoč. Saj pravzaprav nihče ne bi mogel narediti zame več, kot je naredil (morda bi lahko le pomagal pri porivanju avtomobila, kot je ugotovil Miran), pač pa sem do tod morala sama toliko narediti. Veliko pa mi je pomenilo, da so mojo stisko zaznali in jo občutili z mano (vsaj nekateri) ter me spodbudili k ukrepanju, ki ni bilo iracionalno (nisem "vrgla puške v koruzo" in odšla domov, v varno okrilje svoje družine, svojega moža, pač pa sem ukrepala tako, da sem lahko ostala na poletni šoli do konca). Miha je v skupini sedel ob meni, in ko sem končala s svojim govorom, me je vprašal, ali ne bom povedala, kaj sva doživela danes dopoldne. Dejala sem mu, naj pove on, vendar ni dobil spodbude od drugih, od vodje skupine, zato si ni upal. Bilo mu je žal, jaz pa sem mu obljubila, da bom ob priliki povedala vsem. Prof. Stritihu sem nato o tem pripovedovala od tabornem ognju in dejal je, da je škoda, ker mu nismo dali prilike, da bi povedal sam. Pomembno je, da zve, da sem mu o tem pripovedovala in da mu je žal ker ni povedal v skupini.

Jernej, ki se je z Evo vrnil s planinskega izleta malo pred večerjo pa je dejal, kako se mu zdi čudno, da na takšnem taboru nismo bolj povezani. Predstavljal si je, da se bosta lahko tudi onadva vključevala v naše delo, a si ni upal zraven, ker ga nihče od organizatorjev ni povabil. Ostati ob strani na taboru, ki "živi od samopomoči", pa ni prijeten občutek. Potolažila sem ga, češ da nas bo zbližal taborni ogenj zvečer, a tudi iz tega ni bilo nič. Bilo je sicer lepo opazovati ogenj, pridružili smo se tudi petju, povezalo pa nas ni niti to. Verjetno smo bili prevelika skupina, šotori niso bili pravilno postavljeni (po mojem bi morali biti v zaključenem krogu), tabor pa je trajal tudi prekratek čas, da bi med nami stekle prave interakcije. V redu pa se mi je zdelo, da sem tu srečala kolege, s katerimi se mesečno srečujemo na strokovnih sestankih voditeljev skupin za samopomoč starih, da sem sklenila nekaj novih znanstev in dobila več informacij o različnih oblikah skupinskega druženja v smislu samopomoči. Največ pa mi je pomenila lastna izkušnja, kako reagiraš, ko te skupina za samopomoč spodbudi, da nekaj storiš zase.

POLETNA ŠOLA IZZA KUHINJSKEGA LONCA

Andrej Palir

Po vseh prestanih naporih na taboru z otroki je bilo zame kar samoumevno, da odidem domov, pa čeprav sem Bernardu in Miranu že nekako obljubil, da bom sodeloval v organizaciji poletne šole. Mera je bila polna, telo je želelo počivati, mene pa je gnalo v hribe, kjer bi bil lahko spet enkrat sam s sabo in mi ne bi bilo treba skrbeti za druge.

Tako sem kar osupnil, s kakšno nejevoljo, razočaranjem, kar jezo, je Miran odreagirial, ko sem ga seznanjal s svojim odhodom. Hkrati pa sem imel občutek, da se mi je spet nekaj izmaknilo. Pod tem vtisom sem v hipu razmislil nekako takole: "Že tolikokrat sem počel vse mogoče stvari, pa nisem vedel zakaj, bom pa ostal, že zavoljo prijateljstva..." Odločil sem se, da ostanem.

Vrnil sem se v kuhinjo, med lonce za ljudi, med ljudi za lonce in med ljudi. Pa čeprav preko telesa. Soparica v šotoru, ose, skrb in gneča... Kako je pritisk med lonci naraščal, vemo ljudje za lonce, ki smo to drug drugemu sporočali z: "Madona, koliko tile pojejo!", in: "Sem mislil, da je bilo z otroki hudo, tile so pa še hujši!" In popuščal sem, kadar je bilo slišati: "Dobro, da si prišel, nič kaj nam ni šlo od rok, ko te ni bilo..." Res je, večkrat smo ljudje za lonce skočili na predavanje ali v skupine, toda potem sem vedno vedel, kam se moram vrniti. Povedati hočem, da je bila kuhinja zame okvir, ki me je varoval pred šolarsko zvedavostjo, tako da po predavanjih nisem obvisel v praznem, doživel nekakšnega kolapsa kot po navadi, ampak je šlo za kontinuirano napetost, le druge vrste. Tako sem potem med mešanjem čorbe premleval o tem, kar sem slišal, in narobe, med predavanji tudi s skrbjo pomislil, kako gre v kuhinji. In tako je spomin na poletno šolo sedaj nekakšna gibljiva slika, kjer je pomembnost predavanj neločljivo prepletena z nepomembnostjo vsakdanjih opravil, in resnosti Hribarjevega predavanja o postmoderni ni prav nič motil pes Herbert, ki je takrat pod mizo lizal ostanke obeda iz Marijkine sklede. Kuhinja pa je bila tudi okvir moji smopomembnosti, saj zapredenost v takšne misli, kot je, kaj bomo jutri kuhali, kaj je potrebno kupiti in kako naj to, kar sedaj tu mešam, postane podobno tistemu, kar imam v mislih, ni imela dosti skupnega s pomembnostjo tem o avtopoezi, svetosti življenja itd. Okvir torej, ki me je napenjal, da lahko sedaj, ko to pišem, v uklonljivosti vaje prepoznavam hotenje, da bi bil več itd., ki ga ne morem razlikovati od telesnih sokov in ki me zdaj žene, da to pišem.

Teško mi je sedaj razložiti vrh dogajanja, kot je to običajno pri šolskih spisih. Zame je bil vrh vedno, kadar smo obrok hrane zgotovili in nam je uspelo postreči, in vrh je bilo vsako predavanje znova. V spomin pa mi prihaja slepeča belina proda tistega vročega popoldneva na ekološkem izletu, ko smo se, čudna družčina, med grmovjem drenjali pod težo poletnega dne. Jernej je razlagal o gozdu. Zagledal sem se v pobočje Ratitovca, v poseke, v skoraj gola debela dreves. Zdelo se mi je, da nekako sama zase štrlijo v nebo. In mogoče bi zdaj, da se ne oddaljim od kuhinje, rekel, da sem stal tam, za hip sam, kot lonec, prostor za tisto svetlobo, nebo, hribe, smreke in vonjave, za tiste besede in ljudi naokoli.

REMINISCENCE

Darka Podmenik

Nomenj, avgust 1991, poletna šola o procesih samoorganiziranja in smopomoči. V odnosu do poletne šole sem se sprva postavila v držo nepristranske opazovalke, ali bolje rečeno kolekcionarke. Želela sem se seznaniti z novimi metodami skupinskega dela in tistimi, ki so pri nas v uporabi; želela sem zvedeti, ali so med temi metodami tudi take, ki bi si jih bilo vredno поблиže ogledati, kakšne so usmeritve pri nas obstoječih psihoterapevtskih in vzgojnih praks, kakšni so vplivi iz tujine, kdo igra kakšno vlogo na institucionalni šahovnici tega področja.

Ta namen sem le deloma uresničila; začela sem sicer pripravljati članek, morda kdaj drugič... Na tem mestu bi rada povedala nekaj drugega. Najprej o starem načelu skupinske dinamike. Pri meni je delovalo - pomaknilo me je iz moje zavestno zgrajene "poze", ali blažje, iz priprave na srečanje s šolo. Ni me pretreslo oziroma porušilo moje drže soočenje z "novim", marveč soočenje s "starim"; pojavile so se reminiscence in postajale vse močnejše. Še danes imam opraviti z njimi - ko terjajo refleksijo in interpretacijo.

Kolonija z motenimi otroki na Rakitni, leta 1975. Prebijam se po debelam, natipkanem zborniku brez kazala, brez struktur, nejasno naslovljenih in

nedosledno podpisanih prispevkov; od programov, zabeležk, metodološke sistemacije, strokovnih prispevkov, dvogovorov... Toda kljub temu - to so dobri prispevki, odkrito se čudim njihovi kvaliteti. Težko bi rekla, kaj določa to kvaliteto, eno sta prav gotovo znanje in izkušnost. Toda ali je to mogoče? V povprečju smo bili vendar stari nekaj čez dvajset let. Prizadetost? Morda je to, spominjam se, kako zelo smo bili vsi prizadeti, opisi opazovalcev pravijo, kako "sproščeno-flegmatični" smo bili videti, toda spomnim se, da je bilo vse, kar se je dogajalo, tako zelo "zares". Vse smo dali od sebe, to je tudi mogoče videti in tega se tudi spominjam, bili smo "na nivoju", in to na približno enakem in relativno visokem. Ko danes razmišljam zakaj, menim, da je bilo tako v veliki meri zato, ker nam ni šlo za denar, ker ni bilo delitve moči, zaradi nestrukturiranosti socialne situacije, vsi smo morali izkazovati kar največjo moč... Bilo je še dosti drugega, imeli smo podobne drže v odnosu do svojih preteklih izkušenj; reflektirali smo jih zelo kritično in zelo globoko, to je zahtevalo od nas interpretacijo, za interpretacijo pa je bilo treba izbrati in uporabiti "sredstva"; tako smo bili vsi "pismeni", eni dobesedno, drugi so se preskušali v umetnosti, znanosti, vzgoji. Očitno pa nas je gnalo še nekaj drugega; svojim slabim izkušnjam s šolo, družino, fakulteto nismo obrnili hrbta, ampak so nas gnale v nekaj od njih drugačnega - v simbolno in dejansko kreacijo drugačne družbenosti.

***

Spominjam se navdiha, ki je nakaj posebnega in ki sem ga nekoč imenovala "navdih odprtih možnosti". V prisposobi rojevanja je blizu tistim, ki so močno doživeli porod, podobno tudi tistim, ki so v stiku z malimi otroki, na splošno je prepoznan kot navdih pri aktu kreacije. Nekoč, v Rokavcih, ko je bila moja hči še zelo majhen dojenček, sem zapisala v dnevnik: "Ajček je vir neslutelih možnosti, a z vsakim dnevom jih je manj." Pri tem sem bila zelo prizadeta, ker sem vedela, kako samodejno in neobhodno te možnosti zapiram. Ta navdih je prisoten tudi pri nastajanju skupin, v poletni šoli sem ga ponovno reflektirala: "Ali je sploh to *tisto*...", kot da bi srečala otroka petnajst let potem, ko sem prisostvovala njegovemu rojstvu, in rekla: "Takšen torej si..., jaz pa sem mislila /občutila /upala..." Nikoli ga ne bi mogla doživeti neprizadeto. Bolečina ni v razočaranju, ker to ni tisto, kar sem pričakovala, ampak v spoznanju, da to je tisto, za kar sem si prizadevala - realizacija možnosti.

***

Na poletni šoli sem se tako srečala z institucijo, ki je bila stara že

šestnajst let in ki naj bi se začela, kot je mogoče prebrati iz nekaterih opisov, na Rakitni. Ta ugotovitev je v meni povzročila kritični refleks, spodbujen s samoljubnim razočaranjem in prirojenim odporom do institucij: to vendar ni tisto, tu je nekaj /nekdo zameštral štrene... Prebiral sem definicije /interpretacije tistih, ki vodijo počitniški tabor in poletno šolo. Naredila sem tudi majhen strokovni test: iz svojega teksta o procesu institucionalizacije sem izbrala nekaj socioloških definicij družbenih institucij in jih primerjala z opisi in definicijami poletnega tabora s težavnimi otroki. Nedvomno, šlo je za vsebinsko specifično institucijo.

Dušan Vajnar
...

Dejstvo je, da se nastajajoča družbena oblika v stikih z drugimi, starejšimi in že institucionaliziranimi, obrusi. Zgladijo se njene tako pozitivne kot negativne posebnosti, tako kot bi ostri krivulji vzponov in padcev prirezal vrhove. Če se spomnim prve kolonije na Rakitni - obstajali in vztrajali smo v "drugačnosti", avtentičnosti in celovitosti odnosov med udeleženci ter v konfliktnem odnosu z okoljem. O tem govorijo domala vsi prispevki oziroma refleksije in interpretacije v zborniku Rakitna '75. To je bila "drža", ki je ni bilo mogoče ohraniti. Tako kot je dr. Mesec zapisal v zborniku (povzemam): proces institucionalizacije je mogoč bodisi v totalni osamitvi kolonije - še en "azil" (op. D. P.), bodisi v podreditvi že obstoječim institucijam, bodisi s postopnim rahljanjem barier okolja in uveljavljanjem specifičnosti nove družbene oblike v drugih, že obstoječih institucijah.

...

Iz dokumentacije o letošnji poletni šoli je razvidno, da je tabor s težavnimi otroki ena od skupin za samopomoč, ki kot splošnejša družbena oblika pridobivajo na pomembnosti, ne le zaradi svojih "notranjih" kvalitiet, ampak tudi zato, ker jih okolje potrebuje. Ta razvojno konstruktiven odnos med institucijo "skupine za samopomoč" in drugimi institucijami oziroma njenim okoljem lahko razložimo z avtopoetičnostjo posameznih skupin (za kar se zavzema prof. Stritih), z odprtostjo institucije kot celote pa tudi z adaptabilnostjo in sprejemljivostjo okolja. To zadnje je pravzaprav novum, neka nova kvaliteta družbenega sistema kot celote. Sicer pa je to že druga tema. Če se vrnem k utrinkom iz preteklosti, lahko sklenem to razmišljanje z ugotovitvijo, da skupine za samopomoč (in v njihovem okviru tabor in poletna šola kot obliki strokovnega izobraževanja za ekspertno delo v teh skupinah) predstavljajo realizacijo tretje (po mojem najprimernejše) od zgoraj

omenjenih možnosti za institucionalizacijo alternative, ki je imela svoje vire tudi na Rakitni.

O POLETNI ŠOLI

Dušan Žagar

Po spomину zbrati vtise o pol leta starih dogodkih ni ravno najbolje, pa bom vseeno skušal zbrati nekaj osebnih doživetij z 12. mednarodne poletne šole v Bohinju.

V naravo grem vedno rad, še zlasti pa v enega od najlepših predelov naše domovine, zato se mi ni bilo težko odzvati povabilu, ki pa je tudi po svoji vsebini ogromno obetalo. Že nekajkrat prej sem se želel udeležiti poletnih šol, pa mi je to vedno kaj preprečilo.

To je bila torej moja prva udeležba na taboru. Pred mnogimi leti sem se s taborniki udeležil tabora v Bohinju pod vodstvom prof. Pavla Kunaverja. Tudi takrat je bilo nadvse zanimivo.

Tokrat sem se srečal z Jackm Norellom, predsednikom mednarodnega združenja Balintovih skupin, in tudi za svoje delo v Balintovih skupinah, ki ga opravljam že nekaj let, dobil potrditev, da dobro delamo. Prijetno je bilo slišati, da smo med vsemi narodi, ki jih je obiskoval, ravno Slovenci najbolj "balintovski".

S strokovnega vidika je bilo slišati še veliko koristnega in uporabnega. Predavanja so bila zanimiva. Še zanimivejše in koristnejše je bilo delo v različnih skupinah. Mislim, da ni bilo udeleženca, ki ne bi česa pridobil na strokovni in doživljajski ravni.

Naredili smo vsaj tri pomembne reči:

1. vmišili smo se v naravo, kamor spadamo in od katere se odtujujemo; tiste dni smo se zopet združili z njo in jo začutili;
2. zopet smo se srečali sami s sabo v miru, kajti vsakdanje delo nas dokaj odtuja, zopet smo začutili svoj pravi jaz;
3. srečali smo se s sočlovekom na veliko pristnejši način kot v vsakdanjem mestnem vrvežu, drug v drugem smo začutili človeka in prijatelja.

Imeli smo priložnost, da doživimo različne obraze narave: od neusmiljenega viharja, ki nas je vse dodobra zmočil, pa do sončnih brezskrbnih

dni, ko smo se namakali v bližnjem potočku in se nastavljali sončnim žarkom, obdani s čudovitimi planinami. Eno najlepših doživetij je bilo gledanje zvezd pozno v noč ob tabornem ognju, ob prijetnih zvokih kitare in skupnem prepevanju.

Pa kaj bi "nakladali", besede so le besede in nikoli ne opišejo tistega, kar si doživel, zato je včasih bolje, da molčimo.

6

WORKSHOPS

7 Bernard Smith, et al. INTRODUCTION
Camp as Complex Autopoietic System 185

8 Ena Krejcar ARTICLES
My Experience as a Self-help Group Member 181
Autopoietic Processes of self-organization and self-help

9 Zora Truhar
Journey to the Domain of American Life called Phytophily 174
America: A Journey to the Domain of American Life called Phytophily

10 Jaka Rutar
Action Research in the Light of Systemic Theory 82
Action Research in the Light of Systemic Theory

11 Nike Anžič
The Group "Javototoš" - Self-help and Self-organizational Aspects of Baim 90
Self-help and Self-organizational Aspects of Baim

12 Doris Erzar, Majda Golja
Self-help Group for Divorced 98
Self-help Group for Divorced

13 Doris Erzar
Transcript of the second Baim Group Session on the 18th July 1988
Summer School with Systemic Theoretical Reflections

14 Meta Volobaj
Postmodernism in Slovenia 112
Postmodernism in Slovenia

15 Marijana Krizan
Social Immune System 160
Social Immune System

You may be not, but I do! My personal Growth through

CONTENTS

O POLETNI ŠOLI

SONGS

Dušan Žagar

6

INTRODUCTION

7

ARTICLES

- Bernard Stritih, Miran Možina
Autopoiesis: Processes of self-organization and self-help 18
- Anica Mikuš Kos
Journey to the Domain of American Life called Phylanthropy 74
- Frane Adam
Action Research in the Light of Systemic Theory 82
- Jack Norell
Self-help and Self-organizational Aspects of Balint Group Movement 90
- Bernard Stritih, Miran Možina
Transscript of the second Balint Group Session on the Summer School with Systemic Theoretical Reflections 98
- Tine Hribar
Postmodernism in Slovenia 118
- Jože Ramovš
Social Immune System 130
- Marijke Rutten Saris
You maybe not, but I do: My personal Growth through

Self-organization and Self-help 144

- Ciril Klajnšček
Selfproduction as Concept, Project and Reflected Experience 159
- Miran Možina, Jože Ramovš
About Contacts with Centro Italiano di Solidarieta 171
- Don Mario Picchi
Why are we Volunteers? 180

WORKSHOPS

- Bernard Stritih, et al.
Camp as Complex Autopoietic System 185
- Ema Krejač
My Experiences in the Self-help Groups 190
- Žare Trušnovec, Zdenka Zalokar
Slovenian Mountain-camp for the Creative Life of Young People 195
- Jože Ramovš et al
Self-help Groups for Elderly 199
- Niko Američ
The Group "Šotorovci" 201
- Doris Erzar, Majda Golja
Self-help Group for Divorced 205
- Doris Erzar, Blanka Gašperlin
Adolescent - Mariage - Family in the Program of the
Center of Social Work in Kranj 207
- Marta Vodeb Bonač
Voluntary Work of Young People 211
- Julijana Kristan
Self-help Group for Elderly 224

PERSONAL EXPERIENCES

- Barbara Berden
With Children on the Summer School 235
- Vesna Cotič
My Summer School 237
- Julijana Kristan
I Participated on the Summer School 238
- Andrej Palir
Summer School from the Kitchen Perspective 141

CONTENTS

- Darka Podmenik
Reminiscences 143
- Dušan Žagar
About Summer School 146
- PARTICIPANTS** 148

- Jane Adam
Action Research in the Light of Systemic Theory 28
- Jack Norell
Self-help and Self-organizational Aspects of Balint Group Movement 202
- Bernard Strith, Mimna Možina
Transcript of the second Balint Group Session: Summer School with Young People 207
- Tine Hribar
Postmodernism in Slovenia 211
- Jože Ramovš
Social Immune System 224
- Marijke Ruten Saris
You may be not, but I do: My personal Growth through Self-help Group for Elderly 225
- Jože Ramovš et al.
Self-help Groups for Elderly 228
- Niko Amerš
"The Group" "šotorci" 230
- Doris Erzar, Maja Golja
Self-help Group for Divorced Adolescent - Managing Family in the Center of Social Work in Kranj 234
- Doris Erzar, Blanka Gajšper
Balint Group Sessions with Young People 237
- Emil Krjavič
Experiences in the Self-help Groups 241
- Edward Strith, et al.
Camp as Complex Autoopoietic System 243
- Don Mario Picchi
Why are we Volunteers? 248
- Don Mario Picchi
Summer School from the Kitchen Perspective 249

Z Rousseau je vnu idejani
mi možna mabena razprava
Najprej je potrebus izdelati
kategorizacni aparat za opis
polja, ce nočas da
te potegne v blažila
ohrani diano!

de iz kontrolirane anahije
lahko nastane
kaj novega. Pomembno
je sprožiti!

Stavlj. kacija genoin
kovi. t. t. se mi jih ne
bomo odslovili.
Lahko pa pomagamo
da celostno ostane
odprti

1968

tu imate avtoritac delati v otali. Ucinet
umro lo tate misli, ki jih je možno tako
preostant: kol bularske recepte. Ni bodaj,
ce kuzuzimaj, iz tega ne bo nič. ce pa jaz
imam stvarno paraj, kaj naj delajo, toda to
nabno narediti: in bo usaj, ne boj keris!

Klimatsko zohranilšče
za pridne otroke
Rakitna

INSTITUT ZA SOCIOLOGIJO PEDOPSIHITRIJA
IN FILOZOFIJO

Diektor pravi, da bodo
studentje postal: manj
antiautoritarini, ce bodo
na svoji kozi doživeli
kaj so razdivjani otroci

Sem nosilec
raziskave, a
pocutil se
kot kuhar

instrumentarni so
zbiranje podatkov

Saj vas nihče ne
namerava spustiti
v institucije

PODRUGJE
MEDVEDA

Simboda utvaja
mamul
Sprobaden SEKS
PEACE NOT WAR

NSAK SE JE
SAMOBOLOJ

Au, au,
peder.

Bos mieu, vna
datere sovarim

POCEMO
VEN IZ
INSTITUJ!

Z delati: bočmi delati
aruqu e u kol pa so
delati, z menaj

NI
CASA
ZA NIG
TO JE SUZENISTVO

Jax sem se
umaknil za mene je
tu prevec anahije

Austracija
nastanka akcijske
projekta
Terapevtska
na Rakitni

*social
work*

AVTOPOIESIS:

**PROCESSES OF SELFORGANISATION
AND SELFHELP**

12th International Summer School
of the Section for Group Dynamics and
Personal Growth of the Slovenian
Psychological Association